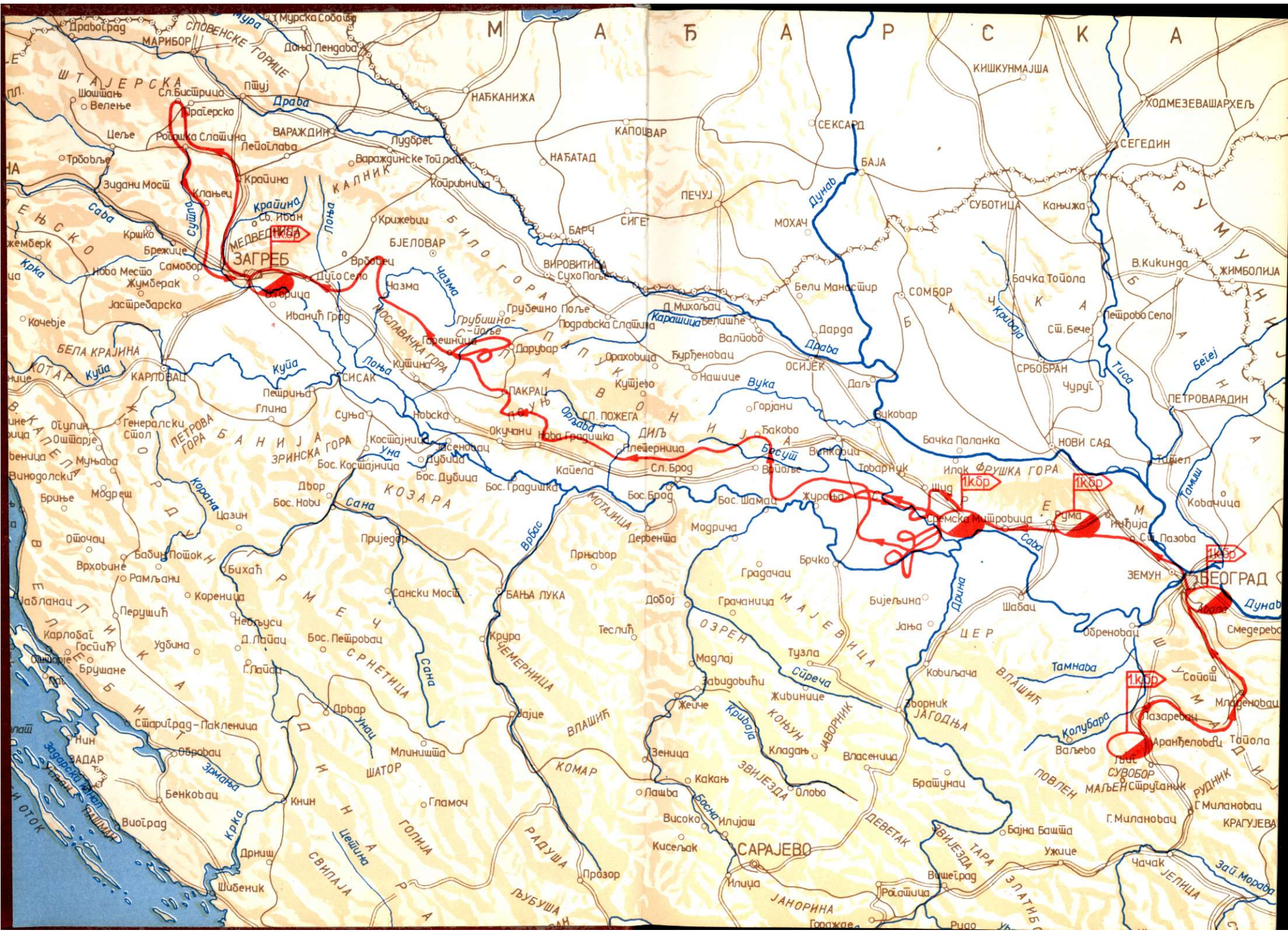

1. КОЊИЧКА БРИГАДА

Милорад Гончин

Издавач
ВОЈНОИЗДАВАЧКИ И НОВИНСКИ ЦЕНТАР БЕОГРАД
НИРО »ДЕЧЈЕ НОВИНЕ« ГОРЊИ МИЛАНОВАЦ

За издавача
Мр Стеван Станојевић, пуковник, начелник Центра
Никола Гајић за НИРО »Дечје новине«
Др Никола Поповић, пуковник, заменик начелника Центра

Библиотека
РАТНА ПРОШАОСТ НАРОДА И НАРОДНОСТИ ЈУГОСЛАВИЈЕ
КЊИГА ТРИСТА СЕДАМДЕСЕТА

Монографија
Јединица НОВ и ПО Југославије
КЊИГА СТО ПЕДЕСЕТ ОСМА

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Светозар Оро, генерал-потпуковник, председник; др Слободан
Бранковић, потпуковник; Ахмет Бонлагић, пуковник; др Владо
Ивановски; Александар Јанић, генерал-пуковник; др Петар
Качавенда; Рахмија Каденић, генерал-пуковник; Здравко Клањшчек,
пуковник; Методије Котевски, генерал-потпуковник; Иван Матовић,
пуковник; Вељко Миладиновић, генерал-потпуковник; Антун
Милетић, пуковник; Предраг Павловић, пуковник; Радомир
Петковић, пуковник; мр Стеван Станојевић, пуковник; Жика
Стојшић, генерал-потпуковник; Али Шукрија; Фабијан Трго,
генерал-потпуковник; Петар Вишњић, пуковник; мр Август Вртар,
генерал-пуковник; др Славко Вукчевић, потпуковник; Радомир
Бондовић, пуковник

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР СЕКЦИЈЕ БОРАЦА ПРВЕ КОЊИЧКЕ
БРИГАДЕ

Главни и одогорни уредник
Радомир Бондовић, пуковник

Уредник
Иван Пантелић, потпуковник

Рецензенти
Вељко Миладиновић, генерал-потпуковник
Пера Танкосић, пуковник

Милорад Гончин

ПРВА
КОЊИЧКА
БРИГАДА

Београд, 1990.

УДК 355.486(497.1) 1. коњичка бригада

ГОНЧИН, Милорад

Прва коњичка бригада / Милорад Гончин. - Београд : Војноиздавачки и новински центар, 1990 (Београд : Војна штампарија). - 332 стр. : илустр. ; 21 cm. - (Библиотека Ратна прошлост народа и народности Југославије ; књ. 370. Монографија Јединица НОВ и ПО Југославије ; књ. 158) (Едиција „Србија у рату и револуцији 1941-1945“)

Нир. - Тираж 2.000 примерака.

Цена

а) Бригаде у НОР-у - Прва коњичка бригада

Прва коњичка бригада је формирана 15. децембра 1944. године у Славковици код Љига. У монографији су описане њене борбе у Шумадији, у бици за Београд, на сремском фронту и у завршним операцијама за коначно ослобођење наше земље.

Монографија је илустрована ратним фотографијама, скицама неких борбених дејстава и факсимилима ратних докумената. У прилогу су дати спискови палих бораца и руководилаца Бригаде, затим спискови свих њених бораца и руководилаца.

I Лео

ОД СЛАВКОВИЦЕ ДО БЕОГРАДА

ФОРМИРАЊЕ БРИГАДЕ

Питомо шумадијско село Славковица, недалеко од Љига, одједиом је оживело септембарских дана 1944. године. Мештани су срдечно дочекивали изненадне госте, борце на коњима, нудили им смештај и храну. Селом је проколао шапат да ће се догодити нешто значајно, да ће то остати неизбрисиво у памћењу. На први поглед, будући да су пристизали коњаници, могло се претпоставити да ће се формирати нека коњичка јединица, али мештанима још није било докучиво каква и колика. Само неколико тек пристиглих официра, међу којима Срећко Стојадиновић, Карло Шуман, Буро Шајиновић, Бошко Каралић, Алекса Вуковић, Стево Борота, Гојко Родић, Лазо Билић, Милорад Дракулић и још неки, уистину су знали зашто се окупују и шта се припрема.

Све је почело десетак и више дана раније, када је у Штабу Првог пролетерског корпуса, на чијем су челу били командант Пеко Дапчевић и политички комесар Мијалко Тодоровић, одлучено да се формира Прва коњичка јединица, изузетно покретљива, способна за гоњење непријатеља, за извиђачко-обавештајне делатности, разноврсна патролирања, заседе, приређивање изненађења, чак и за фронталне борбе и садејства са пешадијским бригадама. А такву јединицу, кад се приступило послу, није било лако и једноставно формирати. У почетку је недостајало много шта, почевши од бораца вичних јахању у борбеном строју, јахаћих коња, прикладног оружја и опреме. Недостајао је и добро увежбани руководећи кадар, заправо више официра који су раније службовали у коњичким јединицама бивше југословенске војске, па се определили за народноослободилачку борбу. Неки су доспели у Први пролетерски корпус. Почела је потрага за официрима и бор-

цима коњаницима. Штаб корпуса упутио је распис у штабове дивизија и бригада да се одаберу најбољи борци и руководиоци за коњичку јединицу, да им се дају најбољи јахаћи коњи, неопходна опрема и да се упуте у Славковицу. Наречење је одмах извршавано, али се поједини штабови нису у свему придржавали примљеног упутства, у првом реду нису издвојили најбоље јахаће коње и опрему. Отуда се догодило да су неки борци пристигли на оболелим коњима, са самарима уместо јахаћих седала. У то време сваки пропуст, наизглед и ситан, отежавао је доста сложени, одговорни и убрзани посао око формирања Прве коњичке бригаде. Стрпљење није смело издати чланове првог непотпуног Штаба бригаде: Карла Шумана политичког комесара, Срећка Стојадиновића заменика команданта, Буру Шајиновића заменика политичког комесара, Алексу Вуковића интенданта и Драгана Булата обавештајног официра. У почетку је недостајао командант бригаде и његов заменик практично је вршио обе дужности. Вероватно се у Штабу корпуса рачунало да се мора пронаћи способан и прекаљен коњички официр да преузме у много чему специфичну и одговорну дужност команданта. Рачунало се и на Драгослава Петровића Горског, раније коњичког официра, сада истакнутог и популарног партизанског команданта, али се он није налазио у јединицама Првог пролетерског корпуса него на другој одговорној дужности.

Борци су пристизали у групама и појединачно. Упознавали су се и распитивали одакле је ко дошао. Коњаници су већином били из бригада Прве пролетерске, Шесте личке пролетерске, Пете крајишке ударне и Двадесет прве српске ударне дивизије. Одмах се могло приметити да ће у саставу Прве коњичке бригаде бити борци и руководиоци из скоро свих крајева наше земље, из редова скоро свих народа и народности. Били су то прекаљени ратници, доста њих у борбеним окршајима непрекидно од устаничких дана 1941. године, спремни да своја богата искуства пренесе на млаће другове, тек пристигле из шумадијских села и без ватреног крштења. И делегат вода Чеда Радовановић Козак, био је прекаљен у борбама и сврставао се у ред искусних. Дошао је из Четврте српске ударне бригаде и уз пут је имао мањих непријатности. Из јединице је испраћен, са сапутником Милуном Младеновићем, најбољим јахаћим коњем Јабланом и аутоматским оружјем како се захтевало. У Горњи Милановац је стигао без проблема, јавио се Команди града и тражио упутство како да про-

дужи за Славковицу. Добио је потребна објашњења и са практиоцем се припремао да продужи према циљу. Тада је наишао командант дивизије, Милоје Милојевић, коме је за око запео наочити и поносити коњ Јаблан и одмах је призвао његовог власника да упита откуда му такав гривосребрасти лепотан. Радовановић је стао мирно, објаснио да је коња добио кад је кренуо у састав коњичке јединице, да је све урађено по пропису. Милојевић је узвратио да све то зна, али коњ му се свидео и понудио је замену. Радовановић је схватио да се не би вредело противити и за поноситог Јаблана добио је слабијег јахаћег коња, на коме је и дојахао у Славковицу.

На зборишту у осунчаном селу, у близини Љига, појавили су се крајишки пролетери са изузетно добрим јахаћим коњима и одговарајућим прибором. На кожи коња, ближе сапима, примећивали су се ветеринарски жигови који су потврђивали да су животиње расне и намењене за војску. Радозналост је подстакла Борћа Судара да Гојка Шевића припита откуда Крајишницима тако добри коњи кад је познато да се у Босанској крајини узгајају претежно брдски коњићи, истина издржљиви за ношење самара, а никако јахаћих седала. Гојко се осмехнуо, схватио шта саговорник не разуме и објаснио да су коњи заплењени кад се издајнику Дражи Михаиловићу ушло у траг и кад је сколишен на Планиници једва извукао живу главу.

Из Шесте личке пролетерске дивизије Перо Танкосић је довео овећу групу коњаника и 18 јахаћих коња. Међу кршним момцима били су, поред осталих, Душан Калинић, Владо Павковић, Милан Угрица, Данило Торбица, Ивица Бошић, Ивица Топић, Буро Шајиновић, Милорад Дракулић, Петар Павлица, Буро Мандарић, Душан Букић, Борће Судар, Раде Баста, Стево Медић, Буро Медић, Марко Шијан и Саво Вурдеља.

Међуridoшљима из свих јединица било је доста чланова КПЈ и Скоја. Са њима су пристигле карактеристике како су се владали у јединицама из којих су дошли. Оне су одмах проучаване и добро су послужиле за распоређивање чланова КПЈ и Скоја на нове дужности. Већина их је и раније била на командним и политичким дужностима, у томе су се истакли и потврдили и није било разлога да опет не преузму сличне обавезе.

Припреме за формирање Бригаде вршене су ужурбано и темељно. Срећко Стојадиновић и Карло Шуман даноноћно су

радили, са најближим сарадницима, да се спремно дочека 15. септембар, дан предвиђен за формирање и смотру Бригаде.

И поред пристизања знатног броја коњаника, приликом распоређивања се увидело да је то недовољно за бригаду пуног формацијског састава. Стога се прибегло ономе што је тренутно било могуће: да се формирају два дивизиона и четири ескадрона, да се касније врше поуне људством, јахаћим коњима и достигне задовољавајуће бројно стање. Одабрани су десетари, командири водова, делегати водова, командири и политички комесари ескадрона, команданти и политички комесари дивизиона. Њима је речено за какве су дужности предвиђени и затражено да кажу своје. Понуђено нико није одбио, а није било приговора да је неко незадовољан оним што га очекује. Све је то потврђивало да је морал коњаника висок и да су они спремни да борбене и остале задатке извршавају истим жаром и полетом како су то раније чинили у пролетерским и ударним бригадама.

Добре припреме су омогућиле да, 15. септембра 1944. године, у преподневним часовима, започне смотра и завршни чин формирања Прве коњичке бригаде, у много чему специфичне јединице Народноослободилачке војске Југославије. Заменик команданта Стојадиновић и политички комесар Шуман примили су рапорте и чврстим кораком прошли испред дивизиона. Потом су прочитане наредбе о постављењу војних и политичких руководиоца. Командант Првог дивизиона постао је Стево Борота, политички комесар Гојко Родић, заменик политичког комесара Веселин Вукчевић, интендант Владо Павковић, обавештајни официр Гојко Шевић и референт санитета Милош Јакшић. Командири ескадрона били су Рако Николић и Аазо Билић, а политички комесари Перо Танкосић и Милан Шијан. За команданта Другог дивизиона постављен је Бошко Млинарић, за политичког комесара Душан Каленић, за заменика команданта Јово Рељић, за заменика политичког комесара Милутин Радојчић, за интенданта Богдан Манојло, за обавештајног официра Војин Вукобрат, за референта санитета Шпиро Ивић. Командир Првог ескадрона био је Коста Петронијевић, политички комесар Михајло Радуловић, заменик командира Марко Лазаревић и заменик политичког комесара Драго Новковић. На челу Другог ескадрона били су командир Перо Кујунџић, политички комесар Буро Мандарић и заменик политичког комесара Здравко Трифковић.

Свечаности су присуствовали бројни мештани Славковице и оближњих села и заинтересовано посматрали шта се дешава. У неким се разбуктала жеља да добровољно ступе у Прву коњичку и то нису скривали. Добровољцима је саветовано да дођу са јахаћим коњима и да ће тада бити примљени. Нешто касније појавио се старији човек из околине Горњег Милановца, са двадесетогодишњим сином и јахаћим коњем. Без устезања је пришао Срећку Стојадиновићу, изговорио да се зове Милисав, да је ратовао на Солунском фронту, да изнад свега цени слободу, да је довео сина добро припремљеног да служи у коњичкој јединици. Заменик команданта, пријатно изненађен, захвалио се честитом старини и његовог сина распоредио у Први дивизион. Таквих примера било је и касније, у шумадијским селима, куда је Бригада пролазила на путу до првог ватреног крштења.

Однекуд су стигли свирачи са фрулицама, хармоником и трубама. Смирено су у прикрајку затрављене заравни, очекивали да се смотра заврши и да започну своју. Кад су чули команду »вољно«, пригрлили су свирачке инструменте и огласили се најпре песмом »Са Овчара и Каблара«. Био је то увод у веселје окупљеног света и коњаника. Онда су уследила народна кола и раздрагана игра неуморних. Девојке су се надметале са момцима под оружјем и нису скривале своје симпатије.

У смирај дана мештани су се разишли својим кућама. И борци су пошли на починак у сеоске куће да се окрепе и наредни дан започну интензивном обуком. Претходно су нахранили коње. Једино чланови Штаба бригаде нису легли до дубоко у ноћ, док нису прецизно разрадили и утаначили план борбене обуке јединица.

Ујутру је издата заповест за дневно занимање јединица. Пронађени су погодни терени за извођење обуке, ескадрони и водови изашли су на вежбалишта. Будући да се радило о младим људима који су мало знали о коњици, или нису били регрутовани за војску, највише пажње је посвећено обуци у јахању коња и њиховој употреби у борби. Указивано је, такође, на извесне предности коњаника у борби против пешадијских јединица, ако су добро обучени и довољно вешти да противника изненаде и предахитре. Целодневна обука је била напорна и остављала је видне трагове умора на лицима коњаника. Обучавање је вршено под паролом да више зноја значи мање крви и губитака. У таквом раду је прошло пет дугих и напорних дана. Тек када су увидели да су много постигли за ре-

лативно кратко време, лица многих коњаника су се озарила од задовољства. Највреднијима нису изостале похвале и подстицај да тако наставе.

У тим данима највише главобоље имао је Алекса Вуковић, интендант бригаде, јер није било ни основних средстава за снабдевање јединица. Из корпусне интендантуре није ништа могао добити и једино му је преостало да се сналази како зна и уме. Већ првог дана је приметио да не може организовати исхрану јединица како су војничка правила налагала, да недостају казани и остали прибор за припремање хране. Алекса се досетио да неке мештане замоли да му позајме, уз уредну признаницу, казане за кување ракије које би ескадрони користили за справљање топлих оброка. Мештани су најпре били изненађени интендантовим захтевом, али су брзо разумели његову невољу и пристали су да помогну. Казани су добро орибани и уступљени куварима. Недостајала је пробрана храна и одговарајућа опрема за коње. Свакодневно се трагало за мајсторима поткивачима, седларима, кројачима, за материјалом за израду подесне коњске опреме да би се преухитрили многе неугодности. Оболели и озлеђени коњи, неспособни за јахање и маршеве, издвајани су из ескадрона и упућивани у бригадну комору да се лече и опораве. Неки су и после опоравка, с озбиром на њихову конституцију и квалитет, трајно задржани у комори да вуку запрежна кола.

У данима обуке није било озбиљнијих озледа коњаника и нарушавања њиховог здравља. Референт бригадног санитета, Мирко Зорић, бринуо је да се хигијена одржава на завидном нивоу и да се спречи појава заразних болештина. Превентивно је чувано здравље јахаћих и запрежних коња, спречавана појава ждребећака и сакагије. Ветеринар је добро знао да је сакагија заразна, погубна и за људе и коње. Отуда је будно мотрио и подучавао коњанике да правовремено обавештавају о здравственом стању коња.

ПРВИ БОРБЕНИ ЗАДАЦИ

У време кад је Прва коњичка бригада формирана и интензивно обучавана за борбена дејства, стање на правцима наступања Прве армијске групе, у чијем су саставу били Први пролетерски и Дванаести ударни корпус и Оперативна група дивизија, изгледало је овако: јединице Дванаестог ударног кор-

пуса водиле су жестоке борбе у северозападној Србији, тукле непријатеља код Крупња, Лознице, Бање Ковиљаче, Лзубовије, Лешнице и тежиле преко Мачве и Посавине према Обреновцу и Београду. Оне су, истовремено, угрозиле једну групацију четничких јединица да не крене према Ваљево да омета нападе и наступање јединица Првог пролетерског корпуса, који је овладао простором Суворора, Маљена, Љига, Слодца, Струганика, Ваљева и долином Колубаре. Одбијени су и противудари непријатеља из правца Београда и Ужица. Озбиљнији продор немачке борбене групе пуковника Југенфелда уследио је из Уба, 16. септембра, дан после формирања Прве коњичке бригаде, али то није омело њено борбено оспособљавање. Код Маркове Цркве Немци су прошли кроз положаје Тринаесте пролетерске, а код Диваца и кроз борбени распоред Треће личке пролетерске бригаде и увече стигли у Ваљево да деблокирају своје делове одбране града на Колубари. У новонасталој ситуацији Штаб првог пролетерског корпуса одлучио је да се његове јединице извуку из уличних борби у шири рејон града, углавном на десну обалу Колубаре и низводно према Лајковцу. Мање јединице су усмерене да држе Ваљево у блокади и спречавају испаде непријатеља. Штаб Прве коњичке бригаде правремено је обавештаван шта се догађа и није имао разлога да нешто битније мења у борбеној обуци и свакодневним занимањима јединица.

Тежиште дејства јединица Првог пролетерског корпуса усмерено је, после проучавања свеукупне борбене ситуације, према Лајковцу и Лазаревцу. Истовремено је остваривано садејство са јединицама Оперативне групе дивизија које су наступале из долине Западне Мораве, ослободиле Горњи Милановац, продужиле на Рудник, затим према Аранђеловцу и Крагујевцу и угрозиле значајну комуникацију између Тополе и Младеновца. Већ 18. септембра Прва пролетерска дивизија је заузела положаје јужно од Лајковца, а Шеста личка пролетерска дивизија задржала се у рејону Ваљева. Истог дана немачки генерал Густав Фелбер, који је нешто раније авионом долетео у Ваљево, донео је одлуку да се напусти блокирани и тешко одбрањиви град и немачке јединице повукао према Убу и Београду. Немци су се повлачили у прилично неповољним условима, непрестано изложени бочној ватри пролетерских јединица и њихових заседа дуж друма према Убу. Увече, 18. септембра, после петодневних жестоких борби, Ваљево је ослобођено и стотине младих добровољаца тражиле су да по-

стану борци Народноослободилачке војске. Исте ноћи Тринаеста пролетерска бригада је ослободила Лајковац, а сутрадан и Лазаревац. Ватрени обруч пролетера постепено се приближавао Београду и претио да ће задавити немачку одбрану на прилазима граду. Из источне Србије наступале су јединице Црвене армије. Командант Прве армијске групе, Пеко Дапчевић, предузимао је мере да се оствари што потпуније садејство са јединицама Црвене армије и да се заједнички продужи у напад на непријатеља у Београду и околини.

Штаб Прве коњичке, штабови дивизиона, команде ескадрона и водова предузимају мере интензивног рада и јачања борбене готовости јединица. У предасима се одржавају часови политичке обуке, партијски и скојевски састанци. У то време у партијским ћелијама било је, према сачуваној евиденцији, 32 члана КПЈ и 46 чланова Скоја у скојевским активима. Они су припремани и усмераванп да осталим борцима служе за пример, да предњаче у свему позитивном и подстичу такмичарско расположење. Посебна пажња у политичком раду посвећивана је младим, тек пристиглим борцима, с намером да се упознају са циљевима народноослободилачке борбе, да разумеју стање на бојиштима у нашој земљи и на савезничким фронтovima и увиде неминовност краха Хитлерове Немачке и њених савезника. Од првих дана негована је пракса да се борци и старешине политички припремају за извршавање борбених и осталих задатака. При томе се водило рачуна да сваки појединац схвати своје место и улогу и разуме значај извршења задатка за целу јединицу. После су вршене анализе да се сагледа шта је добро урађено а шта није и стекну одговарајуће поуке.

Прва коњичка бригада напустила је Славковицу 20. септембра 1944. године, стигла у Гукоше и ту се разместила. У селу је завладала живост, домаћини су припремили стаје за смештај коња. За њих је обезбеђена исхрана, углавном сено, а придодато је нешто овса, из цакова наређаних у запрежним колима бригадне коморе. Уредно снабдевање иотврђивало је да интендант бригаде и његови помоћници постижу и више него што се могло очекивати. То је, уосталом, потврђивао и стално присутни, донекле загонетни смешак на лицу Алексе Вуковића који није волео да детаљније објашњава како се сналази и коморијска кола пуни храном за коње и коњанике. Са призвуком захвалности помињао је сеоске одборнике и њихову предусретљивост у обезбеђивању снабдевања.

У Гукошима је извршеи знатнија попуна дивизиона и ескадрона. Стигло је, наиме, око 50 коњаника и коња и одмах су распоређени у ескадроне и водове. Неколико часова обуке добро је дошло да тек пристигли борци нешто више сазнају о правилима јахања и употреби коња у борбеним ситуацијама. Заменик командант бригаде Стојадиновић и команданти дивизиона Борота и Млинарић долазили су на вежбалиште и непосредно утицали да се коњаници добро обучавају. У сећању неких бораца је остало да је Стојадиновић понекад умео опорачити и највиленијег коња да им покаже јахачке вештине, употребити хладног и ватреног оружја. Држање коњаника у седлу, дискретно руковање дизгинима много је значило и посматрачима који су стајали са стране. Правилан ход коња, усправно држање коњаника, остављали су снажне утиске.

У тек ослобођеном Љигу Прва коњичка бригада, са Срећком Стојадиновићем и Карлом Шуманом на челу, парадним поретком је прошла поред импровизоване трибине на којој су се налазили командант и политички комесар Прве армијске групе Пеко Дапчевић и Мијалко Тодоровић. Они су, пријатно изненађени, закључили да се располаже добром јединицом за специфине ратне задатке. Строј коњаника, аплаузима и повицима добродошлице, поздрављали су мештани Љига и околних села. Из руку девојака летели су струкови јесењег цвећа да заките најумешније коњанике, њихове команданте, политичке комесаре и командире.

Коњаници су нескривено прижељкивали да доживе ватрено крштење, да што пре крену за пролетерским и ударним бригадама које су се приближавале Београду. Приликом сваког покрета нису изостајала припиткивања куда се одлази. У нестрпљењу да се жељено сазна и обистини било је нагаћања и произвољних објашњења. На претпоставке су реаговали командири и политички комесари и додавали да није далеко дан када ће коњаници наступати, раме уз раме са пешадијским јединицама, да заједно ломе одбрану противника.

Штаб Првог пролетерског корпуса непосредно је одлучивао о покрету, размештају и употреби Прве коњичке бригаде и најпре јој је поверио специјални задатак - да се упути у рејон Ваљева да открива и савлађује остатке разбијених четничких јединица и групе одметника. У том смислу, на основу наређења Штаба Првог пролетерског корпуса, Штаб Прве коњичке издао је наређење, 29. септембра, штабовима оба дивизиона и бригадној интендантури да изврше припреме и су-

традан, у 9 часова, крену макадамским друмом за Мионицу, а после сеоским путем у село Пауне. Другом дивизиону је наређено да нешто раније, у 7 часова, у поменутом правцу пошаље официрску патролу и интенданта бригаде да врше извиђање, обезбеђују главнину, припреме станове за смештај бораца, коњушнице и штале за коње.

Покрет је уследио на време. Маршевало се без потешкоћа и у предвиђено време стигло на одредиште: Први дивизион у засеок Зуберице, Други у Боблије, Интендантура у Котлине и Штаб бригаде у Јеремића кућу у Гошту. Нешто дужи марш показао је извесне недостатке. У извештају Штаба бригаде, 1. октобра 1944. године, упућеном Штабу Првог пролетерског корпуса, отворено се указује на њих и ово да се изврши замена, са пешадијским јединицама, 50 коња који су преслаби, мали и нису за коњицу. За 10 коња је речено да су доведени са таквим убојима да их треба дуже лечити. Ни 40 седала, са прибором, није одговарало својој намени и коњима су могла нанети теже убоје. Недостајале су предње и задње бисаге на свим седлима. Тражене су знатне количине коже, макар и отпадака, да се начине каишеви за причвршћивање пушака за опасаче. Тражено је санитарско особље за организовање и јачање санитарске службе и 4 поткивача коња. Истовремено је указано да у Првој пролетерској и Шестој личкој пролетерској дивизији има извештан број поткивача који се отуда могу прекомандовати. На тај начин би се обезбедило да сваки ескадрон има свога поткивача. Штаб бригаде није прећутао да је незадовољан наоружањем јединица и тражио је да се сваки ескадрон наоружа са 3 пушкомитраљеза, сви руководиоци, почевши од десетара, машинским пушкама, а борци италијанским карабинима који су практични за коњанике. Нису заборављене ни сабље нити одговарајући прибор, најпре опасачи са виском. Очигледно се желело да коњаници буду долично и уједначено одевени, тражене су јахаће чакшире, рајтхозне, блузе, шињели, пелерине, чизме и мамузе. За уредан изглед бораца и руководилаца био је потребан берберин - да их шиша и брије. Указано је да се један коњаник - берберин - налази у Петом батаљону Треће крајишке пролетерске бригаде и да би добро било да се прекомандује у Прву коњичку. Тражен је искусан седлар и предочено је да се један одавно налази у Тринаестој пролетерској бригади. Ситније потрепштине задавале су главобоље и теже су решаване. Указано је, на пример, да мањка клинаца за поткивање коња, да су их по-

купиле новоформиране команде места и коморе бригада које су раније боравиле у рејону Ваљева. Ојачане коњичке патроле упућиване су у околне варошице да набављају клинце за поткивање, али ништа није урађено. На крају се прибегло једино могућем - клинци се искивају у локалној ковачници, ручно, споро и у мањим количинама.

Обука коњаника настављена је у Паунама, са истим интензитетом као и раније. Штаб бригаде непосредно је одржавао везу са Штабом Првог пролетерског корпуса и обавештавао је о приликама на новопоседнутој просторији. Услови за смештај бораца, јахаћих, теглећих и товарних коња нису били повољни и очекивало се неко боље решење. Оно је уследило 2. октобра, када је Првој коњичкој бригади наређено да се премести у Златариће, Босиће и Седларе. Претходницу је чинила ојачана патрола, са обавештајним официром Драганом Булатом, задужена да главнини Бригаде омогући слободно кретање, да се побрине за смештај дивизиона, Штаба бригаде и интендантуре.

Марш дивизиона и ескадрона уследио је после ручка. Команданти и командири непрестано су бринули да се маршевски поредак одржава у најбољем реду, да се коњима и борцима омогући повремено предах. Озлећеним коњима и њиховим водичима омогућено да формирају посебну колону и да се нешто спорије крећу на зачељу маршевског поретка Бригаде.

Први дивизион разместио се у Седларима, један ескадрон Другог дивизиона, са штабом, у засеоку Паланка, а један у Златарићу, у засеоку Котарац. Штаб бригаде сместио се најпре у Босићима, а нешто касније дошао је ближе територији Ваљева, код Пиваре, заједно са бригадном интендантуром. Штаб корпуса је обавештен зашто је то учињено, уз образложење да је смештај у Босићима био врло неудобан с обзиром на мали број штала и недостатак простора за интендантуру. У раније попаљеном селу Златарићима и његовим засеоцима, без обзира на предусретљивост и издашност мештана, сметала је оскудица у простору за коњанике и коње. Неповољни смештајни услови нису смели утицати на интензитет и квалитет стручне обуке. Занимања су извођења према унапред утањеном плану, под непосредним надзором командира ескадрона.

Од Штаба корпуса примљено је наређење да јединице Прве коњичке бригаде затворе све прилазе на комуникација-

ма према Ваљеву. V Штабу бригаде сачињени је илан извршења значајног задатка и распоред патролирања. Првом дивизиону је наређено да свакодневно упућује даљинске официрске патроле према Мравинцима и Тубравићима, које на томе сектору треба да прикупљају податке о разбијеним четничким групама, да их прогоне и уништавају. Сличне патроле, са истим задатком, Други дивизион је слао у правцу Драгијевца и Суводоње. Патроле је сачињавало 16 коњаника, са официром на челу, наоружаних, поред осталог, једним пушкомитраљезом. Штабови дивизиона били су дужни да добро упознају новопоседнуте положаје и правце кретања патрола и да поставе добра обезбеђења на прилазним комуникацијама према граду. Са неком патролом свакодневно се налазио и обавештајни официр бригаде. Претпостављало се, наиме, да се разбијене четничке групе скривају на Повљену и Маљену и требало их је спречити да се међусобно повезују и јачају. У томе је запажену улогу имао обавештајни официр и очекивало се да његова умешност дође до изражаја. Поред борбених задатака патроле су имале обавезу да врше мобилизацију коња у селима куда су крстарице, да оболела и озлеђена грла замењују здравим, уз сарадњу органа народне власти и патриотски расположених мештана.

Да је болест коња и неподесна опрема, у данима формирања Прве коњичке, заиста представљала озбиљан проблем, сведочи допис Штабу корпуса, 6. октобра. У њему се, поред осталог, каже: »Између бројних случајева неспособних коња и непрописних седала, које добијамо у нашу бригаду, извештавамо вас о следећем примеру: Данас је дошао за коњаника у нашу бригаду Мирко Рундић из Шесте пролетерске дивизије, Прва бригада Четврти батаљон, који је довео са собом потпуно неспособног коња, са 4 велике ране на леђима, чије би зацељење трајало најмање месец дана. Исто тако седло је од дрвета, без кожног прибора и без узде.

Према изјави друга Мирка Рундића у његовом батаљону се налазе три добра јахаћа коња и два добра седла.

Последња група коњаника који су дошли из те дивизије дошли су са доста слабим коњима. Молимо вас да нас известите да ли да вратимо те коње који нису за јахање и само су нам на терету«.

У потпланинским селима, у околини Ваљева, ојачане коњичке патроле најпре су дочекиване са подозрењем и стра-

" Војноисторијски институт, број регштра 5/1, кутија 261.

хопоштовањем. Извесна неповерљивост неких мештана отклоњена је када су увидели да су срели праве народне борце који их желе ослободити напасти и пљачке прикривених четничких група и групица. Помоћ појединих мештана није изостала ни у откривању неких одметника и њихових јатака. Неколико их је ухапшено и приведено органима нове народне власти.

Коњичке патроле ноћу су патролирале улицама Ваљева и грађанима обезбеђивале миран сан.

У недавно ослобођеном граду на Колубари заплењене су знатне количине оружја и ратне опреме. Плен је чуван у магацинима и јединицама издаван на основу прописаних требовања. Интендант бригаде, Вуковић проценио је да се међу заплењеним материјалом може наћи понешто што би користило коњаницима. Ревносно се дао у потрагу. Пронашао је праве војничке казане за справљање хране, изузео их из магацина на уредан реверс и послао у дивизионске и ескадронске кухиње. Кувари и економи били су више него срећни када су добили прави прибор за справљање хране, а посуђене ракијске казане спаковали су и вратили власницима да не пропусте праву прилику да у качарама, омирисанима од проверелих шљива, испеку добру домаћу ракију.

ПРИБЛИЖАВАЊЕ БЕОГРАДУ

Штаб корпуса био је задовољан почетним успесима Прве коњичке бригаде. Сматрао је да је, за кратко време, солидно припремљена и оспособљена за увођење у борбу за ослобођење Београда. Уједно је предвиђено да се стално попуњава људством, јахаћим и теглећим коњима и осталим потребама за борбену готовост. Бригада је практично била у корпусној резерви, рачунало се да је спремна да предухитри противника у случају његовог изненадног продора на појединим правцима од Београда, да је незаменљива у предузимању гоњења и савлађивању дезорганизованог и на повлачење примораног непријатеља. Отуда наређење да Прва коњичка напусти Ваљево и маршује према Аранђеловцу и Младеновцу, да се нађе раме уз раме са пролетерским и ударним бригадама које су се незадрживо приближавале спољној одбрани Београда, упорно је ломиле, у садејству са јединицама Црвене армије, тежећи да се што пре упусте у уличне борбе у главном граду.

У времену покрета и успутних предаха Бригаде стање на фронту према Београду свакодневно се мењало. Јединице

Дванаестог ударног корпуса водиле су борбе око Шапца и Обреновца, настојале да освоје добро брањене непријатељске гарнизоне и остала упоришта на правцу свога наступања. Бригаде Првог пролетерског корпуса - Прва пролетерска, Трећа крајишка пролетерска и Тринаеста пролетерска бригада - водећи жестоке борбе, ослободиле су Уб, Вреоце и Велико Црљене и наставиле гоњење. Оперативна група дивизија, заправо Пета крајишка и Двадесет прва српска ударна дивизија, појачале су нападе на друму између Крагујевца, Тополе и Младеновца. Шеста личка пролетерска дивизија усмерена је према Космају, у међупростор између Првог пролетерског и Дванаестог ударног корпуса. Седамнаеста ударна дивизија налазила се на простору између Рудника и Аранђеловца и делом снага штитила је правац од Западне Мораве, Чачка и Крагујевца. Чињени су напори да се успостави веза са четрнаестим српским корпусом НОВ и ПОЈ и јединицама Црвене армије које су стигле у долину Велике Мораве. Црвеноармејци су контролисали и леву обалу Дунава, почевши од Земуна, низводно, до Панчева, Смедерева, ушћа Велике Мораве и даље.

Штаб Прве коњичке бригаде био је, углавном, у току догађаја и политички комесари дивизиона и ескадрона нису пропустили прилику да борце обавесте о успесима јединица Прве армијске групе и приближавању јединица Црвене армије ради учествовања у бици за Београд. И политички комесар бригаде, Карло Шуман, искористио је погодан тренутак, за време предаха у Радовцима, да борцима и окупљеном народу кратко исприча шта се дешава на правцима наступања пролетерских и ударних бригада према Београду, да непријатељ трпи пораз за поразом и да није далеко дан када ће главни град Југославије осванути у слободи. Присутни су Шумана поздрављали дужим аплаузима и узвикивањем слободарских парола. Кад су чули шта се све дешава у њиховој близини, да се задржавају иза линије фронта, неки коњаници нису били задовољни и отворено су приговарали да не желе каскати за стрелачким стројевима и борбеним колонама пролетера и ударника. Тражили су, наиме, да одмах крену у ватрене окршаје и покажу шта умеју. Њихови захтеви, ипак, били су преурањени и комесари су уложили доста труда да то докажу. И поред свега, неке нису могли разуверити да су њихови захтеви преурањени и тренутно неприхватљиви, на пример Душана Копривицу, Живка Тијанића, Живомира Ивановића, Дмитра Ступара, Милоша Обреновића, Александра Вељковића, Јосипа Дорића, Јована Станишића.

У Буковику, недалеко од Аранђеловца, јединице Прве коњичке нашле су пристојан смештај, топло и срдечно су дочекане и поздрављене од мештана и представника народне власти. Интендант бригаде и економи искористили су предусретљивост мештана, набављали храну за коње и коњанике, дародавцима се захваљивали пуним срцем, а неким, на њихово тражење, давали уредно оверене признанице да се зна шта су приложили за своју, како су говорили ослободилачку војску, њене јахаће коње и комору. И није се стало на добровољно скупљеној храни. У Буковику је више добровољаца, са добрим јахаћим коњима и опремом, ступило у јединице Прве коњичке. Неки младићи су раније служили у коњичким јединицама бивше југословенске војске и лако су се ирилагодили животу и раду у ескадронима, а млади су морали да интензивно савлађују јахаће и разне борилачке вештине.

Партијском и скојевском раду поклоњено је доста пажње. Заменик политичког комесара бригаде Буро Шаиновић и руководиоца Скоја Милорад Дракулић даноноћно су бринули да партијска и скојевска организација јачају и да се омасовљавају. У првим данима у дивизионима и ескадронима нису била попуњена нека места заменика политичког комесара, што је причињавало знатне тешкоће у партијском раду и руковођењу. Стога је захтевано, у неколико наврата, да Штаб корпуса што пре пошаље искусне партијско-политичке руководиоце у Прву коњичку бригаду да попуне упражњена места. Захтеву је брзо удовољено, захваљујући разумевању команданта корпуса Пека Дапчевића и политичког комесара Мијалка Тодоровића, па су неки заменици политичких комесара долазили да приме нове дужности, а неки су одабирани из редова КПЈ и СКОЈ-а у Бригади. Њихов посао првенствено се састојао у томе да брину о пријему нових чланова КПЈ, да их одабирају из реда чланова Скоја и најактивнијих омладинаца. У том послу знатну помоћ пружали су и делегати појединих водова, који су имали непосреднији увид у политичко опредељење, рад и свеукупне активности младих бораца, десетара и водника. Партијска и скојевска организација имале су изузетну васпитну улогу и утицај на младе борце, тек одвојене од родитељског дома и припремане за ватрене окршаје. Код њих је развијан, у почетку а и касније, смисао за храброст, оданост циљевима народноослободилачке борбе, искрено другарство и остале врлине. Увођена је пракса да се значајнији радни и борбени задаци претходно разматрају на политичким, партиј-

ским и скојевским састанцима, да борци добро разумеју и упамте шта их очекује, не само појединачно, него и целу њихову јединицу. Од чланова КПЈ и Скоја је тражено, уосталом као и увек, да предњаче у извршавању задатака и остале борце примером подстичу да их следе. Добре припреме, сматрало се, значиле су више од пола успеха. Има разлога да се констатује да је Прва коњичка бригада, а то ће се тек видети, без обзира на низ тешких окршаја, имала релативно мале губитке у живој сили и техници, најпре због добрих припрема у извођењу напада и обавештајно-извиђачких активности. Истовремено, нису цостајала критичка и самокритичка сагледавања и анализе о извршеним задацима да би се стекле неопходне поуке. Борци су навикавани да отворено кажу шта је било добро и шта није ваљало. Оштрина критике није мимоилазила ни поједине чланове Партије и Скоја ако се нису довољно залагали у извршавању задатака, обуци, политичком раду и борбеним окршајима.

Извештаји о партијско-политичком раду и проблемима упућивани су политичком комесару Корпуса, где су пажљиво проучавани. На основу тога предлагане су конкретне мере за побољшање партијско-политичког рада. Све је то добро долазило, поготово у првим данима, да се убрзају и побољшају припреме Прве коњичке бригаде за увођење у борбу. Да би се непосредно уверио како се партијски делује у новоформираној коњичкој јединици, политички комесар корпуса, Мијалко Тодоровић, изразио је жељу да присуствује партијском састанку у новоформираној коњичкој јединици, да чује о чему се тренутно расправља. О његовој жељи обавештени су Карло Шуман и Буро Шаиновић. У то време Прва коњичка бригада налазила се у селу Буковик, недалеко од Аранђеловца, а Штаб корпуса у Лајковцу. Политички комесар и његов заменик, у договору са командантом бригаде, били су мишљења да се партијски састанак закаже и одржи у Првом ескадрону Првог дивизиона. О томе су консултовани командант дивизиона Стево Борота и политички комесар Гојко Родић, командир ескадрона Рака Николић и политички комесар Перо Танкосић. Испоставило се да су они донекле изненађени и уједно почаствовани сазнањем да ће њиховом партијском састанку присуствовати познати политичко-партијски руководилац. На питање кад ће он стићи, Шаиновић је одговорио да то прецизно није утаночено и да сваког часа може банути. Политички комесар

Танкосић схватио је шта то значи и ужурбано се почео припремати да састанак'успе. Највише је бринуо како да срочи дневни ред, о томе се консултовао са Родићем и неким искуснијим и по стажу старијим члановима КПЈ. Дневни ред морао је бити такав да се може сагледати чиме се комунисти тренутно баве и како решавају настале проблеме.

Прохладно октобарско поподне пријало је коњаницима и коњима Првог ескадрона. Са Букуље је пиркао освежавајући ветрић, разносио мирис јесењег цвећа и зрелог воћа. Очима бораца пријала је жућкасто-црвенкаста боја лишћа шума и воћњака. И њиве су се златиле, ту и тамо, зрелим кукурузом. Повремено думбарање експлозија топовских граната у даљини, на правцу од Опленца до Младеновца, није узнемиравало борце Прве коњичке. Напротив. Ослушкујући артиљеријску грмљавину неки су гласно питали када ће и они у ватрене окршаје. Командири и водници, уистину не знајући право стање ствари, загонетно су узвраћали да пре зоре не може сванути.

Домаћини у Буковику били су љубазни и предусретљиви, спремни да много учине за своју војску. Борце су позивали у куће да их нахране и почасте. Истовремено су нудили сточну храну за коње и понеко седло.

Уобичајена атмосфера у селу мало је поремећена када се појавио, уз солидно обезбеђење, са пратиоцима, политички комесар корпуса Тодоровић и запутио у кућу у којој су били руководиоци Бригаде. Деца су била најзнатижељнија да дознају ко то долази, виркала су иза дворишних ограда, а нека су трчкарала да се што више приближе комесару корпуса и одгонетну ознаку чина на рукавима његове блузе. Њихова љубопитљивост је награђивана осмесима и одговорима на питања. Заменик команданта бригаде Стојадиновић, политички комесар Шуман и заменик политичког комесара Шаиновић дочекали су и поздравили политичког комесара Тодоровића и кратко га упознали са стањем Бригаде, да су борци расположени, без обзира колико су припремљени, да се што пре упусте у борбу. Задовољан тиме, Тодоровић је узвратио да изузетно борбено расположење влада у свим дивизијама и бригадама Прве армијске групе, да борци и старешине незадрживо теже да се што пре домогну Београда. Док се другарски и отворено разговарало, интендант Вуковић се побринуо да се политичком комесару Тодоровићу понуди нешто да презалогаци и попије. На понуду је узвраћено да бригадна интенданту-

ра добро ради и да иеће бити проблема око исхране. Вуковић се задовољан насмејао и обећао да ће снабдевање бити много боље кад се коњаницима укаже прилика да се сукобе са непријатељем и домогну ратног плена.

Комунисти Првог ескадрона искупили су се иза трошне сеоске куће, у дну једног шљивика, ту сачекали и поздравили политичког комесара корпуса, политичког комесара бригаде, заменика политичког комесара бригаде, команданта и политичког комесара Првог дивизиона. Потом су сели на меку траву и позајмљене клупице. Политички комесар ескадрона, Танкосић, држећи у руци свеску и оловку, сасрећен да савлада извесне знаке треме, прећутно је добио сагласност да се може почети и предложио следећи дневни ред:

1 - Задачи чланова КПЈ приликом пријема нових бораца и попуне јединице,

2 - Разно.

На Танкосавићево питање да ли неко има предлог за допуну или промену дневног реда, нико се није јавио. Нутање је уједно било потврда да се предложено усваја. У краћем уводу Танкосић је упознао присутне шта се радило у данима формирања ескадрона и шта предстоји у наредним данима. Комунисти су пажљиво слушали, неки записивали оно што чују и очигледно се припремали да искажу своје. Завршетак Танкосићевог излагања дочекан је јављањем за реч. Тако је отклонена извесна стрепња да ће бити снебивања међу комунистима и да се неће лако одлучити да понешто проговоре, о томе шта су добро и ложе запазили, поготово у присуству политичког комесара корпуса. Није порицано да је много урађено, да су комунисти у свему предњачили, али је наглашавано да се могло и више урадити. Упоредиване су објективне тешкоће и субјективне слабости. Комунисти су говорили једноставно и разумљиво. Командир ескадрона Николић, искусни коњаник, раније подофицир бивше југословенске војске, зналачки је говорио о потешкоћама у обуци, о залагању комуниста да се што више, у кратком времену, постигне и спремније крене у тешке борбе. Није заобишао и суштинско питање - прихватање младих људи и њихово распоређивање у воде и десетине, када пристигну из околних села, на својим коњима, али најчешће без одговарајућег јахаћег прибора и остале опреме. Њиховом прилагођавању је поклањано довољно пажње, што је допринело - истакао је Николић - да се развија и учвршћује истинско ратно другарство. Задовољан оним што је

чуо, политички комесар Тодоровић је осетио потребу да каже нешто о тренутној политичкој ситуацији и разлозима који су навели Врховни штаб НОВ и ПОЈ и Штаб Првог пролетерског корпуса да се одлуче за формирање Прве коњичке бригаде. Најпре је објаснио да се ближи историјски тренутак када ће се јединице Прве армијске групе, међу којима је и Прва коњичка бригада, срести са јединицама Црвене армије да заједно прогоне мрског непријатеља и ослободе Београд. Приближно је означио докле су стигле, у силовитом наступању према главном граду, јединице Прве армијске групе и на какав отпор непријатеља наилазе. Формирање Прве коњичке бригаде објаснио је потребом да се располаже изузетно покретљивом јединицом, способном да предузме гоњење непријатеља у повлачењу, да га сустиже, уништава и заробљава.

Није занемарио улогу коњаника у извићању, патролирању и проналажењу скривених непријатељских војника у тек ослобођеним насељеним местима и градовима. С разлогом је наговестио да ће коњичке јединице имати значајну улогу у бици за Београд, особито у раштрканим и пошумљеним градским рејонима. Тодоровић је истакао какви задаци и послови очекују чланове Партије и Скоја у наредном периоду, с обзиром на одзив младих добровољаца и њихову жељу да ступе у коњичке јединице.

На крају прве тачке дневног реда, Танкосић је закључио да комунисти треба да се још више ангажују у обуци коњаника ескадрона и да потпуно припремљени крену у предстојеће борбе. Кад се прешло на тачку разно, уследила су разна питања комесару корпуса. Њему је требало скоро цео сат да знатижељницима објасни оно што их је интересовало. На крају није изостала похвала партијској организацији за добар рад и постигнуте успехе.

НАСТУПАЊЕ ПРЕМА МЛАДЕНОВЦУ

Командант немачких јединица, генерал Фелбер, предузимао је мере да спречи наступање јединица Прве армијске групе НОВ и ПОЈ и Црвене армије према Београду. У том циљу наредио је да се организује непопустљива одбрана у долини Велике Мораве, на правцу од Тополе према Младеновцу и Смедереву, код Обреновца и јужних прилаза Београду. Његова је намера била да задржавајућом и одсудном одбраном

омогући да се немачке јединице правовремено извуку из источне Србије, да се немачкој Групи армије »Е«, под командом фелдмаршала Лера обезбеди одступни марш долином Ибра, према Краљеву и Крагујевцу. Генерал Фелбер је исправно процењивао да би губитак Београда значио трагедију за немачке јединице, посебно за Групу армија »Е«, која би се морала извлачити према долини Дрине, угроженим комуникацијама и местимично тешко проходним планинским теренима. Доследан сопственој замисли, генерал Фелбер је наредио да се изведе противудар на мостобран јединица Црвене армије у рејону Лапова и да се онемогући наступање јединица Народноослободилачке војске. Жесток противудар Немци су извели, 10. октобра 1944. године, на јединице Црвене армије које су штитиле мостобран код Велике Планае и запретили да ће зауставити напредовање ојачаног Четвртог гардијског механизованог корпуса према Београду. Развила се жестока борба. У критичним тренуцима ангажоване су и јединице Шездесет осмог стрељачког корпуса Црвене армије, па је противудар Немаца неутралисан. У спречавању немачког противнапада, југозападно од Марковца, раме уз раме са црвеноармејцима учествовала су и два батаљона Петнаесте мајевичке ударне бригаде. Неуспех у сламању мостобрана јединица Црвене армије приморао је генерала Фелбера да врши прегруписавање сопствених јединица и успостави нови одбрамбени фронт.

У то време Прва коњичка бригада припремала се за покрет према Младеновцу и увођење у борбени поредак Прве армијске групе НОВ и ПОЈ. Штабовима дивизиона саопштене су замисли Штаба бригаде о правцу кретања јединица и поступном приближавању Младеновцу. Том приликом располагало се податком да комуникације Смедеревска Паланка - Младеновац и Смедеревска Паланка - Топола контролишу јединице Пете крајишке ударне дивизије.

Врховни командант, маршал Тито, непрестано је пратио развој битке на прилазима Београду. Команданту Прве армијске групе, Пеку Дапчевићу, издао је, 10. октобра, следећу директиву: »Најкасније 11, а ако је икако могуће и данас, 10. овог мјесеца, твоје јединице требало би да се сретну с јединицама Црвене армије код Паланке, Велике Планае, Доње Раче или код Брзана, гдје су се већ јуче пребациле преко Мораве јединице Црвене армије. Једно одељење Црвене армије налази се на пола пута између Крагујевца и Брзана, као побочна заштитница. Једно одељење налази се код Мале Планае, а главнина ће већ данас стићи у ово мјесто.

Овдје ће твоје јединице бити посађене на камионе и брзо кренути у правцу Београда. У том правцу крећу крупне снаге Толбухина, с једним ојачаним тенковским корпусом. Једна твоја дивизија мора по сваку цијену бранити комуникацију Крагујевац - Топола. Шаљите хитно брза извиђачка одељења напред ради контакта са дијеловима Црвене армије. Све ове операције су у споразуму са Толбухином с којим држимо тијесни контакт. Политички је важно, а то је и моја жеља, да наша јединице прве уђу у Београд».²¹

У директиви се помињу брза извиђачка одељења, а Прва коњичка бригада, неоспорно, била је оспособљена за најбржа извиђања. То су доказале, нешто раније, њене извиђачке патроле, приликом патролирања и проналажења скривених одметника у околини Ваљева. Стога се рачунало да ће она бити незамењива у гоњењу и сустизању непријатеља, у заплешивању ратног материјала и разне војничке опреме.

На рубу села Буковик формирала се маршевска колона дивизиона и ескадрона Прве коњичке. Приликом постројавања чуле су се одсечне команде командира ескадрона и водова, рзукцање понеког осилитог коња и топот копита. Коњаници су затегли дизгине да коње приволе на ред и послушност, проверавали да ли су седла прописно намештена и причвршћена да не нажуље коњска леђа. Мештани су листом изашли из својих домова да испрате борце и офицере са којима су кратко друговали и појеле им успехе у борбеним окршајима. Наоружани дечак Адам Павловић, очигледно спретан јахач, недавно добровољно дошао, зауздавао је коња и пленио пажњу присутних. Гледајући свога вршњака у војничкој униформи, неколико дечака се усудило да крупног Бошка Каралића замоле да их прими у јединицу којом је командовао. Бутљиви Каралић, навикао на то још у Првој крајишкој ударној бригади, да би удовољио малишанима доброћудно их је погледао и приметио да немају коње. Најкочопернији је узвратио да они потичу из сиротиње, да су пролетери и да нису криви што ништа немају. Изненађен довитљивошћу кочоперка, Каралић је дечацима саветовао да се некако угурају у комору да тамо помажу у тимарењу озлећених коња да што пре оздраве и осталим пословима. Неколико дечака, међу којима Михаила Гузину, довео је Ивица Гољачки из неког дома за избеглице у Аранђеловцу.

Маршевска коњичка колона издужила се на сеоском друму. Напред се налазила истурена коњичка патрола, са стране

²¹ Архив Војноисторијског института, кутија 3, број регистра 35-2.

коњичке иобочице, а иозади комора и заштитница. Заменик команданта Срећко Стојадиновић и политички комесар Карло Шуман јахали су упоредо и бринули да се маршевски поредак ничим не поремети. Команданти дивизиона, Стево Борота и Бошко Млинарић, упозорени су да се чешће осматра небо и у случају налета немачких авиона потраже закони за коње и борце. Немци нису имали надмоћ у ваздуху, али су се њихови пилоти понекад усуђивали да налете, митраљирају и бомбардују. Опрезност коњаника била је оправдана и ништа их није смело изненадити. Наступни марш није пролазио без песме, досетки и пошалица. Делегат вода, Чеда Радовановић Козак, ведар кад му је све полазило за руком, у себи је срочио одговарајуће стихове и започео из свег гласа:

Лазаревац у долини, партизани добро опколили...
опколили све до брега и Шваба им није побега'...

Неки коњаници су прихватили песму неки су се насмејали завршној речи и добацили да се прави песник не сме поигравати падежима.

И поред напорне обуке у јахању, поједини борци нису могли, за кратко време, да сасвим савладају ту вештину. Приликом марша неприродно су се држали у седлу, непријатно се осећали кад се прелазило у кас и слободном руком су се придржавали за седло. Њих су водници и десетари строго опомињали да се присете обуке и правилно јашу. Други су, опет, били веома вешти у јахању и желели су да се истакну. Појединци су чак тврдили да се стојећи могу одржати на коњу у галопу и истовремено оружјем гађати живи циљ. Неспретнији у јахању ћутке су слушали хвалисавце и нису им противречили.

Издужена маршевска колона Прве коњичке бригаде привлачила је пажњу мештана шумадијских села. На једном застанку група девојака донела је пуне торбе воћа и подарила га борцима и старешинама. На своје изненађење, Душан Букић добио је букет свежег јесењег цвећа од наочите девојке и донекле се збуњен упитао шта ће му то у часу кад се приближава линији фронта. Кад се прибрао, схватио је да је даривање цвећа израз топлине и жеље да коњаници успеју у борбеном походу према Младеновцу и Београду. Девојка је то, уосталом, изговорила када се опраштала са њим и његовим друговима.

СУСРЕТ СА ЦРВЕНОАРМЕЈЦИМА

Идући оирезио поред сеоског друма, у колони по један, са истуреном претходницом и побочницом, коњаници Прве коњичке ослушкивали су блиску пуцњаву у рејону Младеновца. Непријатељ је очигледно био у одступању и водило се рачуна да нека заостала и сакривена група Немаца не приреди изненађење коњаницима и изврши препад. Истовремено се бринуло да не налете на нагазне и остале мине које су Немци остављали и вешто маскирали.

У то време, ноћу 11. октобра 1944. године, среле су се извиђачке јединице Црвене армије и Пете крајишке ударне дивизије. Ујутру је Први батаљон Прве крајишке бригаде, под командом Љубомира Јајчанина Белог, ушао у Смедеревску Паланку, где се срео са јединицама Шездесет осмог стрељачког корпуса Црвене армије, којим је командовао генералмајор Николај Николајевић Шкодунов. Започело је остваривање борбеног садејства. Са црвеноармејцима срили су се и пролетери Треће крајишке пролетерске бригаде и заједно су кренули да туку непријатеља у Младеновцу и околини. До сусрета је дошло и на осталим правцима наступања јединица Прве армијске групе НОВ. На тај начин немачке јединице Армијске групе »Србија«, распоређене јужно од Тополе и Велике Планае, практично су биле онемогућене да се извуку у Београд и Срем и у наредним данима, народски речено, црно им се писало. О првим сусретима са црвеноармејцима обострано је написано и изговорено доста топлих утисака и оцена. У батаљонском листу Треће крајишке пролетерске бригаде, која је тукла Немце на правцу коме се приближавала Прва коњичка бригада, један борац је о сусрету са црвеноармејцима, поред осталог написао, и ово: »Из даљине се зачу фијук артиљеријских зрна, затим су свуда одјекивали узвици: 'Руси, Руси су стигли!' Радост, али још увек сумња, читала се на лицима бораца. Зар је могућно да ћемо угледати дуго очекивану браћу. Сви су борци узнемирени. Сви очекују тај радостан тренутак.

Многобројне експлозије на друму заглушују ваздух. Из немачког тенка куља дим, ено и други се запалио.

Приближавали су се руски тенкови. Политички делегат вода отрчао је до друма: он је говорио помало руски, у сусрет њему приближио се руски тенк. Нисмо приметили одакле се пред нама створио руски војник. Кратак разговор и ту, под кишом пушчаних зрна, загрлише се браћа по крви и оружју«...

Дан касније и борци Прве коњичке бригаде доживели су радосне тренутке сусрета са црвеноармејцима. Било је то, истина, нешто необичније него на осталим правцима. Прва коњичка бригада, наиме, опрезно је прошла испод источних падина Космаја и стигла друму између Младеновца и Влашке. Претходница је приметила три тенка на друму. Требало је дознати чији су тенкови и зашто ту стоје. Однекуд је наишао један мештанин и вођу претходнице обавестио да се тамо, на друму, налазе тенкови црвеноармејаца. О томе је обавештен Штаб бригаде и одмах је одлучено да се крене према тенкистима. Ишчекујући сусрет са црвеноармејцима, коњаници су видно обрадовани и узбуђени. Знатижељни, предвођени замеником команданта бригаде Срећком Стојадиновићем и политичким комесаром Карлом Шуманом, стигли су на друм где су стајали тенкови, онеспособљени за кретање и местимично оштећени ударима топовских граната. Неколико рањених тенкиста налазило се у близини и пружана им је лекарска помоћ. Из отвора тенкова изношени су преостали рањеници. Призор није пријао борцима Прве коњичке бригаде, сметао је одушевљењу приликом сусрета са црвеноармејцима. Испоставило се, на срећу, да су црвеноармејци - тенкисти - само лакше рањени и да ће их већина одмах, са завојима преко свежих рана, продужити у борбу и наступати друмом за Раљу, Авалу и Београд.

После срдачног сусрета, коњаницима је указана захвалност за помоћ рањеним црвеноармејцима. Бошко Каралић је питао једног подофицира - тенкисту, како су њихови тенкови оштећени. Одговорено му је да су их изненадила четири немачка тенка »тигар«, прикривени у заседи иза оближњих сеоских кућа и штала. Настао је кратак ватрени двобој на удаљености од двеста метара али Немци се нису усудили за дужи обрачун и вешто су узмакли према Раљи и Авали. Радозналост је навела коњанике да крену напред и погледају гусеницама преорано земљиште у неколико башта и њива, куда су немачки тенкови неоштећени одгрмели.

На попрште тенковског обрачуна пристигао је један мајор-црвеноармејац - необавештен шта се догодило. Зачућено је застао, одмеравао коњанике и повишеним гласом изненада проговорио:

- Шта то јест? Кавалеристи зажгали наши тенки!
- Нисмо болан - узвратио је Стево Медић. - Немци су то учинили.

Мајор, изгледа, није разумео објашњење и још више се ражестио. У близини се налазио Карло Шуман, са ознакама чина мајора на рукавима блузе. Увидео је да може доћи до озбиљнијег неспоразума, па је пожurio групи коњаника који су се расправљали и доказивали да немају никаквог удела у онеспособљавању тенкова. Шуман је стао пред мајора, енергично замахаво руком и одсечно рекао:

- Кавалеристи нису зажгали ваши тенки. То били совражници. То били Немци, Германи. Они били у заседи.

Мајор је разумео, по свему судећи, шта се уистину збило, мало се смирио, махао главом и више себи рекао: Њет, њет!

Шуман је продужио да доказује да су коњаници невини и да немају баш никакве везе са оним што им се приписује. Чак је било и нелогично да коњаници оштете тенкове и мирно чекају поред челичних грдосија. Мајор је одједном пришао тенкистима, почео их корити да су били неопрезни и олако улетели у клопку совражника. Њему је сметало, изгледа, што ће претпостављенима морати да одговара за пропусте потчињених.

ПОЧИЊЕ ВЕЛИКА БИТКА

Застанак је искоришћен да Штаб бригаде разради етапни план покрета према Београду. Заменик команданта бригаде, Срећко Стојадиновић, усмено је наредио командантима дивизиона да строго брину о покрету јединица и не допусте да се догоди било какво непријатно изненађење. Истовремено је препоручио да се обезбеде довољне залихе хране за коњанике и коње, које ће се чувати у запрежним колима и штедљиво трошити. Док је Стојадиновић говорио из даљине су допирале снажне експлозије, полулучно се распростирале од прилаза Смедереву према Авали и западно, према Умци, Железнику и Сави. Приметно узбуђен, он је закључио да почиње велика битка, да тога треба да буде свестан сваки коњаник. Нагласио је да брину о себи и паметно наступају.

Бригада се постројила за маршевски поредак. Далеки татањ топова узнемиравао је коње који су неприродно стригали ушима, рзуцкали, њиштали и понекад се пропињали. Коњаници су вешто дизгинили да их обуздају и умире. Некима је то полазило за руком, а неки су имали муке да их приволе на послушност.

Заређале су команде за покрет. Командир ескадрона непосредно су бринули да се формирају и ничим не ремете маршевске колоне. Удаљавањем од Младеновца, идући рубом друма, коњаници су наилазили на неочекиване призоре: уништена немачка возила, артиљеријска оруђа, мртве немачке војнике и официре. Чешће су понављана упозорења да понегде има нагазних немачких мина и да се никако не одступа од стазе коју су претходнице испитале. Иза Раље, на кривудавом путу према Авале, борци Прве коњичке наишли су на минско поље и вешто га заобишли. На опасном месту остављен је црвени барјачић да остале јединице упозори на опасност. Коњаници, наиме, нису имали стручњаке и опрему за откривање и демонтирање мина. Од таквих изненађења бранили су се опрезношћу и заобилажењем сумњивих места.

У рејону Авале коњаници су наишли на артиљеријске јединице Црвене армије, распоређене на ватреним положајима и припремљене за дејство. Црвеноармејци су били изненађени појавом коњаника и њиховим наступањем према подножју Авале. Чак су их упозоравали да може доћи до противудара Немаца и задржавања наступања, али коњанике ништа није могло спречити да међу првима уђу у главни град. На тај начин су изражавали расположење и одлучност да што пре уђу у ватрене окршаје. А доле, у граду, нису престајали урнебесни проломи експлозија и штектање пушкомитраљеза.

Прва коњичка је задржана у подножју Авале док се не утаначи време њеног увођења у борбу. Штаб бригаде успоставио је везу са Штабом Прве армијске групе да добије детаљнија упутства за извршење борбених задатака. Све је, углавном, текло према плану и коњаници су спремни ишчекивали да крену у вреву пуцњаве. Штаб бригаде био је упознат са правцима наступања јединица Прве армијске групе НОВ и ПОЈ и јединица Црвене армије. Једанаеста крајишка, Шеснаеста војвођанска и Двадесет осма славонска дивизија наступале су десном обалом Саве и угрожавале непријатеља код Макиша, Бановог Брда и Чукарице. Шеста личка пролетерска дивизија наступала је преко Раковице и Топчидера, Прва пролетерска дивизија смело је јуришала на Бањицу, тежила према Славији и у центар Београда. С њом је наступала Тридесет шеста гардијска тенковска бригада Црвене армије. Тринаеста гардијска механизована бригада црвеноармејаца ишла је преко Дедиња. Четрнаеста гардијска механизована бригада и Шездесет други мотоциклистички батаљон Црвене армије на-

ступали су у рејону Великог Мокрог Луга, а до њих, преко Коњарника, јединице Пете крајишке ударне дивизије. Други нападни ешелон сачињавали су Седамдесет траћа гардијска и Двеста тридесет шеста стрељачка дивизија Црвене армије. Двадесет прва српска ударна дивизија налазила се у резерви, у рејону Авале, а Тридесет шеста војвођанска дивизија према Обреновцу. Доста се знало о снази, распореду и наоружању непријатељских јединица. Ужу и ширу непријатељску одбрану Београда сачињавало је око 30.000 добро наоружаних војника, 420 артиљеријских и минобацачких оруђа, 75 тенкова, и оклопних возила. Главнину одбране представљале су 117. и 118. ловачка и 20. противавионска немачка дивизија. Немачка команда одбране очекивала је корпусну групу »Штетнер« из источне Србије, уз десну обалу Дунава, јачине око 30.000 војника и њено учешће у борбама у Београду. Тој групи, међутим, јединице Прве армијске групе НОВ и јединице Црвене армије, онемогућиле су продор у Београд и тукле је у рејону Болеча и Авале.

У време жестоких борби у граду, када су борци Народноослободилачке војске и црвеноармејци упорно наступали, проливали крв за скоро сваку улицу и кућу, 15. октобра 1944. године Штаб Прве коњичке припремио је наређење штабовима Првог и Другог дивизиона и бригадној интендантури за покрет и улазак у ватрени пакао. У сачуваном документу, поред осталог, пише: »Сутра 16. овог месеца наша бригада извршиће покрет за Београд (игралиште Југославије) у вези са овим *Наређујемо*: Да све јединице наше бригаде буду спремне за покрет најдаље до 4. часа ујутру. Покрет ће се извршити тачно у 5 часова ујутру. Први дивизион даће једну патролу до 10 коњаника по могућству да са том патролом пође неко од познаваоца Београда, који ће пронаћи смештај за читаву бригаду, интендантуру и за све коње. Воћа ове патроле да буде одговоран друг. Интендантура нека се постара да другови доручкују. Полазак патроле у 4 часа ујутру.

У 8 часова ујутру читава бригада биће постројена на игралишту Југославије, где ћемо добити конкретне задатке. Све коње, са малим убојем или рамањем, водити са интендантуром. За ред кретања интендантуре и читаве коморе као и коњаника који воде коње биће одговорни другови из Првог дивизиона потпоручник Булат, а из Другог дивизиона Петронијевић Коста. Ред кретања Штаба бригаде, Други дивизион, Први дивизијон па затим комора. ... «³⁾

³⁾ Војноисторијски институт, кутија 261, број регистра 7-1.

II Лео

У ВЕЛИКОЈ БИЦИ

ПОД ПЉУСКОМ ТОПОВСКИХ ГРАНАТА

Освануо је облачан и прохладан јесењи дан. Разређена колона Прве коњичке бригаде запутила се према Раковици, Бањичком вису, Аутокоманди и игралишту Југославије. На челу се налазио Штаб бригаде и у ходу пратио развој борбене ситуације. У јутарњим часовима пуцњава у Београду се унеколико стишала и обе зарађене стране су користиле предах. Коњанике је радовало што их ништа озбиљније не узнемирава и не успорава у наступању. Ојачана патрола није јављала да се не може напред. На раскршћима путева и периферијских улица коњаници су наилазили на непријатне призоре: убијене немачке војнике, понеког још несахрањеног партизана и црвеноармејца. Било је и мртвих цивила, Београђана, који су истрчали из својих домова да помогну пролетерским јединицама и црвеноармејцима да се боље оријентишу и лакше откривају непријатељска ватрена гнезда. Понегде су се црнеле олупине тенкова и оклопних возила, уништена артиљеријска оруђа и запрежна кола. Призор је потврђивао да су ту недавно вођене жестоке борбе, да је обострано сатирање достигло врхунац и да су Немци извукли дебљи крај.

Обавештајни официр Драган Булат упутио је двојицу коњаника да однесу поруку Штабу бригаде да се може проћи до игралишта Југославије. Он је, истина, напоменуо да се уличне борбе воде негде код Славије и да понеко пушчано и пушкомитраљеско зрно зазвжди и подаље од тученог простора.

Издужена колона Прве коњичке савијала је према Аутокоманди и фудбалском игралишту. Београђани су виркали кроз прозоре, неки су се усуђивали да изађу на улице, да раздрагани поздраве коњанике и плнуде нешто хране. Интендант

Вуковић и остали борци захваљивали су на понудама, упорније грађане уверавали да им не треба никакво јело и колачи, да свега имају довољно. Један чича, рекао је да се зове Поповић, испод капута је извукао флашу жестоког пића, пришао Душану Букићу и нудио му да мало пијуцне. Стамени коњаник је узраћао да не пије, да се то не чини у његовој јединици, поготово не пре почетка борбе и неслућених окршаја. Деда се није задовољио објашњењем, терао је своје и додао да пиће нуди ради добродошлице. Да му не би учинили сасвим нажао Перо Шиник и Милош Лукић прихватили су флашу, попили гутљај-два и гласно брботнули.

У близини сквера код Аутокоманде, десно од коњаничке колоне, огласили су се пушкомитраљези и зрна су претећи зафијукала. Уследиле су команде да се сјахује и склања у заклоне. Коњаници су хитро поскакали са седала, коње приводили зидовима зграда и тапшали их да се смире. Небо је постало натмуреније и сипила је прохладна кишица. Експлозије и пуцњава у граду нису престајали. Најснажнији тутањ одјекивао је иза Карађорђевог парка, код Славије и нешто ниже. Коњаници су замишљени ослушкивали и спремно ишчекивали наредне команде. Уједно су смиривали још узнемирене коње, ошишаних репова и грива, склоне безразложном фрктању и стриғању ушима. Много се полагало на уредност коњаника и коња. У том смислу, док се биваковало у рејону Аранђеловца, Штаб бригаде је издао наређење да се коњи свакодневно чешагијају и тимаре, да им се репови и гриве шишају, да се седла и бисаге пристојно одржавају. Коњаницима је наређено да се редовно шишају и брију, да одећу и обућу чисте и одржавају, да спољним изгледом остављају утисак уредних бораца за слободу. Наређење је схваћено више него озбиљно, а то се могло видети и приликом краћег застоја на улицама Београда. Више грађана, међу којима се нашла и средовечна Мара Голубовић, љубопитљиво су посматрали коњанике и коње у прикрајку улице и гласно коментарисали њихову уредност и пристојан изглед. Мара није суздржала упитно чуђење како борци то постижу кад им грми изнад главе и смрт их стално вреба.

Коњи су се, очигледно, навикавали на блиску пуцњаву и били су мање узнемирени. Неки су потврђивали своју приврженост коњаницима на њима својствен и разумљив начин. На раме Рајка Панића његов коњ, прави цилитан, наслонио је главу, престао фрктати и копитати и тражио разумевање. За уврат је добио две коцке шећера и задовољно их прогутао.

Штаб бригаде успоставио је везу са штабом Прве пролетерске дивизије и договорио се о усклађивању заједничких активности и садејства. Веза је одржавана и са Штабом Прве армијске групе, од њега су примана наређења и упутства. Непосредно пре уласка у Београд, Штаб Прве армијске групе је прецизирао да су основни задаци Прве коњичке бригаде да контролише рејоне Бањице и Дедиња, да коњаници проналазе скривене немачке војнике и домаће издајнике и да их приводе у заробљеничко сабиралиште. Коњаници су истовремено морали да спречавају продоре мањих немачких јединица које су покушавале да изађу из опкољеног града, да продуже према обали Саве и измакну у Срем и Мачву. Поједине групе коњаника, добро наоружане, али без коња, могле су се упуштати, у договору са пролетерима, у уличне борбе у дубини града и спроводити заробљене немачке војнике и официре на Бањицу. Задаци су добро проучени у штабовима дивизиона и команда ескадрона и борци су, углавном, знали шта морају радити, али нису знали шта их заиста очекује.

Пролазећи поред сквера у који се зракасто сливало неколико улица, пре уласка на оближњи фудбалски стадион, коњаници су приметили гомилу лешева немачких војника, њихово разбацано оружје и муницију. Ужасавајући приказ увећавало је неколико убијених теглећих коња и сатрвена запрежна возила. Немци су се очевидно борили до последњег даха да пролетере и црвеноармејце задрже у наступању и сопственој упорност су скупо платили. Заударње устајале крви засметало је борцима и коњима. Неколико њих - Раде Баста, Буро Радовић, Илија Вељковић - нису се отели нагону кијања и мучнине у стомаку.

Водећи узнемирене коње за повоце, коњаници су улазили на зараван стадиона, завученог у невелику удолицу, са три стране оперважену благим нагибом, а с чела отворену према радионичком простору Аутокоманде. На равном игралишту зеленела се сквашена трава коју су гњечила коњска копита. Неки коњи су сагињали главе и покушавали да пасу, али су спречавани енергичним трзајима дизгина. На затрављеном делу игралишта нису се примећивала скоро никаква оштећења од минуле борбе. Три кратера, начињена експлозијама топовских или минобацачких граната, зјапила су иза пречке јужног гола и подсећала да то није најпогодније место за груписање бригаде. Тога недостатка био је свестан и заменик команданта бригаде, Срећко Стојадиновић, темељно припре-

мљен да дивизионе и ескадроне што пре упути на додељени простор да извршавају конкретне задатке. Он је у рукама имао, поред топографске карте крупније размере, план Београда, са називима свих улица, паркова и периферних предела. На плану града руком је означио како ће Бригаду распоредити и повести према Бањици и Дедињу. Кишица која је ромињала сметала је Стојадиновићу да карте сасвим развије. Послужио се кишним огртачем, више га раскрилио и нагнуо се напред да карте боље заштити. У близини су се налазили остали чланови Штаба бригаде и посматрали како се дивизиони постројавају. Из дубине града, однекуд са платоа светосавске цркве и западније, од болничких зграда, долетело би понеко зрно, цврљукнуло у висини и гаснуло у бањичкој падини. На то се скоро нико није освртао и погледао према замраченом небу. У тренутку кад је Стојадиновић наумио да позове команданте дивизиона, Стеву Бороту и Бошка Млинарића, да им нареди шта да раде, загрмеле су експлозије граната, испаљене са немачких ватрених положаја на Бежанијској коси, коњи су почели хировито да се пропињу и отимају. Коњаници су имали муке да их савладају и приволе на послушност. Гранате, на срећу, нису зарећале по стадиону, неке су подбацивале, а неке пребацивале и потресале зграде изнад улице Богдана Љутице и оне преко Авалског друма. Уследиле су оштре команде да не' дође до пометње, да се измиче са угроженог места, да се дивизиони и ескадрони размештају на ширем простору. А ту тањ ненријатељске артиљерије није престајао. Две гранате су скресале међу дрвеће на рубу стадиона, стотинама гелера га раниле и згулиле рапаву кору. Једна је треснула у кров зграде за прикупљање и прераду млека, смрвила стотине комада црепа и начинила димљиву рупу која је деловала опомињујуће. Било је јасно да Немци располажу и брзометним топовима, званим »флакови«, да не штеде муницију и доста насумице туку. Они су, наимае, претпостављали, а у томе се и нису сасвим варали, да се негде у рејону Дедиња, Бањице, у зградама јужно и југозападно од Аутокоманде, налази Штаб прве армијске групе, штабови дивизија, позадинске јединице и штабови јединица Црвене армије.

Коњаници су показали да су дорасли разним изненађењима и вешто су избегавали плусак граната. Они су, углавном, измицали у правцу где су гранате истутњиле своја пуњења, оставиле црне кратере и рушевине, знајући да артиљерија ретко туче, чак и у најповољнијим условима, тренутно већ тучена

места. И после измицања са игралишта Југославије, команданти, командири и политички комесари Прве коњичке бригаде са задовољством су могли констатовати да губитака није било, да је неколико коња само лакше озлеђено и да нема потребе, после интервенције ветеринара, да се одвоје од јахача.

ЗАСЕДЕ КОЊАНИКА, ПАТРОЛИРАЊА, ПОТЕРЕ И ПРЕТРАЖИВАЊА

Поучени непријатним искуством да их груписање на малом простору може коштати знатнијих жртава, коњички ескадрони и водови, у складу са упозорењем и наређењем Штаба бригаде, хитно су се разместили на разним пунктовима на Бањици и Дедињу, обезбедили међусобне везе, почели да претражују терен, патролирају и постављају заседе. Један ескадрон разместио се у згради дотадашњег злогласног фашистичког логора на Бањици, у коју су почели приводити заробљене немачке војнике и домаће издајнике да ту сачекају извођење пред народни суд и одговарају за злодела ноћињена над невиним људима, женама и децом. У напуштеним зградама и вилама, расутим на ширем простору између Бањичког венца, Топчидерског брда и Раковице, разместили су се остали ескадрони и водови. Непријатељска артиљерија испрека, са Божанијске косе, чешће се оглашавала и претила да ће нанети губитке. Коњаници су били у прилици да избегавају артиљеријско бомбардовање, да брзо шмугну у подруме, приземља зграда, напуштене непријатељске ровове и бункере, али су коњи, у већини случајева, остајали напољу и трпели праве шокове од заглашујућих експлозија. Борци су се жалили командирима, политичким комесарима и делегатима водова да не знају шта паметно да учине да би заштитили коње од неугодности и рањавања. Командир ескадрона, Рака Николић, чувши једиковке бораца и жалећи недовољно заштићене коње, нерасположен је отпухивао и смишљао шта корисно да предузме. У једном тренутку, кад је немачка артиљерија загрмела и неколико уплашених коња се отргло са привеза и зајдило преко бањичке заравни, он је прогунђао себи у браду да га није брига шта ће ко рећи, хоће ли то квалификовати некултурним понашањем, ако коње збрине у напуштене луксузне зграде, подруме, чак и у биоскопску дворану и под настрешнице дворског здања. Смишљено - учињено. Командир Ра-

ка је наредио да се његова замисао одмах спроведе, спреман да ризикује и сноси одговорност. Из биоскопске дворане на Дедињу одмах су избачене столице и више коња склоњено је иза дебелих зидова. Преостали су уведени у просторије раскошних вила бивших краљевских и недићевских министара и познатих београдских богаташа. О Ракиној сналажљивости брзо се рашчуло и остали ескадрони нису се устручавали да своје коње штите и сачувају на сличан начин.

Штаб бригаде сместио се у удобно намештеној вили једног генерала бивше југословенске војске. Борци заштитнице штаба пажљиво су претражили околину луксузне зграде и њену унутрашњост да уклоне нагазне и мине изненађења, да провере да се неки немачки војник, или група војника, нису притајили у близини. У претраживању посла су имали и обавештајни официри Драган Булат и Гојко Шевић. Све је изгледало пусто и ненастањено, али... У подруму виле, иза неких старудија, нађена је средовечна жена, згрчена од страха и превише бледа. На питање шта ту ради, она је испрекидано, с напором, објаснила да је домаћица зграде и да се преплашена сакрила. Истовремено је тврдила да у вили нема никога осим ње и једне мачке. Неповерљиви и опрезни коњаници нису ништа узимали здраво за готово, пажљиво су претражили све собе и буцаке простране зграде и заиста се уверили да домаћица говори истину. Она се, међутим, није могла ослободити страха и смирити. Политички комесар бригаде и његов заменик говорили су јој да се не плаши и да јој ништа нажао неће бити учињено. После се испоставило да је она чула разне измишљотине о борцима Народноослободилачке војске и очигледно се прибојавала за сопствени живот. Уљудно понашање чланова Штаба бригаде и бораца заштитнице домаћицу је уверило да има културне станаре који брину, поред осталог, да не оштете намештај и остало покућство.

У близини се налазила нешто већа и солидније грађена вила, дебелих зидова, потпуно празна, власништво Боже Максимовића Кундака, бившег краљевског министра унутрашњих послова, погоднија за обезбеђење и заштиту од артиљеријских граната. У Штабу бригаде је процењено да би се тамо могло настанити и мирније радити.

И Штаб Прве армијске групе, са генераллајтнантом Пеком Дапчевићем и пуковником Мијалком Тодоровићем, у намери да што неопсредније утиче на ток и исход борби у самом граду, са периферије се преместио у Румунску улицу број 15 (да-

нашња Ужичка улица), на узвишени предео одакле се могло видети шта се дешава у центру града и ближе Калемегдану. Од Штаба Прве коњичке је затражено да издвоји више коњаника да појачају обезбеђење Штаба Прве армијске групе, да патролирају у његовој позадини и претраже околне улице.

У зграду Дечје клинике Медицинског факултета пристигла је Команда Четвртог гардијског механизованог корпуса Црвене армије, са генераллајтнантом Ждановим. Она се нашла у близини Кнез Милошеве, Немањине и блока зграда разних министарстава, у време најжешћих обрачуна, јуриша и противјуриша.

У складу са замисли Штаба бригаде, коњичке патроле и групе су започеле да извршавају тек примљене задатке. Команде ескадрона имале су непосредан увид шта се ради, о томе правовремено извештавале штабове дивизиона, у деликатнијим ситуацијама тражиле савете како да се поступа и шта да се предузима. Догодило се, на пример, да су коњаници пресрели једног цивила, поодмаклих година, који није имао никаквих личних докумената. На питање куда се запутио и шта тражи, цивил је збуњен замуцкивао и није се сасвим могло разабрати шта казује. На упозорење да разветније објашњава, он је додао да је пошао код неких познаника у једној кући на Дедињу и замолио да му се не смета. О свему је одмах обавештен командир ескадрона и одлучено је да се незнанац спроведе у Штаб бригаде. У разговору са замеником команданта и политичким комесаром бригаде, приведени цивил је признао да је коњички бригадни генерал бивше југословенске војске, да је изашао из стана да се прошета и сврати код неких познаника да би се распитао да ли нешто више знају о борбама у центру града. Упорно је тврдио да је сада лојалан грађанин и да се није мешао ниукакву политику. Није било разлога да му се не поверује и одмах је пуштен да се врати кући, уз упозорење да се не појављује на улици док Београд не буде ослобођен. Изненађен тако коректним поступком, бивши генерал запутио се према излазу и непрекидно се захваљивао.

Једна коњичка патрола пронашла је предратног шефа полиције у Карловцу и довела га у Штаб бригаде. Сав пребледео, савлађујући дрхтавицу, знајући да се шефовима предратне полиције, поготово ако су прогонили и кињили комунисте и напредне људе, не прашта, он се није надао да ће извући живу главу. Могоа је, истина, све порицати, али је тешко до-

казати да ухапшенике није малтретирао. Знојио се седећи на столици у штапској' просторији, ишчекујући саговорнике и пресудитеље. Појавили су се Карло Шуман, Буро Шајиновић и Драган Булат. Приведени је устао, поздравио их благим наклоном и процењивачки одмерио. Шуман му је рекао да седне. Однекуд му се учинио познатим. Није му требало много времена да се присети с ким има посла. Бившег шефа полиције упознао је поодавно, док је у Карловцима похађао гимназију. О њему није имао лоше мишљење, чак је знао да није био задрти режимлија и да је због тога смењиван. Благонаклоност се смешила бившем шефу полиције, а он није био толико проциљив да то примети. Напротив. Познаника се више прибојавао него двојице незнанаца иза његових леђа и скочањен се опраштао са животом. Мало се опустио кад му је речено да може отићи, да ће га патрола спровести до куће. Он није веровао усуду, чешће се освртао на двојицу патролција и очекивао метак у леђа. А кад су га довели до куће у којој је становао и пустили унутра, у страху и неверици је заборавио да искаже речи захвалности.

У шахтовима, споредним одајама луксузних зграда, у оближњим парковима и шуми, откривено је више немачких војника, разоружано и спроведено у сабиралиште за ратне заробљенике. Неки су претходно саслушавани да кажу да ли знају за разна скривалишта и подземна склоништа. По правилу су одговарали да ништа не знају и било је очигледно да су темељно научени да ништа не одају.

Немачка артиљерија на Бежанијској коси чешће се оглашавала, гранатама засипала Дедиње, Бањицу, Прокоп, блок зграда војне болнице и зараван Врачара. Дешавало се нешто непредвиђено, нешто што је забринуло чланове штаба Прве коњичке, чланове штабова дивизиона, команде ескадрона и све коњанике. Њихову пажњу највише је заокупљала жестока паљба испод источног подручја Авале, код Смедеревског друма, Болеча, на Коњарнику, у Малом и Великом Мокром Лугу. Несмањеном жестином је истовремено грмело у центру града и ближе главној железничкој станици. Најпре се морало сазнати шта се дељава у рејону Авале и дуж Смедеревског друма. А како? Ризично је било упутити ојачану коњичку патролу да извиди шта се тамо дешава, ко се с ким туче, да донесе најсвежија обавештења. Штаб бригаде је размотрио наслућена непредвиђена дешавања, одлучио да се обрати Штабу Прве армијске групе и затражи неопходна обавештења о свему што

се наоколо збива. Састанак је одржан уз тресак граната и пуцање стакала на ирозорима штапске зграде. Из Првог ескадрона Првог дивизиона, од њихове истурене патроле, стигла је вест да се из борбе на Бановом Брду и Чукарици извлаче Пета козарска, Дванаеста крајишка и Тридесет друга српско-мачванска бригада и крећу према Реснику и Авали. Иста патрола је обавестила да је Друга личка бригада извучена из борбе у граду и упућена према Вождовцу. И Двадесет друга српска (космајска) бригада, задржавана у дивизијској резерви на Топчидеру, одмарширала је на положаје код Маринкове баре и Селишта да брани долину Мокролушког потока. Заменику команданта бригаде, Стојадиновићу, мало је лакнуло када је дознао да се знатне снаге пребацују у залећину и на бокове простора који су контролисале јединице Прве коњичке, али... Шта се то ненадно и крупно догодило, он још није могао одгонетнути. Озбиљност ситуације потврдило је и ураганско дејство ракетних гардијских минобацача црвеноармејца у рејону Авале и према Болечу. Та убитачна ватра, Стојадиновић је то добро знао, употребљавана је само у изузетним приликама, када је требало уништавати јачу концентрацију непријатељских јединица и сатирати спољну линију одбране. Поменути ракетни минобацачи нису употребљавани у уличним борбама у граду да би се избегла огромна разарања и страдање цивилног становништва. Тврде зграде, бункери, разне отпорне тачке, све је освајано непосредним гаћањем из топова мањег калибра, јуришима бораца НОВ и црвеноармејца, понекад подржаваних ватром из тенкова и оклопних возила. Бомбаши и минобацачи имали су, такође, значајну улогу у неутралисању најтврђих објеката и ватрених тачака.

СТРОГА ОПРЕЗНОСТ

Првој коњичкој је поручено да не напушта поседнути терен, да појача будност и очекује мање и веће групе немачких војника из рејона Авале. У контакту са начелником Штаба Прве армијске групе, Савом Дрљевићем, заменик команданта бригаде Срећко Стојадиновић је дознао и појединости о угроженом сектору на Авали и могао их је пренети најближим сарадницима. Стварно борбено стање изгледало је овако: на Авалу је избила немачка корпусна Борбена група »Штетнер«, из источне Србије и долине Мораве, јачине око 30.000 војника и официра, у намери да Смедеревским друмом уђе у Београд,

да се споји са одбраиом у граду и преко моста на Сави измакне у Срем. Тек тада се у Штабу Прве коњичке бригаде могло одгонетнути зашто немачка артиљерија бесомучно и скоро непрекидно туче поједине прилазе Београду. Немачка команда, наиме, с правом је претпостављала да се неке јединице Народноослободилачке војске и Црвене армије извлаче из града и упућују у сусрет Борбеној групи »Штетнер« да је туку и задржавају у наступању. У сумрак, 16. октобра, ракетни гардијски минобацачи контрирали су немачкој артиљерији и жестоки двобој није престајао целу ноћ и сутрадан.

Штаб Прве армијске групе НОВ и Команда Четвртог гардијског корпуса Црвене армије, после сагледавања укупне борбене ситуације, одлучили су да се предузму све мере да се немачка Борбена група »Штетнер« не пропусти у Београд, да се опколи југоисточно од града, у рејону Болеча, снажно туче и уништи. У духу такве замисли Двадесет првој српској ударној дивизији је наређено да поседне положаје на левој обали Болечице и затвори пролаз Смедеревским друмом. Југоисточну страну града, на простору Стојичиног брда, браниле су јединице Пете крајишке ударне дивизије, изузимајући њену Прву крајишку ударну бригаду која је затварала правац између Гроцке и Авале. Четрнаеста и Петнаеста гардијска механизована бригада Црвене армије распоређене су у рејон Малог Мокрог Луга. Пук немачких војника, знајући да се ради о »бити или не бити«, уз подршку артиљерије и тенкова, жестоко је јуришао из Болеча према Београду да би створио пролаз осталим јединицама. Немци су заузели Мали Мокри Луг, Стојичино брдо, Лауданов шанац и Коњарник и били су близу жељеног циља. Уследили су противнапади Четврте српске, Десете крајишке, Четрнаесте гардијске мотомеханизоване бригаде Црвене армије, вишечасовни тешки јуриши и противјуриши. Немцима су нанети знатни губици, пуковска главнина је одбијена према Болечу, а поједине групе опкољене су на периферији града и уништаване. Без обзира на осетне губитке и скоро безизлазну ситуацију, Немци нису попустили и одустајали од намераваног циља иако се њихова главнина налазила у ватреном обручу дванаест бригаде Народноослободилачке војске, три бригаде и једног стрељачког пука Црвене армије.

Ослушкујући ток борбе на североисточној периферији града, код Болеча и падина Авале, коњаници су примирени чекали у заседама, расположени да спрече прикрадање Нема-

ца и да се упусте у жешће окршаје. Њима је било јасно да узмицања нема и да се најтеже мора издржати. У току ноћи неки коњаници су се једва отимали сну и зурили у мрак. Опрезно су реаговали на сваки шушањ и покрет паса луталица и мачака. А Немаца није било. Нису могли измаћи из обруча у коме су гинули, а нису прихватили позиве да се предају. Било је истинског разлога да коњаници ишчекују и будно мотре, дању и ноћу. Касније се, наиме, сазнало, шта су немачки генерали Штетнер и Фелбер, командант Армијске групе »Србија«, један другоме предлагали да би пронашли излаз из очигледног безизлаза. Претпостављени и чином старији Фелбер саветовао је Штетнеру да одустане од намере да прође кроз Београд и Борбену групу »Штетнер« спасава извлачењем преко моста на Сави. Предложио је нешто реалније: да Борбена група раскине обруч негде између јужне периферије града и подножја Авале, да се силовито устреми према Јајинцима, Бањици, сручи у долину Топчидерске реке и стигне на обалу Саве, у рејону Чукарице и Аде циганлије, које су Немци контролисали и непопустљиво бранили. Искусни Фелбер је додао да је то најкраћи правац извлачења преко Саве, да се кидање обруча јединица Народноослободилачке војске и Црвене армије мора извршити смело и трком измицати. Генерал Штетнер није прихватио предлог, па је јединице тако груписао и распоредио да и по цену највећих жртава уђу у Београд.

У преподневним часовима, 17. октобра, Немци су силовито кренули да остваре наумљено. На ватреном удару најпре се нашла Петнаеста гардијска механизована бригада црвеноармејаца у Великом Мокром Лугу и била је присиљена да одступи на положаје код Кумодража и Падине. Са Бањичке висоравни, распоређени у заклонима, борци Прве коњичке бригаде пратили су како се несмањени ватрени вал приближава и сажиже све пред собом. Штаб бригаде био је донекле у току догађаја и знао је да коњаници, без обзира на њихову решеност и храброст да издрже до краја и часно жртвују своје животе, не би сами задржали праву лавину разјарених немачких војника. Оцењујући да продор немачке Борбене групе »Штетнер« на Вождовац и дубље у град представља изузетну опасност за јединице Прве пролетерске, Шесте личке пролетерске дивизије и јединице Црвене армије, ангажоване у уличним борбама у ширем и ужем центру, Штаб Прве армијске групе и Команда Четвртог гардијског механизованог корпуса одлучили су да се непријатељ мора задржати и уништити. У

критичним тренуцима у рејон Кумодража стигле су јединице Друге иролетерске бригаде, напале непријатеља на Бандери и одбиле са достигнутог положаја. У близини се нашао цео дивизион гардијских ракетних минобацача и сасређеном ватром засуо немачке јуришлије, који су успаничени почели узмицати. Долетели су авиони са црвеном петокраком на крилима и у бришућем лету бомбардовали су и митраљирали збуњене немачке војнике.

Да би дошао до најважнијих података о збивањима у непосредној близини сопственог распореда и положаја, Штаб Првог дивизиона Прве коњичке бригаде упутио је јачу патролу, са одважним Лазом Билићем на челу, да се покуша приближити Кумодражу и периферији Вождовца. Патрола се запутила преко Авалског друма и зашла у стрмину путељка издуженог према прилично раскошној и наизглед пустој згради. Из полутаме сутона одједном је грунула опомена коњаницима да се зауставе. Једном руком притежући дизгине, а другом притежући аутомате, коњаници су застали и чекали Билићеву команду. Он је спретно сјахао, аутомат држао у висини груди, спазио две силуете с оружјем на готовс и упитао зашто их заустављају. Промукао глас, кад се уверио с ким има посла, отежући је узвратио коњаницима да нису одабрали прави пут и да би добро било да се врате. Упорни и непопустљиви Билић није се задовољио упозорењем, смело се запутио према саговорницима да их понешто припита. Они су били расположени за разговор. Открили су да су пролетери и да чувају вилу председника издајничке владе Милана Недића и да никоме незваноме не дозвољавају да завири унутра. Билић је промрсио да га најмање интересује вила и да је пошао према Кумодражу да испита какви су тамо ломови и непрекидна пуцњава. Пролетери су предочили да није паметно тамо се запутити, да су им неки курири објаснили да наши и Руси срећују полуделе Швабе, да их одбијају да не прођу куд су наврли.

- И неће проћи - одсечније пролетер сикну - Стигла су наша и руска појачања и Швабе су придављене. Могу се копрцати, али се неће олако извући.

Билића је мало изненадила бистрина и тврдња стражара и није се суздржао да не каже:

- Паметно говориш, доста знаш. Откуд то?
- Ја сам командир страже. Имам чин - откри саговорник.
- Верујте ми да Швабе неће проћи.

Био је толико убедљив да је то коњаницима било довољно да се врате и Штаб бригаде извести шта су чули.

Штаб Прве коњичке бригаде и штабови дивизиона водили су рачуна о опасностима са других страна: од удара немачких јединица из правца Чукарице, која је упорно брањена јер се отуда могло, преко Дедиња и Бањице, похитати да се олакша незавидан положај Борбене групе »Штетнер«. Нешто слично могло се очекивати од немачких јединица сколишених у центру града и решених да се не предају.

Штетнерова борбена групација жилаво се бранила и трпела је осетне губитке. У безизлазној ситуацији, кад је увидео да нема никаквог изгледа да Борбена група прође кроз Београд и умакне преко моста на Сави и преко реке помоћу расположивих пловних објеката, генерал Штетнер је прибегао једино могућем: распоредио је јединице у три мање борбене групе, ослободио их тешког наоружања и возила и препоручио им да се лукавством искрадају из рејона Болеча и узмичу Сави, западно од Београда. То је учињено у тренуцима када Немци нису успели да прођу испод Авале и долином Топчидерске реке продуже према сопственом мостобрану на Чукарици и понтонима преплове преко Саве. Није им помогло ни упућивање ојачаног тенковског батаљона, из рејона Чукарице, да их прихвати и потпомаже у наступању. Са поменутих тенковским батаљоном, коњаници су се поред осталих, упустили у доста тешку и неравноправну борбу. Нису наима, располагали противтенковским оруђима да се ефикасно супротставе покретним челичним ватреним тврђавама и да им прекину наступање. Тенкови су доспели чак у рејон Дедиња и пробали предње положаје истурених делова Прве коњичке бригаде. Иза њих су хитале мање борбене групе Немаца да учвршћују и проширују постигнути успех. Коњаници су тактизирали, бранили сваки педаљ земље, дворишта и зграде, ручним бомбама ометали покрет тенкова, а паљбом из аутоматског оружја проређивали групе војника са шлемовима на главама. Жесток судар није прошао без рана и крварења. У спречавању наступања тенкова и немачких војника рањен је, поред осталих, Јово Пјевац, који није желео да напусти борбени строј. Продор немачких тенкова осујећен је заједничким дејством коњаника и придодатих противтенковских оруђа, па су брзо одбијени на полазне положаје на Чукарици.

Немачка Борбена група »Штетнер«, на брзину распоређена у мање ударне борбене групе: »Витман«, »Хилебрант« и »Лангрок«, прибегла је лукавству, 17. октобра увече, обустављајући ватру и тражећи начин да се искраде из ватреног об-

руча и загрљаја смрти. На чело јединица дошли су фолксдојчери који су добро говорили српскохрватски, научени да се лажно представе као партизани. Док се то дешавало коњаници су будно мотрили и мало се изненадили наглом сплашњавању ватреног урагана. Ни Штаб бригаде није могао прозрети шта се уистину догодило, али је предузео мере да се будност повећа, на критичним правцима удвоструче патроле, страже и заседе. За то време, из Болеча и околине, Немци су опрезно наступали према Зуцама и Врчину да се домогну Авале, доминантног виса, погодног за одбрану и обезбеђење извлачења из обруча. У ноћном невиду наишли су на борце Прве крајишке ударне бригаде и одмах се, северно од Врчина, распламсала жестока сусретна борба. Ураганска пуцњава проширила се испод целе Авале, и пренула из размишљања и отимања сну коњанике у заседама и на стражама. Они су правилно претиостављали да Немци чине последње што могу да се извуку из ватреног обруча и потраже спас у бекству према Сави. И нису се преварили. Истовремено су очекивали да се групе Немаца, без могућности да се боље оријентишу у непрозиру мрака, могу запутити према Бањици да би изашли на Чукарицу и Аду Циганлију. То се догодило нешто пре зоре, на Бањичкој падини, када је више немачких војника, измаклих из обруча код Авале, скоро трчећи налетело на заседе коњаника, али нису прошли куда су намеравали. Остали су окренули према Обреновцу и Сави, али су сустижани и уништавани. Главнина Борбене групе »Штетнер« задржана је у обручу, још више притешњена и тучена. Њој је упућен улитматум да безусловно положи оружје. Немачка команда је одговорила да не прихвата предају. Уследио је силовит удар јединица Прве армијске групе НОВ и јединица Црвене армије и Немци су страховито поражени. И борцима Прве коњичке је лакнуло кад су сазнали за изузетно велике губитке Немаца у живој сили, наоружању и ратној техници у рејону Болеча и Авале. Коњаници сада нису стрепели од удара у лећа и бокове и мирније су наставили да проналазе сакривене непријатељске војнике, да их хватају и спроводе у сабиралиште за ратне заробљенике.

ПОСЛЕДЊЕ УЛИЧНЕ БОРБЕ И ОСЛОБОБЕЊЕ ГРАДА

Борци Прве коњичке бригаде, добро се обезбеђујући да не буду изненађени од непријатеља у рејону Кумодража и Авале, нису заборављали ни на правац према центру града,

где је даноноћно врело од пушчаномитраљеске ватре, думбарања минобацачких и топовских граната. Штаб бригаде је упозорио штабове дивизиона да се строго контролише терен према граду и пази да групе немачких војника случајно не измигоље према југу и нагну преко Топчидера и Дедиња. На основу поменутог упозорења појачано је патролирање и извићање ближе центру града. Уједно су прикупљани подаци и одржаване су везе са јединицама Прве пролетерске и Шесте личке пролетерске дивизије, које су несмањеном жестином настављале да освајају улице и зграде у најстрожијем центру Београда и ближе Главној железничкој станици. Њихове нападе и наступање потпомагале су Тридесет шеста тенковска бригада и Двеста тридесет шеста стрељачка дивизија Црвене армије. Из рејона Авале, преко Бањице коју је контролисала Прва коњичка бригада и околних терена, у Београд су пристизале јединице Прве армијске групе и Црвене армије, које су потукле непријатеља код Авале. Оне су увођене у уличне борбе и појачавале су нападе. Увече, 19. октобра, у јуришима на Баново брдо и Чукарицу, борцима Прве армијске групе НОВ придружиле су се јединице Петнаесте механизованове бригаде и јединице Седамдесет треће гардијске дивизије Црвене армије. На зграде Главне железничке станице, зграде министарстава и мост на Сави нападале су јединице Двадесет осме славонске ударне дивизије, Тринаеста гардијска механизована бригада и два пука Седамдесет треће гардијске дивизије Црвене армије. Поменути јединицама је придодато око 520 артиљеријских оруђа, дивизион оклопних чамаца и јуришни авиони Девог ваздухопловног корпуса Црвене армије. Команданту и политичком комесару Другог дивизиона Прве коњичке наређено је да више бораца, наоружаних аутоматским оружјем, сврстају у борбене групе, да без коња крену у град, да пружу заробљене немачке војнике и спроведу у жицом опасано здање ранијег злогласног логора на Бањици. У формирању борбених група коњаника непосредно су учествовали командири и политички комесари ескадрона и посао је брзо завршен. У сутон дана коњаници су добили конкретне задатке и очекивали су команду да крену у дубину града.

Почело се смрачивати када се сила ватреног удара проломила, скоро истовремено, у свим још неосвојеним деловима града. Артиљеријска оруђа претходила су незадрживим јуришима бораца Прве армијске групе НОВ и јединица Црвене армије. Експлозије граната-у парампарчад су разносиле

непријатељска утврђења, наизглед неосвојиве отпорне тачке, бункере на раскрсницама улица, рушиле тврде зграде и ућукивале митраљеска гнезда. Артиљерија и тенкови припомагали су пролетерима и црвеноармејцима да лакше савладају бројне ватрене и остале препреке и заробе преживеле немачке војнике. Жесток обрачун трајао је целу ноћ. Ујутру је батаљон пролетера, са командантом Бураном Ковачевићем, народним херојем, у садејству са осталим јединицама, избио на Калемегданску тврђаву, најјачу отпорну тачку Немаца, и на њеном највишем бедуу истакао је заставу победе. На Калемегдан су стигли генераллајтнант Пеко Дапчевић, командант Прве армијске групе НОВ и генераллајтнант Владимир Ивановић Жданов, командант Четвртог гардијског механизованог корпуса Црвене армије. Срдачно су се руковали и један другоме честитали постигнуте успехе јединица којима су командовали. Врховном команданту Јосипу Броз Титу радиограм су упутили Пеко Дапчевић и Мијалко Тодоровић. Обавестили су га, поред осталог, о следећем: »Коначни јуриш на центар Београда и Калемегдан почео је прошле ноћи у поноћ. Овај велики задатак био је поверен славној Првој пролетерској дивизији. После дејства руских топова и 'каћуша' кренуле су Прва српска бригада, Трећа крајишка бригада, Тринаеста хрватска бригада и Осма црногорска бригада, синови свих народа Југославије, на коначан јуриш за ослобођење главног града. За сваку кућу вођени су упорни бојеви. Око злогласне Главњаче водила се тешка борба. Немци су силно утврдили ову зграду у којој су побили многе наше родољубе. Наши борци су смело извршили јуриш на Главњачу и запалили је. Изгорела је до темеља и са њом сви Немци. Око фабрике војне одеће такође су се водиле жестоке борбе. У зору су наши борци избили на Калемегдан. Међу старим топовима из првог устанка лежали су модерни немачки тенкови и топови. Наши борци су смело јуришали... «⁴⁾

У јутарњим часовима савладан је непријатељ у згради Главне железничке станице и приморан да узмиче према мосту на Сави. За њим су пошли црвеноармејци, пролетери и Космајци да би што пре стигли до моста, спречили његово рушење и претутњали на супротну страну. У томе су успели тек у 10 сати, када су продужили према Бежанијској коси и Земуну. Борбе на Чукарици потрајале су цели дан и Немцима су наоношени озбиљни губици. Наредне ноћи немачка Борбена гру-

⁴⁾ > Битка за Србију, страна 362.

па »Цпмерман«, заправо 1.300 преживелих војника, помоћу гумених чамаца и скела узмакла је на Аду Циганлију, а затим на леву обалу Саве и Бежанију.

У току борбе коњаници су преузели мање и веће групе заробљених немачких војника и успешно их спроводили у добро обезбеђено сабиралиште. Заробљеници су скрушено ишли испред напуњеног оружја бораца Прве коњичке и ни један није успео побећи. За добро обављени посао нису изостале речи похвале коњаницима у Штабу њихове бригаде и у Штабу Прве армијске групе НОВЈ.

У ослобођеном главном граду започеле су свечаности и народна весеља. На трговима и пространим улицама чули су се говорници, иобода над непријатељем и долазак слободе громогласно су поздрављени. И групама коњаника је омогућено да учествују у ретко виђеном слављу и искажу сопствена расположења. Београђане, борце НОВ и Црвене армије није могло омести повремено думбарање непријатељске артиљерије са Бежанијске косе, експлозије граната у појединим деловима Београда, а понекад и у самоме центру. Силовито одушевљење народа и њихових ослободилаца ничим се није могло прекинути.

У борби за ослобођење Београда живот су изгубили 2.952 борца и руководиоца НОВЈ и скоро 1.000 црвеноармејаца. Немци су имали око 15.000 мртвих војника и официра. Заробљено их је око 9.000.

Одајући признање и захвалност храбрим ослободиоцима Београда, врховни командант маршал Јосип Броз Тито, у заповести од 20. октобра 1944. године, истакао је, поред осталог: »Ова велика побједа над највећим непријатељем наших народа - њемачким окупатором нарочито је значајна по томе што су у борби за ослобођење јуначког Београда дали своју крв синови јуначке Шумадије, јуначке Крајине и остале Босне, јуначке Црне Горе, синови бијелог Загреба и Хрватског Загорја, синови кршне Лике, Далмације, Славоније, Војводине и синови Словеније. Та је побједа тим значајнија што је извојевана заједно са јединицама славне братске Црвене армије.

За ванредно јунаштво и упорност у борби за ослобођење Београда изражавам своју захвалност и признање борцима, командирима, командантима и политичким комесарима: Прве дивизије, Пете дивизије, Шесте дивизије, Двадесет прве дивизије, Двадесет осме дивизије, Шеснаесте дивизије, Тридесет шесте дивизије и Једанаесте дивизије... «⁵⁾

5) Исто, страна 375.

III Део

МЕСЕЦ ДАНА V ОСЛОБОБЕНОМ ГРАДУ

РАЗНЕ ОБАВЕЗЕ И ЗАДАЦИ

Дан после протерпвања непријатеља из Београда, у јеку жестоких борби у Земуну и на Бежанијској коси, борцима Прве коњичке бригаде је омогућено да изађу у град и мирно сагледају каква је пустош начињена у шестодневним, скоро непрекидним уличним борбама. Већина се, заједно са замеником команданта бригаде Стојадиновићем и политичким комесаром Шуманом, запутила на Калемегдан да види крш и лом од уништеног и онеспособљеног немачког тешког наоружања. Неке старешине су знале нешто више о историјату Калемегданске тврђаве, њеној улози у плановима разних освајача и одбрани Београда, па су искористили несвакидашњу прилику да о томе понешто кажу борцима, не заборављајући да су и Немци рачунали да је неће олако испустити из руку.

Са бедема тврђаве и Калемегданске терасе видик је пуцао наоколо и коњаници су могли видети део Банатске равнице, Ратно острво, Земун и Бежанијску косу. На хоризонту, заправо на заравни лево од Земуна, повремено су се распршавале топовске гранате и праменчићи барутног дима означавали су линију окршаја која се сваког часа померала све дубље у Срем. Неки коњаници су припиткивали своје старешине да ли ће и они тамо, у ватрене окршаје у равници, између Саве и Дунава и добијали су одговоре да се то никада не зна. И тренутно се, заиста, није знало.

После дводневног предаха Штаб бригаде, штабови дивизиона и команде ескадрона разрадили су и усагласили планове војнострукне и политичке обуке бораца и старешина. Интендант бригаде посебно је сачинио прилично опширан план потреба у храни за људе и коње, оружју и муницији, одећи, обући и осталоме. Прилике су дозволиле да се обезбеди

бољи смештај за коњице и коње у гардијским касарнама у Топчидеру. Опреми и здрављу коња посвећено је довољно пажње. Интендант дивизиона и економи ескадрона су се потрудили да се сваки коњ снабде ћебетом и шаторским крилом да се може заштити од невремена и хладноће. Новодошли референт ветеринарске службе, Слободан Велимировић, млад и полетан у раду, својски је бринуо да се очува и побољша здравље коња. Он је предложио да се изнурени и озлеђени јахаћи коњи, за чији је опоравак требало доста времена, издвоје из борбеног строја и замене здравима.

Интендант бригаде Алекса Вуковић и интендант дивизиона Рајко Панић и Милан Орел били су неуморни у проналажењу и набављању разних потрепштина. Услови су били повољни да се добије много шта из препуних магацина које Немци нису стигли да испразне и униште приликом повлачења. Претражујући војне објекте у Топчидеру, Панић и Орел су пронашли, поред осталог у дворској коњушници два позлаћена фијакера и четири пара дивних коња. Кочијаш су ћутке гледали двојицу официра и нису очекивали ништа лагодно. А кад им је речено да припреме блистави фијакер и упрежу коње, они су се почели опирати и затражили писмено наређење.

- Какво писмено наређење?... Ко вас је научио да то тражите? - обречнуо се Орел.

- Такав је пропис - узврати кочијаш не намеравајући да упреже коње.

- Чији пропис? - припиткује Орел, мало знатижељан да види службени документ.

На крају се испоставило да се кочијаш позивао на нешто што није постојало. И није му преостало ништа друго него да упрегне добро однеговане и поносите коње и да вози куда интендант пожеље.

Појава позлаћеног фијакера на улицама града изазивала је радозналост Београђана и многи су застајкивали да покушају препознати ко се то вози. У томе нису успевали, али су проколале разне приче и нагађања. Помињан је и принц Борће Караћорђевић, који је рат провео у Београду и одбио понуђену сарадњу са немачким и квислиншким властима. А кад је Београд ослобођен, принц се слободно кретао, састајао и разговарао са грађанима и борцима.

Интендантима Панићу и Орелу допало се да се чешће возикају и силазе у прометније градске улице. О својим навика-

ма нису извештавали Штаб бригаде и штабове дивизиона и отуда нису могли добити никакво упозорење да не употребљавају дворске кочије и коње. Једног јутра, заваљени у удобним наслонима кочија, Панић и Орелъ послом су се запутили у град. Кочијашу су наредили да коње потера према улици Љутице Богдана и Аутокоманди. Навикнут да без поговора слуша, кочијаш је седео на предњем седишту, умешно дизгињно и повремено пуцкетао бичем у ваздуху да коње подстакне да брже каскају. Кочије су опет привлачиле погледе пролазника. Многи су се радознано окретали да виде ко се то вози и ништа нису дознали. Негде на средини улице Лзутице Богдана нашао се генералмајор Сретен Жујовић, члан Врховног штаба НОВ и ПОЈ. Застао је изненађено када је видео позлаћени фијакер и пратиоцу наредио да га заустави. Пратилац се испречио на средини улице и коњи су стали. Са једном руком на слабину, а другом у цепу огртача, генералмајор Жујовић очекивао је ко ће изаћи иза вратанаца са затамњеним стаклом. Панић и Орелъ су били изненађени пресретањем и обузети нелагодношћу изашли су напоље и прописно поздравили. Жујовић им је отпоздравио, строжије их одмерио од главе до пете, упитао којој јединици припадају, откуд им позлаћени дворски фијакер, куда су кренули и по чијем одобрењу. Мноштво питања изненадило је интенданте, али су обојица знали да се не смеју збунити и прећутати оправдања. Панић је савладао изненадну трему и смирено рекао да кочије служе за допремање намирница и разне робе из оближњих магацина... Жујовић је заинтересовано слушао, лице му се неприродно наборало, али је саговорнику дозволио да каже све што је намеравао. На крају је приметио да позлаћени дворски фијакер наменски није погодан за интендантске послове и да га треба вратити у просторију у којој је пронађен. Таквим наређењем најзадовољнији био је кочијаш чији су се образи намрешкали у осмех задовољства.

Штаб бригаде је предузимао мере да се предах и одмор искористе за побољшање борбене и политичке спремности дивизиона и ескадрона. На ескадронским конференцијама, на партијским и скојевским састанцима, отворено је разговарано о свакодневном раду, указивано на недостатке, а истицани су и позитивни примери. Највише значаја придавано је војно-стручној обуци и заузет је став да коњаници морају бити сасвим оспособљени за наредне сложене борбе. Уочено је, такође, да више коњаника нема зимску одећу и обућу. Стога су

предузете мере да се то набави из препуних војничких складишта у граду и околини. Снабдевање одећом и обућом је убрзано када се дознало да ће уследити поглед јединица које су учествовале у ослобођењу Београда.

ПРЕД ВРХОВНИМ КОМАНДАНТОМ ТИТОМ

Поред свакодневног рада и обуке, борци Прве коњичке бригаде плански су патролирали и контролисали доста широк простор Бањице, Дедиња, Топчидера, а према потреби и друге градске рејоне. Патролирање на Дедињу је појачано, 24. октобра 1944. године, када је маршал Тито, са најближим сарадницима, из Вршца стигао у главни град наше земље. Тито се сместио у једној згради на Дедињу да руководи сложеним операцијама за коначно ослобођење наше земље од окупатора и домаћих издајника. У то време врховног команданта непосредно су обезбеђивали борци Петог батаљона Друге пролетерске бригаде.

Из Аранђеловца у Београд су дошли чланови Политбироа ЦК КПЈ, Президијума Авноја, Врховног штаба НОВ и ПОЈ и Националног комитета ослобођења Југославије. Већина их се сместила у зградама на простору који је контролисала и Прва коњичка бригада.

У један сат, 26. октобра, у Штаб прве коњичке бригаде упућено је поверљиво наређење, број 101, Штаба Првог пролетерског корпуса, у коме је стајало да ће врховни командант, маршал Јосип Броз Тито, извршити, на Бањици, посету јединица које су учествовале у ослобођењу Београда. У наређењу је прецизирано да ће у посети учествовати следеће јединице: Прва пролетерска бригада, Тринаеста пролетерска бригада, Четврта и Десета крајишка бригада, Друга пролетерска бригада, Четврта црногорска бригада, бригада Шесте дивизије која је најближа Београду, Коњичка бригада, артиљерија и бацачи Прве, Пете и Шесте дивизије...

У Штабу Прве коњичке завладала је изузетна ујурбаност. Заменик команданта Стојадиновић, политички комесар Шуман и заменик политичког комесара Шаиновић разменили су мишљења и сачинили план како да се дивизиони и ескадрони нађу на месту смотре, на пољани недалеко до зграде некадашњег злогласног логора на Бањици. На руку је ишло то што су се дивизиони и ескадрони налазили у близини места

означеног за смотру, алн је требало уложити доста напора да се коњаници солидно припреме за свечани чин. Одмах се приступило тимарењу коња, поткивању оболелих, замењивању дотрајалих и учвршћивању расклиматаних потковица. Дотериван је и подешаван коњски прибор, у првом реду седла и дизгини. Десетари и водници стално су контролисали како се то ради и борцима помагали да отклоне и најмање недостатке. Изузетна марљивост постала је одлика коњаника, па су припреме за смотру завршене пре предвиђеног времена. Они нису, у свему томе, заборавили на сопствени изглед и личну опрему. Униформу су добро очистили, панталоне пеглали, због недостатка пегли, пажљивим влажењем, пресавијањем и стављањем на сламарице, прекривене чаршавом, да на њима преноће. Ујутру се показало да је пеглање сасвим успело.

Ближило се време за одлазак на смотру. Дувао је доста јак ветар - кошава - повијао оголено грање дрвећа и витлао сасушено лишће. Заменик команданта бригаде Срећко Стојадиновић и политички комесар Карло Шуман, знајући колико је времена јединицама потребно да правовремено изађу на Бањички вис и заузму своје место за смотру, питали су команданте и политичке комесаре дивизиона и ескадрона да ли је све у реду. Одговори су се могли сажети у једно и сигурно - да, никаквих проблема нема. Сви су, наиме, добро знали како ће маршевати и како ће се постројити за смотру.

Уследило је наређење за покрет. Прва коњичка са својим штабом, на челу у маршевском строју изашла је из касарни у Точидеру и запутила се према Бањици. Дотерани коњаници и коњи привлачили су погледе пролазника који нису крили одушевљење. Кошава је, очигледно, сметала да се више младих и старих нађе на улицама да испрати издужени парадни строј.

На Бањичко поље, у поподневним сатима, увелико су пристизале и остале јединице Првог пролетерског корпуса. Команданти бригада водили су рачуна о заузимању означених места и постројавању. Прва коњичка постројила се на левом крилу. До ње су биле бригаде Прве пролетерске, затим Пете крајишке, Шесте личке и Двадесет прве српске ударне дивизије. Аритљеријске и минобацачке јединице налазиле су се лево од коњаника. Постројавање је завршено равнањем, ставом мирно, затим ставом вољно и ишчекивањем. Погледи коњаника највише су се задржавали на ширем подијуму испред њих, украшеном великим ћилимима, са говорницом и микро-

фоном. Њихову нажњу, поред тога, привлачио је изглед бораца пролетерских и ударних бригада и њихово наоружање. У строју Прве пролетерске, Треће крајишке пролетерске и Четврте крајишке ударне бригаде могли су се видети рањеници са завојима око руке, врата и главе. Иако им је било забрањено да незалечених рана учествују на смотри, они се нису повиновали наређењу и претпостављене су сузних очију замолили да им допусте да виде и поздраве врховног команданта Тита.

На Бањичком пољу, према сачуваним подацима, у огромном строју за смотру нашло се близу 40.000 бораца и старешина Првог пролетерског корпуса. Мало се стрепело, будући да је дан био ведар и видљивост добра, да изненада могу налетети непријатељски авиони и бомбардовати град. Стога су противавионска оруђа у Београду и околини била у пуној приправности.

Прошло је 14 сати кад је маршал Тито, у свечаној униформи и шињелу, заједно са генераллајтнантом Кочом Поповићем, командантом Главног штаба НОВ и ПОЈ Србије, аутомобилом стигао на Бањицу. Најпре се срео са познатим генералима и командантима Црвене армије, чије су јединице учествовале у ослобођењу Београда, са представницима савезничких војних мисија и са свима се срдечно руковао. Били су ту, поред осталих, генераллајтнант Владимир Ивановић Жданов, генералмајор Мелников, енглески пуковник Максвел и амерички мајор Рид. После званичног поздрава са представницима савезника, маршал Тито примио је рапорт генераллајтнанта Пека Дапчевића, који је одсечним, командантским гласом рекао:

- Друже маршале, јединице су спремне за смотру!...

У пратњи генераллајтнанта Пека Дапчевића и генераллајтнанта Арсе Јовановића, врховни командант извршио је смотру постројених бригада. Очигледно задовољан, застао је испред огромног строја и узвикнуо:

- Смрт фашизму!

Бањичком пољаном проломио се уједначени одговор из 40.000 грла:

- Слобода народу!

Многи коњаници тада су први пут видели Тита и љубопитљиво га посматрали. Желели су да запамте сваки детаљ сусрета, да то касније препричавају и да се, разумљиво, сродницима и пријатељима похвале да су Тита видели изблиза и да тај тренутак никада неће заборавити.

После смотре Тито је дошао за говорилицу. Први пут је јавно говорио у ослобођеном Београду, пролетерима, ударницима и коњаницима. Рекао је, поред осталог: »... Београд, главни град Југославије, тек од сада заиста постаје главни град свих Југословена, град који ће вољети сви народи Југославије, град за који су проливали крв сви синови Југославије. Одавде, из Београда, треба да зраче оне идеје водиље које су нас носиле кроз ове тешке дане - идеје братства и јединства и идеје о великој и срећној Југославији... «⁶⁾

Без трептаја и напрегнутог слуха, у жељи да што више запамте, коњаници су слушали свог врховног команданта Тита и одобравали сваку његову изговорену реч. Међу изузетно заинтересованим и пажљивим слушаоцима, без обзира на повремене ударе ветра, били су борци и старешине: Срећко Стојадиновић, Карло Шуман, Буро Шајиновић, Бошко Каралић, Алекса Вуковић, Милорад Дракулић, Мирко Зорић, Петар Павлица, Драган Булат, Гојко Шевић, Живко Прокић, Стево Борота, Гојко Родић, Милан Борјанић, Буро Мандарић, Јово Рељић, Лазо Билић, Душан Каленић, Иван Топић, Милош Јакшић, Перо Танкосић, Душан Иванковић, Владо Павковић, Живко Тијанић, Борће Змијановић, Данило Буха, Младен Јовановић, Буро Радовић, Душан Каран, Борће Судар, Стево Цвркаљ, Душан Булибрк, Раде Баста, Душан Карановић, Илија Вељковић, Момчило Скакић, Стево Медић, Славко Михаић, Миладин Богдановић, Радован Стевановић, Митар Червењак, Србобран Јовановић, Петар Митровић, Боривоје Јанковић, Милинко Маринковић, Јеврем Јовановић, Мирко Стијовић, Мирко Дамјановић, Љубомир Васић, Милан Владетић, Милош Обреновић, Јагош Остојић, Марко Јерковић, Бранко Недимовић, Никола Живанов, Божидар Стаматовић, Всеволд Братухин, Буро Магловски, Иван Крањац и други.

На крају маршал Тито је рекао: »... У најтежим данима рата, у најстрашнијим офанзивама, ја сам увијек мислио у себи: 'У Београду смо отпочели устанак, у Београду ћемо га побједоносно и завршити! Тај велики дан сада је дошао. Међу нама мали је број оних који су кренули у устанак 1941. Они су положили своје животе у темеље ове земље да би она била слободна и онаква какву народ жели. Њиховом примјеру слиједиле су хиљаде других људи ове земље. Сваку палу пушку прихватило је десет нових руку. То смо и данас видјели на овој смотри. Нека је слава палим борцима за ослобођење Југославије, за ослобођење њеног главног града Београда.«⁷⁾

⁶⁾ Исто, страна 381.

⁷⁾ Исто, страна 381

Започео је дефиле јединица. Газећи чврсто, поносно уздигнутих глава, борци су пролазили испред трибине и гледали врховног команданта Тита, који им је често отпоздрављао приносећи десну руку слепоочници, очигледно добро расположен и са осмехом на лицу. Крај трибине прошли су коњаници, усправни у седлима, окретом главе поздрављајући врховног команданта. Војничким држањем импонували су поред осталих, борци и старешине: Иван Павловић, Гојко Чешић, Милутин Перић, Милисав Пејић, Драгутин Коцић, Душан Копривица, Душан Богићевић, Александар Стојановић, Здравко Тица, Бошко Бошњак, Витомир Радовић, Никола Крчмар, Махмут Бајрићи, Даворин Влах, Милош Стевановић, Војин Кандић, Иван Бошић, Данило Торбица, Милан Угрица, Јован Родић, Михајло Живановић, Драгослав Богојевић, Јован Томић, Михајло Анђелковић, Милорад Макејевић, Јован Спасић, Јован Весић, Буро Медић, Маринко Кораћ, Живота Николић, Л>убиша Вукомановић, Милутин Нововић, Бранко Богојевић, Крсто Божић, Александар Павловић, Јеврем Марковић, Драгомир Николић, Миле Ванковић, Станко Милаковић, Драгић Вуковић, Драгољуб Јелић, Марко Ињац, Марко Мајковчанин, Војислав Мирчић, Славко Лујиновић, Никола Јерковић, Милан Ацић и Драган Крстић.

У поретку, у каквом су продефиловале испред врховног команданта, јединице Првог пролетерског корпуса продужиле су у град да пријатно изненаде и обрадују многе Београђане. Прошле су Булеваром ослобођења, улицом Краља Милана и Поенкаревом и после се запутиле, према плану, на разне стране. Неке су одмарширале у ровове Сремског фронта, а неке се вратиле свакодневном занимању и припремама за наредне борбе. Наредбом за смотру било је, наиме, предвиђено да се Тринаеста пролетерска бригада врати у Земун, Прва пролетерска бригада на дужност у Београд, јединице Пете крајишке ударне дивизије на располагање Команди града Београда. Двадесет прва српска ударна дивизија упућена је у Срем, у рејон Бежаније и Сурчина, да се одмах припреми за увођење у борбу код Сремске Митровице. Прва коњичка бригада враћена је у касарне у Топчидеру, да настави интензивну обуку и остале послове.

УПОЗНАВАЊЕ ГРАДА И ПАТРОЛИРАЊА

Утисци са смотре и дефилеа препричавани су до дубоко у ноћ. У томе су предњачили Војо Чардашић, Бидо Ајатовић,

Јован Станшић, Милисав Радојчић, Васо Бошковић и Душан Масликоса, док их умор није натерао да прилегну да би одморни дочекали јутро и редовно занимање.

Време је дозволило да коњаници, у групама и пешке, чешће излазе у град, да темељније упознају његову историју и бурну прошлост. Улице и тргови, упознавани су и из практичних разлога, да би се коњаници боље сналазили приликом патролирања и вршења гарнизоне службе. Није изостала посета позоришту и биоскопу. Штаб бригаде повремено је добијао двадесетак и више улазница за позоришне представе, препуштао их штабовима дивизиона и командама ескадрона да их поделе највреднијим у служби и најзаинтересованијим коњаницима. Они су, обично у групама, уредно одевени, обријани и ошишани, дисциплиновано долазили у позориште и задовољни се враћали после сваке представе. Некима је то било први пут у животу да прекораче праг позоришта, да опчињени глумом и садржајем комада интензивно прате шта се дешава и нестрпљиво ишчекују расплет. Сопствене доживљаје и садржаје позоришног комада препричавали су друговима који нису имали прилике да се увере како уметничко дело плени пажњу и разгаљује.

Коњичке патроле контролисале су поједине градске рејоне, предграђе и нека села. Патролирало се према захтеву и наређењу Команде града. Патролна служба, у целини гледано, није била напорна и опасна у самом граду. Ситуација се, наиме, побољшавала и нормализовала, Београђани који су пре жестоке битке избегли у оближња села враћали су се у своје станове, укључивали у посао и разне друштвене активности. Може се рећи да је у Београду владао ред и мир, изузев повремених откривања немачких војника у разним скровиштима и подземним каналима. Коњичке патроле излагале су се нешто већем ризику када су залазиле у села и пределе на десној обали Саве, према Обреновцу, да откривају и хватају заостале немачке војнике и одметнике. Понегде је долазило до употребе оружја, али коњаници нису имали губитака.

На капије коњичке касарне у Топчидеру често су долазили млади људи из Београда и околине и тражили да буду примљени и Прву коњичку бригаду. Они су дочекивани људски и топло, с њима се разговарало да би се проценило колико су вични јахању, употреби аутоматског оружја и баратању сабљом. Неки су били чак познати јахачи и цокеји и није било проблема да постану борци. Најнеугодније је било одбити још

голобраде дечаке добровољце, који иису олако окретали леђа и мирили се са објашњењем да су премлади за напоран позив и ратовање. Најупорнији су, ипак, успевали да намољакају команданте и политичке комесаре да их приме и наоружају.

Недостатак добрих јахаћих коња био је стална брига Штаба бригаде, посебно њеног интенданта. Нешто је коња, истина, отето од Немаца, у току битке за Београд, али више теглећих него јахаћих. Интендант бригаде и интенданти дивизиона добили су овлашћења да врше мобилизацију коња у местима ближе Београду, да их узимају уз присуство одборника, уз уредну писмену потврду и обећање власницима да ће им животиње бити враћене или плаћене. То није увек ишло лако и безболно. Земљорадници су се нерадо опраштали са коњима, али друге није било него да се повинују захтевима органа народне власти и извршавају мобилизацијске обавезе. Уз коње се морало набавити што више јахаћег прибора и опреме.

У разним деловима Београда одржавани су митинзи и политички зборови. Њима су присуствовали, уз одобрење препостављених старешина, коњаници. Сви су говорници по правилу, истицали да се ближи крај рату и да је неминовна победа над окупатором и његовим помагачима.

Сусрети коњаника и црвеноармејаца нису били ретки. Једни другима су препричавали, на руском и српскохрватском језику, разне доживљаје из минулих ратних дана, размењивали ситне стварчице да имају успомене на заједнички проведене тренутке и срдачне разговоре. У Штаб бригаде чешће су навраћали официри јединица Црвене армије да се мало угосте и разговарају са замеником команданта, политичким комесаром бригаде и осталима. У таквим приликама редовно су подизане чашице и изговаране угодне здравице. Један мајор - црвеноармејац - у разговору са Карлом Шуманом, отворио је срце и искрено признао да је имао сасвим друкчију представу о југословенским партизанима, да је мислио да је то нека герила и мањи покрет отпора. А кад их је срео, као и његови другови, био је изненађен јер је то добро организована и храбра народноослободилачка војска. Мајор није тајио да је задовољан како је наш народ дочекивао и поздрављао јединице Црвене армије на прилазима Београду и за време борбе у граду.

На путу за фронт у Мађарској, у Београд је стигла, почетком новембра 1944. године, једна коњичка бригада црвеноармејаца и добила неколико дана предаха. Штаб бригаде црвеноармејаца сазнао је да се у њиховој близини налази Прва коњичка бригада и пожелео је да се сретне са њеним руково-

диодима. За сусрет је било и непосредног повода: прослава 7. новембра, заправо 27 - годишњице октобарске револуције. Командант Коњичке бригаде црвеноармејаца упутио је позив Срећку Стојадиновићу, Карлу Туману и Бури Шајиновићу да дођу на вечеру у зграду Дома гарде. Сва тројица обукли су нове униформе и на време стигли у пространу салу. Дочекани су аплаузом шездесетак коњичких официра - црвеноармејаца - који су устали да тако поздраве своје госте. Цело вече атмосфера је била пријатна, доста се певало и наздрављало скорој победи. Команданти су измењали здравице и на крају се срдечно растали.

Прохладног и ведрога новембарског дана Прва коњичка бригада постројена је на заравни испред зграде касарне у Топчидеру. Борцима је нешто раније објашњено да ће присуствовати свечаности уручења Ордена народног хероја Југославије познатом јунаку и капетану Бошку Каралићу, стаменом момку, енергичног израза лица, улепшаног уфитиљеним црним брковима. Коњаници су Каралића изузетно ценили и поштовали, знајући да је чинио праве подвиге у многим борбама, почевши од устаничких дана у Козари 1941. године до учешћа у бици за Београд. Ватрено крштење доживео је у нападу и рушењу железничке пруге између Ивањске и Пискавице, недалеко од највишег козарског врха Лисине, када се добро наоружао и зарекао да ће у будуће с непријатељем разговарати само преко нишана оружја. Постао је бомбаш и пушкомитраљезац Прве крајишке ударне бригаде, истакао се у њеним покушајима кидања непријатељског ватреног обруча око Козаре, јуна 1942. године, када је уништио усташки бункер и запленио три пушкомитраљеза. Каралић је гшказао херојство у освајању утврђених непријатељских упоришта - Какањ, Подлугови, Фојница, аеродром Рајловац, на домаку Сарајева када су уништена 34 непријатељска авиона и уређаји за полетање и слетање. Када је постављен за заменика командира чете сматрао је да увек мора бити у жижи окршаја и примером показивати борцима како се непријатељ сатире. Предводио је групу одважних бораца приликом освајања немачких топова на жељезничкој прузи између Биоске и Кремне, један изгурао на оближње узвишење и распалио по непријатељу. У бомбашким двобојима често је враћао активирани бомбе непријатељу да тамо загреме и начине пустош. У окршају код Бајине Баште бомба је експлодирала у његовој руци, теже га ранила, али он није напустио борбени строј. Са незацељеним ранама Каралић је учествовао у борбама на Копанику и заробио 12 издајни-

ка. За народног хероја проглашен је 25. септембра 1944. године, десет дана после доласка у редове Прве коњичке бригаде која се поносила његовим именом и борбеним подвизима.

Приликом уручења Ордена народног хероја Бошко Каралић је био приметно узбуђен и радостан. Стајао је у групи са члановима Штаба бригаде и штабовима дивизиона. У коњичку касарну стигли су др Иван Рибар и генераллајтнант Пеко Дапчевић и стали на почасно место. Уобичајени војнички церемонијал достигао је кулминацију када је др Рибар позвао Каралића да га окити Орденом народног хероја. Том приликом му је исказао неколико речи дивљења и уједно му пожелио да подвиге постиже и у наредним борбама и да другима служи за узор. Ненавикнут да много говори, срачунат да исказе само суштину, Каралић се захвалио обећањем да ће остати какав је стално био у минулој трогодишњој тешкој борби - храбар и спреман »свуда стићи и на страшном месту постојати«. Међу првима Каралићу је честитао генераллајтнант Пеко Дапчевић, а затим чланови Штаба бригаде, штабова дивизиона, команди ескадрона и остали.

Средином новембра Прва коњичка је ужурбаније припремана за одлазак на Сремски фронт. На томе је инсистирао Штаб Првог пролетерског корпуса, који се већ преселио из Београда у Руму да непосредније руководи нападима на утврђене линије немачке одбране и бројна упоришта. У току припрема се испоставило да цела Бригада неће у ватрене окршаје, да се Други дивизион издваја и улази у састав Команде града Београда да настави патролирање у граду и околини. Нешто касније поменути дивизион је укључен у Корпус народне одбране Југославије. Штаб бригаде, природно, није био задовољан осетним смањењем бројног стања, па је у том смислу реаговао код претпостављених, али му је одговорено да постоје добри услови да се ускоро формирају нови дивизиони.

Заменик команданта бригаде Стојадиновић и даље је вршио дужност команданта и оправдано се постављало питање кад ће то коначно бити решено. Очекивало се, наиме, да дужност команданта бригаде преузме неки коњички официр, највероватније Драгослав Петровић Горски, истакнути првоборац и партизански командант. Главни штаб НОВ и ПОЈ Србије, изгледа, није пристао да способног и прослављеног команданта упути на нову дужност. Десетак дана касније, када се Прва коњичка бригада нашла на Сремском фронту, за њеног команданта је именован Срећко Стојадиновић, који је на тој дужности остао до завршетка рата.

ОДЛАЗАК НА СРЕМСКИ ФРОНТ

ПЛАНСКО МАРШЕВАЊЕ

Средином новембра 1944. године Штаб бригаде примио је телефонско наређење Штаба Првог пролетерског корпуса да Прва коњичка крене преко Саве у Срем и да се привремено смести у недавно ослобођеној Руми. На основу тога уследило је наређење Штаба бригаде, 17. новембра, штабовима дивизиона и интендантури, у коме је, поред осталог, писало да се Штаб Другог дивизиона ујутру јави претпостављеној команди, а Први дивизион да самостално, у 10 сати, изврши покрет према Земуну и Старој Пазови у којој ће преноћити, нахранити борце и коње. Наредног дана, стајало је у наређењу, Први дивизион треба рано да крене према Руми, да успостави везу са патролама и коначарима који су упућени да обезбеде смештај за коњанике и коње.

Кад су командант и политички комесар Другог дивизиона, сходно примљеном наређењу, стигли у Штаб бригаде да чују зашто су позвани, саопштено им је оно што се однедавно знало: да поменути дивизион коначно излази из борбеног састава Бригаде и остаје у Београду. Неким борцима није било право што су задржани, што не одлазе у ватрене окршаје на Сремском фронту и отворено су тражили да буду прекомандовани у Први дивизион. Њиховом тражењу, разумљиво, није се могло удовољити, па су тужно испратили на борбени пут у Срем своје старе знанце и другове. Њих неколико, међу њима и Милан Борјанић, некако су успели да се укључе у Први дивизион и оду на Сремски фронт.

Осамнаестог новембра, када се сасвим разданило, Први дивизион, Штаб бригаде, интендантура, радни вод и комора, извршили су припреме, добили упутства како ће маршевати и кренули из Гардијских касарни и коњушница у Топчидеру. Од

Штаба дивизиона је затражено да један официр буде вођа коморе и да брине о њеном кретању. За тај посао, будући да се здравствено није осећао најбоље, одређен је заменик политичког комесара дивизиона, Веселин Вукчевић, коме је разастрто неколико ћебади у једним колима да може, ако му погорша, прилећи и одморити се. Радозналци су глосматрали, уосталом као и увек када наиђе нека војна јединица, маршевски строј коњаника и дивили се њиховом војничком изгледу. Борци и старешине били су добро одевени и обријани, усправно су се држали у седлима на коњским леђима и умешно дизгинили. Коњи су били добро отимарени, подшишаних грива, и репова, добро ухрањени и поносити у ходу. У Карађорђевој улици, на прилазу мосту на Сави, Дивизион умало није добио неколико нових младића који су могли имати 16 и 17 година. Они су, на име, покушали да се прикључе коњичкој комори и тако стигну на фронт у Срему. Кад су примећени и доведени Веселину Вукчевићу да кажу како су незвани ушли у маршевски поредак коморе, један од њих, на изглед најстарији, пружио је руку Вукчевићу, рекао да се зове Слободан Костић и објаснио да њега и његове другове коњичка јединица изузетно привлачи и да желе бити јуришници на коњима. Иако под температуром, Вукчевић се благо осмехнуо и узвратио да јуришници нису у комори него напред, у Дивизиону, да је тамо требало припитати команданта Бороту и комесара Родића да ли ће их примити. Костић је објаснио да се тамо немогуће укључити, да нема слободних коња и кола. Његова мољакања нису услишена и дечаци су тужни остали, у нади да ће наићи нека пролетерска или ударна бригада да јој кришом повећају бројно стање. У томе су, чуло се, успели кад је наишла Пета крајишка ударна дивизија. Њен командант, Милутим Морача, одобрио је да младићи добију оружје и остану у приштапској јединици, у којој је било и неколико товарних коња о којима се неко морао свесредно бринути.

Маршевало се према плану, уз краће предахе бораца и коња, продужавало у потпуном реду и приближавало циљу. Патроле и коначари пресрели су, на улазу у Стару Пазову, бригадну претходницу и сачекали да пристигну Штаб дивизиона и Штаб бригаде да би их известили шта је припремљено за коначак и вечеру. После исцрпног обавештења вође коначара, Штаб бригаде одобрио је да се борци разместе, углавном, у напуштеним кућама, у којима су раније живели Немци - фолксдојчери - Хитлерови приврженици, који су заједно са породицама побегли испред јединица Народноослободилачке

војске. Интендант Вуковић и његови помоћници бринули су да буде довољно хране за људе и коње да се просторије за смештај загреју, а коњи уведу у штале и заштите од новембарског мраза. Све је урађено тако да није било никаквог приговора. Напротив, интенданци и економисти су чули само речи хвале, што их је обавезивало на сталне напоре и да, тако рећи, никад ништа не мањка коњаницима и коњима.

После подмиривања и храњења коња и обилне вечере, борци су се разишли у собе, које су дуго биле затворене па су због непроветравања мирисале на влагу и мемлу, да тамо почину и свежији и одморнији дочекају јутро и покрет. Некима се, ипак, због стражарења, пожарчења и патролирања, није одмах указала прилика да прилегну и одспавају. Није им то било тешко јер су знали да својим друговима обезбеђују миран сан у непосредној близини Сремског фронта.

У свануће, 19. новембра, борци су пробуђени да се обрију, доручкују, коње намире храном, отимаре, оседлају и припреме за покрет. Командант и политички комесар дивизиона отишли су у Штаб бригаде да се усмено договоре, са замеником команданта и политичким комесаром, о наставку марша и осталим питањима. У краћем разговору искристалисало се да се мора пожурити у Руму, тамо наћи погодан смештај за борце и коње и одмах приступити формирању новог дивизиона. За комору је речено да може нормално да маршује, да Први дивизион може пожурити, будући да има одморне јахаће коње. Наговештај да се Други дивизион мора одмах формирати, да ће се у томе добити пуна помоћ Штаба Првог пролетерског корпуса који се већ налазио у Руми, само је потврђивао да се борбеној готовости Прве коњичке бригаде придаје изузетан значај и да није далеко дан када ће она кренути на непријатеља.

Из Старе Пазове се изашло у савршеном реду и пожурило према Голубинцима. Дивизион је убрзо замицао у сумагличасту равницу и нестао на видику. Комора и остали позадински делови Бригаде, запрежна кола препуна војне опреме, хране за људе и коње, нормално су маршевали и није се очекивало ништа необично и ненормално.

НЕСРЕБА У ГОЛУБИНЦИМА

У Голубинце се ушло мирно. Ту је уследио предах. Заменик политичког комесара дивизиона, Веселин Вукчевић,

иако још болестан и са високом температуром, приметио је фијакер са упрегнутим коњима, удобнији од запрежних кола, којим се желео послужити да што пре стигне у Руму и потражи лекара. Позајмица фијакера била је скоро договорена са човеком из Месног народноослободилачког одбора, али је одједном дошло до некаквог гушања и повика. Одјекнуо је резак пуцањ и Вукчевић се стропоштао поред фијакера. Коморције нису могле схватити шта се то догађа и неколико њих је потрчало да помогне Вукчевићу. Остали су репетирали оружје, али припадници сеоске страже, на другој страни, узимали су заклоне и притегли оружје. Лако је могло доћи до обрачуна и несагледивих последица. Двојица прибранијих десетара, гакоће с оружјем на готовс, добро су проценили да се може приметити крвави бој, па су упозоравали другове да остану мирни док о свему не обавесте Штаб дивизиона и Штаб бригаде. Двојица коморција одмах су опкорачили коње и галопом се запутили према Руми. За то време Вукчевић је лежао у локви крви, модар у лицу, без даха живота, са смртоносном раном на грудима, изложен погледима бораца коморе и припадника сеоске страже. Из оближње куће изашла је старија жена у црнини и почела запомагати. За њом је истрчала уплахирана девојка и вратила је унутра да не би повећала ионако мучну и наелектрисану атмосферу.

Штаб дивизиона и Штаб бригаде били су изузетно изненађени трагедијом. Одмах су упутили вод коњаника, са командиром Стевом Цвркаљом, у Голубнице, да испитају како се догодила несрећа, да открију убицу, ухапсе и допрате у Руму. Чим су се коњаници дали у галоп, командант дивизиона Стево Борота и политички комесар Гојко Родић забринули су се да Цвркаљ не пренагли и коњаницима допусти да начине неку несмотреност и насиље. Стога су се договорили да Родић остане са Дивизионом, а Борота је наредио политичком комесару ескадрона Пери Танкосићу да му се придружи да заједно пожуре у Голубинце. Коње су толико терали да им је прена избила по сапима и вратовима. Испред зграде Месног народноослободилачког одбора Борота и Танкосић су сјахали, потражили Цвркаља и његове коњанике. Нашли су их у ревносном извршавању посла, у привођењу мештана, у првом реду очевидаца, да би нешто поближе дознали о убиству Вукчевића. У шакама су имали свезаног убицу и разоружану сеоску стражу. Командант Борота умешао се на време, па је одлучио да се убица спроведе у Руму да се ред не би нарушио и

изазвао сукоб са мештаиима. У заирежна кола је иоложено и тело заменика комесара Вукчевића да се транспортује и сахрани на румском гробљу. Док се то дешавало у Голубинце је неочекивано наишао Мијалко Тодоровић, политички комесар Првог пролетерског корпуса, добро се распитао о немиллом догађају и проценио да је паметније убицу послати у Београд да тамо истражним органима обајшњава доста замршен случај.

ФОРМИРАЊЕ ДИВИЗИОНА

У Руми је коњаницима и коњима обезбеђен пристојан смештај претежно у напуштеним кућама и споредним стајама изразито фашистички настројених Немаца, који су правовремено побегли одводећи и породице, да би избегли хапшење и суђење због учињених злодела над невиним становништвом. У шталама и оставама нађено је доста сена и овса за исхрану коња, као и намирница за борце. Интенданти су задовољно трљали руке, али никад нису, поучени суздржљивошћу Алексе Вуковића, могли превалити преко уста да имају свега у изобиљу. Напротив. Често су истицали шта значе резерве хране за људе и коње и настојали да повећају залихе. Командант Стајадиновић је то приметио и умео им је приговорити да не претерују. У такозваним фолксдојчерским кућама блистало је од уредности и удобности. Намештај и постељина су, углавном, остали недирнути после бекства кућевласника. Борци су то, нормално, користили и пазили да се не оштети. Занимале су их бројне породичне фотографије фолксдојчера, снимљене у разним приликама, нарочито у манифестацијама привржености Хитлеру и нацистичкој партији, које су још стајале на зидовима напуштених домова, у албумима и ладицама столова. Коњаници су уклањали такве фотографије у неки запећак или сагоревали у за\оженим пећима. На полећинама фотографија могла се читати својеврсна хронологија догађаја о животу фолксдојчера у Руми, на пример, датум кад је нека манифестације одржана, поводом чега, ко је учествовао, каква су признања и одликовања дељена.

У време доласка и смештаја Прве коњичке бригаде у Руми, немачка добро утврђена Црвена линија одбране пружала се од Илока на Дунаву преко Љубе, Ердевика, Баракута, Међаша, Мартинаца, Пановаче и даље до обале Саве. На том положају, поседнутом 9. новембра, биле су искусне и добро

увежбане немачке борбене групе »Линденблат«, »Цирнгил«, »Ердман«, »Цимерман« и »Тарнер«. Оне су имале јаку артиљерију и доста тенкова за подршку у нападима и одбијање противнапада. Команду над тим јединицама преузео је, у време поселања Црвене линије, генераллајтнант Јосеф Киблер, командант новоформиране Корпусне групе »Киблер«. Нападе на Црвену линију, после извлачења јединица Дванаестог ударног корпуса и упућивања у Нови Сад и Бачку да се ставе под команду Главног штаба НОВ и ПО Војводине, презеле су бригаде Шесте личке пролетерске, Једанаесте крајишке ударне и Двадесет прве српске ударне дивизије. Одласком Дванаестог ударног корпуса практично је престала да постоји Прва армијска група НОВ и ПОЈ, формирана приликом наступања јединица Народноослободилачке војске кроз Мачву и Шумадију да би што пре избиле Београд и учествовале у његовом ослобађању. Поменути армијску групу, којој је припадала и Прва коњичка бригада, сачињавали су Први пролетерски и Дванаести ударни корпус, а улогу њеног штаба преузео је и вршио Штаб Првог пролетерског корпуса, с командантом Пеком Дапчевићем, политичким комесаром Мијалком Тодоровићем и начелником Савом Дрљевићем.

У току новембра, дуж целе Црвене линије фронта, свакодневно су вођене мање и веће борбе, испитивана је њена отпорност и тражена су слабије утврђена и мање брањена места. Биле су то још необелодањене припреме офанзивних дејстава Првог пролетерског корпуса да би се уништила изузетно тврда, осигурана сплетовима бодљикаве жице, минским пољима и осталим препрекама, непријатељска линија одбране и наступало дубље у Срем, у намери да се стигне чак до Винковаца и Жупање.

У време планирања поменутих офанзивних удара, Прва коњичка бригада ужурбано је припремана за одлазак на ватрену линију и увођење у борбу. Од дела старијих и искуснијих коњаника, новодошлих добровољаца и мобилисаних младића, започело је формирање Трећег дивизиона, јер је Други остао у Београду и веровало се да ће можда, доћи у састав Бригаде. То се, међутим, није догодило. Трећи дивизион, који је формиран у Руми, постаће, нешто касније, Други дивизион, а Трећи је формиран тек у фебруару 1945. године. На захтев Штаба Првог пролетерског корпуса, Штаб бригаде изузетно је убрзао припреме и само формирање Дивизиона. Брижљивим проучавањем карактеристика појединаца, њихове храбрости

у ранијим борбама и показане морално-политичке чврстине, за командне и политичке дужности одабирани су најбољи међу најбољима и томе се није дало приговорити без изузетних аргумената и убедљивог образложења. За нека командна места у десетинама и водовима истицана су двојица и више кандидата. Предност су имали умешнији у вођењу одељења или вода, спремни да личним примером покажу како се непријатељ напада, туче и одбија у противнападима. Командант и политички комесар бригаде, уз помоћ најближих сарадника, одабрали су људе за команда и политичка места у ескадрону, сачинили чврст скелет и кичму јединице у настајању, то уобличио у наредбу да се прочита пред стројем и одмах примени. Командант дивизиона постао је Бошко Каралић, народни херој, а политички комесар Милорад Дракулић, руководилац организације Скоја у Бригади. Заменик команданта није постављен, а дужност заменика политичког комесара поверена је Ивану Топићу. У Првом ескадрону за командира је постављен Буро Радовић, за политичког комесара Живко Тијанић и заменика политичког комесара Петар Вишекруна. Командири водова постали су Момчило Скакић, Душан Пајевић и Бранко Богојевић, а делегати водова Душан Тркуља, Младен Јовановић и Драгољуб Росић. Други ескадрон добио је командира Стеву Медића и политичког комесара Буру Видовића, командире водова Мирка Дамјановића, Раду Басту и Душана Копривицу и делегате водова Фрању Антуновића, Драгу Крстића и Душана Богићевића. Они су одмах преузели поверене дужности, коњанике и коње распоређивали у ескадроне и водове и припремали за извођење војне и политичке обуке. Језгро новоформираног дивизиона сачињавало је више искуснијих бораца, а попуне су пристизале из мобилизацијских центара у Србији и Срему. Примани су и добровољци. У Руму је доведено стотинак и више коња, претежно јахаћих, из Мачве, Поцерине, Посавине, околине Београда и Срема. Они су одмах додељивани борцима да их хране, тимаре, припремају за јахање и борбену обуку. И поред свега, попуна, нарочито у коњима, опремљеним јахаћим прибором, није била довољна за предвиђену ратну формацију дивизиона, ескадрона и водова, а тиме и целу Бригаду. Стога је штаб Првог пролетерског корпуса стално бринуо да Прва коњичка бригада јача, да добија попуна, не само из мобилизацијских центара него и из борбених јединица под његовом непосредном командом. Такав однос, разумљиво, позитивно се одражавао на борбену готовост Прве коњичке и расположење коњаника за борбу.

Командант и политички комесар дивизиона, Бошко Каралић и Милорад Дракулић, у сарадњи са командирима и политичким комесарима ескадрона, водницима и делегатима водова, за четири дана су успели, на задовољство Штаба бригаде, да заврше формирање јединица и организују њихово интензивно обучавање. Најпре је то чињено у мањежу, на смену, по ескадронима и водовима. Посебна пажња посвећивана је обуци новодошлих бораца да савладају јахање и коње навикну на послушност. Касније се излазило на заравни иза града, водови су увежбавани за наступање касом, галопом, за развијање у борбени поредак и задавање ударца противнику. Први дивизион је започео борбену обуку одмах по доласку у Руму и имао је извесне предности. Командант Каралић није се могао помирити с тим да се заостаје, макар и незнатно, па је подстакао здраво такмичење да се пропуштено надокнади и не заостаје за Првим дивизионом. Коњаници су то правилно схватили, истицали се марљивошћу у обуци, посебно у руковању и употреби оружја када су коњи у пуном трку да се непријатељ сустигне, прстигне и омете у повлачењу.

Командант и политички комесар бригаде непосредно су имали увид у занимање јединица и постигнуте резултате. О томе су обавештавали Штаб корпуса и нису добијали никакве примедбе. Једном су позвани да дођу код начелника штаба Саве Дрљевића да усмено реферишу о укупном стању у Бригади и да се упознају да предстоји одлазак на линију фронта. Дрљевић је пажљиво саслушао излагање команданта Стојадновића и упитао шта је тренутно највећи проблем. То је била попуна људима и коњима, која и поред свих предузетих мера још није задовољавала, што се стално морало имати на уму. Дрљевић је понешто бележио у раскрыјену свеску, обећао да ће се учинити шта се може и да ће уследити наређење за покрет Прве коњичке из Руме према Сремској Митровици. И заиста, већ 1. децембра 1944. године Штаб Првог пролетерског корпуса послао је наређење да се обезбеди попуна Прве коњичке бригаде. У њему се каже: »Да све дивизије упуте за попуна Прве коњичке бригаде по 50 бораца са јахаћим коњима и потпуном опремом за коње. Нарочиту пажњу посветити томе да седла буду потпуно у исправном стању, јер ће коњичка бригада у најкраће вријеме бити употребљена у операцијама са неком од наших дивизија.

Да Прва, Пета и Шеста дивизија, са коњаницима, упуте по 10 руских аутоматских пушака, а свака дивизија по 3 пушко-

митраљеза - све са одговарајућом муницијом. Остали борци требају бити наоружани личним оружјем. Све борце упутити у року од 5 дана од пријема овог наређења у команду мјеста Сремска Митровица, гдје ће их примити један официр из штаба коњичке бригаде.

Да што више бораца буде коњаника из бивше југословенске војске - подофицира и изванредан број официра (коњичких).

Упућени борци морају бити млади и физички издржљиви, а по могућности да имају воље да служе у коњичким јединицама... ⁸⁾»

Наређење су потписали командант Пеко Дапчевић и политички комесар Мијалко Тодоровић. Оно само потврђује да се довољно бринуло да Прва коњичка бригада буде у свему подмирена и борбено снажна као и остале бригаде у саставу дивизија Првог пролетерског корпуса.

ПРИБЛИЖАВАЊЕ ВАТРЕНОЈ ЛИНИЈИ

У време издавања наведеног наређења за поуну, јединице Прве коњичке бригаде, у преподневним часовима 1. децембра, завршиле су обуку и започеле припреме за покрет. После подне уследило је наређење Штаба бригаде да дивизиони и позадинске јединице маршују за Сремску Митровицу. Водило се рачуна да коњаници иду, с обзиром на близину фронта и могућност домашаја непријатељске артиљерије, у разређенијем маршевском поретку и опрезније. Ојачана патрола и коначари већ су били у Сремској Митровици и тражили смештај за борце и коње. Град је био у правом ратном стању, препун војних јединица, позадинских установа, амбуланти и привремених болница. Услови за смештај већих јединица били су прилично скромни и далеко од оних у Руми. Народна власт и Команда места добро су функционисали, сарађивали и настојали да удовоље захтевима јединица које су ишле према линији фронта, или се враћале у позадину да се одморе, реорганизују и среде. Прва коњичка бригада смештена је на периферији града, у влажним приземним кућама и шталама. Борцима је подељена скромна вечера и раније су легли да би се опоравили од вишечасовног напорног марша. Са линије фронта, негде од Кузмина и Мартинаца, тукли су непријатељски топови, гранате су фијучући долетале на положаје јединица

⁸⁾ Војноисторијски институт, број регистра 8/1, кутија 261.

Двадесет прве српске ударне дивизије, експлодирале једна за другом и изазивале подрхтавање тла. Коњаницима није сметао нешто удаљени артиљеријски тутањ, али су недавно добијени коњи, ненавикнути на то, непрекидно рзали у шталама и покушавали да се отргну. Њихови јахачи прискакали су да их потапшу и смире. Артиљеријско узнемиравање и изнуравање умукло је пред зору и коњаници су мирније спавали.

Ујутро није било никаквог изненађења. Сумагличасти застор ширио се од леве обале Саве и граду давао непријатно сивило. Коњаници су завршили уобичајене јутарње послове и ишчекивали наређење за покрет или дневну обуку. Били су изненађени кад су командири ескадрона, уз одобрење команданта дивизиона, наредили да се чисти оружје и води рачуна о коњима. После мање интензивне обуке неочекивани предах добро је коњаницима дошао и подсећао их на праву дневну светковину. Нешто више посла имали су чланови Партије и Скоја. У ескадронима су одржавани партијски и скојевски састанци, објашњавано је да предстоје тешке борбе и да се мора предњачити у нападима.

Прва коњичка бригада била је придодата Двадесет првој српској ударној дивизији. Стога су командант и политички комесар бригаде отишли у Штаб дивизије, код команданта Милоја Милојевића и политичког комесара Младена Марина, да добију прецизна упутства и основе за заповест за увођење у борбу и дејства Бригаде. Сусрет је био војнички и срдачан. Командант Стојадиновић и политички комесар Шуман сазнали су далеко више него што су могли очекивати. Упознати су, наиме, какве су измене последњих дана вршене на линији фронта: да је Прва пролетерска дивизија, с командантом Васом Јовановићем и политичким комесаром Владом Шћекићем, преузела положаје Шесте личке пролетерске дивизије, с командантом Боком Јованићем и политичким комесаром Никицом Пејиновићем, на линији од Илока на Дунаву до Старе Бингуле у Фрушкој гори; Шеста личка дивизија је упућена у Београд, после вишенедељних тешких борби, да се одмори, реорганизује, попуни новомобилисаним људством и прими оружје совјетске производње.

Из строго поверљиве заповести, коју су сачинили и потписали командант и политички комесар бригаде, може се видети каква је ситуација, у целини, на Сремском фронту, чак и нешто шире, шта све предстоји, какав је задатак Прве коњичке и осталих јединица Првог пролетерског корпуса. Де-

таљно је објашњено какав задатак имају бригаде Двадесет прве српске ударне дивизије: Друга пролетерска, Четврта, Пета и Тридесет прва српска ударна и како ће остваривати садејство са Првом коњичком. Занимљиво је напоменути да се предвиђало далеко више него што ће се остварити - да се после савлађивања непријатељске одбране интензивно наступа према Винковцима, у дубину Славоније, споји са јединицама Шестог славонског ударног корпуса и продужи према Загребу. Борбеног заноса, очигледно, није мањкало, кад се у бригадној заповести истичу и стратешке замисли. У тактичком смислу је истакнуто да ће коњаници учествовати, кад се савлада непријатељска одбрана у Мартинцима и Кузмину, у гоњењу према Кукујевцима, Бачинцима, Адашевцима и Малој Вашици... Саопштено је време почетка напада: 3. децембар 1944. године, после једночасовне артиљеријске припреме, предвиђене за 8 сати ујутру, а касније појачаване и сасређиване на најотпорније ватрене тачке. У свему томе коњаници су имали изузетно тешку улогу, да јуришају, у 10 часова, на непријатељску одбрамбену линију и предузму гоњење. До тога није дошло због неповољног почетног развоја борбене ситуације, жестоког отпора непријатеља и бројних препрека на правцу напада јединица Двадесет прве српске ударне дивизије.

Дан пре напада, 2. децембар, борци Прве коњичке провели су у миру, у завршавању неизбежних дневних послова и припреми личног оружја да беспрекорно дејствује. Штабови дивизиона и команде ескадрона, кад су упознати са заповешћу Штаба бригаде о предстојећем офанзивном удару, сагледавали су сопствено место и улогу у свему томе и брижљиво се припремали да нигде не затаје. Команданти дивизиона пажљиво су учртавали, на топографским секцијама, планиране правце наступања јединица и добили доста дугу путању од Лаћарка према Мартинцима, Кузмину, Кукујевцима, Бачинцима, Адашевцима, Малој Вашици, Илинцима, Нијемцима, Отоку и даље. У заповести је писало: »По пробијању фронта и овлађивању упориштима Мартинци - Кузмин, Бригада избија испред наших јединица и гони непријатеља...»⁹⁾

Сви коњаници су били свесни да се први пут налазе у изузетној улози и стално су размишљали како ће то извршити.

⁹⁾ Војноисторијски институт, број регистра 9/1, кутија 361

ОД ЦРВЕНЕ ДО ЗЕЛЕНЕ ЛИНИЈЕ

РАСПОРЕД ЈЕДИНИЦА И ПОЧЕТАК НАПАДА

У свануће, 3. децембра, Прва коњичка бригада стигла је из Сремске Митровице у источни део Лаћарка, заправо на полазни положај за наступање према непријатељској линији одбране. На ватрени положај изашле су, спремне да јуришају после артиљеријске припреме, бригаде Двадесет прве српске дивизије: Друга пролетерска, са командантом Љубишом Веселиновићем и политичким комесаром Браниславом Јоксовићем; Четврта српска ударна, са командантом Стевом Адамовићем и политичким комесаром Нећом Богићевићем; Пета српска ударна, под командом Теодосија Парезановића и Димитрија Палигорића; Тридесет прва српска ударна, са командантом Миодрагом Нешићем Кешом и политичким комесаром Момчилом Вучековићем. Њихов основни циљ је био да сломе непријатељску линију одбране од Фламијина двора, преко Кузмина и Мартинаца, до леве обале Саве. Њима се, према нахоћењу команданта дивизије, морала придружити и Прва коњичка бригада, да заједничким ударима уништавају и прогоне љутог противника. На десном крилу Двадесет прве ударне дивизије, на одсеку фронта до Ердевика, спремне за напад чекале су бригаде Једанаесте крајишке ударне дивизије, са командантом Милошем Шиљековићем и политичким комесаром Блажом Буричићем. Дванаеста крајишка ударна бригада, са командантом Милом Вученовићем и политичким комесаром Луком Цветичанином, налазила се на полазном положају испред Кањевог млина и Циганске меће. Пета крајишка козарска, с командантом Мирком Шиљком и политичким комесаром Драгом Стевановићем чекала је спремна у рејону Старе Бингуле, недалеко од Ердевика, а Тридесет друга српска мачванска, с командантом Антом Мијачем, шпанским борцем, и по-

литичким комесаром Станком Васиљевићем, заузела је положај у центру дивизијског борбеног распореда, код Баракута и Лица, да наступа на Ердевик. Артиљеријску подршку Једанаестој дивизији пружала је придодата Артиљеријска бригада Пете крајишке дивизије и два артиљеријска пука Црвене армије. Део непријатељске одбране, северно од Ердевика до Илока на Дунаву, угрожавале су бригаде Прве пролетерске дивизије: Прва пролетерска, са командантом Јагошом Жарићем и политичким комесаром Мирком Јовановићем; Трећа крајишка пролетерска, са командантом Владом Бајићем и политичким комесаром Петром Лазаревићем Швабом; Тринаеста хрватска пролетерска, са командантом Марком Рапом и политичким комесаром Иваном Денцом; Осма црногорска ударна, са командантом Савом Машковићем и политичким комесаром Јокашом Брајовићем; Бригада »Италија«, с командантом Бузепом Марасом и Артиљеријска бригада. У рејону Сремске Митровице и Великих Радинаца налазила се Пета крајишка ударна дивизија, с командантом Милутином Морачом и политичким комесаром Илијом Материћем, у корпусној резерви и спремна за увођење у борбу. У њеном саставу биле су Прва крајишка ударна бригада, са командантом Стевом Раушом и политичким комесаром Петром Симурдићем, Четврта крајишка ударна, са командантом Видом Бодирожом Вицуком и политичким комесаром Драгом Букићем, Десета крајишка ударна, са командантом Марком Срдићем и политичким комесаром Владом Малбашићем, Двадесет прва српска ударна, са командантом Љубомиром Јајчанином Белим и политичким комесаром Јовом Роганом и Артиљеријска бригада, са командантом Васом Бошковићем.

Штаб Првог пролетерског корпуса, са командантом Пеком Дапчевићем, политичким комесаром Мијалком Тодоровићем и начелником штаба Савом Дрљевићем, у циљу што непосреднијег руковођења офанзивним ударом на непријатеља, дошао је скоро на саму линију фронта, на командно место у Старој Бингули. За наступање од Илока, узводно, десном обалом Дунава, припремљене су Двадесет трећа и Педесет друга дивизија Црвене армије. У таквом, у целини сагледаном, борбеном распореду Првог пролетерског корпуса наша се и Прва коњичка бригада да покаже шта уме у борбама ширих размера и у ударима на жилавог противника.

У Лаћарку и околини сасвим се разданило и боље видело. Очи коњаника чешће су гледале према Мартинцима и Кузми-

ну, заравни испред њих, начичканој бодљикавом жицом, минским пољима и осталим препрекама. Са приличне удаљености све се, разумљиво, није могло приметити, али се знало за то из разговора бораца са командирима ескадрона и водова у току припрема за напад. Коњаници су веровали да ће непријатељске препреке чак и тврди бетонски бункери, одлетети у парампарчад кад их ошину стотине артиљеријских и минобацачких граната и ракете гардијских ракетних минобацача црвеноармејаца. Једна артиљеријска група налазила се нешто северније од Лаћарка, на отвореној пољани, на десном боку Прве коњичке, са израчунатим елементима за гађање и уништавање најтврђих непријатељских отпорних тачака. Гардијски ракетни минобацачи, причвршћени на возилима, били су нешто позади и њихове нишанције су бирале мете. Коњаници су били под пуном ратном спремом и очигледно нестрпљиво ишчекивали. Коње су склонили у какве-такве заклоне, обично иза источних страна сеоских кућа, у штале и настрешнице. Упозорени су од командира и политичких комесара да воде рачуна и обуздавају узнемирене коње када затутње артиљеријска орућа и застрашујуће рикну гардијски ракетни минобацачи црвеноармејаца. Ишчекивање је допустило да штабови дивизиона још једном размотре и провере којим ће се редом, у складу са примљеном заповешћу, наступати и непријатељу задавати ударци. Први дивизион имао је улогу бригадне претходнице у наступању преко Кукујеваца, Бачинаца и даље. Њему је придодато нешто бораца из бригадне интендантуре да брину о прикупљању ратног плена и хране. Дивизион је имао обавезу да се осигура истуреним ојачаним патролама. Утаначено је одржавање везе између Штаба бригаде и оба дивизиона. Било је предвиђено да Други дивизион, са Штабом бригаде, наступа 2 до 4 километра иза Првог дивизиона. Истим правцем морала се кретати дивизијска и бригадна комора. Мислило се, такође, на збрињавање рањеника па је предвиђено да се упућују у прихватилиште у Кузмину.

ВИШЕЧАСОВНЕ ТЕШКЕ БОРБЕ И ГОЊЕЊЕ

У предвиђено време, 3. децембра, почела је права артиљеријска канонада и стотине граната сручило се на предњи крај и центар Црвене линије непријатељске одбране. Понегде су погођена минска поља и експлозије су се изузетно умножава-

ле. Најжешћи артиљеријски тутањ громињао је на правцима напада јединица Прве пролетерске и Једанаесте крајишке ударне дивизије. Нешто мању артиљеријску подршку имале су јединице Двадесет прве српске ударне дивизије и другог излаза нису имале него да ручним бомбама и јуришима крче пролазе у непријатељски изузетно брањени борбени распоред. Напетих нерава коњаници су ослушкивали и посматрали шта се дешава. Узнемирени коњи, ћулећи уши, унезверено гледајући, лагано су се навикавали на блиски артиљеријски тутањ и покоравали наређењима јахача. Искуснији коњаници, међу којима Душан Пајевић, Душан Масликоса, Бранко Дражић, Иван Ношић, чували су коцке шећера у џеповима блуза и нудили коњима да их смире.

Минуло је подне. Палба на линији фронта не јењава. Нестрпљиви коњаници припиткују воднике и десетаре да ли знају кад ће се већ кренути у тутањ битке. И добијају једино могућ одговор: да се поштује наређење и да се чека. Никома није на памети да не поштује наређење, али радозналост се не може увек суздржати. Командири ескадрона проценише да је време ручку, затражише да се коњи најпре нахране, потом коњаници сувим оброком, примљеним још синоћ, кад се рачунало да ће непријатељска линија одбране бити прегажена у првом налету и предузето гоњење. Сада је јасно да то не иде лако и без доста проливане крви. То потврђују носила на раменима бораца, умазаних блатом и преморених, из Тридесет прве српске бригаде, која пристижу у Лаћерак и скрећу према кући у којој је прихватилиште рањеника. Доносе и мртве. Призор је непријатан и тужан. Дешава се, истина, пред очима групе коњаника из заштитнице Штаба бригаде, смештеног у суседству превијалишта, али то није гаранција да се неће прочути у ескадронима и водовима. Командант и политички комесар бригаде изашли су из штапске просторије, замишљени посматрају младог лекара, референта санитета и болничарку како својски указују помоћ рањеницима и како их припремају за транспорт у болницу. Мучан утисак остављају укочена тела погинулих поређана у сеоском дворишту, чија су модра лица делимично прекривале капе и прозирни комади платна. Командант Стојадиновић приметио је водника рањеног у руку, на изглед мирног, пришао му и упитао шта се дешава на линији немачке одбране. Водник није скривао да су минска поља и жичане препреке однели више жртава, да су тешко савладиви под ураганском ватром из оближњих немачких ровова и бункера.

Забринути командант одлази у Штаб дивизије да дозна нешто више о укупној ситуацији на целој Црвеној линији непријатељске одбране, да ли је негде покидана и какви су изгледи да се то учини. Начелник штаба му је објаснио да се жестока борба води свуда, да успеха имају јединице на десном крилу борбеног распореда Првог пролетерског корпуса, код Ердевика, Радошког брда и у недрима Фрушке горе. Почетне успехе пролетера Немци настоје да сузбију енергичним противнападима и понегде успевају. Начелник штаба је објаснио да је најтеже јединицама Двадесет прве српске дивизије из простог разлога што немају сопствену артиљеријску бригаду, а тиме и солиднију артиљеријску подршку. Стојадиновић је то знао и раније из разговора када су вршене припреме за напад, усклађивано садејство Прве коњичке са осталим бригадама Дивизије и одабирани правци наступања. Наишли су командант дивизије Милоје Милојевић и политички комесар Младен Марин и команданта бригаде Стојадиновића уверили да ће Прва коњичка бригада ускоро галопирати за разбијеним и запаниченим непријатељем.

Ближила се ноћ и ништа битније није се променило. Коњаници су заноћили на полазним положајима и чешће се будили кад земља уздрхти од експлозија граната. Ујутру су појачани напади. Јединице Прве пролетерске и Једанаесте крајишке ударне дивизије, уз садејство са дивизијом црвеноармејаца у рејону Илока, начеле су непријатељску одбрану на више места и почели је ломити. Немци су се ужурбано повлачили, а понегде и безглаво бежали да што пре стигну на сопствену наредну линију одбране - Нибелуншку - чак удвојену, почевши од Опатовца на Дунаву, преко Ловаса, Товарника, Илинаца до Батроваца на Босуту. Освајањем левог крила непријатељске одбране, наступањем према Шиду и даље, пролетерске и ударне бригаде запретиле су да ће прекинути одступницу непријатељским јединицама на десном крилу њихове одбране, заправо на одсеку фронта од Саве, преко Мартинаца, Кузмина и нешто северније, који су непрекидно, скоро два дана, нападале јединице Двадесет прве српске ударне дивизије. Са тог дела одбране Немци се нису могли повлачити у правој линији, кроз Босутске шуме, због надошлих подземних вода и праве каљуге. Били су принуђени да узмичу северозападно, углавном друмом и расквашеним али проходним пречицама. Тих дана, наиме, небо се отворило, киша је престано сипала и равничарско земљиште претварала у теш-

ко проходан глиб који је сметао и гониоцима и успоравао њихове покрете.

У поподневним часовима, 4. децембра, бригаде Двадесет прве српске дивизије преузеле су иницијативу, кренуле у гоњење и дубину непријатељске одбране. Уследило је наређење да дивизиони и ескадрони Прве коњичке, према распореду прецизираном ранијом заповешћу, крену у борбене окршаје и гоњење. Први дивизион кренуо је касом, испитаним стазама, да заобиђе mine изненађења, да што пре сустигне и престигне јединице Четврте и Пете српске ударне бригаде и предњачи у гоњењу. За њим су журили Други дивизион, Штаб бригаде и остали. Иза Кузмина Прва коњичка је избила испред осталих бригада и нашла се непријатељу за петама. Штаб бригаде је знао да разбијени и запаничени противник није безопасан и штабовима дивизиона препоручио је да се опрезно, уз ригорозније обезбеђење чела и бокова, наступа и мимо макадамског друма, кроз раскаљана поља и необране кукурузе. Основни је циљ био да се прва етапа гоњења заврши без губитака и стигне у Кукујевце. Подељени у борбене групе, чинећи неку врсту згуснутог стрељачког строја, коњаници су наступали, поред главнине која је ишла друмом, споредним путевцима, не страхујући од нагазних и мина изненађења, знајући да их Немци нису постављали иза своје одбране. Мало су се прибојавали заседа и аутоматско оружје држали на готовс. Лева побочница удаљила се од главнине, коње терала између стабљика необраног кукуруза и вребала. Коњаници су претраживали терен у жељи да открију и заробе неког заосталог и скривеног немачког војника. Жеља Штаба дивизиона је била да се улови такозвани живи језик, да се дозна какво је стање у јединицама које се просто утркују у повлачењу. У кукурузним пољима и оближњим шумама није ништа откривено. Чак се нису чули ни удаљени пуцњи. Неизвесност је сметала коњаницима, па су подстицали коње да прећу у кас, да копитама одбацују скраме блата и напоредо грабе. Побочница је заобишла храстову шуму, опет зашла у необране кукурузе и приметила село у даљини. Њен поредак одједном је пореметио резак пушкомитраљески рафал из дубине кукурузног поља. Немачкој заседи узвраћено је ватром из аутомата, да би галопом измакли напред, зашли за живу ограду и мирније продужили. Командир вода је проценио да је то тренутно најприхватљивије да би се избегла пушкомитраљеска ватра на коју су коњи и јахачи изузетно осетљиви. За то време, коњ Лиско, са јаха-

чем Рајком Панићем, који је каскао на зачељу побочнице, нагло је посврнуо и пао. Рајко је исклизнуо из седла, поребарце се опрућио у мању каљугу, осетио потмули бол у рамену и грудима, унезверен погледао наоколо и према згрченом коњу. Из Лискових груди и врата шикљала је крв, у млазевима се сливала под стомак и сахнула у расквашеној земљи. Коњ је неприродно искренуо главу и ропћући издисао. Рајко је покушао да му помогне, да му заустави крволиптање и усправи главу. Однекуд је резнуо рафал пушкомитраљеза, зрно цијукнуло сасвим ниско и пресекло неколико кукурузних стабљика поред коња на издисају. Рајко је схватио да се немачки војници нису удаљили, дограбио аутомат, залегао иза окрвављеног и смиреног Лиска, киван нанишанио и потегао обарач. Немци су узвратили пушкомитраљеском и пушчаном ватром и по томе се могло закључити да их нема много, да су, можда, заштитница некој јединици која се већ иовукла. Обазривост је била Рајкова врлина и добро је напрегао вид према обрису неба да открије нападаче и опет нанишани. Убрзо је приметио неколико шлемова како узмичу према рубу шуме и нестају у њеној сенци. Испратио их је кратким рафалом и пригнуо се убијеном Лиску. Није суздржао сузе и пригушене јецаје. Тужан се присетио како је добио Лиска, пре три месеца, кад је пошао у Прву коњичку. Било је то у Словцу, недалеко од Ваљева. Лиска му је дао Мирко Јовановић, политички комесар Прве пролетерске бригаде, који се залагао да сви пролетери, одабрани за коњанике, добију најбоље јахаће коње. Рајко се чак снебивао да преузме комесаровог коња, да то нема смисла и зарадио мали прекор. Лиско је био међу најлепшим и најпаментнијим коњима у Бригади. Толико се прилагодио својем господару да му је умео наслонити главу на раме и дуго се умиљавати. Обузет уздасима туге Рајко је скинуо седло с Лискових лећа, тренутак стајао мирно да му ода последњу почаст и пошао између реда кукурузовине да изађе на друм. Кретао се опрезно и пазио да га нешто не изненади. Кожно седло је вешто запртио и није му могло засметати приликом употребе оружја. На раскалањаном друму наишао је на колону бораца Пете српске бригаде и са седлом на лећима привукао њихову пажњу. Мало је успорио, видећи да је друм безбедан, да се борци удаље и предвече стигао у Кукујевце. Свратио је у једну кућу да се распита да ли би могао позајмити или добити неког јахаћег коња, уз уредну признаницу да ће касније бити враћен или плаћен. Имао је среће и наишао на добро-

душног домаћина, човека у поодмаклим годинама, пуног разумевања за своју, како је рекао, ослободилачку војску. Премореном коњанику домаћин је понудио да попије мало вина и презалогаци. Рајку се журило да сустигне своју јединицу за коју је поуздано знао да је отишла према Гибарцу и Адашевцима и коња је желео што пре појახати. Седлајући алатастог трогоца, Рајко је слушао домаћиново објашњење како је дивног коња сакрио и сачувао да га Немци не отму и одведу. Била је права вештина кукурузовином преградити шталу и сакрити коња, то се чак граничило са ризиком да домаћин плати главом за неистину и обмањивање пљачкаша. На поласку Рајко је испунио признаницу, пружио је домаћину, захвалио му се на разумевању и предусретљивости. Коња је потерао галопом и јединицу сустигао на коначишту у Гибарцу.

Увођење Прве коњичке бригаде у гоњење непријатеља и мање успутне окршаје, под непосредном командом њеног штаба, извршено је зналачки и опрезно. Предвиђено дневно наступање завршено је без људских жртава и дивизиони су били спремни да продуже кроз тешко проходни и поплављени терен Босутских шума и насеља, чак до Гуње, на левој обали Саве, да затворе прилазе Брчком. При томе је било, поред изузетног расположења коњаника, и извесног одступања од марш-руте гоњења, најпре због изразито неповољних временских прилика и тешко савладивих водених препрека.

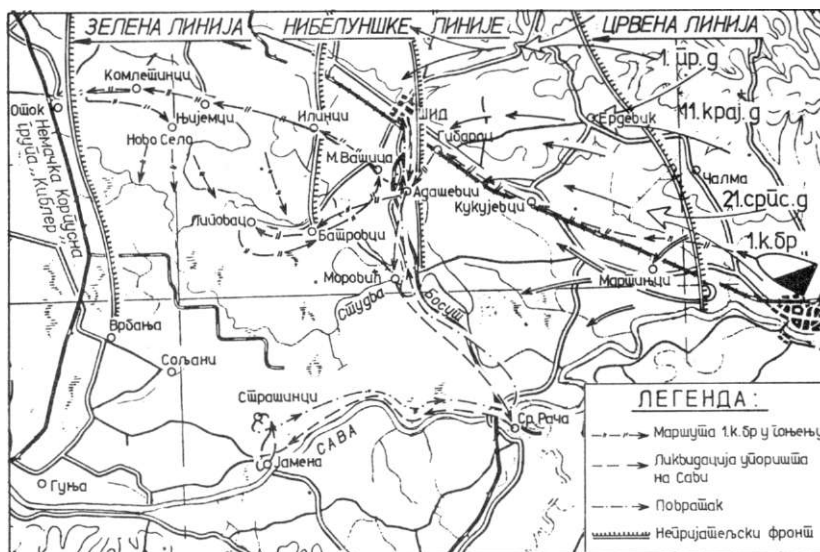
О успесима у разарању Црвене линије непријатељске одбране, о дводневним тешким борбама у којима је учествовала и Прва коњичка бригада, командант корпуса Пеко Дапчевић је послао депешу врховном команданту Јосипу Брозџу Титу и Врховном штабу НОВ и ПОЈ. У њој се, између осталог, каже: »После два дана тешких и упорних борби, савлађујући густа минска поља и дубоки систем пољских утврђења, наше јединице су пробиле непријатељску линију у Срему, на сектору Визић-Мартинци и заузеле следећа насеља: Визић, Љубу, Сот, Ердџик, Мартинце, Кузмин, Кукујевце, Бачинце, Привину главу, Беркасово, Гибарац, Босут, Вишњићево, Моровић и Адашевце. Непријатељ је претрпео следеће губитке: 1.130 мртвих и 46 заробљених. Заплењено: 1 тенк, 6 топова, 23 бацача, 76 пушкомитраљеза, 600 пушака, и 1 аутомобил, 35 коњских кола и већа количина пушчане, бацачке и топовске муници-

¹⁰⁾ У рововима Сремског фронта, страна 95

ГОЊЕЊЕ И НАПАДИ

Ноћу, 5. и 6. децембра, Штаб бригаде и штабови дивизиона размотрили су иређени пут, начин наступања и гоњења противника и из свега извукли одговарајуће поуке, темељно се припремивши за наредно гоњење и борбе. Уједно су сагледани и покрети бригада Двадесет прве српске дивизије. Друга пролетерска приближавала се Илинцима, Четврта и Пета српска ослободиле су Адашевце и намеравале даље. Јужно од реке Босута наступала је Тридесет прва српска ударна бригада, заузела Вишњићево и стремилa преко поплављеног терена да угрози непријатељска упоришта, Страшинце и Јамену. Штаб Прве коњичке располагао је подацима да се Немци и њихови помагачи налазе у Малој Вашици и спремају за жешћи отпор. Њих је требало изненадити и савладати. Мала Вашица се налазила у међупростору јужног дела двеју нибелуншких линија немачке одбране и није јој се могло неопажено и лако прићи. Дивизиони коњаника маршевали су по изузетном невремену и покисли су до коже. На челу издуженог маршевог строја налазио се Штаб бригаде, а нешто напред побочне патроле. На километар испред упоришта дивизиони су заустављени. Очи команданата, политичких комесара, командира и многих бораца биле су окренуте према селу утокулом у влагу и сумаглицу. Старешине су чешће приносиле двогледе очима и ништа нису примећивале. Политички комесар Шуман је посумњао да су се Немци примирили на рубу Мале Вашице и да ће приредити изненађење. О таквој могућности одмах се разговарало и донета је одлука да се никако не иде у фронтални напад, на непријатељске пушкомитраљезе. Прибегло се варци и одвлачењу пажње Немаца од руба села. Ојачани вод коњаника, са командиром Момчилом Скакићем и делегатом вода Јозом Раком, добио је задатак да галопом избије на бочну страну села, да се домогне ушорених кућа, користи их за заклоне и отвори ватру на непријатеља. Коњаници су одмах затутњали кроз пљусак, за тили час извршили обухват дела села, поскакали из седала, коње заклонили иза првих кућа и пешке, прескачући из дворишта у двориште, кренули у напад. Немци, очигледно, нису очекивали удар с те стране и није их било у јужном и југозападном делу села. Њих већина, наине, чак једна ојачана чета, примирени су чекали у заседи, на источној страни села, очекујући фронтални налет коњаника, заправо оно што је њима највише одговарало да ис-

користе умешно постављене пушкомитраљезе и митраљезе. Коњаници су наишли на делове немачке јединице у селу и отворили ватру. Неколико Немаца је покошено прецизном ватром из аутоматског оружја, а остали су запаничени узмакли. Чувши паљбу у селу, немачки војници у заседи на источној страни схватили су да их коњаници опкољавају и безобзирно су узмакли да се домогну Илинача. У том часу два ескадрона коњаника извела су фронтални напад и улетела у Малу Вашицу. У обрачуну је убијено 8 и заробљена 3 немачка војника. Коњаници нису имали губитака и распоредили су се у сеоске куће да просуше сасвим смочену одећу и сачекају наређење за покрет према Босуту.

Наступање Прве коњичке бригаде 6. и 7. децембра 1944. године од Латарка до Липовца, Комлебинаца и обале Саве

Пљусак и даље није престајао. Извиђачке патроле донеле су неповољне вести - да су Босутске и Спачванске шуме право језеро и непроходне за коње и коњанике. А Прва коњичка бригада је имала јасан задатак, прецизиран заповешћу још 3. децембра, да продужи из Мале Вашице у Батровце и Липовац, затим кроз Босутске шуме у Врбању, Дреновце и Гуњу, да затвори прелаз преко Саве код Брчког док не пристигну, узводно левом обалом реке, јединице Тридесет прве српске ударне

бригаде и преузму достигнуте положаје. Кад се то оствари, Прва коњичка требало је да се смести у Посавске Подгајце, да успостави чврсту везу са Четвртом српском, на десном крилу и Тридесет првом српском ударном бригадом, на левом крилу свог борбеног распореда и обезбеди патролирање дуж леве обале Саве. Штаб бригаде обавестио је Штаб Двадесет прве српске дивизије и Штаб Првог пролетерског корпуса о временским неприликама, поплављеном подручју Босутских шума и немогућности да се замишљено оствари. Потешкоће су уважене, чак уз наглашавање претпостављених штабова да су задовољни дотадашњим дејством Прве коњичке, задатак је преиначен тако да један дивизион продужи до поплављеног терена, а један промени правац наступања и крене према Илинцима, селу Нијемцима и Комлетинцима.

Ујутру је Други дивизион, с командантом Бошком Каралићем и политичким комесаром Милорадом Дракулићем, кренуо из Мале Вашице према Илинцима и даље. Први дивизион, с командантом Стевом Боротом и политичким комесаром Гојком Родићем, опрезно је пошао према окуци реке Босута, Батровцима и Липовцу. Коњи су до колена пропадали у водом натопљену земљу и тешко се маршевало. Побочне патроле, приморане да иду преко њива и мимо каквих-таквих путева, једва су се извукле из живог блата.

На прилазу Босуту претходница је приметила да се усташе укрцавају на скелу и измичу преко реке. Дивизион се развио у поредак за напад и отворио убитачну ватру. Усташе су пружале жилав отпор и нису се намеравале предати. Коњаници су маневрисали, слушали команде својих командира и вешто избегавали смртоносне хице. Распоређени на обали Босута, залегли у добре природне заклоне, усташе су увиделе да су мали изгледи да се скела врати са друге обале, покупи их и превезе, па су одлучили да скачу у хладне таласе и пливањем се спасавају. Коњаници су открили шта се дешава и жешће нападали. У прикрадању усташама истакли су се Перо Танкосић, Иван Бошић, Стево Цвркаљ, Душан Ивановић, Стево Медић, Владо Дамјановић, Драгољуб Јовичић и други. Нанели су им озбиљне губитке. Више усташа је погођено док су пливали у скоро залеђеној води, а неки су остали без снаге и заувек потонули на муљевито дно реке. На обали коњаници су сустигли и ухватили 5 усташких зликоваца и одмах их спровели у Штаб дивизиона. Од заробљеника се дознало да четири сатније усташа и мања одељења Немаца штите рејон Батроваца и Липовца. Команданту дивизиона се учинило

да је то превише, да заробљеници намерно претерују и претећи је затражио да кажу истину. Један од њих је прословио да је истина, према ономе што је чуо у разговору између претпостављених. Било је предвиђено да се распореде у Батровцима и Липовцу, али није био сигуран да је све баш и остварено. О изјавама заробљеника обавештен је Штаб бригаде, те је настала извесна дилема да ли дивизион коњаника треба да продужи напред и нападне далеко бројнијег противника. С обзиром на распложење коњаника да наступају без застоја, Штаб дивизиона је био спреман да понешто ризикује и Штабу бригаде је поручио да ће напасти непријатеља у Батровцима. Ескадрони су тако распоређени да угрозе североисточну страну села и прилазе набујалом Босуту. На тај начин је покушавано да се усташама прекине одступница са леве на десну обалу реке и узмицање њима знаним стазама и путевцима. Превожење коњаника преко Босута није било једноставно и лако. Они су се, истина, домогли скела коју су усташе раније користиле, али тиме није све било решено. Скела није била подесна, поред мале носивости, за превожење коња, поготово ако се узнемире, лако се могла нагнути и потонути. То је приметио, док се чекало на превожење, командир вода Милан Скенцић и борца Илију запитио да ли уме да плива. Илија се мало изненадио неочекиваном питању и признао да је непливач. Водник се осмехнуо и узвратио:

- Благо теби, друже мој, одмах ћеш потонути и живот завршити... А ја?... Измучићу се пливајући у скоро залеђеном Босуту и на крају нападнати отићи на његово дно.

Илија је тек сада схватио водникову шалу и прорекао да се нико неће удавити. Успорено прелажење реке одуговлачило је прикупљање ескадрона на предвиђеним полазним положајима североисточно и источно од Батроваца. Усташе су правовремено откриле шта им се припрема, али нису дознале бројно стање и стварну ватрену моћ коњичких јединица на домаку њиховог добро утврђеног упоришта. Неизвесност их је терала да се истовремено припреме за одолевање нападу и повлачење.

Први дивизион, под умешном командом Стеве Бороте и Гојка Родића, смело је кренуо у напад и упао у непријатељско упориште. Усташе је највише изненадила прецизна ватра аутоматског оружја и нису јој одолели. У паници су почели одступати из села. Више њих бацило је оружје и одевени су скакали у надошли Босут да покушају препливати на другу обалу и умаћи према Отоку. Коњаници су их узимали на нишане и Мало их је успело да пређе преко реке и побегне у оближња

упоришта. Они су пренели застрашујући глас о незадрживом наступању Прве коњичке бригаде, чије су бројно стање, у великом страху, троструко увећали. У Батровцима је заробљено неколико усташа и заплењено нешто оружја и муниције.

Већина усташа окренула је према Липовцу и коњаници су предузели гоњење. То је чињено опрезно, да се случајно не налети на усташку заседу, нагазне мине и претрпе губици. Командири ескадрона и водова водили су рачуна да се терен испитује и не скреће са усташких трагова. О стању у непријатељском упоришту Липовцу није се располагало поузданим подацима. Од заробљеника се, истина, дознало за неколико отпорних ватрених тачака и зграда преуређених за нешто дужу одбрану. Сазнало се бројно стање сталне посаде, али се оно прилично увећало доласком усташких јединица које су одступале испред јединица Прве коњичке бригаде. Штаб дивизиона је добро проценио да коњаници, ако су усташе и бројније, имају приличну предност и да се могу упустити у борбу у насељеном месту. На прилазима Липовцу ескадрони и водови упознати су са правцима наступања и садејства. У борбени строј дошли су командант и политички комесар дивизиона, што је борце толико ободрило да су једва чекали да улете у село и тамане усташке кољаче. Коњаници су наступали обазриво и вребали. Њих неколико је измакло напред и доживело изненађење. Угледали су импровизовани славолук и на њему великим црвеним словима исписану добродошлицу: »Живела непобедива Титова и Црвена армија«. Коњаници су се прибојавали да то није нека замка и командира ескадрона обавестили шта су видели. Неизвесност је отклоњена када су двојица мештана дошли у сусрет коњаницима и објаснили да су усташе побегле некуда према Врбањи. На питање откуда славолук и напис за тако кратко време, они су одговорили да је већина житеља села за народноослободилачки покрет и да су тајно, под носом усташа, исписали парољу и припремили славолук. Без обзира на најновија сазнања, коњаници су опрезно ујездили у село и тек тада се уверили колико су се мештани обрадовали слободи и ослободиоцима. На сеоском тргу окупило се доста света и заорила се песма. Коњаници су заустављани и просто приморавани да сјашу с коња и учествују у народном весељу. Нуђена им је храна и пиће. Штаб дивизиона није заборављао на опрезност и да се разјарене усташе могу вратити и осветити за претрпљено и изгубљено. Стога је наредио да један ескадрон продужи километар-два западно од Липовца да онемогући повратак и препад усташа. Неким коњаницима није било потаман што се морају растати

са расположеним мештанима, али то нису гласно испољили и повиновали су се наређењу командира. Испраћени су повицима дивљења и жељом да се брзо врате и учествују у весељу. На блатњавој заравни заиграно је козарачко коло. Коловоћа Иво Еошић најпре је запевао свима драгу песму: »Друже Тито ми ти се кунемо, да са твога пута не скренемо«, што су остали прихватили. Громогласно милозвучје разлегало се изван села, чак до ескадрона упућеног да штити правац према Врбањи и Отоку. Снагом и расположењем младих коло се увијало и витлало. Коловоћа је изрећао скоро све њему знане партизанске песме и смишљао нове о коњаницима, њиховом походу у тешке окршаје и јунаштву. У памћењу мештана и коњаника дуго је остала и ова коловоћина попевка: »Преко Срема вије се колона од коњичких младих ескадрона«. У изузетном расположењу омладинке су доносиле везене пешкире и кошуље и даривале младе коњанике. Коловоћа Иво добио је чак пет везених пешкира и није се могао начудити издашности девојака. Дарове су добили и чланови Штаба дивизиона и борци ескадрона који су штитили село.

Време је брзо отицало, сусрету с народом и весељу ближио се крај. Коњаници су морали, у складу са наређењем Штаба бригаде, напустити Липовац и запутити се назад, преко Батроваца, Босуца, Мале Вашице, Илинаца, донекле околичним путем, у Комлетинце, у близину Зелене линије немачке одбране код Отока, коју су жестоко нападале јединице Двадесет прве српске ударне дивизије и нису је могле освојити. Заузимањем Црвене и двојне Нибелуншке линије и избегањем на Зелену линију непријатељске одбране - која се пружала од обале Саве код Брчког преко Отока, Привлаке, Оролика, Берака, Чаковаца до Сотина на десној обали Дунава - Први пролетерски корпус постигао је изузетне борбене резултате, запретио продором у Винковце, Жупању, Вуковар и дубље у Славонију да се споји са јединицама Шестог славонског ударног корпуса да сасвим пресеку одступницу јединицама немачке Групе армије »Е«, које су придозиле из источне и североисточне Босне, користиле железничку и друмску комуникацију од Брчког према Винковцима и даље. Из свега се дало наслути да ће Немци бранити, до последњег даха, Зелену линију, штитити виталне комуникације од Брчког према Винковцима, да ће се ту задржати и спречавати наступање јединица Првог пролетерског корпуса. То су потврђивале жестоке борбе, у време пристизања Прве коњичке бригаде у Комлетинце, вођене скоро дуж целе Зелене линије, на прилазима Отоку, Врбањи, Привлаци, Оролику, Бераку, Чаковцима, Том-

појевцима, Миклушевцима и Сотину. Поменута места била су изузетно добро утврђена, прилагођена дужој кружној одбрани и предузимању противнапада. Командант немачке Групе армије »Е«, генералпотпуковник Александар Лер, прибојавао се најгорег и упозорио је, 7. децембра 1944. године, команданта немачке Корпусне групе »Киблер« да би њено повлачење са Зелене линије погоршало стање на простору између Саве и Драве, да би за немачке јединице било погубно да изгубе железничку пругу и друм од Брчког до Винковаца. Стога је Корпусној групи »Киблер« наређено да најоштрије сузбије сваку малодушност официра и војника у припремању и предузимању противнапада и одбијању напада. Борбе на тој линији попримиће, у жестини, неочекивано за јединице и Штаб Првог пролетерског корпуса, нарочито у децембру, и понекад ће имати непредвидљиве и неочекиване обрте. У њима ће, поред осталих, учествовати Прва коњичка бригада и показати шта уме.

ТОПОВСКЕ ГРАНАТЕ И НАОРУЖАЊЕ САБЉАМА

На путу за Комлетинце, Први дивизион је стигао у Доње Ново Село и застао да предахне. Један мештанин, очигледно патриотски расположен, обавестио је команданта дивизиона да у селу има прикривених усташа и предложио да се похватају. Одмах је одлучено да се изврши претрес, завири у више сеоских кућа и споредних зграда. Коњаници су добро припремљени за деликатан задатак и поучени да случајно не повредe лојалне мештане. Претраживало се организовано и брзо, под непосредним надзором командира ескадрона и водова, политичких комесара ескадрона и делегата водова. Док се то чинило, са невелике удаљености, од упоришта Отока и Привлаке, чула се жестока пуцњава која је потврђивала да бригаде Двадесет прве српске и Пете крајишке ударне дивизије воде жестоке борбе на Зеленој линији немачке одбране у намери да је освоје и отворе пролаз према Винковцима. Тамо су штектали пушкомитраљеци, грувале ручне бомбе, минобацачке и артиљеријске гранате. Мештани су мирно сачекивали коњанике и показивали да у њиховим кућама и стајама нема сакривених усташа и Немаца. Није било разлога да им се не верује. Међутим, у штали једног мештанина, у сену, пронађена су двојица усташа који су тако брзо и вешто савладани да нису стигли да употребе напуњено оружје. Заплењена су њихове два добра јахаћа коња.

Дивизион је продужио, после успешног претреса, у Комлетинце и Бригада се нашла на окупу. Борци су се сместили

у сеоске куће, већину коња склонили у штале, а неки су остали, због стешњеног шталског простора, под ведрим небом. У то време Комлетинци су били крцати војним јединицама које су одлазиле на линију фронта, а неке су се, изморене и проређене, враћале у позадину да се мало опораве и опет крену у жестоке окршаје. Штаб Прве коњичке држао је дивизионе у приправности да би могао да их уведе у борбу и гоњење кад се освоји упориште Оток и створи брења за наступање у дубину непријатељског борбеног распореда. Очекивања су била једно, а сурова стварност нешто друго. Изузетно брањени Оток и део Зелене немачке линије одбране у том рејону нису се могли савладати и поред упорних узастопних напада и осетних губитака на обе стране.

У време борбене приправности Прве коњичке и ишчекивања у Комлетинцима, Немци су појачавали сопствену Зелену линију одбране, у борбу уводили јединице које су пристизале из долине Дрине и североисточне Босне. На тај начин ојачана је главнина одбране, 118. немачка дивизија, под чијом су командом, 11. децембра, били знатни делови 1. немачке брдске, 11. немачке ваздухопловне, 117. немачке ловачке и 264. немачке пешадијске дивизије. С њима су садејствовали знатни делови 5. немачког СС и 9. немачког брдског армијског корпуса, затим усташке, домобранске и полицијске снаге у захвату оперативног подручја 118. немачке дивизије. Подршку непријатељским јединицама на Зеленој линији пружало је преко 160 артиљеријских оруђа разних калибара, више тенкова и самоходних оклопних возила. Немачки одбрамбени положаји били су уређени према најсавременијим фортификацијским мерилима и толико отпорни да одоле и најжешћој артиљеријској и минобацачкој ватри. Њих је посело око 40.000 војника, добро увежбаних, искусних у рововском ратовању, спремних да се бране до последњег даха. У циљу рационалније употребе расположивих снага извршене су промене у командовању код немачких јединица на Сремском фронту у подне 12. децембра. Расформирана је Корпусна група »Киблер«, а њене јединице стављене су под команду Штаба 34. немачког корпуса. Команду над поменутиим армијским корпусом, чије су јединице, поред одбране на Сремском фронту, држале положаје и водиле борбе на фронтима у долинама Арине и Драве, преузео је генерал авијације Хелмут Фелми. Штаб корпуса сместио се близу Зелене линије одбране, у Нуштару код Вуковара, да што непосредније руководи операцијама и одбраном потчињених јединица.

Јединице Првог пролетерског корпуса НОВ и ПОЈ и јединице Шездесет осмог корпуса Црвене армије, без обзира на тренутни застој испред Зелене линије немачке одбране, нису одустајале од намере да појачају нападе и покушају сломити одбрану противника. У том смислу вршена су прегруписавања јединица и промене положаја. Једино Двадесет прва српска ударна дивизија, којој је придодата Прва коњичка бригада, није померана са дела фронта код Отока и Врбање. Она је тренутно непријатеља жестоко нападала, крварила и није постигала жељене резултате. Тако ће наставити скоро целог децембра и битнијих промена у нападима и одбијању противнапада неће бити.

У очекивању да се укључи, према нахођењу Штаба дивизије, у борбене окршаје, Прва коњичка бригада није била поштеђена бесомучног артиљеријског бомбардовања. Немци су очигледно проценили, а према неким сведочењима имали скривеног обавештајца и радио-станицу у Комлетинцима и свакодневно добијали драгоцену обавештења, да се у поменутом селу налазе бројне јединице Двадесет прве српске дивизије, па их нису остављали на миру. Њихова артиљерија чешће се оглашавала, гранате су проналазиле кровове сеоских кућа, дворишта, баште и помоћне зграде, експлозијама их преоравале и рушиле. Угрожавале су просторије у којима су лежали рањеници, припремани за транспорт у дубљу позадину. Артиљеријске канонаде у попоноћним часовима највише су сметале, коњанике будиле из најслаћег сна и исцрпљивале. Блиске експлозије су плашиле коње, поготово кад се рушио кров неке штале, и многи су покушавали да се отргну и побегну. У таквим приликама коњаници се нису освртали на смртносне звиждуке гелера, прискакали су коњима да их смире и задрже у стајама. Најтеже је било трећег дана боравка у Комлетинцима. Дејство немачке артиљерије сасредило се на део села у коме су се разместили дивизиони и ескадрони Прве коњичке. Гранате су погађале штале у којима су коњи застрашујуће њиштали. Три коња смртно су погођена прегрштима гелера, а два озбиљно рањена. Коњаници су сиктали од беса што непријатељу не могу узвратити и незадовољни припиткивали су командире и политичке комесаре кад ће се кренути у напад. Штаб бригаде је проценио да је бесмислено бити на удару непријатељске артиљерије, чак се прибојавао губитака у људству и предложио је Штабу дивизије да се Бригада удаљи са угроженог простора. Захтев је одмах разматран, јединицама Прве коњичке дозвољено је да оду у Доње Ново Село и приступе војној и политичкој обуци бораца и старешина.

У новом биваку било је далеко мирније и сношљивије. На близину фронта и тешке борбе, истина, свакодневно су подсећали одједи нешто удаљенијих окршаја, али то није сметало извођењу обуке. У ескадронима су проучавана правила стражарске службе, увежбавано је теренско јахање коња, у том циљу маршевало се према лакту реке Босута, селу Нијемцима и натраг. Неколико часова је посвећено пешадијској обуци коњаника и чишћењу оружја. Командант дивизиона, Каралић, затражио је да ветеринар Слободан Велимировић објасни борцима како треба чувати, неговати и волети коње. Ветеринару се то допало, одмах је зарећао по ескадронима и водовима, започињао тиме, на изненађење заинтересованих бораца, да коњаник није коњаник ако не чува и упропасти коња. Говорио је да је коњ богомдан да коњанику омогући успешно извршавање нарочитих задатака. Коњаници су то добро знали, у пракси доживели, али им није сметало ветеринарово јасно упозорење. Саветовао их је да коња треба неговати и пазити као себе самог, да му се мора прилазити лепим речима и тепањем, помињањем његовог имена и тапшањем. Истовремено му треба понудити парче хлеба уштеђено од сопственог оброка, помиловати му образе и врат док се храни. Ветеринар је истакао да се тако придобија поверење коња и да његова оданост постаје трајна. Његове поуке засметале су борцима који су, иначе, својски бринули о својим коњима, али су некима добро дошле да се замисле и промене понашање. Каралић је, иначе, приметио да поједини коњаници недовољно брину о коњима и проценио да су кориснији стручни савети ветеринара него дисциплинске мере. И није се преварио. Ветеринар је говорио и о чистоћи коња, да је то понекад значајније од исхране, да се тако спречава појава зверињца и осталих болести које су последица недовољног и нередовног чишћења и тимарења. Пажњу коњаника највише је привукло ветеринарово објашњење зашто се неки коњ толико наљути да уједа и удара копитом.

- Због неких од вас, другови - није он колишио. - Понеко је сигурно нељубазан и пргав када прилази коњу. Неко му приће грубо, удари га и тако изазове да узвраћа мило за драго. Дешава се и то да се коњ не нахрани и не напоји на време. Приметио сам да неки јахачи маузом толико боду коње да је нормално да се они узјогуне и уједају. С коњима се, другови, не може и не сме рђаво поступати - завршио је ветеринар и сви су то добро упамтили.

Међу коњаницима се пронео глас да ће се ускоро наоружати сабљама и тако постати опаснији за непријатеља. За сабљама су, наиме, сви жудели и очигледно су желели да их што пре припашу. На коњској опреми, на левој задњој страни седла, било је места за причвршћивање сабаља. А њих није било лако пронаћи. За време боравка Бригаде у Београду улагани су напори и трагано је за сабљама, али их је мало пронађено, углавном код неких бивших официра, њихових породица или у касарнама и складиштима. Оне су биле различите, више за параду, а мање подесне за сечу непријатеља. У проналажењу правих сабаља за коњанике, на инсистирање Штаба бригаде да је хладно оружје неопходно, ангажовао се Штаб корпуса и затражио од позадинских органа Трећег украјинског фронта Црвене армије, чак у Мађарској, да у томе помогну. Стигао је повољан одговор да сабаља има, да се по њих дође у Печуј. Снабдевен пропусницом и овлашћењем да сабље може преузети, интендант бригаде Алекса Вуковић и двојица пратилаца сели су у запрежна кола и коње потерали путевима иза линије фронта. Понегде су имали неприлика, поготово кад су крчили на мађарско тло. Црвеноармејци, разумљиво опрезни, чешће су заустављали коње, легитимисали интенданта Вуковића и његове пратиоце. На улазу у Печуј нешто дуже су их задржали и проверавали. На крају, уз љубазне осмехе, љубопитљиво загледајући у ознаке чина на рукавима Вуковићеве блузе, двојица официра црвеноармејаца су га одвели у њихов штаб. Тамо се нашао један генерал, срдечно Вуковића примио и обећао пуна кола сабаља, званих »шашке«, какве су имали коњаници Црвене армије. За кратко време, док је Вуковић попио понуђени чај, све је сређено да се сабље узму из складишта и натоваре у запрежна кола. У повратку је било мање проблема са патролама црвеноармејаца и легитимисањем, али су преморени коњи тешко вукли велики терет, поготово кад се скретало са макадамских на раскаљене и разроване сеоске путеве.

У Штабу бригаде, у Доњем Новом Селу, интендант и пратиоци су дочекани са нескривеним одушевљењем. Чланови Штаба бригаде одмах су изашли до запрежних кола, узели сабље, извлачили их из ножница и опипавали њихове оштрице. Нису имали никакве замерке сечиву оштром као најбоља бритва. Командант Стојадиновић умешно је витлао сабљом и друговима говорио да се коњаници морају одмах обучавати да правилно и спретно рукују хладним оружјем.

Ујутру, 20. децембра, ескадрони су постројени и дељеие су сабље. Командири су претходно објаснили шта сабље значе за комплетно наоружање коњаника, да су оне подесне за обрачуне кад се непријатељ сустигне и не прихвата позиве да се преда. На лицима коњаника примећивало се задовољство, нестрпљиво су чекали да се званични церемонијал уручивања сабаља заврши да их после на миру разгледају и опробају. Командири су најавили да ће наредних дана уследити нешто интензивнија обука у стицању вештина у руковању сабљама. Старијим и искуснијим коњаницима, онима који су служили у коњици бивше југословенске војске, то није била никаква новост, али млађима, који су добровољно дошли у Прву коњичку, баратање сабљом била је права непознаница и прибојавали су се како ће њоме овладати. Подела сабаља завршена је колом и песмом, а после се приступило обуци. Истог дана коњичке патроле крстариле су јужно и југозападно од Доњег Новог Села, залазиле у Босутске шуме, све до поплављеног терена, извићале и прикупљале податке о непријатељу. Највише се бринуло да непријатељ не бане од Врбање и средокраће пута према Отоку и приреди изненађење. За тако нешто, будући да је разливена и доста дубока вода представљала озбиљну препреку и за непријатеља, није било реалних изгледа. Штаб бригаде је знао да Немци и усташе, уз мање напоре могу набавити више чамаца и веслањем савладати водену препреку. Отуда будност и предострожност никада нису биле сувишне.

У наступању од Црвене до Зелене линије непријатељске одбране, јединице Прве коњичке бригаде су показале праву умешност и смелост. Ишле су, истина, нешто успореније и обазриво преко непознатог и недовољно испитаног земљишта, али непријатељу нису дозволиле да их надмудри и озбиљније изненади. Напротив. Коњаници су имали пуну иницијативу у гоњењу непријатеља и нападима на његова упоришта у сливу доњег тока Босута. Наступало се без губитака у људству, али су погинула 4 коња и неколико их је рањено. Успешним дејствима, у том периоду знатно је допринео Штаб бригаде, који се непрестано налазио у борбеном поретку и одлучивао на основну непосредног увида у стварно стање. Одржавање везе и садејство са бригадама Двадесет прве српске ударне дивизије било је, такође, на завидном нивоу. И штабови дивизиона и команде ескадрона, у складу са заповестима и наређењима Штаба бригаде, правовремено и добро су извршавали борбене и остале задатке.

У ДУБОКОЈ НЕПРИЈАТЕЉСКОЈ ПОЗАДИНИ

ИЗНЕНАБЕЊА ЗА БАДЊИ ДАН И БОЖИБ

Штаб Првог пролетерског корпуса, у жељи да изазове пометњу у дубљој непријатељској позадини, наредио је Штабу Двадесет прве српске ударне дивизије да Прву коњичку бригаду добро припреми и пошаље у напад на непријатељске гарнизоне Жупању и Градиште, на железничкој прузи између Орашја на Сави и Винковаца. Командант дивизије, генерал-мајор Милоје Милојевић и политички комесар Младен Марин, потпуковник, позвали су команданта бригаде Срећка Стојадиновића и политичког комесара Карла Шумана да појашу коње и галопом пожуру на састанак. Мало изненађени хитним позивом, не знајући о чему се ради, узјахали су коње и одјурили у Штаб дивизије у селу Нијемци и ушли у загрејану штапску просторију. Генералмајор Милојевић срдачно их је дочекао, гостољубиво расположен понудио да се нешто попије и почне разговарати. Мало озебли, Стојадиновић и Шуман нису одбили чашицу пића да се загреју и расположенији чују шта их очекује. Њима се придружио политички комесар Марин и спонтано се разговарало о стању у Бригади, расположењу бораца после наоружања сабљама и осталоме. Стојадиновић је објаснио да коњаницима смета што не улазе у борбу кад се, ето, она води на пушкомет удаљености од њиховог бивака, да неки гуњароши често припиткују докле ће слушати утеху да су у дивизијској резерви. Милојевићу је таман требало да то чује и одмах је узвратио да коњанике очекује и више него што се надају. Стојадиновићу и Шуману је застао дах да саслушају појединости. На Милојевићев позив у просторију је ушао начелник штаба и донео топографску карту на којој је била уцртана линија фронта од обале Саве преко Врбање, Отока, Оролика и Берака до Сотина на Дунаву. Уцртану не-

пријатељску одбрану, на јужном рубу Отока, пресекала је наглашена црвена стрелица која је полазила из Доњег Новог Села, бивака Прве коњичке бригаде, продужавала се преко железничке пруге, рачвала у два дела, једну оштрицу заривала у ознаку Жупање, а другу у Градиште. Команант дивизије испитивачки је одмерио потчињене и очекивао како ће реаговати. Стојадиновић је разумео да не треба ћутати и запитао да ли ће коњаници јуришати преко добро утврђене Зелене линије коју нису, у вишедневним тешким борбама, у рејону Отока, сломиле три ударне и једна пролетерска бригада. Набрао је обрве и замишљено додао да би то био претежак посао за његову бригаду. Милојевић и Марин су скоро истовремено додали да ће коњаници имати прилике да прођу кроз брешу коју ће отворити Пета српска ударна бригада, с командантом Теодосијем Парезановићем и политичким комесаром Димитријем Палигорићем, да их интересује шта се може очекивати у дубљој непријатељској позадини. У разговор се умешао Шуман, оптимистички расположен истакао да се ради о правом коњичком задатку и да верује да ће га Бригада успешно извршити. Потом је расправљано о детаљима упада у непријатељску позадину, остваривању садејства, отварању бреше и њеној заштити док се коњаници не врате. Стојадиновић и Шуман испраћени су из Штаба дивизије са жељом да се замишљено оствари и непријатељу задају изненадни ударци.

Кад су стигли у Штаб бригаде, командант и политички комесари окупили су команданте дивизиона, командире ескадрона и политичке комесаре да их обавесте шта је одлучено и нареде да се почне са припремама за извршавање сложеног и тешког борбеног задатка. Брижљиво је испланирано да Прва коњичка, без коморе и неких позадинских делова, крене преко Комлетинаца, Бурђевићевог и Иванетићевог стана и код Рајковића, на железничкој прузи, прође кроз брешу у непријатељском борбеном распореду. Провлачење се морало тако маскирати и извршити да Немци и усташе не открију да је Прва коњичка прошла у њихову позадину, да узбуне околне гарнизоне и крену у потеру. Од Зелене линије морало се пожурити у Бранковиће и Врањево. Штаб бригаде је планирао да јединице застану у Врањево, да се организује извићање према Градишту и Жупањи и онда крене у напад.

Припреме су добро и правовремено извршене и чекало се наређење за покрет. Штаб Прве коњичке одржавао је везу са

Штабом Пете српске бригаде и очекивао вест да је бреша начињена - да се може поћи на извршење задатка. На јужној страни Отока, на деду железничке пруге и друма, врело је стално од жестоке пуцњаве и неггријатељска линија одбране није се дала прекинути. Командант Парезановић упућивао је резервне јединице, појачавао напад и очекивао успех. Коњаници су стрпљиво чекали, ослушкивали жестину блиске борбе и разумели да се непријатељ не може лако савладати. У време отварања бреше жестока борба се распламсавала у целом непријатељском упоришту и северније, дуж дела Зелене линије, коју су угрожавале остале бригаде Двадесет прве српске дивизије, бригаде Пете крајишке и Једанаесте крајишке дивизије. Оток и околину бранило је око 4.000 немачких војника, претежно из 118. немачке ловачке дивизије, батаљон гестаповца, знатне усташке и домобранске јединице, заштићене солидним бункерима, зградама подешеним за одбрану, рововима, минским пољима и жичаним препрекама. Са фронта су биле повучене, на захтев маршала Толбухина, команданта Трећег украјинског фронта, јединице Шездесет осмог корпуса Црвене армије, због приличне преморености у сталним вишемесечним борбама, а уместо њих, у споразуму са Врховним штабом НОВ и ПОЈ, доведене су јединице Прве бугарске отачествено фронтоске армије, са командантом Владимиром Стојчевим и помоћником команданта за политички рад Виктором Атанасовим. Две бугарске дивизије, Трећа и Осма, преузеле су део фронта од Оролика, преко Грабова, до Сотина и вршиле нападе на непријатеља. Преостале три дивизије: Десета, Дванаеста и Шеснаеста још нису биле припремљене за увођење у сложеније операције. Генерал Стојчев наредио је Трећој и Осмој бугарској дивизији да предузму, 22. децембра, енергичан напад на непријатељева упоришта у рејону Сотина, Грабова, Берака и Оролика. Њима су била придодата, за подршку, два артиљеријска пука, два дивизиона гардијских ракетних минобацача и Пратећи артиљеријски одред Дунавске ратне флоте Црвене армије. Напад је почео у предвиђено време, али је очекивани успех изостао.

Баш у време кад се разгарала борба дуж целе Зелене линије, Прва коњичка бригада, после дужег ишчекивања, добила је наређење да крене према означеном циљу - Жупањи и Градишту. Кад се њен покрет и наредни окршаји сагледају у склопу замисли Штаба Првог пролетерског корпуса: да се офанзивно дејствује, савлада непријатељ на Зеленој линији

одбране и наступа у њену дубину - постаје јасније да је требало да коњаници посредно привуку на себе знатније снаге противника, да олакшају чеони удар јединицама Првог пролетерског корпуса и поменутих двома бугарским дивизијама. Та чињеница, истина, није изричито помињана у разради и извршењу борбеног задатка Прве коњичке бригаде, али се подразумевала у целокупној борбеној ситуацији.

Бригадна колона, са Штабом бригаде, користећи мрак да остане непримећена, прошла је Комлетинце, приближавала се ватреној линији и отвореној бреши. Претходница је успоставила везу са Штабом Пете српске бригаде и бринула да се водичи не испусте из вида. У близини је врло од жестоке пуцњаве и зрна су фијукала изнад глава коњаника. Њима је наређено, да би били мање изложени погоцима, да сјашу и коњске повоце узму у руке. Скренута је пажња да се брине о страху коња, да се предухитри њихово отимање с поводаца и бекство у окриље ноћи. Они су се највише узнемиравали кад нека минобацачка граната љуљне у близини, ватреним одсеви-ма просече ноћ и распршти прегршти гелера. У колони се налазио бригадни ветеринар Слободан Велимировић, спреман да прискочи и укаже помоћ рањеном коњу. На срећу, озбиљнијих рањавања коња и људи није било. Ветеринар Велимировић, по природи скептичан кад је нешто неизвесно, ишао је упоредо са политичким комесаром бригаде и није се суздржавао да тражи објашњења. Прилике за разговор нису биле најпогодније, али је Шуман имао разумевања да тумачи и предвиђа. На ветеринарово питање да ли ће бреша бити отворена док се коњаници не врате из похода на непријатеља, Шуман је одговорио да је тако обећано и да нема разлога за сумњу. Велимировић је завртео главом и није издржао да не примети како стара југословенска војска не би тако поступила већ би побегла из ватреног пакла. Шуман је разумео скептичног саговорника и убедљивије потврдио да ће борци Пете српске бригаде очувати успостављену брешу.

Коњаници су излазили из подводног и мочварног земљишта и прелазили преко насипа железничке пруге. Командири ескадрона, водова и десетари водили су бригу о људима и често их опомињали да се што више погуре да би били мање уочљиви. Зрна су пљуштала дуж насипа, нека су варничила ударајући у камење и железне шине. Право је чудо да нису погодила ни једног коњаника нити коња.

Убрзаним маршем, без тешкоћа се стигло у Враћево. Штаб бригаде и штабови дивизиона били су задовољни по-

четним успехом и непријатељу су припремили изненађење за Бадњи дан и Божић. Први дивизион је добио прецизан задатак: да упуту Други ескадрон преко Стојановићева стана и Вјеровца у напад на упориште Градиште, а Први ескадрон распореди у борбени поредак на рубу хростове шуме код Врањева и Берчићева стана, да се може брзо увести у борбу.

Други дивизион добио је задатак да један ескадрон упуту у извиђање према Михинац стану, Меднику, Бушићу и Мезлови, а ојачану патролу у Бирак, Љубовић и Бошњаке. Циљ је био да се дозна бројно стање и распоред непријатеља у поменутих местима и угрози гарнизон Жупања.

МУЗИКА И РАФАЛИ

Градиште се простирало у пошумљеном и доста мочварном пределу. Његов положај омогућавао је непријатељу да организује добру одбрану, а коњаницима да се неопажени прикраду и приреде изненађење. Будући да се упориште налазило на железничкој прузи и друму, куда су се повлачиле немачке јединице из северне Босне, лако је могло добити помоћ и одолети и јачем нападу. Штаб дивизиона узео је у обзир све околности и дошао до закључка да се напад мора извести изненада, енергично и брзо. Истовремено се рачунало да ће будност непријатеља, због прославе Бадњег дана, осетније попустити, да ће војници бити у припитом стању и мање способни за борбу.

Други ескадрон, на челу с командиром Лазом Билићем и политичким комесаром Душаном Иванковићем, опрезно се приближавао јужном и југоисточном делу упоришта. На челу водова били су командири Душан Карановић, Душан Букић, Миле Војиновић и делегати водова Никола Поповић, Борће Судар и Никола Јерковић. Погурени у мраку, с оружјем припремљеним за паљбу, борци су понекад и застајкивали да ослушну шта се дешава у Градишту, иза силуета кућа у чијим су прозорима жмиркала слабашна и титрава светла. Из прикрајка села чула се хармоника, неуједначена и неразговетна песма. По томе се дало закључити да се непријатељ не нада никаквој непријатности и да је славски расположен. Командири водова имали су јасно упутство да се муњевито наступа и искористи небудност усташа и Немаца. Коњаници су прешли у трк и довели се првих кућа—Неки су примирени уз зидове

и дворишне ограде вребади, у мраку а одважнији су приносили лица спољним стаклима прозора и гледали шта се унутра дешава. Откривали су скоро исти приказ: укућане који нису ништа слутили и мирно су седели у топлим одајама, за столовима и софрама препуним хране и пића. Командир вода Карановић желео је да шчепа неког усташу, домобрана или њиховог официра, да их саслуша и нешто више дозна о њиховој бројности наоружању и распореду за одбрану. Међутим, њих није било у кућама на јужном рубу села. Један мештанин у поодмаклим годинама, не знајући да поред улазних врата, има незване госте, изашао је мирно у двориште да нешто потражи, скоро се сударио са делегатом вода Борћем Сударом и скамењен застао. Борће му се унео у лице, полугласно га уморио да не страхује и почео се распитивати за распоред непријатеља у селу. Домаћин је причао што је знао, а знао је доста, што је добро користило за наредне кораке целог вода у дубину упоришта.

Кад је дознао да Други ескадрон неопажено улази у Градиште, командант дивизиона Стево Борота и политички комесар Гојко Родић одлучили су да се Први ескадрон, са достигнутог полазног положаја, упуту према источној и североисточној страни Градишта. Командир ескадрона Милан Борјанић и политички комесар Перо Танкосић одабрали су правце наступања, командирима и делегатима водова Стеви Цвркаљу, Васи Пајићу, Милану Скенцићу, Ивану Ношићу, Душану Булибрку и Ивану Топићу наредили да се ставе на чело својих јединица и пожуре у непријатељски осинак. Командиру ескадрона уједно су скренули пажњу да поведе рачуна о правременом успостављању везе и да оствари садејство са Другим ескадром. И коњаници Првог ескадрона без потешкоћа су упали у село и залазили у његову дубину. Други вод, с командиром Миланом Скенцићем и делегатом вода Иваном Бошићем, наступао је главном улицом. Чекале су га тешко савладиве ватрене препреке.

Искусни стари борци Првог вода Другог ескадрона Милан Угрица, десетар, Дане Торбица, Мирко Новаковић, Јозо Рак, Милан Дражић, Буро Поповић, пушкомитраљезац, Милан Спасић, први су наишли на групу непријатељских војника и отворили ватру. То је било довољно да цело упориште uzavри од пуцњаве и различитих команди. У жестоком судару убијено је неколико непријатељских војника и више их је рањено. Једног немачког војника, исеченог рафалом аутомата,

коњаници су заробили, на брзину превили, а затим су обавестили командира кога имају у рукама. Из мрака је бануо обавештајац Владо Милетић, заробљеног рањеника запитао колико војника има у упоришту и којој јединици припадају. Није очекивао да ће одговор лако добити, али Немац није прећутао да у селу има 150 усташа и домобрана и да је ту ојачани вод немачких војника. Податак је одмах достављен Штабу дивизиона да би се сагледао однос снага и тиме утицало на исход борбе.

Борба је добијала у жестини. Усташе су пружале огорчен отпор, узмицале западној страни Градишта, делу друма између Жупање и Церне, низу бункера, да их искористе за одбрану. Њихово извлачење штитили су рафали тешког митраљеза, постављеног на раскрсници главних сеоских улица, повремени противнапади немачких војника и дејство ручног минобацача. Командир вода Милан Скенцић и делегат вода Иван Кошић проценили су да је тешки митраљез главна препрека за овладавање упориштем и тражили су добровољце да га покушају уништити. Јавио се одважни пушкомитраљезац Јово Спасић и још двојица коњаника да крену и учине што могу. Њихово приближавање, ватреном гнезду, на лактовима и коленима, вод коњаника је штитио отварањем ватре и сручивањем наизменичних рафала у правцу са ког су примећивали жишкање митраљеске цеви и потмуле пратеће псовке. На тај начин заокупљена је пажња митраљесца и његових помоћника да не примете ко им се прикрада. Спасић је пузио први и одшрафљену ручну бомбу држао у десној руци. Вребао је тренутак да је активiranу вешто баци и не промаши циљ. Нишанџија усташког тешког митраљеза није штедео муницију и псовке на рачун, како је чешће изговарао, шумњака и бандита. Из Спасићеве деснице бомба је полетела, пала иза нишанџије и његових помоћника, који нису одмах схватили шта се десило. Снажан блесак и експлозија прогорели су тамну ноћ и непријатељски тешки митраљез је заћутао. Коњаници су напредовали на свим правцима и приближавали се западној страни упоришта. У наступању су предњачили Васиљ Мигунов, десетар, Александар Поповић, Боривоје Обрадовић, Васо Вуковић, Бранко Грковић, Милан Вујачић, десетар, Борће Митић и остали. Идући смело, Мигунов, Поповић и Обрадовић толико су зашли у непријатељски борбени распоред да нису могли избећи противнапад и опкољавање. У скоро безизлазној ситуацији, када је изгледало да живе главе неће изнети

из ватреиог иакла, група коњаника је очувала присебност и настојала да се избави из окружења. У раскидању непријатељског обруча и крчењу пролаза несебично су се залагали командир вода Скенцић, десетар Мигунов и борац Обрадовић. Рафали њихових аутомата обарали су нападаче и ућуткивали њихово оружје. У тренутку јуриша њима се придружио борац Поповић и смело су се извлачили из загрљала смрти. Мигунов је покосио три немачка војника, избегао вребање осталих и замакао за угао оближње куће да друговима да подршку. Поповић је употребио ручну бомбу и прекинуо трчање тројници нападача. Њихове јауке разговетно је чуо и по томе се оријентисао да измакне преко мање тученог простора. Без обзира на доживљено изненађење и почетни неуспех, Немци и усташе нису намеравали да упориште препусте коњаницима и убрзано су доводили појачања од Церне и Винковаца. Штаб дивизиона је правовремено то проценио, очекивао и истовремено бринуо да се не доживе веће неугодности. Долазећи од друма и железничке пруге, непријатељски војници развијали су се у стрелце и улазили у западни део Градишта. Њихово увођење у борбу откривала је појачана пушкомитраљеска ватра и чешће експлозије ручних бомби. Понегде је долазило до обрачуна кундацима оружја и ножевима. Коњаници Радојица Добричић и Живан Бокић потегли су сабље и сасекли двојцицу нападача. Бранку Грковићу је пошло за руком да зароби два непријатељска војника и да их доведе командиру вода. Храброст и умешност у вођењу десетине коњаника исказао је Милан Вујачић, предњачећи у савлађивању бројних ватрених препрека и угрожавајући бункере на делу друма према Церни. У наступању, одбијању противнапада и узмицању ране су задобили Васа Пајић, делегат вода, Миле Здравковић, десетар, Јован Спасић, пушкомитраљезац и бомбаш. Не стрепећи од убитачне ватре из непријатељског бункера, десетар Васо Вуковић изнео је неколико рањених другова у сигурне заклоне и указао им помоћ. Пуцњава се стално појачавала и сведочила је да непријатељ постаје знатно надмоћнији. У тим тренуцима командант дивизиона Стево Борота поручио је да се ескадрони извлаче из Градишта и врате на полазни положај. Његово наређење делегат вода Бошић пренео је Стеви Цвркаљу, уз напомену да се о повлачењу обавести и командир ескадрона Милан Борјанић да правовремено предузме мере за организовано повлачење целе јединице. Уз Цвркаља се нашао курир Станко Милаковић, који је одмах упућен да командиру Првог

ескадрона пренесе наређење за одступање из Градишта. Курир се, по мраку, пазећи, да не буде изненађен, тешко оријентисао. На крају је залутао и једва сачувао живот.

Повдочење је извођено у приличном реду, уз умешно сузбијање наступања противника. Док су једне групе коњаника узмицале између сеоских кућа, друге су им штитиле одступницу и обрнуто. Било је изузетно хладно и мраз је немилосредно штисао лица и уши бораца. Неки су повремено брботали и тресли се од хладноће која се увлачила у крв и кости. Најнесносније је било кад се морало прилећи на оснежену и мразовиту земљу. Коњаници су били задовољни да им оружје, услед хладноће, не отказује и неки су грејали шаке, после паљбе стискајући топле цеви. Непријатељ се, очигледно, није усуђивао да преће у енергичније гоњење и кригне обухвате. Плашио се ризика и већих губитака. У свему томе догодило се нешто неочекивано. Један очито пијани непријатељски официр изашао је однекуд из мрака, приметио коњанике и саплићући језиком узвикнуо:

- Стој! Ко иде?

Најприсебнији је био командир вода Милан Скенцић. Одмах је схватио с ким има посла, па иако је лако могао пресећи официра рафалом аутоматског оружја, одлучио се да га ухвати за врат и зароби. Док му се опрезно приближавао опет је чуо нешто смиренији, али кркљав глас:

- Ко си ти?... Стој!

- Зашто да станем? - узвратио је Скенцић и вребао згоду да учини своје.

На супротној страни улице примирени су стајали Стево Цвркаљ, Буро Поповић и још неколико коњаника и напетих нерава пратили су шта се догађа. Скенцић се сасвим приближио официру, најпре му истргао оружје из руку и оштро заповедио:

- Преда мном! Да ниси мрдноу! Разумеш ли!

Официр очигледно још није схватио у чије је шаке пао, бунцијски се опирао и понављао:

- Јеси ли ти луд?... Што ме задржаваш? Знаш да журим мојим војницима. Чекају ме... Партизани, знај, наваљују са свих страна и морамо их одавде истерати.

Пришли су и остали коњаници, претресли официра, одузели му напуњени пиштољ и пожурили да пре сванућа измакну из села. Заробљеник је намерно теже и спорије корачао и двојица коњаника су га пожуривали преко замрзнуте пољане.

Спроведен је у Штаб дивизиона, а потом у Штаб бригаде на разговор и саслушање.

На појединим правцима непријатељ није оклевао у наступању и морало се брже узмицати. Највећа опасност претила је од усташа и Немаца на северозападној и југозападној страни села. Догодило се и то да неки коњаници нису обавештени да узмичу и самоиницијативно, уз пружање жестоког отпора, једва су извукли живе главе. На измаку из упоришта командири и делегати водова у ходу су проверавали да ли су коњаници на броју и ко недостаје. Тада се открило да су живот изгубили тројица храбрих: Радивоје Јовановић, Радојица Добричић и Живан Бокић. Ништа се поуздано није знало о судбини Бошка Вејновића, Славка Радојковића и Станка Милаковића. На лицима њихових другова примећивала се забринутост и неки су помишљали и најгоре. Црне слутње, ипак, нису се обистиниле. Вејновић и Радојковић пристигли су јединицу и објаснили какве су муке имали да се искобељају из непријатељског упоришта. Страхovalo се да курир Милаковић није жив. Његови другови су претпостављали да је, можда, пао усташама у руке и завршио у најгрознијим мукама. Мало је недостајало да се то обистини, али он се снашао и избегао је заробљавање. Кад није нашао командира ескадрона Борјанића, курир је схватио да су се коњаници повукли и није се могао оријентисати на коју страну да крене. У јутрарњој сумглици приметио је да усташе опрезно наступају, намеравао их је зауставити рафалом из стројнице и упустити се у неравноправни обрачун. У страху се погурио, отворио капију једне куће из које се нико није чуо, преко дворишта се запутио сенику, успентрао се у сено и сакрио. Између дасака сеника могао је видети цело двориште, улаз у кућу и примирен је чекао. Усташе су убрзо бануле у двориште и позвале домаћина. На вратима се појавио неиспаван и преплашен човек и упитао их шта желе. Доста нељубазно су затражили да четири коња уведу у двориште и да их нахране сеном. Домаћин се није смео успротивити и товарни коњи су пристигли кроз широку отворену капију. Коњовоци су их ослободили самара и пошли у сеник. Курир Милаковић се престрављен смањио, цев аутомата окренуо је навише и прст држао на обарачу. Усташе су се испеле помоћу лествица и почеле згртати нарамке сена. Један је узео гвоздене рогуље да нарамчиће сена лакше згрће и избацује напоље. Врхови рогуља једном су закачили врх Милаковичевог аутомата и усташа је застао у раду да процени шта је

закачио. Оштрицу рогуља окренуо је према себи, видео је да шиљасти врхови нису оштећени, прогунђао себи у браду да све иде ка врагу и наставио да ради. Милаковић је стрепео, срце му је убрзано чекићало, још више се смањило да би избегао убоде оштрих рогуља и аутомат повукао у висину груди. Усташе су скренуле ка другој страни сенаре, накупили и избацили толико сена да се коњи добро нахране и сишли у двориште. Вишећи кроз пукотину дасака, изблиза их је добро видео, њихове ознаке на капама и шињелима, смркнута неиспавана лица, истурене јагодичне кости и шиљасте браде. Задовољни што су коње намирили храном, усташе су један другоме нудиле цигарете и припалили. Нутке су сркутали димове, опушке бацили на смрзлу земљу и згњечили поткованим цокулама. Озлојећен што не може нанишанити и сравнити их са подлогом дворишта, Милаковић је шкрипуцао зубима и нетремице шкиљио кроз дашчану пукотину. Усташе су позвале домаћина, гласно му заповедиле да припази њихове коње, да их у подне нахрани и напоји. Нису тајили да иду у своју команду и да се неће брзо вратити. Климањем главе домаћин је потврдио да је разумео шта му је посао и да ће све бити у реду. Милаковић је видео како лећа усташа замичу иза капије. Питао се шта даље да ради и да ли се некако може извући. У по бела дана изглед да се упути, с оружјем у руци, у партизанској униформи, према излазу из села препуног непријатељских војника били су, закључио је, баш никакви. Плашио се ишчекивања и неизвесности, поготово кад је разабрао да су усташе обећале домаћину да ће зановити у његовој кући и споредним стајама. Раздиран разним претпоставкама и могућностима, курир је одлучио да позове домаћина и затражи његову помоћ. Док је ишчекивао прилику да то уради, запитао се шта ће бити ако је домаћин проусташки расположен и не прихвати да му помогне. Тешио се оним што је сам видео: да усташе нису наклоњене домаћину, да су му надмено наредили да брине о њиховим коњима. Његово двоумљење прекинуо је домаћин који се запутио према штали и носио посуду мекиња. На куриров позив да се попне у сеник, домаћин се мало тргао, оставио посуду са мекињама и лењо се успео уз наслоњене лествице. Видевши младоликог борца, са аутоматом у рукама, толико се престравио да се забезекнут стропоштао у гомилу сена. Курир је имао иницијативу, па је човеку рекао да држи језик за зубима ако му је живот мио. Домаћин се толико сабрао да је могао да прослови како је

сваком живом створу живот мио и да ће ћутати. Куриру је таман толико требало да нешто жустрије, са призвучима претње, настави да је намерно остављен да се провери колико је домаћин расположен да нешто учини за борца Народноослободилачке војске. Нагласио је да су партизани испред Градишта и Жупање, да ће поново у напад и да ће победити. Домаћин се донекле ослободио страха, пажљиво слушао и на крају упитао шта треба да уради. Курир му је поновио да не сме зуцнути о његовом скривању у сенику и затражио је храну. Домаћин је обећао да ће све бити у реду, онако како је договорено, и није слагао. Време је споро пролазило. Усташе су понекад свраћале у домаћиново двориште, краће се задржавале и понешто тражиле. Курир је ћулио уши да разабере о чему се разговара, неизвесност га је раздирала, хладноћа понекад нагонила да цвокоће и пригушено кашље. Четвртог дана домаћин се нашао у сенику, очи у очи са куриром, да му каже да ће цео вод усташа доћи у кућу и споредне просторије и ту дуже остати. Искрено се правдао да их није смео одбити без ризика да га затворе и осуде. Курир је схватио да му нема опстанка у сенику и упитао куда да крене. Домаћин му је понудио веће цивилно одело да га обуче преко униформе и прерушен изађе из Градишта. Милаковић није имао бољег избора, на униформу је навукао зимску мушку народну ношњу, на главу ставио шешир, аутомат прикрио испод капута и запутио се према источној страни села. Успут је наишао на ојачану усташку патролу, поздравио је њиховим узвиком, тако је завао и продужио. На изласку из села дао се у трк да што пре стигне у шуму у којој се налазио положај његовог ескадрона, где су остављени и чувани коњи када су коњаници пешке кренули у напад на Градиште. У шуми никога није нашао, чак ни свеже трагове коњских копита. Задихан се наслонио на дебло храста и планирао куда ће се запутити. На тридесетак километара удаљености, знао је, налазила се непријатељска зелена линија одбране коју је неопажен морао прећи да би стигао у своју јединицу. Опрезно је пошао. После дужег пешачења наишао је на један салаш и дечака који му је дао нешто хране и воде. На крају, после вишедневног лутања и сналажења, прешао је мочварне босутске пределе и стигао у свој ескадрон. Командир и политички комесар толико су му се обрадовали да су га истовремено пригрлили и нешто касније избрисали из списка несталих.

НАЛЕТ НА ЖУПАЊУ И ОДБИЈАЊЕ ПРОТИВНАПАДА

Штаб Другог дивизиона искористио је застој на Меднику и Врањешевцима да се ескадрони добро припреме за приближавање, извиђање и напад на непријатеља у Жупањи и Бошњацима. Командант дивизиона Бошко Каралић и политички комесар Милорад Дракулић проценили су да Други ескадрон, са командиром Стевом Медићем и политичким комесаром Буром Видовићем, може постићи изненађење и непријатељу у Жупањи и околини нанети озбиљне ударце. Кад им је то отворено речено, Медић и Видовић су били обрадовани и обећали су да ће њихова јединица успети. Пажљиво су саслушали замисао претпостављених, запамтили детаље, вратили се у ескадрон, позвали командире и делегате водова да чују њихова мишљења и утаначе план наступања. Први и Други вод са командирима Мирком Дамјановићем и Радом Бастом и делегатима водова Драгом Крстићем и Фрањом Антуновићем, добили су задатак да се устреме на непријатеља у Жупањи, а Трећи вод, са командиром Душаном Копривицом и делегатом вода Душаном Богићевићем, да напада мало југоисточније и угрози усташе и домобране у Бошњацима.

Први ескадрон, с командиром Буром Радовићем, политичким комесаром Живком Тијанићем и замеником политичког комесара Петром Вишекруном, заузео је борбене положаје на простору Микановићевог и Макарићевог стана, припремљен да се упусти, у случају потребе у борбу и помогне Другом ескадрону. Командири водова Момчило Скакић, Душан Пајевић и Бранко Богојевић приметили су да борцима смета хладноћа, препоручили им да цупкају у месту и да се тако загревају. И коњи су се грчили на хладноћи, неки су дрхтали и назебло фрктали. Посла су имали и делегати водова Душан Тркуља, Влада Јовановић и Драгољуб Росић који су убеђивали коњанике, међу њима најпре чланове Партије и Скоја, да се и најтеже мора издржати.

Распоређен у три колоне за напад, припремљене да се брзо развију у стрељачки строј, Други ескадрон се приближавао Жупањи и Бошњацима. Борци су приметили пламене одсјаје у близини Жупање и лакше су се оријентисали у катрански густом мраку. Командир ескадрона одгонетнуо је да су ватре под ведрим небом, поред друма, наложили непријатељски војници да се мало згреју приликом застоја и прославе наступајућег Бадњег дана. Командирима водова предочио је

да небудност непријатеља треба максимално искористити и начинити похару у његовим редовима.

Коњаници су неопажено стигли до североисточне периферије Жупање и застали у очекивању наређења да употребе оружје..

Пред њиховим очима разгоревале су се ватре, окружене групама војника, дуж друма и потврђивале да су јаче немачке и усташке јединице пристигле у Жупању и околину. У дубини градића повремено су брктали тенковски мотори и њихова бука коњаницима није пријала. Непријатељ је очигледно био снажан и требало је имати, како народна песма каже, срце у јунака да се дирне осине гнездо.

После поноћи, 24. децембра, у 2 сата, командир ескадрона наредио је да се водови ступше на непријатеља и не штеде муницију. Коњаници су се трком приближили бројним ватрама, кућама на периферији, рововима, бункерима и започели жестоку борбу. Усташе и Немци су били толико изненађени неочекиваним ударом и нису се могли, у први мах, прибрати и средити да пруже озбиљнији отпор. Насумице су пуцали, псовкама се прекоревали, настојали да умакну од угроженог друма у дубину градића и отуда организованије дају отпор. Коњаници су неке пристизали, обарали кратким рафалима и заплењивали њихово оружје. Из дубине Жупање зачуло се застрашујуће брујање више тенковских мотора и могло се очекивати да тенкови улете у борбени распоред коњаника и узврате мило за драго. Командир и политички комесар кратко су измењали мисли шта да се даље чини и одлучили су да ескадрон извуку испод претеће убитачне ватре. Командирима водова одмах је пренето да се опрезно измиче и брине да неко не заостане и залута. Ескадрон је ујутру стигао на полазни положај и није имао губитака. Био је то значајан успех ескадрона, будући да је у градићу на Сави било више непријатељских јединица. У извештају Штаба Прве коњичке бригаде, упућеном Штабу Првог пролетерског корпуса, о бројном стању противника је речено: »... Ескадрон је отишао на задатак исте вечери и око 2 часа ујутру допро до првих кућа Жупање и извршио демонстративни напад на Жупању, где је било непријатеља у јачини: једна бојна усташа (700), око 400 Немаца и 200 домобрана, са 11 тенкова, 20 камиона и 15 минобацача... «ⁿ⁾

Из поменутог извештаја види се да су прикупљани, упоредо са извођењем демонстративног напада, подаци о бројном стању, наоружању и намерама непријатеља. Констатује се:

Архив ВИИ, број регистра 11/1, кутија 261.

»По прикупљању ових података и извршењу демонстративног напада, ексадрон се вратио у састав свога дивизиона«...

Немци и усташе су били изненађени и озбиљно забринути појавом Прве коњичке бригаде у позадини њихове одбрамбене линије на Сремском фронту, на друмској и железничкој комуникацији од прворазредног значаја за извлачење њихових јединица из северне Босне у Винковце и даље. О томе је обавештен и поглавник такозване Независне Државе Хрватске, Анте Павелић, који је реаговао наређењем да се предузму противнапади и угрожени рејони Жупање и Градишта ослободе притиска. Усташе и Немци, по свему судећи, нису располагали подацима која их јединица напада, колико је њено бројно стање и ватрена моћ. Знали су да их угрожавају коњаници, али су најпре, помишљали да се ради о некој јачој коњичкој јединици Црвене армије. До таквог закључка су дошли на основу изузетне ватрене моћи оружја коњаника, заправо убитачне паљбе њихових аутомата и пушкомитраљеза. Нешто касније усташе су дознале с ким имају посла, али се нису ослободили страха због изненађења коњаника и сече сабљама.

У преподневним часовима, 24. децембра 1944. године, чета немачких војника, ојачана усташама, пошла је у противнапад и насилно извићање источно од Градишта. Распоредени у доста широк стрељачки строј, погурени и обазриви у ходу, Немци и усташе прилазили су борбеном распореду двају ескадрона Првог дивизиона. Дочекани су прецизном ватром из аутомата и пушкомитраљеза и приморани да узмакну. На бојишту су оставили 2 мртва и 5 рањених.

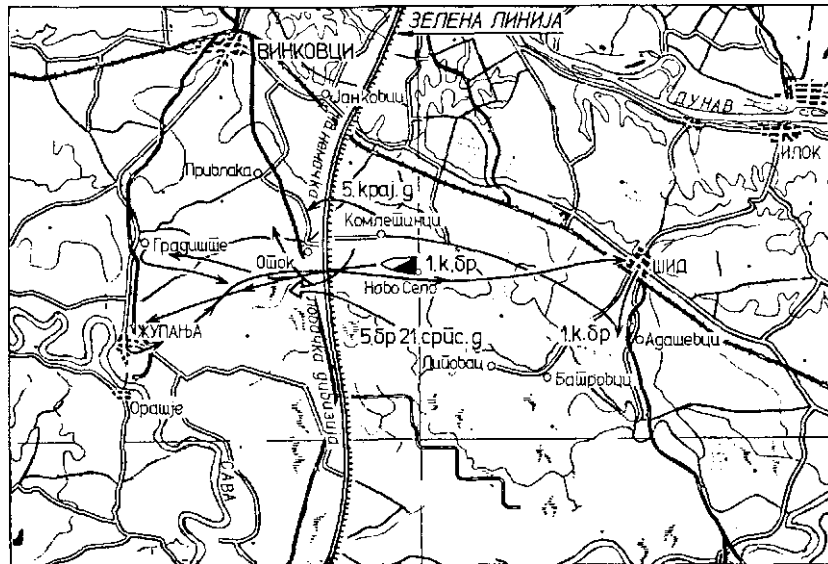
Истог дана Други дивизион, на положају код Макарићевог и Микановићевог стана, био је изложен жестокој артиљеријској и минобацачкој ватри. Гранате су често долетале из правца Жупање и друма за Градиште, пребацивале и подбацивале. Снажне експлозије највише су узнемиравале коње, склоњене иза дебелих храстова и умириване од коњаника. Насилно извићање, противнапади непријатеља и артиљеријска бомбардовања била су увод у наредне, нешто жешће окршаје.

Сутрадан, 25. децембра, магла је притисла равницу и прст пред оком једва се видео. Неповољне временске прилике давале су наду коњаницима да ће бити поштеђени узнемиравања и напада. Немачка и усташка команда у Жупањи припремила је добро увежбане јуришне јединице да крену кроз невид магле и угрозе Други дивизион Прве коњичке, распоредан у пошумљеном и тешко проходном терену код Макариће-

вог и Миканићевог стана. Распоређени у нападне колоне за подилажење, ојачани водом минобацача, Немци и усташе плански су наступали. У преподневним часовима магла се прилично проредила и боље се видело. Командант дивизиона, Бошко Каралић, водио је рачуна да се будност појача и да страже и патроле добро контролишу прилазе предњем крају одбрамбених положаја. Непријатељске јединице на време су примећене и оцењено је да су бројно надмоћније, без обзира што се није помишљало на повлачење. Штаб бригаде је рачунао на помоћ и садејство Првог дивизиона у задржавању и одбијању доста густог непријатељског стрељачког строја. Курир је трком однео поруку у штаб Првог дивизиона, чији су ескадрони били на положају према Градишту. Кад су командант Борота и политички комесар Родић дознали да се Други дивизион може наћи у неприлици, призвали су командире и политичке комесаре ескадрона и наредили да се јединице припреме за покрет и бочни удар у непријатељски борбени распоред.

Борба је почела у подне. Налети магле, од обале Саве, стварали су понекад скоро непровидни застор и коњаницима сметали да прецизније нишане. Магла је помагала Немцима и усташама да се лакше прикраду положајима Другог дивизиона. Ношена хладном ваздушном струјом, она се знала проредити и нападачи тада нису били у завидној ситуацији. Коњаници су имали добре заклоне иза дрвећа обраслог маховином и њихово оружје наизменично је чекићало, Немце и усташе задржавало на достигнутој линији. Командири ескадрона и водова, десетари, строго су бринули да се непријатељ бије јединачном паљбом и штеди муниција. Нападачи су увидели да директним нападом неће ништа озбиљније учинити и прибегли су левокрилном обухвату. У том часу добили су бочну ватру оба ескадрона Првог дивизиона, који су не посустајући хитали да помогну Другом дивизиону. Немци и усташе били су прилично изненађени неочекиваним ударом у бок и почели су узмицати. Унакрсна пушкомитраљеска, пушчана и ватра аугомата коњаника пореметила је стрељачки строј нападача и брзо их приморала да у неред у беже. Више усташа и Немаца је убијено и рањено, а двојица мртвих и пет рањених су остали на бојишту. Заплећене су 4 пушке, 2 сандука муниције, 1 пиштољ и мање количине разне ратне опреме. Прва коњачка бригада није имала губитака. Једино је рањен Милорад Дракулић, политички комесар дивизиона и још један борац.

Дужност политичког комесара Првог дивизиона, док Дракулић није оздравио преузео је Перо Танкосић.

Продор до Градишта и Жупање 23. децембра 1944. године

Штаб бригаде и штабови дивизиона настојали су да прикупе што више података о покрету и намерама непријатеља. Ојачане извиђачке патроле упућиване су према друму између Жупање и Градишта, да би непримећене од непријатеља зашле у насеља и уловиле неки живи језик. Обавештајни официр Драган Булат, Гојко Шевић и Стево Реберски имали су податак да је неколико мештана у непријатељској позадини расположено да сарађује са јединицама Народноослободилачке војске, доста су ризиковали да их пронађу и с њима успоставе договор о трајнијој сарадњи.

Боравак под ведрим небом, на минус 20 степени, неповољно се одражавао на борце и коње. Ноћу се није смело ока склопити да се борци не посмрзавају и скочањени умру. Командири и политички комесари водили су рачуна, иако су били преморени, да коњаници цупкају у месту, да коње узимају за повоце и терају да ходају и каскају. Иње и мраз нештедимце су сипили и сасвим прекрили одећу бораца и длаку коња. У невољи је било задиркивања и пошалица. Ињем нај-

накићенији коњаник, болничар Велимир Димитријевић, прозван је Деда мразом, што није прошло без смеха. Издржљивост коњаника на изузетно ниској температури, борбеност у нападима и противнападима, недвосмислено су сведочили о њиховом високом моралу и спремности да одоле и већим тешкоћама. У изграђивању моралне постојаности највише удела су имали политички комесари, њихови заменици, делегати водова, чланови КПЈ и Скоја. Они су борцима служили за пример, уживали њихово поверење и тако их подстицали да се истичу у борбеним окршајима и осталим активностима.

Ноћ и густа магла дозвољавали су да се заложу ватре без нарочите бојазни да ће непријатељ то приметити и употребити артиљерију. Непријатељски топови повремено су се оглашавали, али гранате нису проналазиле залећене биваке бораца Прве коњичке бригаде и експлодирале су негде на средокраћи између Градишта и Отока. Борци су се груписали око разгорелих ватри, грејали руке и лица и раскрављивали залећену одећу и обућу. Референти санитета болничари Милан Зорић, Петар Павлица, Милош Јакшић и остали опомињали су неопрезније коњанике да прозебле делове тела сувише не излажу ватри, јер би то могло имати нежељене здравствене последице. И коњима је помагано да се мало загреју, ослободе ледене пресвлаке на трбусима и сапима. Коњаници су их редом преводили преко пламена, кратко задржавали уз ватре, масирали, тимарили и ослобађали неугодности која је могла бити погубна и завршити се угинућем. У спашавању коња стручним саветима доста је помогао бригадни ветеринар Слободан Велимировић и ветеринарски болничар Радован Сараловац. Са коњима палих бораца Радојице Добричића, Живана Бокића и Радивоја Јовановића било је прилично муке да се ублажи њихова очигледна туга. Они су престали да узимају и иначе оскудне оброке хране, из очију им се читала жалост, чак су извирале сузе и стално су зурили у маглени невид куда су испратили своје господаре. Најжалосније је изгледао коњ Радојице Добричића, витак Дорат, међу најбољим касачима у Бригади, који се толико спријатељио са својим јахачем да другог није могао замислити у својој близини. На позиве није реаговао, бесциљно је пиљио у правцу Градишта, повремено стригао ушима, очигледно се надао да ће Радојица наићи и да ће поново зачути његово умилно певушење у уво: »О мој Доро, добри Доро, шта је теби данас додијало«... После певушења Радојица је уобичајавао да Дорату понуди нешто хлеба и слаткиша закинутих од

свог оброка. Дорат би у сласт иојео додатну храну, Радојици се њушкањем и тиханим рзучкањем захваљивао. Било је некогда када је Дорат показао колико је обазрив када се јахач нађе између његових копита у галопу. Догодило се то у Руми, на пустари иза града, у време увежбавања каса и прелажења у галопску трку. Радојица је погурен у седлу, на Доратовим леђима, дизгинио, неспретно се померио и полетео ка земљи. У магновењу и покушају да се одржи на коњским леђима, није стигао да десну ногу извуче из узенгије и нашао се између коњских копита, чији је удар могао бити смртоносан. Дорат је осетио јахачеву невољу, нагло се зауставио и спречио најгоре. Радојица му је био изузетно захвалан и умео изговорити: »Живот си ми спасао, добри мој Доро, никад ти то нећу заборавити... « Коњаници су посебно бринули о заштити и чувању коња када се нападају непријатељска упоришта у насељеним местима, у којима је скучен простор за маневрисање и избегавање убитачне ватре. Приликом удара на Градиште и Жупању коњи су остављени на полазним положајима, а коњаници су пешке подишли непријатељским ватреним гнездима. Да су коње имали при руци да их појашу приликом противнапада непријатеља, они би брже измакли, вероватно без жртава. Можда би добри Доро галопом Радојицу изнео испод кише куршума и не би преживљавао тешку тугу. Двојица бораца су покушавали да промрзлог Дората наведу преко пламених одсјаја, да му открије лед на стомаку, ногама и врату. Он се отимао и није их слушао. Само Радојичин глас могао га је приволети да учини и неочекивано. Ветеринар је проценио да Дорат, ако се не ослободи малих леденица на најосетљивијем делу стомака, може угинути и спасавање се није смело занемарити. Довитљивост ветеринарског болничара и његових помагача дошла је до изражаја. На ватри су загревали смотуљке сена и кукурузне шаше, њиховом топлином трљали Дората и тако га ослободили смртоносног леденог огртача.

На домаку непријатељских упоришта и добро брањене друмске и железничке комуникације између Орашја, Жупање и Винковаца, није било скоро никаквих услова да се набаве извесне количине зрнасте и остале хране за коње. Знатније залихе нису се могле донети и биле су скоро потрошене. Коњаници су открили да иза шуме, на напуштеном салашу, има нешто сена и кукурузне шаше, па их је десетак отишло, преко залеђеног мочварног земљишта, да донесу нарамке сточне

хране. Неки су сабљама скидали маховину са дрвећа и нудили је коњима да утоле глад. Неки коњи су одбијали да је једу, а неки су је најпре њушкали, па узимали.

Штаб бригаде проценио је да би дужи останак у близини непријатеља, без могућности да му се задају озбиљнији ударици, могао имати неповољне последице на коњанике и коње. Фронталним нападима, крилним обухватима и залажењем за лећа Првој коњичкој бригади, уз бројну надмоћ и подршку артиљерије, Немци и усташе су могли да јој прекину одступницу и да је униште. Да би се неугодности правовремено избегле, поготово кад је основни задатак извршен - демонстративни напади, насилна извиђања и обавештајна прикупљања података - уследила је наредба за повратак преко Зелене линије непријатељске одбране, на делу где је раније начињена бреша за пролаз јединица Прве коњичке. Веза са Штабом Двадесет прве српске ударне дивизије није одржавана и мало се стрепело да ли је бреша одбрањена. Без обзира на то повратак се није могао одложити, дивизиони и ескадрони су припремљени да сами, ако другог излаза не буде, кидају непријатељску ватрену линију и пролазе за Комлетинце, Доње Ново Село и даље. У рејону Брањева Први дивизион је преузео положаје Другог дивизиона, који се одмах, 26. децембра ноћу, запутио према железничкој прузи и друму, јужно од Отока, да их пређе и пожури из угрожене зоне. Први дивизион није дуго остао на новопоседнутом положају и морао је искористити ноћ да се извуче. Он је, уједно, стицајем околности, био у заштитници издуженој бригадној колони, спреман да стигне и на њено чело и да се упусти у борбу. Дб таквог обрта, на срећу, није дошло, јер је Пета српска ударна бригада, и поред неколико жестоких наваљивања непријатеља, успела да сачува брешу и омогући коњаницима да се провуку преко пруге и друма, да стигну у Доње Ново Село и мало одахну. Кад су коњи нахрањени и борци добили нешто топле хране, Штаб дивизије је одлучио да се Прва коњичка бригада упути даље од линије фронта, у Шид и околину, да сачека наређење за наредне борбене задатке и поседање новог положаја.

Ближила се Нова година и коњаници су очекивали да ће бити слава. Међутим, очекивани предах и опуштање замењени су интензивном војном и политичком обуком. Коњаници су обучавани руковању сабљама, неки се у томе истицали, а појединима није полазило за руком да брзо и сигурно барата-

ју хладним оружјем. Њима је више одговарало руковање аутоматским оружјем које су добро познавали и корисно употребљавали.

Штаб бригаде, штабови дивизиона и команде ескадрона анализирали су демонстративне нападе на Градиште и Жупању, стицали одговарајуће поуке и писали извештаје. И најмањи пропусти су строго критиковани, указивано је да се не смеју поновити у наредним борбама. Командант дивизиона Каралић, строг према себи и другима, није тајио шта му је сметало и отворено је написао да није задовољан дисциплином и борбеношћу јединице којом командује. Њега треба разумети, груди му је красио Ордн народног хероја, стално је желео да се доказује и оправдава указано поверење. А сви коњаници нису могли бити хероји, али су били храбри и приљезни у борби. Каралић је више замерао руководиоцима него борцима да им дисциплина и безбедност нису на завидној висини. Он је домаћински бринуо о коњима, приметио да их неколико болује од ждребећака и да нису најбоље ухрањени.

Без обзира на замерке и наглашавање пропуста, Прва коњичка бригада је у целини успешно извршила борбени задатак у дубљој непријатељској позадини и доказала да је способна да непријатељу приређује изненађења.

x

m

VII Део

ЗАШТИТНИЦА АЕВОГ БОКА ПРВЕ АРМИЈЕ

У НЕПРОХОДУ БОСУТСКИХ ШУМА И МОЧВАРА

Нову 1945. годину борци и руководиоци прославили су скромно и другарски. Ескадронима и водовима подељено је нешто поклон-пакета, који су стигли из позадине, из ослобођених села и градова у Србији и Срему. У пакетима је било разне хране, колача, чак и понека флаша пића. Пошиљаоци нису заборавили да у пакете ставе честитке, да испишу своје адресе, да борцима пожеле све најлепше, скори завршетак рата и живот у слободи. Коњаници су се радовали пажњи, неки су задржали честитке са адресама да се пошиљаоцима јаве и захвале за новогодишње дарове. У тренутку наступања Нове године, коњаници су срдачно једни другима честитали, пожелели успех у наредним окршајима и пораз непријатељу.

Уочи Нове године јединице Првог пролетерског корпуса, кад су бугарске дивизије повучене са Сремског фронта, преузеле су борбене положаје од Сотина на Дунаву, преко Берака, Оролика, Привлаке, Отока, Врбање, до обале Саве. Наредбом Штаба корпуса јединице Пете крајишке дивизије су преузеле положаје Треће бугарске пешадијске дивизије на делу фронта од Сотина до Грабова. Прва пролетерска дивизија запосела је део фронта од Грабова до Оролика и заменила Осму бугарску пешадијску дивизију. Двадесет прва српска ударна дивизија је задржана на нешто проширеном одсеку фронта од Отока до Босуца, а Једанаеста крајишка ударна дивизија је повучена из рејона Дјелетоваца у корпусну резерву у Илинце, Малу Вашицу и Товарник.

Прва коњичка бригада је добила наређење да се упути из рејона Шида у Адашевце, да контролише поплављене и тешко проходне терене Босутских шума и леву обалу Саве. Командант корпуса Пеко Дапчевић, политички комесар Мијалко

Тодоровић, начелник штаба Саво Дрљевић, начелник обавештајне службе Милош Вучковић и начелник Озне Момо Дугалић проценили су да се коњичке јединице могу свестрано користити: да патролирају, извићају и прикупљају податке о непријатељу, да откривају и хватају сараднике окупатора, да врше насилна извићања и садејствују са пешадијским јединицама у нападу на непријатељска упоришта и одбијању противнапада. Штаб бригаде правовремено је упознат шта се очекује од коњичких јединица и одмах му је препоручено да их темељно припрема и усмерава да ваљано извршавају разне борбене задатке.

На Нову годину, у 12 часова, јединице Прве коњичке бригаде кренуле су из Шида у Адашевце. Претходно су извршене солидне припреме за посетање терена Босутских шума, организовање извићања и патролирање. У томе су главну улогу имали штабови дивизиона и команде ескадрона. Уз помоћ топографских карата, командири ескадрона и водова, политички комесари и делегати водова, добро су проучили подводне терене Босутских шума, распоред села и насеља, сеоске путеве и железничку пругу према Сремској Рачи. Нису занемарени прелази преко Саве и њихова заштита. На крају је преостало да се претпоставке провере у пракси, да се ојачане коњичке патроле упуте да извиде и испитају недовољно познате терене. С тим се започело пре поласка из Шида, када је Штаб Првог дивизиона упутио даљинску патролу у рејон Моровића да извиди шта се тамо дешава и успостави везу са сарадницима на терену. О резултату тога патролирања Штаб дивизиона известио је укратко Штаб бригаде, 1. јануара 1945. године. У извештају се каже: »Стигла је наша патрола која је ишла у Моровић. Веза ће доћи сутра, најдаље до подне, која ће нас извести о даљним селима... «¹²⁾

Из поменутог извештаја се види да су предузете солидне мере да се коњаници добро обавесте о свему што се дешава, не само на терену који ће посетити и контролисати, него и у селима далеко од њихових положаја и рејона патролирања. Видљиво је, такође, да су постојали сарадници и обавештајци, спремни да прикупљају и достављају податке о непријатељу. Било је то, без сумње, знатно олакшање за обавештајног официра бригаде и његове помоћнике, а такође и за обавештајне офицере дивизиона и њихове помоћнике. Уз њихово наредно свестрано ангажовање, уз појачана патролирања и стална из-

¹²⁾ Војноисторијски институт, број регистра 1/3, кутија 261. „ „ „

виђања, могло се очекивати доста драгоцених података о распореду, бројном стању, наоружању и намерама непријатеља у упориштима у дубини Босутских и Спачванских шума, дуж леве обале Саве све до Брчког, затим у селима на десној обали реке, у североисточној Босни и рејону Бијељине.

Издужена маршевска бригадна колона брзо је стигла у Адашевце. Борци су смештени, према унапред утврђеном плану, у сеоске куће и споредне стаје. Више штала је коришћено за смештај коња и сточне хране. Мештани су били изузетно предусретљиви и коњаницима су нудили удобне и загрејане собе. Штаб бригаде сместио се у доста пространој и чистој сеоској кући. Услови за његов рад су били више него повољни и одмах се приступило решавању низа значајних послова. Уследиле су извесне кадровске промене. Бошко Каралић постављен је за заменика команданта бригаде. Вршилац дужности командант Другог дивизиона постао је Лазо Билић, а вршилац дужности политичког комесара дивизиона Перо Танкосић.

Штаб бригаде је обавештен да је врховни командант Јосип Броз Тито наредио, 1. јануара 1945. године, да се формирају Прва, Друга и Трећа југословенска армија, чиме се омогућава ефикасније командовање крупним војним јединицама и боље садејство у циљу ликвидације немачких снага на Сремском фронту и шире, заправо у захвату горњег тока Дрине, Саве, Дунава и Драве. Прва армија, у чији је састав ушла и Прва коњичка бригада, настала је реорганизацијом Првог пролетерског корпуса. Њу су најпре сачињавале Прва пролетерска, Пета крајишка ударна, Шеста личка пролетерска, Једанаеста крајишка ударна и Двадесет прва српска ударна дивизија. Прва армија је бројала око 55.000 бораца и руководилаца. Њен командант је постао Пеко Дапчевић, генераллајтнант, а политички комесар Мијалко Тодоровић, пуковник.

Друга југословенска армија формирана је од Лужне оперативне групе дивизија које су дејствовале у долини Дрине, у источној и североисточној Босни. У њеном саставу било је око 63.000 бораца и руководилаца, не рачунајући неке јединице које су јој биле потчињене у оперативном смислу. За команданта армије именован је Коча Поповић, генераллајтнант, а вршилац дужности политичког комесара постао је Блажо Ломпар, пуковник.

Трећа југословенска армија формирана је од Шеснаесте, Тридесет шесте и Педесет прве војвођанске ударне дивизије. Њено бројно стање је било око 30.000 бораца. У оперативном

смислу били су јој потчињени Шести славонски и Десети за-
гребачки корпус, јачине око 26.000 бораца и руководилаца.

О насталим променама и формирању трију југословенских
армија, Штаб Прве коњичке је упознао штабове дивизиона и
тако правовремено омогућио да се коњаници обавесте, поред
осталог, да су практично заштитница левог бока Прве армије
и да их то изузетно обавезује да непријатељу не допусте да
их изненади и зађе на територију коју они обезбеђују и кон-
тролишу.

ПАТРОЛИРАЊЕ И ОБАВЕШТАЈНЕ АКТИВНОСТИ

Штаб бригаде оправдано је сматрао да се непознати тере-
ни Босутских шума и прилази Сави морају детаљно испитати,
солидно обезбедити да непријатељске јединице не приреде
неко изненађење и заћу у борбени распоред Прве коњичке.
Дивизиони су одмах добили конкретне задатке: распоред од-
ласка на положаје, правце патролирања, обавештајног извиђа-
ња, одласка у позадину непријатеља и прикупљања података
о његовим упориштима. Други дивизион је усмерен према Мор-
ровићу и Сремској Рачи. Он је посео положај јужно од Адаше-
ваца, преко Моровића, до Сремске Раче, заправо до ушћа
Дрине у Саву, с тим да ојачане извиђачке патроле упућује
према Јамени и Босуту. Из сачуваног извештаја Штаба Другог
дивизиона, 2. јануара 1945. године, занимљиво је поменути
како се наступало и шта се дешавало. Коњаници су несметано
стигли у Моровић и продужили даље. Намеравали су у Срем-
ску Рачу да се тамо разместе и бивакују. Надошле воде нису
дале да коњаници јашу поплављеним друмом, па су морали
ићи каменим насипом железничке пруге. Убрзо се показало
да се коњи, идући преко железничких прагова, озлеђују и
тешко крећу. Вршилац дужности команданта Лазо Билић и
вршилац дужности политичког комесара Перо Танкосић од-
лучили су да се једна патрола упути у Сремску Рачу, село Бо-
сут и Јамену, да прикупља податке и обавести шта се тамо
догађа. Дивизион се вратио у Моровић да сачека извештај
своје патроле и сместио се у сеоским кућама. Истовремено је
поставио јача осигурања западно од села да спрече наилазак
непријатеља из нешто удаљенијих упоришта у Босутским шу-
мама. Ојачана патрола вратила се са донекле неочекиваним
новостима. Њен вођа рапортирао је претпостављеним старе-

шинама да је Сремска Рача скоро без живе душе, да су у њој нађена свега 4 мештанина, а да су и они бежали од својих кућа. За скривање су имади разлога. Наиме, нешто раније су четнички кољачи прешли преко Саве, ухватили једну старицу, ни криву - ни дужну, ножевима је искасапили и отишли на траг. У селу Босуту, опустошеном од усташког ножа, скоро и да није било никаквих услова за нормалан живот. Вођа патроле је то образложио додатним објашњењем да су скоро свуда постављене нагазне мине и мине изненађења. Напуштена и залутала стока и разна дивљач наилазила је на мине, тако их активирала и страдала. Цео терен, иначе, био је толико поплављен да се једино могло ићи насипом железничке пруге и заштитним насипом поред поменутих села. У Јамену се могло стићи само чамцем, разуме се, обазриво и под окриљем мрака. У том ризичном послу патрулу је заменио обавештајни официр дивизиона и његови пратиоци. Они су чамцем стигли у Јамену и открили да тамо нема сталне непријатељске посаде. Обавештајни подаци упућивани су команданту Прве коњичке бригаде и Обавештајном одсеку Прве армије. Они су временом постајали садржајнији, а тиме драгоценији и кориснији у приређивању изненађења непријатељу и угрожавању његових упоришта у рејону Босутских и Спачванских шума.

У часовима када је Аруги дивизион из Моровића упућивао патроле и обавештајце на леву обалу Саве, затим на њену десну обалу да се дозна стање у Семберији, Бијељини и околини, Први дивизион, после једнодневнoг одмора, добио је задатак да извиди рејон Липовца и докучи шта се тамо дешава. У Липовац је упућен Први ескадрон, са командиром Миланом Борјанићем и политичким комесаром Драгом Јовичићем. Коњаници су ишли пешке, ноћу 3. јануара, користили земљане насипе, а где њих није било газили су преко залеђених мочвара и каљуга. Тога дана, наиме, нагло је захладнело и мочварни терени били су оковани ледом. Коњаници су опрезно ушли у село и нису наишли на отпор непријатељских јединица. Иако преморени од напорног ноћног маршевања, коњаници су морали на истурене положаје на прилазима селу. Први вод, с командиром Стевом Цвркаљом и делегатом Васом Пајићем, распоредио се северозападно, Други вод, са командиром Миланом Скенџићем и делегатом Иваном Ношићем, западно и Трећи вод, са командиром Душаном Нулибрком и делегатом Иваном Топићем, југозападно од Липовца. У време избијања Првог ескадрона, у поменуто место, нешто северни-

је, код Подграђа, Комлетинаца и Немаца, беснела је жестока борба и гранате су често експлодирале. Команда ескадрона није могла докучити шта се тамо уистину дешава и Првом воду је наредила да пошаље појачану извиђачку патролу ближе месту очигледно тешког окршаја. Патрола се вратила са неповољним вестима да су бригаде Двадесет прве српске ударне дивизије: Четврта, Пета, Двадесет прва и Тридесет прва изложена жестоком удару и деснокрилном обухвату надмоћнијих немачких јединица, ојачаних тенковима и самоходним оруђима. Коњичка патрола, разумљиво, није могла сазнати које немачке јединице потискују јединице Двадесет прве српске ударне дивизије, колико су бројно јаке и какве намере имају.

- НЕПОСРЕДНА И ПОСРЕДНА ПОМОН V СУЗБИЈАЊУ НЕПРИЈАТЕЉА

Из сачуваних немачких докумената се види да су у нападу учествовале две снажне борбене групе: »Бургемајстер« и Борбена група 7. СС немачке дивизије »Принц Еуген«, јачине око 10.000 војника и официра. Њих је подржавало око 30 тенкова и самоходних оруђа 202. немачког тенковског батаљона и Јуришног самоходног артиљеријског дивизиона »Скендербег«. Први ескадрон Првог коњичког дивизиона остао је скоро 24 часа у рејону Липовца, пратио шта се дешава северно и западно од његових положаја и правовремено обавештавао Штаб дивизиона да Немци, ценећи по жестокој пуцњави, напредују у дубину борбеног распореда јединица Двадесет прве српске ударне дивизије. Обавештења су достављена Штабу Прве коњичке и уследило је наређење да дивизиони и ескадрони буду спремни за упуштање у окршаје, да се појачају извиђања и патролирања на свим правцима које су коњаници контролисали и обезбеђивали.

Немачки генерали намеравали су да муњевитим обухватним нападом и ударом у чело фронталног распореда уклеште јединице Двадесет прве српске ударне дивизије у рејону Отока, Комлетинаца, Доњег Новог Села, лакта Босуца и села Нијемаца, да им нанесу осетније губитке и да их одбаце преко реке. На тај начин могли су се унеколико растеретити сталног притиска на железничку пругу и друм између Брчког и Винковаца, а посебно на деоницу између Отока и Врбање. После једночасовне артиљеријске припреме Немци су вешто иско-

ристили недовољно обезбеђени простор на левом крилу Двадесет прве српске дивизије и пожурили, уз подршку тенкова, да јој дођу за леђа и прекину одступницу од Отока и Комлетинаца. Борба је одмах попримила изузетно драматичан и тешко предвидљив ток. Најжешћи напад најпре су претрпели борци Двадесет прве српске ударне бригаде, на левом крилу дивизијског борбеног распореда, југоисточно од Отока, дуж друма за шуму Градину и Спачву. Немачки 14. СС пук, заправо ојачана Борбена група 7. СС дивизије »Принц Еуген«, брзо је извео бочни маневар преко залеђеног мочварног земљишта у Спачванским шумама, на простору Иванетићевог и Бурђевићевог стана, трчећи зашао за леђа Двадесет првој српској ударној бригади, уз подршку бело обојених тенкова и самоходних оруђа, извршио силовит јуриш и постигао планирани почетни успех. Изненађени борци Двадесет прве српске ударне бригаде пружали су отпор надмоћнијем нападачу и узмицали једино могућим правцем - према Госпојинским њивама. Охрабрени постигнутим успехом, Немци су журили да избију на друм између Комлетинаца и села Нијемаца да спрече одступницу осталим бригадама Двадесет прве српске ударне дивизије: Четвртој, Петој и Тридесет првој српској ударној, да их сасвим опколе, тако одвоје од сопственог залеђа и силовитим нападима постепено уништавају.

О тешким тренуцима обавештен је Штаб Двадесет прве српске ударне дивизије, који се налазио у селу Нијемцима, под чијом је командом била и Прва коњичка бригада. Штаб дивизије одмах је размотрио новонасталу борбену ситуацију, о свему обавестио Штаб Прве армије и одлучио да Четврта и Тридесет прва српска ударна бригада бране сопствене положаје код Отока и Привлаке, чак и по цену знатнијих жртава. С друге стране, противнападима се морало одупирати Немцима и извлачити из ватреног обруча. Стање на бојишту брзо се мењало. Стога је било тешко правовремено донети праве одлуке о најповољнијим правцима за нападе и најоптималнијој употреби јединица. Командант дивизије Милоје Милојевић наредио је Петој српској ударној бригади, која се налазила у дивизијској резерви у Доњем Новом Селу, да одмах уђе у борбу и штити озбиљно угрожено лево крило дивизијског борбеног распореда. Истовремено се могло рачунати на увођење у борбу целе Прве коњичке бригаде у директни судар са непријатељем, али је она била доста удаљена од места жестоке борбе и имала је задатак да непрестано штити лево крило борбеног

распореда Прве армије и правац од леве обале Саве, њен део од Сремске Раче узводно до Јамене и даље. Коњичке јединице истовремено су патролирале у дубини Босутских шума, извиђале, долазиле до непријатељских упоришта и биле спремне за демонстративне и остале нападе.

Противудар Немаца завршио се тако што су се јединице Двадесет прве српске ударне дивизије једва извукле из обруча и умакле преко Босута. У кидању непријатељског ватреног клина и борбеног распореда, у јуришу на тенкове, оне су имале знатних губитака: 182 мртва, 308 рањених и 315 несталих бораца и старешина.

Агресивном непријатељу морало се супротставити, поготово кад је овладао Комлетинцима, Доњим Новим Селом и селом Нијемцима, чиме је сопствени фронт померио на исток, ужурбано се утврђивао на достигнутој линији и намеравао напред. Штаб Прве југословенске армије, с командантом Пеком Дапчевићем и политичким комесаром Мијалком Тодоровићем правовремено је реаговао на непријатељски изненадни и муњевити удар. Првој пролетерској и Петој крајишкој козарској ударној бригади је наређено да се хитно упуте у рејон села Нијемаца и супротставе њемачким јединицама у наступању. Шеста личка пролетерска дивизија - која се налазила у Београду, на пренаоружању, попуни људством, реорганизацији и предању - добила је наређење да пожури у сремску равницу и преузме положаје јединица Двадесет прве српске ударне дивизије.

Чим је добио обавештење да су јединице Двадесет прве српске дивизије изложене жестоком нападу, Штаб прве коњичке бригаде одмах је правилно реаговао, дивизионе и ескадроне припремио да могу, тако рећи, галопом кренути у сусрет непријатељу и упустити се у борбу. У очекивању наређења за покрет, командант и политички комесар бригаде, са члановима штаба, желели су добити најсвежије податке о стању на фронту који су браниле јединице Двадесет прве српске ударне дивизије. Обавештајном официру Првог дивизиона Гојку Шевићу, наређено је да се упуте према месту огорчене борбе и прикупи најсвежије податке. Он је пошао са групом коњаника, пратилаца, добро наоружаних, вичних извиђачу, борби изблиза и приређивању изненађења. У Илинцима су наишли на мање јединице Пете и Двадесет прве српске бригаде и дознали да стање на фронту није повољно. Обавештајни официр није се задовољио непотпуним обавештењем и

одмах је продужио према селу Нијемцима, на реци Босут, у коме је врело од пуцњаве, што је потврђивало да жестока борба траје. На једном салашу, у близини Нијемаца, Шивић је наишао на једног обавештајног официра који се служио пољским телефоном и знао, приближно тачно, шта се дешава на правцу одакле су фијукала зрна и понеко кресало оголеле грање дрвета изнад њиховог заклона. Он је, наиме, потврдио да су у борбу у селу Нијемцима ступиле јединице Прве пролетерске, Пете крајишке козарске ударне и зауставиле непријатеља. Истовремено је Трећа крајишка пролетерска бригада угрожавала нападаче западно од Нијемаца и намеравала да пређе преко Босута. Из свега је произишло да се прешло у противнапад на непријатеља у Нијемцима, и то са северне, источне и јужне стране. Залеђени Босут могао се прећи, без већих тешкоћа, поготово ноћу, да би се непријатељ непосредније угрозио и присилио да одступи. Први батаљон Пете крајишке козарске бригаде умешно је искористио погодности, лавовски се околио на Немце на супротној обали реке и успео их донекле потиснути са достигнуте линије. Обавештајац Шивић није могао да докучи јачину непријатељских јединица, али је установио да су уништена 2 непријатељска тенка. На крају извештаја Штабу Прве коњичке додао је да ће се још задржати у рејону Нијемаца и одмах известити о насталим променама.

Командант и политички комесар бригаде стално су одржавали везу са командантима и политичким комесарима дивизиона, тако бринули да се приправност јединица одржи на највишем степену и бригадни положаји добро чувају. И више од тога. Штаб бригаде је проценио да би добро било угрозити непријатеља у утврђеним упориштима у Батровцима, Липовцу и Подграћу. У њима је било, према најновијим подацима, око 600 добро наоружаних непријатељских војника. У припреми напада се испоставило да је најпогодније да се коњаници обрачунају са непријатељем у Батровцима и уздрмају његову деснокрилну одбрану. Нападом коњаника желело се постићи толико да Немци издвоје неке своје јединице, да ојачају упоришта у Босутским и Спачванским шумама и тиме смање притисак на делу фронта у рејону Нијемаца и Комлетинаца.

Ескадрон коњаника запутио се, 5. јануара 1945. године, према Батровцима и бринуо да што дуже остане неоткривен. Наоружани аутоматским оружјем и ручним бомбама, коњаници су рачунали на успех и опрезно подишавали добро брањеном упоришту. Командир и политички комесар ескадрона

били су у стрељачком строју и водове су усмерили мање тученим простором. Усташе и Немци касно су приметили ко им се приближава, отворили су ватру из сеоских кућа, заклона и ровова. Узвраћено им је пуном мером и одмах су схватили да се неће добро провести. Почели су узмицати у дубину села и ка његовој западној страни да би се лакше извукли испод убитачне ватре аутоматског оружја коњаника. Командири и делегати водова предњачили су у наступању и коњанике су упућивали да силније ожежу противника који није штедео муницију и зазирао од повремених мањих противнапада. Озбиљнију ватрену препреку коњаницима је представљало усташко митраљеско гнездо иза раскрснице двеју сеоских улица и оно се морало опрезно неутралисати. Јавили су се двојица добровољаца и пузећи, са одшрафљеним ручним бомбама, запутили да окушају сопствену умешност у ућуткивању несносне митраљеске паљбе. Цео вод коњаника им је давао подршку и охрабрење, тукући јединачном паљбом и краћим рафалима, да се приближе загриженим усташким митраљесцима и активирају ручне бомбе. Уследиле су три експлозије, у висину је полетело раскомадано тело нишанције и влажни бусенци земље. Паљба је замрла. После неутралисања њиховог митраљеског гнезда, усташе и Немци су увидели да их задржавање у Батровцима може још скупље коштати и брзо су умакли према Липовцу. Коњаници су остали цео дан у селу, добро пазили да се непријатељ не врати и пређе у противнапад.

Истог дана коњаници су добили задатак да претраже Сремску Рачу и Јамену. У том правцу кренули су борци Другог ескадрона Првог дивизиона и строго су бринули да не буду изненађени. Претпостављало се, наиме, да Немци, усташе или четници кришом могу прећи Саву и запосести приобална села. Командир ескадрона Стево Цвркаљ, политички комесар Иван Кошић и заменик политичког комесара Иван Топић предочили су командирима и политичким делегатима водова Бури Поповићу, Крсти Божићу, Јови Кесићу, Милисаву Јовановићу, Марку Гвозденовићу и Божидару Ранчићу да се опрезно улази у Сремску Рачу и Јамену. Коњаници су наступали с оружјем на готовс, сеоске куће користили су за заклоне и систематски их претраживали. Све је одисало неизвесношћу и непријатном, тајанственом тишином. Коњаницима су највише сметала опустела огњишта, сеоска дворишта и улице. После солидно извршеног задатка, ескадрон се вратио у Адашевце и Штаб дивизиона је детаљно обавештен да ништа необично није откривено.

V Штабу бригаде је одлучео да коњичке јединице не-престано контролишу леву обалу Саве, да спрече, у случају потребе, долазак непријатељских јединица из североисточне Босне и Босутских шума и њихово уклињавање у леви бок јединица Прве армије. Вршиоцу дужности команданта дивизиона Лази Билићу и вршиоцу дужности политичког комесара Пери Танкосићу наређено је да један ескадрон одмах упуте према обали Саве, Сремској Рачи и Јамени. Они су одлучили да Први ескадрон, са командиром Душаном Букићем, политичким комесаром Живком Тијанићем и замеником политичког комесара Љубомиром Миланковићем, добро припремљен и наоружан, крене у означеном правцу. Командири водова и делегати Лзубап Босиочић, Бранко Дражић, Јозо Рок, Душан Копривица, Марко Шијан и Стево Поповић умешно су бринули о наступању и поседању положаја и нису доживели никакво изненађење.

Док су коњичке јединице успешно држале положаје и контролисале Босутске шуме, из Београда су пристигле јединице Шесте личке пролетерске дивизије: Прва, Друга и Трећа личка пролетерска и Двадесет друга српска ударна космајска бригада. Оне су преузеле део линије фронта који је раније штитила Двадесет прва српска ударна дивизија. Фронт је одмах стабилизван и спречено је наступање Немаца. Предумимани су и противнапади да би се одбацили са достигнуте линије. Јединице Двадесет прве српске дивизије повучене су у Бачинце и Гибарац да се одморе и реорганизују. Прва коњичка бригада привремено је стављена под команду Штаба Шесте личке пролетерске дивизије и задржана на истим положајима.

ДАНИ РАЗНОВРСНИХ АКТИВНОСТИ

Изравнавање и стабиловање линије одбране у лакту реке Босут, од села Нијемаца према Доњем Новом Селу и Босутским шумама, пристизање јачих непријатељских снага у североисточну Босну и рејон Брчког, Жупање, Винковаца и Вуковара, условили су извесно прегруписавање јединица Прве армије, учвршћивање њихових првих одбрамбених линија, постављање разних препрека, противтенковских и нагазних мина, планирање и изградњу резервних положаја. И Немци су појачавали своју Зелену линију и вршили замену јединица на борбеним положајима. Немачка 41. пешадијска дивизија, чије

су јединице ужурбано пристизале на Сремски фронт, пружимала је положаје од Подграђа према Комлетинцима, Оролику и Бераку. Испред линије ровова јединица Шесте пролетерске дивизије распоређен је 1.232. немачки гренадирски пук. Нешто јужније, ближе левој обали Саве, испред положаја и простора за контролисање дивизиона и ескадрона Прве коњичке бригаде, биле су знатне усташке, домобранске и немачке снаге. Њихов број, с обзиром на покретљивост, мењање положаја и упоришта, тешко се могао тачно докучити. Обавештајни официри даноноћно су трагали да открију стварно стање у борбеном распореду непријатеља у Босутским шумама, настале промене, о свему обавештавали Штаб Прве коњичке бригаде, а то значи посредно и Штаб Прве армије. Испред положаја Прве пролетерске дивизије, у рејону Оролика и Берака, била су два немачка пука: 1231. и 1230. гренадирски 41. немачке пешадијске дивизије. Пред положајима Пете крајишке ударне дивизије, у рејону Сотина и Миклушеваца, налазили су се 737. и 749. пук 117. немачке ловачке дивизије. Немачким пуковима, на првој борбеној линији, биле су придодате противтенковске батерије, а остала артиљеријска оруђа за подршку налазила су се нешто иза, распоређена у дубини одбрамбене зоне, одакле су се скоро свакодневно оглашавала, гранатама засипала положаје јединица Шесте личке пролетерске дивизије. Њиховог удара била је, углавном, поштеђена Прва коњичка бригада, чије положаје, с обзиром на њену покретљивост, непријатељ није успео открити.

Штаб Прве коњичке није ништа препустио случају и стално је тражио да све беспрекорно функционише. О томе су се непосредно старали командант Срећко Стојадиновић, политички комесар Карло Шуман, заменик команданта Бошко Каралић, заменик политичког комесара Буро Шаиновић и начелник Штаба Стево Борота. Разрађен је дуго примењивани начин одласка дивизиона на истурене положаје, њихово замењивање, успостављање везе са суседним јединицама и остало. Штаб бригаде, са приштапским јединицама и једним дивизионом, обично се налазио у Адашевцима, а други дивизион у Моровићу, на истуреним положајима и обезбеђењу. Положаји Прве коњичке бригаде, војнички цењено, били су доиста неповољни за одбрану и предузимање већих напада. Непријатељ је могао, будући да се немачка Група армија »Е« извлачила из долине Дрине и североисточне Босне преко Брчког у позадину Сремског фронта, одвојити део снага да форсирају Саву у

рејону Сремске Раче и Јамене и угрозе положаје Прве коњичке бригаде. Ништа мања опасност није претила с чела, из више упоришта у пределу Спачванских и Босутских шума, од друма и железничке пруге између Брчког и Врбање. Природне препреке, разливане воде и тешко проходно мочварно земљиште, истина, спречавали су непријатеља да употреби тенкове и самоходна оруђа. А без њихове подршке сувише би се ризиковало и изостали би жељени резултати. У подводном земљишту Босутских шума коњаници нису могли, због плавлѐња, изградити чврсту одбрамбено-фортификацијску линију, сличну оној коју су урадиле остале јединице Прве армије, на оцедилом земљишту од Комлетинаца преко Оролика и Берака до Сотина на Дунаву. На нешто издигнутијем земљишту, на насипима, грађени су привремени заклони и копани ровови. У њих је доношена слама да би се изоловали од влаге и учинили сношљивим за боравак коњаника.

Штаб дивизиона, распоређеног да чува и брани положаје, налазио се у Моровићу и бринуо да ескадрони беспрекорно извршавају низ значајних задатака. Како је то практично остваривано? Један ескадрон обично се налазио на положају, на простору између Моровића и Батроваца, а други је упућивао вод коњаника да извиђају пределе према Јамени и Страшинцима. Два преостала вода задржавана су у Моровићу, у дивизијској резерви, затим за наизменичну смену вода који се налазио у извиђању непријатељских положаја и упоришта. Коњаници водова, задржаваних у Моровићу, имали су доста обавеза. Они су вршили стражарску службу, обезбеђивали Штаб дивизиона, коњовоцима помагали да коње редовно нахране, тимаре и очисте. Истовремено су патролирали у околини села и пазили да се групе непријатељских војника не поткраду у њихово боравиште. После седам дана ескадрон из Моровића преузео је положаје ескадрона према Батровцима и улоге су замењене. Дивизион на положају обично је замењиван после 15 дана напорних извиђања и даноноћних обезбеђења и упућиван у Адашевце да изводи војну и политичку обуку и остале активности од значаја за његову борбену готовост. У борбеном обучавању коњаника посебна пажња је посвећивана јахању, употреби ватреног оружја приликом јахања и пешачења и употреби сабље. У десетодневном оперативном извештају Штаба Првог дивизиона, и поред тога што се налазио на истуреном положају, јасно се види да обука није занемаривана ни у таквим приликама. У концизном опису занимања, 6.

јануара, саопштава се и ово: »Рад са сабљама до подне. После подне политички рад«.¹³⁾

Из поменутог извештаја се види да је пажња посвећивана здрављу коњаника, да су вршена вакцинисања и здравствено просвећивање. Коњаници су непрестано поучавани да брину о личној хигијени, да коње редовно чисте и воде рачуна о њиховом здрављу. У том циљу вршена су вакцинисања да се борци и коњи заштите од заразних болести. Санитетско особље највише је бринула појава заразне жутице и тифуса. Борцима је указивано да се заразна жутица преноси прљавим рукама, да је прање руку, пре узимања јела, неопходно и обавезно. Узрочници трбушног и пегавог тифуса, то се добро знало, били су прљава вода и вашке. Свакодневно су радила партизанска бурад у којима је одећа бораца излагана врелој пари и вашке, преносиоци пегавог тифуса, успешно су уништаване. У Адашевцима је било услова да се војнички веш редовно пере. Коњаници су то редовно користили, чисто одевени вршили борбене и остале задатке.

Из поменутог десетодневног извештаја Штаба Првог дивизиона сазнаје се да је 7. јануара 1945. године, православни Божић, био дан одмора, без војне и политичке обуке. Не располаже се детаљнијим подацима како је Божић слављен, будући да је то сматрано народним обичајем, али се у поменутом извештају констатује, да је дисциплина коњаника, за разлику од претходних 8 дана, попустила и да је било непогребне пуцњаве. Из наведеног није тешко закључити да су неки коњаници били прилично слављенички расположени, да су себи дали одушка пуцњавом и узалудним трошењем муниције.

Простор приобалног дела Срема и Босутских шума коњаници никада нису испуштали из вида. Ојачане патроле, водови и ескадрони, упућивани су у мочварне непрегледе, дуж обале реке Саве, да све добро извиде, процене и правовремено обавесте Штаб дивизиона шта су приметили. У том смислу Први ескадрон Првог дивизиона држао је положај испред Морвића и један вод упутио у Грк, данашње Вишњићево, да докучи какво је тамо стање и услови за поврмени боравак коњаника. Командир вода обавестио је командира ескадрона да Вишњићево није поплављено, да је мало мештана у селу, да има услова за смештај коњаника и коња. Други ескадрон упућен је за Сремску Рачу, на знани терен, али се ту увек могло доживети изненађење, ако се има у виду да је непријатељ контролисао североисточне пределе Босне, долазио у Босанску Рачу и могао преко Саве да пређе у Срем. Коњаници су упоз-

нати са таквом могућношћу и ирииремљени да избегну непријатна изненађења. Прилази Сремској Рачи били су сасвим поплавлени и коњи се нису могли јахати без ризика да потону у муљ и живо блато. Командир ескадрона је одлучио да се коњи оставе у Вишњићеву и коњаници пешке продуже у Сремску Рачу. На том терену налазио се један батаљон бораца Прве личке бригаде. С њима је успостављена веза и садејство, правац од обале Саве и приобалних Босутских шума добро је осигуран да би се осујетио налет непријатеља.

ПОЈАЧАНЕ ИЗВИБАЧКЕ И ОБАВЕШТАЈНЕ АКТИВНОСТИ

Прва коњичка бригада, без сумње, имала је знатног удела у извиђачкој и обавештајној активности јединица Прве армије. Подаци о непријатељу су прикупљани на доста широком простору, чак и на терену који је припадао Другој армији, у Семберији и код Бијељине. У томе су значајну улогу имали обавештајни официри Бригаде и дивизиона и њихови помоћници. Они су свакодневно крстарили тереном, залазили у позадину непријатеља, проналазили патриотски распложене мештани у више села да им помажу.

Из сачуваних докумената се дознаје да је обавештајни официр Владимир Милетић обавестио команданта бригаде, 7. јануара 1945. године, да на сектору Вишњићева, Босућа и Моровића нема никаквих новости и промена. Код Врбање, упоришта доста удаљеног од положаја Прве коњичке, стање је било другачије. Обавештајни официр је написао да непријатељско упориште добија појачање, да је пристигла сатнија усташа, да копају ровове и саобраћајнице. Из тога се одмах могло закључити да се непријатељ припрема за одбрану и да неће олако напустити значајно упориште. Помиње се пребацивање четника из северне Босне у Срем. Из разговора са сељацима обавештајац је сазнао да се бандити више не усуђују да преплове Саву и заћу у Босутске шуме. Плашили су се коњаничких патрола и заседа и задржавали на десној обали реке. Три дана касније обавештајни официр обавестио је Други одсек Прве армије да се у Црнељеву, на десној обали Саве, налази четнички штаб и 300 четника, да су наоружани пушкама и са 5 пушкомитраљеза, да патроле упућују до Бродца и Балатуна. О Немцима је јављено да повремено одлазе из Бијељине до Босанске Раче, да су довели батерију топова у

Дворове, да се ту укопавају и уређују ватрени положај. Говоркало се да четници намеравају да мобилишу све мушке главе од 15 до 50 година старости у североисточној Босни. Да би избегли четничку мобилизацију млади људи су бежали преко Саве, пристизали у Прву коњичку бригаду и тражили да остану у њеном борбеном строју. На крају сажетог извештаја констатује се да су 100 немачких војника, наоружаних пешадијских оружјем и тешким минобацачем, стигли у Балатун, вршили извићање и отишли назад.

Извићачи и обавештајци строго су контролисали прелазе преко Саве, од Сремске Раче узводно скоро до Гуње, затим правац према Бијељини и долини Дрине. Коњичке извићачке патроле проналазиле су чамце за превоз преко реке, држале их под контролом или потапале да их непријатељ, у случају налета из североисточне Босне, не би искористио и лакше прешао на леву обалу. У Сремској Рачи, уз обалу Саве, нађена су три осредња чамца, а један већи примећивао се на другој страни реке, привезан испод оголеног дрвета. Обавештајни официр је проценио да велики чамац не сме остати на супротној обали и тражио је добровољце да се мањим чамцем, штићени од својих другова, запуте преко реке. Јавио се вод коњаника да изврши не мало опасан задатак. Одабрана су тројица, а остали су будно мотрили шта се дешава и напуњено оружје држали на готовс. У сутон дана коњаници су се домогли великог чамца и спретно га довели обали коју су даноноћно контролисали. Њихови другови одмах су похитали да им честитају, а нису изостале похвале обавештајног официра и командира вода.

Чамци су коришћени да се обавештајци и извићачи повремено превезу преко Саве и запуте у борбени распоред непријатеља да би прикупљали драгоцене податке. У појединим местима и упориштима, далеко од положаја Прве коњичке, обавештајци су имали заиста поуздане сараднике, од којих су добијали детаљне извештаје о свему што се тренутно дешава у редовима непријатеља на томе терену, у мањим и већим упориштима. Подаци су добијани од млаћих људи из североисточне Босне - из Великог села, Бродца, Црњељева и осталих места - који су одбијали четничке позиве за мобилизацију, бежали преко Саве и тражили да ступе у јединице Прве армије. Обавештајни извештај, 9. јануара 1945. године, потврђује да је у Доњем Бродцу било, 50 немачких војника, у Балатуну око 100, где су преданили и увече одлазили у Бијељину. Кад се

узме у обзир време и правац повлачења јединица немачке Групе армија »Ек« из долине Дрине, преко Бијељине за Брчко, није тешко закључити да су доласци њихових водова и чета у поменута села били срачунати да боље осигурају сопствени десни бок, да спрече изненађења од положаја Прве коњичке бригаде, од Јамене и Сремске Раче. То потврђује и сазнање да су Немци запиткивали мештане за правац према Босанској и Сремској Рачи. Два дана касније Штаб Прве коњичке бригаде послао је извештај оперативном одсеку Штаба Прве армије у коме се, поред осталог, констатује: »Јуче је кроз Доњи Бродац за Велино Село према Босанској Рачи прошло око 50 Немаца са 4 тешка митраљеза, 2 тешка бацача, а за њима још један топ са посадом од 15 Немаца.

Ове податке добио је наш обавештајни официр од одговорног друга кога је послао у Велино Село.

Такође се јуче чула пуцњава из аутоматског оружја из правца Бијељине... «

Појачана извиђачка и обавештајна активност била је увод у све интензивније прикупљање података и откривање намера непријатеља на делу Сремског фронта који је штитила Прва коњичка бригада и шире.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНИ РАД И ОСТАЛО

За време боравка коњичких јединица у Адашевцима и Моровићу, када није било већих сукоба са непријатељем, пажња је посвећивана унапређењу културно-просветних активности, издавању ескадронских, дивизионских и бригадних новина. Најписменији коњаници у ескадронима добијали су задужења да пишу о борбеним и осталим догађајима у њиховој средини, да то достављају редакцијама својих зидних новина за приређивање и објављивање. Зидне новине биле су најпогоднији облик обавештавања о скоро свему што се дешава у ескадронима и водовима. Политички комесари ескадрона, њихови заменици и делегати водова имали су знатног удела у припремању и одабирању садржаја зидних новина. Оне су, према сећањима њихових твораца и читалаца, садржајно биле актуелне и занимљиве. Описивани су најактуелнији политички догађаји, нека врста ударног уводника, борбена залагања водова и појединаца, сналажљивост, примери несебичности и другарства, сусрети и сарадња са мештанима, поуке из јахања, здравствене

ни савети и остало. Текстови су илустровани занимљивим цртежима и вињетама. У зидним новинама било је пошалица анегдота и кариктура на рачун извесних слабости и неспретности појединих коњаника.

Бригадни лист изискивао је више новинарске и уређивачке умешности. Прилози су морали бити квалитетнији, разноврснији, да коњанике и остале читаоце довољно информишу о суштинским збивањима на ратиштима у нашој земљи и свету, у јединицама Прве коњичке бригаде и догађајима на Сремском фронту. Чланови Штаба бригаде, у првом реду политички комесар Карло Шуман, заменик политичког комесара Буро Шајиновић и остали, својски су настојали да бригадни лист буде што садржајнији и технички дотеранији. А то се није могло обезбедити без искуснијих зналаца писане речи. Почетком 1945. године, на срећу, у Прву коњичку бригаду стигло је неколико средњовечних, образованих људи, чак и један новинар, који су тако распоређени да се максимално укључе у културно-просветни рад и квалитетно га унапређују. Они су у ескадронима и дивизионима држали разна предавања, уређивали зидне новине и помагали у осмишљавању приредаба. Новинар Милан Николић задржан је у Штабу бригаде да уређује бригадни лист, да проналази сараднике и захтева да пишу. Он је, такође, прикупљао податке о борбеним дејствима Бригаде и писао запажене прилоге.

У Адашевцима су формиране хорска и драмско-дилетантска секција Прве коњичке бригаде. У њихов рад укључивани су талентовани певачи и коњаници са смислом да нешто рецитију и одглуме. Они су имали доброг хоровађу који је користио сваки слободни тренутак да другове окупи да уче и увежбавају борбене и остале песме. Руководилац драмске и дилетантске секције састављао је занимљиве програме, одабирао разне драмске текстове и скечеве, погодне за извођење пред коњаницима и народом. Извођачима је делио улоге, помагао им да се добро припреме, одушеве бројне гледаоце и заслуже спонтане аплаузе.

На утрини, југоисточно од Адашеваца, поред борбене, извођена је нека врста спортске обуке. Млади коњаници, у првом реду добровољци, поучавали су коње за смело прескакање препона. У почетку је било зазирања, снебивања, појединци су и одустајали, из страха да не страдају заједно са коњем, али се то временом превладало и постизани су задовољавајући резултати. У Адашевцима, у присуству бројних мештана и

коњаника, одржано је запажено такмичење у савлађивању препона. Победници су добили заслужене награде, али њихова имена, на жалост, нису запамћена.

ЗНАЧАЈНО ПАРТИЈСКО ПИСМО И ТИТОВА ПОСЕТА

У јединицама Прве коњичке бригаде свакодневно је посвећивана знатна пажња политичком и партијском раду. Политички комесар бригаде и његов заменик, политички комесари дивизиона и ескадрона и њихови заменици, заједнички су планирали дневну, седмодневну и дугорочнију политичку обуку бораца и старешина. Предавачи су гемељно припремали да коњаницима тумаче бројна актуелна идејна питања и најновије политичке догађаје. Њима је обезбеђивана, колико се то могло у сложеним ратним условима, одговарајућа литература и штампа.

Побољшању и унапређењу политичког и партијског рада у Првој коњичкој бригади знатно је допринело Писмо Централног комитета КПЈ, усвојено 14. јануара 1945. године, које је одмах упућено свим партијским руководствомима, политичким комесарима армија, корпуса, главних штабова, дивизијским партијским комитетима, да нижа партијска руководства и чланство упознају са његовим инструктивним садржајем. У поменутом писму наглашено је неколико значајних дугорочних циљева у текућој партијско-политичкој активности, који су се подједнако односили на Прву коњичку и остале бригаде у рововима Сремског фронта. Најпре је речено да се секташтво и ускогрудост у примању младих у редове Партије, поготово кад се ради о прекаљеним и одважним борцима, морају сузбијати и ликвидирати. Није прећутано да има случајева да се искусни и стари борци, такође, не укључују у Партију иако су јој одани и борбеношћу то стално доказују. Наглашено је да: »Треба водити рачуна о томе да се на фронту најбрже и најбоље проверава оданост ствари народа и Партије, да на фронту сваког дана сазревају десетине и десетине нових бораца за Партију... « Та констатација важила је без сумње, за борце и старешине Прве коњичке бригаде, који су свакодневно давали све од себе у борби за слободу и лепшу сутрашњицу.

Нису мимоиђена ни нека војна питања нити савремени начин ратовања. Указано је, наиме, да фронтални начин ратова-

ња и пораст јединица Народноослободилачке војске захтевају неодложно и брзо стварање модерне војне организације која је у стању да обезбеди оптимално садејство свих родова оружја. У вези са променама у развоју народноослободилачког рата, партијске организације су имале веома значајне задатке. О томе се у писму каже: »Прво, васпитавати масе нових војника у духу народноослободилачке борбе, упознавајући их систематски са развојем, циљевима и тековинама те борбе...

Друго, стварати чврсту дисциплиновану војну организацију, обучити масу нових војника, овладати свим модерним оружјем и васпитати командни кадар за руковођење фронталним борбама. Прелазећи на фронтални начин ратовања наше јединице су се нашле пред крупним и сложеним организационим и оперативним задацима. Да би се ти задаци могли решити, нужно је завести гвоздену војну дисциплину. .. Чланови Партије су дужни служити примером како у погледу изучавања војне вештине, извођења обуке, тако и у погледу извршавања постављених задатака. Нарочиту пажњу партијске организације треба да посвете подизању командног кадра, развијању упорности и офанзивности. За командни кадар, а нарочито виших јединица, није довољан лични хероизам, него је нужно оспособити команданте да руководе јединицом тако да она као целина извршава постављене задатке. Не сме се дозволити да команданти западну у положај да личном храброшћу надокнађују недостатке у командовању... «¹⁴⁾

Писмо није остало без одјека у партијским организацијама и јединицама Прве коњичке бригаде. Заменик политичког комесара бригаде Буро Шајиновић, политички комесари дивизиона Гојко Родић, Перо Танкосић и њихови заменици, политички комесари ескадрона и њихови заменици, озбиљно су схватили поруке писма, увидевши да је секташења било у њиховој средини, да примање младих, храбрих и политички свесних бораца у редове КПЈ и Скоја није задовољавајуће и да се то мора побољшати. Уследиле су припреме да се партијске организације омасовљавају, да кандидати и прекаљени скојевци постану чланови КПЈ. Перо Танкосић се сећа да је више младих људи за кратко време примљено у редове Партије, да су то били радосни тренуци за целу партијску организацију његовог дивизиона и партијске организације ескадрона.

Штаб бригаде и штабови дивизиона посебну пажњу посветили су делу писма у коме се говори о значају стручног

¹⁴⁾ У рововима Сремског фронта, страна 236-237.

оспособљавања командног кадра и команданата крупнијих војних јединица, развијању њиховог смисла, поред неоспорне личне храбрости, да умешно руководе бригадама и дивизионима и добијају битке. Том питању посвећен је састанак у Штабу Шесте личке пролетерске дивизије, коме су присуствовали представници Прве коњичке бригаде, учествовали у дискусији и дали низ корисних предлога.

Штабу Прве коњичке бригаде, средином јануара 1945. године, Штаб Прве југословенске армије дискретно је наговестио да се очекује да ће врховни командант Јосип Броз Тито посетити неке јединице на Сремском фронту. То је било довољно да се све јединице припреме за борбену смотру и сусрет са врховним командантом. Штаб Прве коњичке предочио је штабовима дивизиона и командама ескадрона да се строго придржавају плана извршења борбених и осталих задатака, што ће бити довољно да јединице буду спремне, у случају посете, да покажу како је њихово борбено умеће на завидном нивоу. Коњаници су предосећали, без обзира на тајност, да предстоји нешто несвакидашње и значајно. Неки су нагаћали да ће друг Тито, можда, доћи на истурене положаје у Моровићу и Сремској Рачи. Проницљивији су сматрали да је то тешко изводљиво због подводног терена и поплавлених путева.

Маршал Тито, у пратњи команданта Прве армије Пека Дапчевића, политичког комесара Мијалка Годоровића и осталих војних и политичких руководиоца, нашао се, 16. јануара 1945. године, у Штабу Прве армије у Ердевику, а потом у првој борбеној линији на Сремском фронту. У то време у јединицама Прве коњичке бригаде будност је максимално повећана и лево крило армијског борбеног распореда изузетно је заштићено. У Штабу Прве армије врховни командант се детаљно упознао са стањем на целој линији Сремског фронта, између Саве и Дунава, са распоредом наших јединица, колико су борбено активне и спремне да се супротставе снажнијим нападима противника. У првој борбеној линији Тито се сreo и разговарао са борцима, десетарима и командирима водова. Било је необично и несвакидашње, да врховни командант долази у ровове прве борбене линије, да се излаже опасности да буде примећен од непријатеља који је био у непосредној близини и постане мета његовог оружја. Међутим, то није било први пут да се друг Тито нађе у првој борбеној линији, непосредно суочен са непријатељем. И раније се излагао опасности.

Приликом повлачења из Ужица, крајем 1941. године, када је преузео команду над водом бораца код Златибора и сузбијао напредовање Немаца. Тако је било и за време драматичних битака на Неретви и Сутјесци и непријатељског десанта на Дрвар. Титово присуство у тешким и судбоносним тренуцима значило је заиста много борцима и старешинама, у критичним ситуацијама уливало је сампоуздање да се и најтеже може савладати.

Врховни командант највише се задржао у рововима и земљицама борца Прве пролетерске бригаде. Командант Прве пролетерске дивизије Васо Јовановић и политички комесар Владо Шћекић објаснили су другу Титу како пролетери подносе рововски рат и живот у влажним подземним склоништима, како су изградили ровове по фронту и саобраћајнице по дубини. Реферисано је, такође, о борбеном и морално-политичком расположењу пролетера, о њиховој могућности да одбијају нападе и предузимају противнападе. У целини гледано, врховном команданту је приказано реално стање, онакво какво је било на положајима свих бригада, а самим тим и Прве коњичке, распоређене на земљишту које није било подесно за темељније фортификацијске радове.

Маршал Тито зашао је у заклоне за артиљеријска оруђа пролетера, муницију, возила, кухиње и није скривао задовољство. Највише га је одушевила примена маскирне дисциплине, бело обојена артиљеријска оруђа, неприметна на снежном покривачу и мразу. Новајлију у јединици, младог пролетера Станоја, друг Тито је упитао да ли је тешко дуго бити у рову и вребати непријатеља. Младић се одмах снашао и одговорио да му није лако и да би се пријатније осећао да се одмах крене у напад на противника. Друг Тито је разумео жељу пролетера и обећао је да ће све учинити да се што пре крене у офанзиву за коначно ослобођење наше земље. На крају је додао:

- А ви, борци, заложите се да што пре стигнемо у Загреб. Тамо ћете сигурно имати добар смештај.

Пролетери нису суздржали осмехе, а Станоје се присетио и упитао:

- Друже маршале, можемо ли одмах у офанзиву?...

- Без добре припреме нема успеха - упозорио је врховни командант.

Расположење за напад на непријатеља и продор у дубину његове одбране одликовало је све борце на Сремском фронту,

а такође и коњиике који су смело залазили у непријатељску позадину, извиђали и вршили нападе.

Кад се нашао у Штабу Пете крајишке ударне дивизије, у Ловасу, њен командант, генерал-мајор Милутин Морача, обавестио је маршала Тита да се Немци групишу на десном крилу Сремског фронта, да из позадине доводе појачање у живој сили и ратној техници. Тито је пажљиво слушао Морачина објашњења и упитао куда би се непријатељске снаге усмериле ако би пошле у жешћи напад. Морача је одговорио да би немачке тенковске јединице највероватније користиле добро очувани друм од Вуковара према Сотину, Ловасу и Товарнику. Друг Тито је пажљиво погледао топографску карту са уцртаним борбеним распоредом наших и непријатељских јединица и саветовао да се више пажње обрати и на терен уз Дунав, према Опатовцу, Мохову и Шаренграду, напомињући да је валовит, покривен растињем и погодан за наступање непријатеља. Наредног јутра обистинило се Титово предвиђање. А борцима и старешинама Прве коњичке бригаде није било право што врховни командант није стигао у њихов штаб и на положаје у Босутским шумама да види и чује какве надљудске напоре улажу да не допусте непријатељу било какво изненађење нити угрожавање левог бока Прве југословенске армије.

ОСМОДНЕВНА НЕПРИЈАТЕЉСКА ОФАНЗИВА

УЗМИЦАЊЕ СА ПОЛОЖАЈА И ПОВРАТАК У ВАТрене ОКРШАЈЕ

Немачки генерали желели су да јединице Прве армије, а тиме и Прву коњичку бригаду, одбаце од Зелене линије одбране, да сопствени фронт стабилизују дубље у Срему, најрадије на некадашњој двострукој Нибелуншкој линији, најкрађој између Саве и Дунава. Њихова настојања убрзана су после избијања на Босут и потискивања јединица Двадесет прве српске ударне дивизије. Стога је Штаб 34. немачког ојачаног корпуса припремио план наредних борбених дејстава, бринући да постигне изненађење и нанесе теже ударе јединицама Прве југословенске армије. Тежиште напада није припремано и изведено на левом крилу Прве армије, које је штитила Прва коњичка бригада, него на њеном десном крилу и у центру борбеног распореда.

На делу фронта, у рејону Сотина и Грабова, тајно су груписане и припремане за увођење у офанзивна дејства названа »Зимска олуја«, 7. СС »Принц Еуген«, 117. немачка ловачка дивизија и снажна тенковска група, а у рејону Оролика и Берака и нешто јужније, према десном боку Шесте личке пролетерске дивизије, 41. немачка тврђавска дивизија. Раме уз раме са Немцима дејствовале су разне квислиншке јединице, међу којима су биле знатне усташке и домобранске снаге, недићевци, љотићевци и белогардејци. Основни задатак немачких дивизија био је да се изненадним и брзим продором уклине у борбени распоред јединица Прве армије, да их раздвајају, обухватају ватреним клештима и уништавају. Главнину су намеравале опколити код Шидских Бановаца, Илаче и Товарника, ту уништити и тако отворити пролаз у источни Срем и запрети-ти слободарском Београду. Немци су истовремено рачу-

нали да ће потиекивањем и уништавањем јединица Прве југословенске армије боље осигурати десно крило сопствене групе армија »Југ«, на фронту у Маћарској, избити на Нибелуншку линију одбране, најкраћу и најпогоднију за рововско ратовање у Срему.

Главни удар, после ураганске артиљеријске паљбе, 17. јануара 1945. године, у 4 часа и 30 минута, извела је 7. СС дивизија »Принц Еуген«, друмом од Сотина према Ловасу и Товарнику, с намером да уништи јединице Пете крајишке ударне дивизије. Немачка 117. ловачка дивизија наступала је из рејона Берака, изненадила неке јединице Прве пролетерске дивизије и тежила према Шидским Бановцима и Шиду. Четрдесет прва немачка тврђавска дивизија кренула је према Дјелетовцима, Илачи, селу Нијемцима, лакту реке Босута и напала јединице Шесте личке пролетерске дивизије да их принуди на упорну одбрану и спречи њихово упућивање на угрожене секторе Сремског фронта. У јутарњим часовима жестока борба се распламсала дуж целе линије фронта и Немци су упорно наступали.

Штаб Прве коњичке бригаде телефонски је обавештен, од Штаба Шесте личке пролетерске дивизије, да су немачке јединице кренуле у офанзивни напад и да се воде тешке борбе, дуж целе линије Сремског фронта, од Сотина и Опатовца на Дунаву, до реке Босута и Босутских шума. Издата су упутства да се Бригада припреми за покрет и упуштање у борбу. Штабу бригада није било тешко да поступи према примљеном упутству будући да су дивизиони и ексадрони били у сталним мањим борбеним акцијама, патролирању, извићању и на истуреним положајима према непријатељу. Командант, политички комесар и начелник штаба из часа у час пратили су развој борбене ситуације, о томе обавештавали штабове дивизиона и бринули о борбеној готовости. Стање на фронту се погоршавало. Јединице Пете крајишке и Прве пролетерске дивизије примораване су да одступају, да се упорно бране, али су трпеле осетне губитке. Шеста личка пролетерска дивизија успешно је одолевала нападима на своме сектору фронта, али јој је претила опасност од удара у десни бок борбеног реда и прекраћивања одступнице. Да би се то избегло и уједно спречило наступање немачких јединица на простору између реке Босута и железничке пруге према Товарнику и Шиду, Штаб армије је наредио да Шеста личка пролетерска дивизија заузме ешелонирани борбени поредак, да се њене бригаде

распореде једна иза друге и организује одбрану. Прва коњичка бригада налазила се у резерви, у Адашевцима, спремна за љуте окршаје, али није било упутно да се уводи у борбу и излаже ударима немачких оклопних јединица. Коњаницима није годило ишчекивање и неизвесност, а неки «су отворено говорили да желе у борбу.

У сумрак, 17. јануара, есесовци су стигли у Товарник, упустили се у двочасовне уличне борбе, овладали скоро порушеним градићем, пресекли одступницу двома бригаама Пете крајишке и главнини Прве пролетерске дивизије. У таквој ситуацији Крајишници и пролетери били су присиљени да се пробијају из обруча и узмичу према Шиду. Штаб армије је наредио да се Шеста личка пролетерска дивизија повуче у рејон Шида и утврђује одбрамбене положаје. Стање на целој линији Сремског фронта и даље се погоршавало.

Штаб Прве коњичке бригаде непрестано је пратио развој борбене ситуације и припремио план повлачења. Командант Стојадиновић и начелник штаба бригаде Стево Борота проценили су да бригадну комору треба упутити даље од линије фронта, а дивизионе задржати у Адашевцима. О томе су се консултовали са претпостављенима и добили одобрење да комора и позадински делови крену у Лаћарак и Сремску Митровицу.

Ноћ је увелико освојила када је интендант бригаде Алекса Вуковић преузео команду над 60 запрежних возила и наредио да се крене друмом за Кузмин. Из Адашеваца се изашло у савршеном поретку и продужило у означеном правцу. Коњи су послушно вукли претоварена кола, мало се узнемиравали када експлозије граната затутње у близини, трзали се и пропињали. Коморције су чврсто држале кајасе и коњима нису допуштале да скрену с пута, у јендеке пуне воде и глиба. Интендант Вуковић, његови помоћници Рајко Панић, Милан Орељ и Живко Прокић бринули су да се маршевски поредак коморе ничим не поремети и не дође до застоја. У томе су успевали док се није изашло на подлокани друм за Кузмин и Сремску Митровицу и ушло у прави кркљанац. Арум је, наиме, био закрчен масом избеглица из угрожених сремских села, позадинским јединицама бригада које су одступале и наредне одбрамбене положаје успостављале испред Шида, Беркасова Новак - Бапске, у рејону Шаренграда. Наилазила су и запрежна кола са тешким рањеницима, у намери да што брже стигну до болнице у Сремској Митровици и Руми. Застоји су сметали спро-

водницима запрежних возила и често су се чули повици да се пут раскрчи и начини пролаз за несметано кретање. Комора Прве коњичке бригаде застајала је испред закрчених места на друму и стрпљиво чекала да се пометња обузда и отклони. На најугрожени део друма стигло је неколико саобраћајних официра који су одмах предузели мере да се поштују ред и дисциплина кретања. За то време запрежна возила Прве коњичке бригаде, на основу наређења Алексе Вуковића, стајала су поред закрченог пута и чекала. Предност су имала возила са рањеницима и возила из супротног смера која су допремала муницију на линију фронта и остали ратни материјал. Ноћ је била прилично хладна, мраз је коњанике поред запрежних возила приморавао да цупкају и тако се бране од студени. На уобичајено питање њиховог старешине како се осећају, један је отворено прозборио: »Ех, како?... Види се, ево... Као боси по трњу... Али, издржаћемо. Само да кренемо одавде... «

Из полутаме, са неколико виших официра, појавио се командант Прве армије, генераллајтнант Пеко Дапчевић, не скривајући да је незадовољан застојем на значајном друму и затражио да се предузму мере да се застоји отклоне. Пришао је комори Прве коњичке, видео да је све у најбољем реду и упитао чије су то запрете. У ставу мирно Алекса Вуковић је рапортирао колико је запрежних возила под његовом командом и куда су кренули. Командант армије пажљиво је слушао и похвалио дисциплиновану комору Прве коњичке бригаде.

Стање на целој линији Сремског фронта и даље је било неповољно за јединице Прве југословенске армије. Штаб армије морао је напустити Шид и наћи повољније седиште за командовање потчињеним јединицама и сузбијање офанзивног удара немачких дивизија. У том циљу вршено је прегруписавање снага Прве армије и распоређивање на нове одбрамбене положаје. До 6 часова, 18. јануара 1945. године, према наређењу Штаба армије, пет дивизија је морало посести ове положаје: Шеста личка пролетерска код Мале Вашице, Адашеваца, Бачинаца и Илинаца, Прва пролетерска испред Шида, Беркасова, Прњавора и Кукујеваца, Пета крајишка ударна код Новак-Бапске, Моловина и Сота, а Двадесет прва српска ударна у рејону Илока и Шаренграда. Једанаеста крајишка ударна дивизија налазила се у армијској резерви у Гибарцу и Бачинцима, а такође и Прва коњичка бригада у строгој приправности за борбу у Адашевцима. У тој ситуацији линија фронта била је успостављена од Шаренграда на Дунаву, преко Но-

вак-Бапске, Беркасове, западно од Шнда, Илинача до Градине на Босуту. Немачки генерали нису одустајали од офанзивних дејстава и упорно су настојали да освоје новоуспостављену линију одбране јединица Прве армије и наступају дубље у Срем.

Борци Првог и Другог дивизиона Прве коњичке бригаде будни су провели ноћ у Адашевцима и стално се интересовали какво је стање на фронту код Товарника, Илинача и Новак-Бапске. Поуздано им се могло рећи да се утврђује нова линија одбране, да се предузимају противнапади да се непријатељ сузбије и задржи на достигнутим правцима наступања. Командант бригаде, политички комесар и њихови заменици стално су пратили развој борбене ситуације и процењивали шта се може очекивати. Они су били уверени да ће непријатељ добити своје и морати да устукне. Њихово предвиђање умањено је вешћу да непријатељ не попусти и да ће уследити нови и жешћи окршаји. Неповољне вести донели су борци Аруге личке пролетерске бригаде, који су у свануће пристизали у Адашевце, преморени и неиспавани, после вишечасовних тешких борби, одбијања и задржавања противника у рејону Илинача. Адашевци су постали претесни да се обезбеди смештај тек пристиглој бригади. Првој коњичкој, иначе спремној за покрет, одмах је наређено да се запути према Лаћарку и Сремској Митровици. Команданту бригаде Стојадиновићу саветовано је да избегава главни друм између Шида и Сремске Митровице, иначе доста закрчен, да користи пречице и пољске путеве да би дивизионе извео из угроженог подручја.

ф •

Он је развио топографску карту, пажљиво је осветлио цепном лампом, брижљиво одабрао најкраћи правац одступања, зналачки га учртао црвеном оловком, позвао начелника штаба Бороту да заједно виде има ли нека погоднија средокраћа за Бачинце и Лаћарак. Обојица су проверили да проходнијег и краћег пута нема, карту пресавили и изашли напоље. У полумраку слабо се видело, ледени ветар секао је од Босутских шума. Стојадиновић је наредио куриру да тркне у оближње куће да командантима дивизиона однесе поруку да одмах појуре у Штаб бригаде. У селу се разлегао лавез паса, понекад су се чули људски гласови и потмули кораци. Лички пролетери стално су пристизали, прижељкивали да негде прилегну

да се окрепе сном и одморнији дочекају наредни дан. Коњаници су их упућивали у домове у којима су биваковали, на простру сламу у загрејаним собама, а за узврат су тражили

новости са фронта. Нису се радовали вестима да се доста крварило у Товарнику и да се тако нешто сваког часа може очекивати испред Шида и дуж новоуспостављене линије фронта. Запиткивања коњаника и разговори са личким пролетерима нису се честито ни завршили када се пронело да одмора у топлим собама неће бити. Наиме, два батаљона пролетера, добила су наређење да крену према Шиду, на коте 88 и 91 да задржавају налете непријатеља. Преморени и жељни сна пролетери су без поговора напустили село, стигли на ватрене положаје и убрзо се упустили у жестоку борбу.

И јединице Прве коњичке бригаде истовремено су напустиле Адашевце и журиле у Бачинце. Претходно је командант бригаде усмено наредио командантима дивизиона како да се формирају маршевске колоне и маршује. Први дивизион налазио се на челу Штаб бригаде и приштапске јединице у средини, за њима Други дивизион и санитетско особље. Издужена коњичка колона каскала је сеоским друмом од Адашеваца према Дивану, Михајловцу, коти 82 и прелазу преко железничке пруге југозападно од Бачинаца. На источној страни неба, изнад североисточних падина Фрушке горе, најављивало се сивило зоре и привлачило пажњу коњаника. Северозападно, на простору између Товарника и Шида, оглашавали су се пушкомитраљеви, громињале топовске и минобацачке гранате. Командант Стојадиновић је ценио да је повремена удаљена пуцњава увод у жестоке окршаје, да ће есесовци кренути да освајају Шид, да потискују јединице Прве пролетерске, Шесте личке пролетерске и Једанаесте крајишке ударне дивизије. Није му било право што се Прва коњичка удаљава од линије фронта. Пре поласка из Адашевца, у телефонском разговору са претпостављенима у Штабу армије, није прећутао да није задовољан наређењем за повлачење. Нешто строжије му је узвраћено да је Прва коњичка тренутно у армијској резерви и да ће се брижљиво проценити када ће бити уведена у борбу.

Бачинци су били препуни јединица Једанаесте крајишке дивизије и осталих и Прва коњичка није имала услова за повољнији смештај. Застој је искоришћен да се коњи нахране зрнастом храном, мало очисте и отимаре. И коњаници су презалогајили нешто суве хране и сркнули топлог чаја. Јутро је било облачно и пуцњава, у рејону Шида стално се појачавала. У Бачинце су почели пристизати тежи и лакши рањеници. Од њих се дознало да су немачке јединице кренуле на Шид, да им се супротстављају Прва пролетерска, Трећа крајишка про-

летерска и Осма црногорска ударна бригада. Уз подршку тенкова Немци су прешли простор од Товарника до Шида и дошли се његове периферије. Започеле су тешке борбе и јуриши за сваку кућу. Изнад Бачинаца и Гибарца, доста ниско муњевито су налетели авиони, са црвеним петокракама на крилима, бомбардовали су, митраљирали немачке стрељачке стројеве у наступању. Коњи су се узнемирили од изненадне и несносне буке авионских мотора и коњаници су имали муке да их савладају и смире.

Нешто пре поднева Штаб бригаде добио је наређење да се одступа према Лаћарку. Опет се маршевало изван главног друма за Сремску Митровицу. Команданти дивизиона, командири ескадрона и водова строго су бринули о маршевском поретку и мимоилажењу правога кркљанца и закрчености на друму. Коњи су понегде одмерено каскали путевцима поред друма, престизали бројна запрежна возила, групе жена и деце, крда говеда и оваца. Избеглице из села у близини фронта, из угрожених подручја, терали су сопствени иметак у запрежним колима, понешто носили на леђима, не желећи да ишта остане Немцима, усташама и домобранима. Напаћенима и преплашенима није било право што Прва коњичка бригада, издужена у километарски дугачку колону, ужурбано се повлачи и ничим не показује да ће штитити, у случају потребе, избеглице на друму. Неке жене су зајадале да ће их Немци, можда, сустићи и незаштићене поубијати. Команданту, политичком комесару бригаде и осталима није било пријатно да слушају јадиковке и отворене прекоре. Командант Стојадиновић је наредио да коњаници успоре, да се крећу упоредо са колонама избеглица, да их смирују обећањима да Немци неће проћи куда су наумили.

У поподневним часовима Прва коњичка бригада стигла је у Лаћарак. Мештани су срдечно дочекали коњанике, понудили им топле просторије и штале за коње, узгред су се распитивали за стање на фронту, исказивали сопствено веровање и предвиђање - да Швабе неће продрети даље од Шида. Штаб бригаде се побринуо да редовно одржава везу са претпостављенима у Штабу армије и прима упутства за наредне задатке. Лаћарак је добро обезбеђен, коњичке патроле упућене на све стране да извиђају и контролишу околни терен. О запажањима патрола обавештавани су штабови дивизиона и Штаб бригаде. Сазнало се да је Друга личка пролетерска бригада стигла у Кузмин, да је заузела положаје према Сави, на при-

лично мочварном и плавном земљишту, што јој је онемогућава-
ло да ископа дубље ровове и заклоне. Командант Срећко Сто-
јадиновић се потрудио да успостави везу са Драганом Ракићем,
командантом Друге личке бригаде, да би се детаљније обавес-
тио о свему што се дешавало у Шиду и околини. Непосредан
у објашњавању борбених прилика и када нису повољне, Ракић
је испричао да су два батаљона његове бригаде водила тешке
борбе јужно од Шида и Немцима нису допустили да овладају
Гредом, котом 88 и 91, све до мрака, када им је наређено да
напусте поседнуте положаје. Цела Друга личка бригада, пре-
ма наређењу Штаба дивизије, почела се повлачити истим
правцем куда и Прва коњичка, преко Бачинаца и Кукујеваца,
према Кузмину, да би утврдила резервне положаје.

ЗАЈЕДНО НА НЕПРИЈАТЕЉА

Прва коњичка и Друга личка бригада нису се дуго задр-
жале у рејону Лаћарка и Кузмина. Њима је наређено, 20. ја-
нуара, да се врате на линију фронта код Шида, да заједнички
нападну и туку непријатеља у Малој Вашици. Штаб армије ис-
товремено је саопштио Штабу Прве коњичке да се ставља под
команду Штаба Шесте личке пролетерске дивизије. Било је
очигледно да се припрема противофанзивни удар јединица
Прве армије да би се прекинуло наступање немачких диви-
зија, да их потисну на полазне положаје и уништавају.

Прва коњичка бригада брзо је припремљена за покрет.
Штаб бригаде распоредио је дивизионе и бригадну комору у
маршевски поредак и наредио да се крене у Бачинце. Диви-
зиони и ескадрони запутили су се путевима за Кузмин, а
бригадна комора споро се кретала још закрченим друмом. У
мимоходу са запрежним колима избеглица, коњаници су чули
жаморкања и нагањања. Старији Сремац истегао је врат из
олињале опаклије, зауставио Милана Ореља и припитао да ли
се то коњаници озбиљно враћају у борбу. Орељ се мало на-
смешлио, чичи понудио цигарету и објаснио да борци Прве ко-
њичке све предузимају озбиљно и да у њиховом ратничком
послу шале нема. Озарен сазнањем, Сремац се окренуо избег-
лицама и повикао да окрећу запрежна кола и да се враћају
кућама. Орељ га је замолио да се мало сачека са тим да би
издужена колона возила бригадне коморе пожурила за диви-
зионима који су већ доста измакли. Старац је схватио да се

ред не сме нарушавати и иомогао да бригадна комора прође према Кузмину.

Кад се Прва коњичка удаљила од Кузмина, Друга личка пролетерска бригада, са командантом Драганом Ракићем и политичким комесаром Миланом Павичевићем, престала је утврђивати одбрамбену линију југозападно од села и кренула, после ручка, у Кукујевце, да ту законачи и одморнија ступи у ватрене окршаје.

Док су се Прва коњичка и Друга личка пролетерска приближавале Бачинцима и Кукујевцима, жестоке борбе пламтеле су дуж целе линије Сремског фронта. Јединице Прве југословенске армије преузеле су борбену иницијативу и повремено прелазиле у противнападе. Прва и Десета крајишка, у садејству са Четвртом српском ударном бригадом, освојиле су Новак-Бапску, Немце протерале четири километра западно од поменутог села и успоставиле положај код Грубановљевог, Сенциног и Кнеблогог салаша. Прва југословенска бригада, после тешке вишечасовне борбе, заузела је југозападни део села Беркасово, недалеко од Шида. Пета крајишка козарска ударна бригада покушавала је да упадне у Шид, али је дочекивана противнападима Немаца и приморавана да узмиче на полазне положаје.

Прва личка пролетерска бригада држала је положаје југоисточно и источно од Шида, у рејону коте 91 и Брањевине, испред Гибарца, одбила више непријатељских напада и угрожавала Шид.

У Бачинцима су започеле припреме јединица Прве коњичке бригаде за увођење у борбу и садејство са суседима. Штаб бригаде успоставио је непосредну везу са штабом Шесте личке пролетерске дивизије, од њега добијао борбене задатке и подносио извештаје о њиховом извршавању. Коњаници су опет усмерени да извиђају и штите терене тешко проходних Босутских шума и део леве обале Саве. Први дивизион распоређен је у Кузмин да врши водна и ескадронска извиђања према Грку (Вишњићеву), Сремској Рачи и Моровићу. Коњаници су добро припремани за извиђачке походе да би могли правремено и умешно да избегну непријатељске клопке и заседе. Они су се кретали изузетно обазриво иза истурених патрола, између побочница и бринули да не доживе непријатна изненађења. Извиђањем је установљено да непријатељских јединица нема у Вишњићеву и Сремској Рачи, да се никакви покрети не примећују и на делу десне обале Саве. О томе је

Штаб бригаде правовремено добијао обавештења и могао их је користити у припремању наредних акција. Један ескадрон Другог дивизиона упућен је у Адашевце да обезбеђује правац од Босутских шума, Батроваца и Липовца. Наступање коњаника било је срачунато да се што боље осигура леви бок борбеног распореда јединица Шесте личке пролетерске дивизије да несметано офанзивно дејствују на непријатеља у рејону Шида и оближњим упориштима.

Штаб Шесте личке пролетерске дивизије одлучио је да јединице Друге личке пролетерске бригаде, уз подршку брзопокретних коњичких јединица, нападну непријатеља у Малој Вашици и ослободе питомо сремско село. У исто време Прва личка пролетерска и Пета крајишка козарска ударна бригада припремљене су да освоје Шид и непријатеља протерају у Товарник. Да би се испитало расположење за борбу непријатељских јединица у Малој Вашици, докучило њихово бројно стање, с каквим оружјем и утврђењима располажу, Штаб бригаде је одлучио да ескадрон коњаника изврши ноћни демонстративни напад на источни део поменутог села. Командир ескадрона и командири водова брижљиво су разрадили план напада, јединице припремили за покрет и борбу. Извиђачи су пажљиво испитали прилазе Малој Вашици, закључили да непријатељ нема прилике да постави истурене заседе и омете напад коњаника. Њихова процена је уважена, што није значило да се олако и без строге опрезности сме наступати. Командир и политички комесар ескадрона су одлучили да се наступа ноћу, да се мрак искористи за приближавање непријатељској линији одбране. Коњаници су ишли унапред одабраним пречицама и путевцима. Понекад се застајкивало да се ослушне и одреди раздаљина до непријатељског упоришта. Десно од ескадронске колоне, у околини Шида и североисточније, према Новак-Бапској, штектали су митраљеви, разлегале се експлозије ручних бомби и минобацачких граната. На тој страни небо су понескад прогоревале светлеће ракете, које су треперећи гаснуле. У Малој Вашици могао се чути понеки пуцањ и приметити светлуцање цепних лампи. Командир ескадрона предочио је командирима водова како претпоставља да непријатељске патроле крстаре источним и североисточним рубом села и да ће брзо умаћи у дубину упоришта. Његово предвиђање се обистинило и водови су продужили у означеном правцу. Прелазећи средокраћу пута између Адашеваца и Мале Вашице, код коте 84, коњи су се нешто узнемирили и

чешће фрктали. Њихово иеприродно понашање упозоравало је да нешто није у реду и да их треба смиривати. Јахачи су их тапшали, зауздавали, давали им коцке шећера и комадиће хлеба. Тако су стигли на коту 85, у пошумљене заклоне источно од непријатељског упоришта, одакле су јахачи продужили пешке и подилазили непријатељској линији одбране.

У поноћ коњаници су пришли непријатељским рововима на рубу села, држали оружје на готовс и напрегнуто вребали. Неколико насумице испалених хитаца са прозора оближњих кућа упозорило је коњанике да земљани бункери и ровови нису једина препрека и опасност. Командир ескадрона прибојавао се нагазних и мина изненађења и командирима водова је наредио да се сувише не подилази непријатељској линији одбране. Он је, иначе, био навикнут да борбене задатке извршава, ако је то икако могуће, без сувишног ризика и губитака. И сада је залегли стрељачки строј коњаника ишчекивао његово одобрење за напад и отварање ватре из аутоматског оружја. Борци су напрезали вид у мраку да боље разазнају контуре земљишта испред себе и низ кућа. У томе их је ометало повремено блиско пушкарање, чиме су усташе и Немци разгонили сопствени страх. Нелагодност је прекраћена командом да коњаници отворе ватру и непријатељу наносе ударце. Разлегла се рафалска и јединачна паљба више аутомата, грунуло је неколико ручних бомби и уздрмало предње непријатељске ровове. На ватру коњаника одговорено је паљбом из митраљеза, пушкомитраљеза и стотина пушака. Зрна су застрашујуће фијукала изнад бораца у заклонима, секла грање смрзлог дрвећа изнад њихових глава, а нека су завршавала у деблима и замрзнутом рубу оближњег канала. Командир и политички комесар ескадрона процењивали су и пратили урнебесну паљбу непријатељског оружја, по томе закључивали како је распоређено и колика је његова снага. У томе су донекле ометани изненадним дејством ручних и тешких минобацача. Гранате су долетале из села из непосредне близине, забадале се у смрзлу земљу иза лећа коњаника и наизменично громињале. Командир ескадрона, заклоњен иза дебла дрвета, обраслог маховином, с правом се прибојавао да непријатељски минобацачи могу уочити своје промашаје и нишанске справе подесити да тачно гађају. Стога је борцима наредио да се умешно повлаче и избегавају најгоре. Демонстративним нападом постигнуто је оно што се желело, јер се могло проценити да је у Малој Вашици распоређен батаљон непријатељских војника наоружаних, поред осталог, са 30 пушкомитраље-

за и 10 минобацача. На основу тих података штабови Прве коњичке и Друге дичке пролетерске бригаде приступили су разради заједничког садејства и плана напада на непријатељско упориште.

ПЕТОЧАСОВНА НОННА БОРБА, ЈУТАРЊЕ ИЗВИБАЊЕ И НАПАДИ

На основу усменог наређења генерал-мајора Боке Јованића, команданта Шесте личке пролетерске дивизије, командант Прве коњичке бригаде Срећко Стојадиновић, у време службеног одсуствовања политичког комесара бригаде Карла Шумана, издао је заповест за покрет и увођење у борбу. У уводном делу заповести је предочено да се непријатељске снаге задржавају на сектору Шида, Товарника, Адашеваца, Мале Вашице, Градине на Босуту, Батроваца и Липовца. Јединице Прве коњичке имале су задатак да заобиђу непријатељско упориште Малу Вашицу, да овладају друмом за Илинце непријатељу прекраћују одступницу и угрозе западни део села. Предвиђено је, такође, да коњаници прогоне непријатеља према Градини, Подграђу, Батровцима, Липовцу и уједно штите правац од реке Босута. Командант Стојадиновић, заменик команданта Каралић и начелник штаба Борота одлучили су да се у борби ангажују јединице Другог дивизиона, а јединице Првог дивизиона упуте према Моровићу, Вишњићеву, Сремској Рачи и Јамени у извињање и контролу дела леве обале Саве. У победу се, очигледно, није сумњало кад се нагласило да ће Штаб бригаде и бригадно превијалиште бити у Малој Вашици, а бојна комора и остали позадински делови у Адашевцима. За одржавање везе између Штаба бригаде и штабова дивизиона ангажовани су курири и коњичке патроле. Очекивала се подршка авијације и предвиђено је да се серијом светлећих ракета, од 3 до 5, испалењих према непријатељској линији одбране, означе положаји јединица Прве коњичке бригаде, да забуном не би биле бомбардоване и митраљиране. Предвиђени су знаци распознавања, чак за три наредна дана: топ - Топола, митраљез - Митровица и бомба - Батровци. У општој напомени је истакнуто: »Штабови дивизиона и команде ескадрона држаће чврсто јединице на додељеним задацима. Због снега обратити пажњу да су војници по могућству заогрнути белим огртачима. Напад као и гоњење спроводити најенергичније... «

¹⁵⁾ Архив ВИИ, број регистра 7-3/5, кутија 261.

*

Време је било облачно и хладно. У вечерњим часовима Бригада је стигла у рејон Адашеваца, дивизиони су се раздвојили и самостално кренули, у складу са примљеном заповешћу, на полазне положаје и извршавање борбених задатака. Из Кукујеваца и Адашеваца стигле су јединице Друге личке пролетерске бригаде, ту се кратко задржале, док команданти нису ускладили план садејства и време почетка напада и продужиле према Малој Вашици. Непријател је предосећао шта му се припрема и није имао мира. Из бункера и ровова на рубу села, из више кућа на периферији, повремено су штектали пушкомитраљези и грувале су пушке. На изазове није одговарано и стално се бринуло да не буде жртава. Водови коњаника вешто су прошли поред јужног дела села, дошли његовом западном рубу, овладали друмом за Илинце и спремни чекали да крену у жесток окршај. Борба је почела у 21 сат и тридесет минута. Упориште у Малој Вашици нашло се у правом урагану и ватреном обручу. Први и Други батаљон Друге личке пролетерске бригаде жестоко су нападали са источне стране и настојали да продру у добро брањено упориште. Њима су се придружили коњаници и ватру аутоматског оружја сасрећивали су у отпорне тачке непријатеља у западном делу села. Истовремено у Шиду се водила огорчена борба у којој су јединице Прве личке пролетерске и Пете крајишке ударне козарске бригаде настојале да савладају јединице 7. СС немачке дивизије »Принц Еуген«. На целој линији Сремског фронта офанзивно су дејствовале јединице Прве југословенске армије, с тежњом да одбаце непријатеља на Зелену линију његове одбране. У складу са повереним задатком, коњаници су настојали да предњаче у борби и осујете покушаје Немаца и усташа да измакну југозападно од Мале Вашице. Кад су проценили да не могу проћи кроз борбени распоред коњаника, Немци су одлучили да пролазе крче североисточно и организовано узмичу. Лички пролетери, после вишечасовне борбе, јуришајући су упали у село, започели борбу прса у прса и освајали кућу по кућу. Немци и усташе су давали жесток отпор и узмицали према Илинцима. Њима је сметала бочна ватра коњаника, одбијање од друма за Илинце, и безглаво су грабили пречицама. Мрак им је добро дошао да избегну директне поготке и не трпе осетније губитке. Лички пролетери наставили су гоњење, с намером да освоје Илинце, а коњаници су оријентисани према Градини, Батровцима и Липовцу. У борби у Малој Вашици коњаници су заробили 3

и убили 2 неиријатељска војника. Заплењене су 2 пушке, 500 метака, 2 опасача са фишеклијама, 1 бајонет и нешто војничке одеће.

Док су два батаљона личких пролетера покушавала да освоје Илинце и нису успевала, коњаници су имали краћи предак у тек ослобођеној Малој Вашици и очекивали су наредни борбени задатак. Командант дивизиона Аазо Билић и политички комесар Перо Танкосић били су задовољни постигнутим успехом у ноћној борби, поготово кад су обавештени да није било губитака у људству и ратном материјалу. О свему је обавештен Штаб бригаде, који је стигао у Малу Вашицу и у журбано припремао наредне борбене задатке. Показало се да је неопходно да ојачана коњичка патрола извиди терен према Градини, Батровцима и Липовцу. У освит зоре патрола се опрезно запутила сеоским путем, прешла Телећак и Накло и приближила се непријатељу. Вођа патроле двогледом је претраживао зараван изнад лакта Босуца и прилазе Градини. Приметио је грудобране ровова, земљане бункере и непријатељске осматраче. Запажања је бележио у омању свеску, коју је чувао у кожној торби и размишљао да ли да се још приближи непријатељској линији одбране. Тај рискантни подухват тражио је сагласност пратилаца, па их је упитао да ли су расположени да га следе. Били су спремни да пођу. Вођа патроле је упозорио да се обазриво крећу да што дуже остану непримећени. С обзиром на борбе у околини Илинаца и северније, Немци у Градини били су будни и бринули су да не буду изненађени. Често су помаљали главе из ровова и претраживали околину. Вођа патроле је користио невелики насип поред пута и пратиоце умешно водио. Кад су застали да осматрају из близине, истина добро заклоњени, Немци су их приметили, отворили ватру и спречили да не продуже према Батровцима. Патрола је измакла испод пљуска зрна аутоматског оружја и пожурила у Штаб дивизиона да обавести шта је приметила и доживела. Прихваћена је процена вође патроле да се у Градини налазе најмање две чете војника, да су добро припремљени за борбу и одбрану упоришта. Затражено је мишљење Штаба бригаде шта да се тренутно предузме. Уследио је одговор да један ескадрон, ојачан са два минобацача позјамљена од пратеће јединице Друге личке пролетерске бригаде, крене у напад на непријатеља у Градини. За тежак борбени подухват одређен је Први ескадрон, са командиром Душаном Букићем, политичким комесаром Живком Тијани-

ћем и замеником политичког комесара Љубомиром Миленковићем. На челу водова били су командири и водни делегати Љубан Босиочић, Бранко Дражић, Јозо Рак, Душан Копривица, Марко Шијан и Стево Поповић. Они су објаснили борцима шта их очекује и какав је борбени распоред непријатеља.

Недалеко од Градине, у 8 часова, коњаници су се развили у стрелце и вешто приближавали рововима и бункерима. Обострана палба је учестала и борба је попримала у жестини. У нападу и подилажењу непријатељским ватреним гнездима, с намером да их униште, предњачили су Момчило Скакић, заменик командира ескадрона, Љубан Босиочић, Ика Јовановић, Михаило Гузина, Љубо Миленковић, Дане Торбица, Крста Божић, Бранко Богојевић и Саво Вурдеља. Њихове ручне бомбе громињале су по непријатељском борбеном распореду и отварале бреше за наступање. Дејство позајмљених минобацача омогућавало је да се лакше напредује. Немци, међутим, нису попустили и добили су појачање из Подграћа. Истовремено су тукли њихови тешки минобацачи, са удаљених положаја код Батроваца, не штедећи муницију, угрожавали коњанике и приморавали их да узмичу. Њихове борбене положаје, после трочасовног окршаја, преузеле су јединице Двадесет друге српске космајске бригаде и борба је настављена. У њој су коњаници убили 6, заробили једног непријатељског војника и више их ранили. Заплењене су 3 пушке, 800 метака, 1 пиштољ, 1 кола животног намирница, нешто одеће и обуће. Пет коњаника је рањено. За храброст у борби и умешно командовање ескадроном Штаб бригаде је похвалио Душана Букића.

Штаб Шесте личке пролетерске дивизије одлучио је 23. јануара 1945. године, да се Прва коњичка бригада премести из Мале Вашице у Адашевце. Припреме за покрет брзо су извршене и коњичке јединице кренуле су сеоским друмом. Мештани Адашеваца срдачно су дочекали своје старе познанике, обезбедили им удобан смештај, а према могућности и нешто сточне и људске хране. Коњаници нису скривали радост што су се нашли у селу које су добро познавали, поготову његове љубазне и патриотски расположене житеље. Преморени, очекивали су да ће имати прилике да мало одахну. Међутим, посредством Штаба Шесте личке пролетерске дивизије, командант бригаде Стојадиновић примио је телефонско наређење начелника Штаба Прве армије да један дивизион упути у Вишњићево са задатком да један вод распореди у Сремској Рачи да би спречио прелаз преко Саве и контроли-

сао њену леву обалу до Јамене. Преостале снаге морале су контролисати пролазе у Босутским шумама и одржавати везу са једним ескадроном Првог дивизиона у Моровићу. На тај начин појачавано је обезбеђење левог крила борбеног распореда јединица Прве југословенске армије. Први дивизион је задржан, изузев ескадрона у Моровићу, у бригадној резерви у Адашевцима. Ескадрон у Моровићу имао је доста сложене борбене задатке: да одржава сталну везу са левим суседом, да затвори и штити све прилазе кроз Босутске шуме и свакодневно упућује извиђачке патроле према Батровцима, Липовцу и десној обали Босута. Командир и политички комесар уједно су имали задатак да успоставе везу и организују садејство са једним батаљоном Диљског партизанског одреда, који је оперисао у позадини непријатеља у Босутским шумама.

Немци и усташе осетили су појачане активности јединица Прве коњичке и смишљено су настојали да им се супроставе. Појачали су извиђачке делатности и вребали су из заседа. Коњаници су прозрели шта им се припрема, вешто избегавали клопке и остала изненађења. Настојали су да надмудре непријатеља и у томе су успевали. Непримерени су дошли, 24. јануара, у Јамену и сачекали овећу групу Немаца која је прилазила селу. Добро маскирани у заклонима, десет коњаника, на команду њиховог десетара, отворили су ватру на Немце. Четворицу су убили, неколико их ранили и приморали да побегну. Запленили су два пушкомитраљеза и поклонили их батаљону Диљског одреда. И поред извесних неуспеха, Немци и усташе очигледно нису намеравали да одустану од појачаних извиђања и грађења одбрамбених објеката у тактички значајним селима. У извештају Штаба бригаде, 29. јануара, Штабу Прве армије, о томе се, поред осталог, каже: »На нашем сектору непријатељска извиђачка делатност је живља и свакога дана наше извиђачке патроле сукобљавају се са непријатељским. У селу Батровцима непријатељ се утврђује тако да је направио и два бункера. У село Јамену до 28. овог месеца непријатељ је с времена на време улазио са мањим снагама у циљу извиђања, али 28. овог месеца навече стигла је једна цела усташка бојна са једним тешким минобацачем што изгледа имају намеру сталне посаде. Наредили смо да цео наш један ескадрон са деловима батаљона Диљског одреда нападне ове усташе...

Патроле шаљемо и преко реке Саве да испитају и извиђају непријатеља према Бијељини. На том сектору сазнајемо да су у току борбе за Бијељину. Непријатеља у околним селима

нема изузев четничких групица које долазе на одсуство или боловање. У Доњем Црнољеву има батаљон четника... «¹⁶⁾

Немци су имали разлога да се утврђују у насељеним местима у пределу Босутских и Спачванских шума. Њих су, наиме, жешће и смишљеније већ нападали борци Прве коњичке бригаде и лички пролетери. Један вод коњаника и група извиђача Шесте личке пролетерске дивизије постигли су изненађење, непримећени прешли преко Босута, 26. јануара, упали у Батровце и угрозили ојачану чету непријатељских војника. У жестоком обрачуну Немци су присиљени да беже из села и трпе губитке. Тројица су убијени и неколико их је рањено. Кад су се домогли шуме, западно од Батроваца, средили су се и припремали противнапад. Употребили су тешке минобацаче да задрже и одбију извиђаче и коњанике. У тако неповољној ситуацији командир вода коњаника предложио је командиру извиђачке групе да се правовремено повуку и умакну преко Босута.

И поред низа покушаја и офанзивних напада јединица Прве југословенске армије да се Немци протерају на Зелену линију њихове одбране, одакле су кренули, 17. јануара, у краткотрајну офанзиву, у томе се није успело. Они су само делимично враћени, у чему су имале удела и јединице Прве коњичке бригаде, на њихову двоструку Нибелуншку линију одбране, која се пружала од Мохова на Дунаву преко Ловаса, Товарника, Илинаца до Батроваца на Босуту и Саве. У низу осамдесетодневних окршаја, насилних извиђања, патролирања и демонстративних напада, јединицама Прве коњичке бригаде најчешће ће полазити за руком да се нађу иза лећа непријатељу, да му приређују изненађења и постижу завидне борбене резултате.

¹⁶⁾ Војноисторијски институт, број регистра 14/3, кутија 261.

ПОЗАДИНСКА И САНИТЕТСКА СЛУЖБА

ПРИЛАГОБАВАЊЕ РОВОВСКОМ РАТОВАЊУ

У Адашевцима се указала прилика да се позадинска и санитетска служба реорганизују и тако учине ефикаснијим и припремљенијим за снабдевање јединица, указивање здравствене заштите и учешће у наредним сложеним окршајима. Главну бригу у реорганизацији имао је Алекса Вуковић, вешт организатор, цењен и поштован, не само у Првој коњичкој већ и у јединицама којима је садејствовала и помагала у низу мањих и већих борби. Њему су свесрдно помагали помоћници Рајко Панић, Милан Орељ и Живко Прокић. Командант бригаде Срећко Стојадиновић, политички комесар Карло Шуман, њихови заменици Бошко Каралић и Буро Шаиновић и начелник штаба Стево Борота добро су знали шта значи уредно снабдевање и здравље људи за борбену готовост Бригаде и својски су подржали Вуковићеве замисли и предлоге за побољшање рада поменутих служби. Он је именован за команданта позадине Прве коњичке, а његови дотадашњи помоћници за интенданте. Рајко Панић је био интендант за интендантске послове целе бригаде, Милан Орељ интендант за исхрану и Живко Прокић интендант за одећу, обућу и гарнизонску опрему. У првом дивизиону на дужности интенданта налазио се Коста Анић, а у Другом дивизиону Владо Павковић. У Команди позадине постојали су референти санитетске и ветеринарске службе: Мирко Зорић и Слободан Велимировић. Постојао је и референт за наоружање. Да би обезбедио да Команда позадине у целости добро функционише, командант Алекса Вуковић је предузео мере да се формира Позадински ескадрон, који су сачињавала четири вода бораца. Командир ескадрона постао је Јово Новаковић, а политички комесар Јован Пјевац. Командир вода за везу био је Васо Вуковић, а по-

литички делегат Дане Торбица. У Пратећем воду за командира је постављен Виктор Фурда, а за политичког делегата Милутин Нововић. Заштитним водом командовали су Лазо Рамић, командир, и Ивица Гољачки, политички делегат. У Позадинском воду дужност командира је вршио Стево Поповић, а дужност политичког делегата Чедо Радовановић Козак.

Занимљиво је сагледати неке специфичне послове у јединицама и радионицама Команде позадине. Позадински вод, на пример, имао је десетину искусних и вредних куvara. Десетином је командовао економ Мирослав Тодоровић, зналац куварског заната и вешт у набављању животних намирница. У спретности у припремању војничких јела издвајали су се главни куvari Лазо Медић и Василије Глигоров. Командир и политички делегат вода били су задовољни радом десетине куvara и њихових помоћника. Искусни кројач Милутин Стојановић руководио је радом Кројачке радионице и настојао да се обимни послови на време заврше. Његови помоћници били су вешти и приљезни кројачи Петар Дошен и Иван Јовичић, спремни да раде дању и ноћу да би коњаници имали солидне униформе. Радионица је најчешће била пренатрпана војничком одећом коју је ваљало што пре окрпити, прекројити и пристојно припремити за ношење. У таквим приликама тражено је да кројачи дивизиона помогну у завршавању посла. Они су тако, с времена на време, долазили у радионицу и њихова помоћ је била од изузетне важности. Руководилац Сарачке радионице, за поправку и израду коњске опреме, био је Марко Гвоздић, а његови сарадници били су Миле Аксентијевић, Маринко Јокић и Радован Мијатовић. Пословима у Ковачко-поткивачкој радионици руководио је Милан Шабановић, добар занатлија и организатор рада. У документима је сачувано да су у поменутој радионици радили, поред осталих, вешти ковачи и поткивачи Милан Рајковић, Илија Ракић, Спиро Милојевић, Илија Дракулић и Власта Митровић. Њихов главни посао био је да поткивају коње, да им замењују истрошене потковице и тако их припреме за дуги кас и напорно галопирање у маршевском и борбеном поретку. У Механичкој радионици, чијим је радом руководио Илијас Рацић, поправљано је разно оружје, од пиштоља и пушака до аутомата, пушкомитраљеза и минобацача. У отклањању кварова на оружју, поред Рацића, зналачки су радили Филип Главаш и Стеван Девић. Борци и руководиоци ценили су њихово оружарско умеће и нису заборављали речи хвале. У Обућарској

радионици, на челу са Славком Шабановићем, било је пуно посла. Обућари Вукашин Бујагић и Божидар Данчуловић свакодневно су поправљали и крпили обућу коњаника. Посла је понекад било превише и малобројни обућари, и поред изузетног залагања, нису стизали да га правовремено заврше. Стога су обућари дивизиона долазили у Обућарску радионицу да помогну друговима да се посао на време заврши.

Позадинско обезбеђење у Првој коњичкој бригади било је сложен и одговоран посао низа чинилаца. Поред снабдевања разним борбеним потребама бораца у дивизионима и ескадронима, исхрана и опремање коња било је напоран и непрекидан рад команданта позадине, интенданата, њихових помоћника и осталих коњаника. Само добром организацијом и функционисањем позадинских и снабдевачких органа Бригада је могла бити спремна за разнолика дејства и постизање задовољавајућих борбених резултата.

У бригадној интендантури радили су складиштари оружја, људске и сточне хране, одеће и обуће. Они су, поред наведеног посла, били задужени да брину о своме јахаћем коњу и личном оружју. Да би се разне материјалне потребе правовремено допремале на линију фронта, у места у којима су биле мање коњичке јединице, затим из армијске и дивизијске интендантуре, бригадна интендантура је располагала са 60 запрежних кола и више товарних коња. Запрежна кола и товарни коњи стално су били упрегнути, највише у преношењу кабасте сточне и остале хране за близу хиљаду коња, затим људске хране и осталих материјалних средстава. Поред тога, запрежна возила и товарни коњи преносили су одећу, обућу и коњску опрему из радионица на положај јединица и обратно.

Ред је поменути и месаре чија имена, на жалост, нису запамћена. Они су бринули о живој стоци и снабдевању јединица месом и сувомеснатим прерађевинама. Снабдевање је понекад попримало специфичне облике и отежано је остваривано у приликама кад су поједини дивизиони, ескадрони и водови дејствовали у тешко проходним, поплављеним Босутским и Спачванским шумама и позадини борбеног распореда непријатеља. Отуда се у извештајима неких јединица могу наћи приговори да снабдевање није најбоље организовано, али се прећуткују бројне тешкоће које су то онемогућивале. Дивизиони и ескадрони, одвојени од својих пребивалишта када су извршавали борбене задатке, самостално су решавали сопствено снабдевање животним намирницама и осталим борбеним по-

требама. Најчешће су то решавали наношењем удара противнику, запленом хране за коњанике и коње, оружја, муниције и осталог.

Понекад је недостатак запрежних возила решаван мобилисањем сеоских запрега - санки - највише у зимском времену, када је веће количине сточне хране, у кратком року, требало допремити јединицама на истуреним борбеним положајима. И овом приликом треба напоменути да су мештани сремских села, у којима су боравиле јединице Прве коњичке бригаде, од срца помагали да се њени борци и руководиоци пријатно осећају. Коњаници су им се најбоље одуживали спречавајући продор непријатеља у њихова села.

БРИГА О ЗДРАВЉУ БОРАЦА, ЈАХАБИХ И ТОВАРНИХ КОЊА

У Првој коњичкој бригади, за време борби и затишја, свакодневно се бринуло о рањеним и оболелим борцима и руководиоцима, о побољшању хигијенских прилика, превентивним и осталим здравственим мерама. При том су коришћена раније стечена и проверена искуства, не само у Првој коњичкој, већ и у осталим бригадама, дивизијама и Санитетском одељењу Прве армије. У извесним приликама, када је Штаб бригаде непосредно био потчињен Штабу Прве армије, бригадна санитетска служба природно је била упућена приликом решавања низа здравствених питања на претпостављене санитетске органе, који су јој помагали у раду и оспособљавању. У том циљу предузимане су кадровске и остале мере да организација здравственог посла буде, за тадашње ратне прилике, на задовољавајућем и што вишем стручном нивоу, те да се стално побољшава. На челу санитетске службе налазио се лекар Мирко Зорић, а његов заменик је био Петар Павлица. Обојица су имали знатног искуства у збрињавању рањеника, оболелих и промрзлих бораца и ништа нису препуштали случају и природној отпорности организма. Напротив. Предузимали су хитне мере да се тежи рањеници прописно припреме за транспорт и одвезу у болницу. Јединице Прве коњичке, на срећу вешто су ратовале, тактизирале и избегавале оштрину непријатељских напада па нису имале знатнијих губитака у живој сили и наоружању. Такви борбени исходи резултат су претходних добрих припрема борбених окршаја и умешности упуштања у сударе са непријатељем.

У сваком воду надазио се један болничар и двојица носача рањеника, у ескадрону само болничар, а у дивизиону референт санитета. Имена водних болничара и носача рањеника нису позната јер им то није била стална дужност, већ их је командир вода одабирао да привремено збрињавају рањенике, полазећи од тренутног борбеног задатка и процене да ли ће губитака уопште бити. Таква пракса показала се изузетно корисном, јер је већина бораца завршила практично указивање прве помоћи и отпремања рањеника даље од ватрене линије. У време извођења већих борбених напада, у зависности од стварне потребе, у појединим водовима одабирана су два или више болничара и носача рањеника. Занимљиво је напоменути да у Првој коњичкој, за разлику од осталих бригада, није било девојака болничара и санитарских референата. За то су, вероватно, постојали објективни разлози, али је неопходно подсетити да су јануара 1945. године, заузимањем Санитарског одељења Прве армије, на челу са начелником др Војиславом Букићем, девојке ослобођене дужности болничара у водовима и четама у свим јединицама на Сремском фронту, да су њихову улогу преузели мушкарци, претходно оспособљени за одговорну и хуману дужност. Њиховим радом, о чему сведочи сачувани извештај, написан 4. марта 1945. године, Санитарско одељење Армије није било сасвим задовољно. У њему се тврди: »... Болничари нису још достигли своје другарице, које су смењене, нарочито у погледу пожртвованости, храбрости и оданости у свом послу... «¹⁷⁾

Таква констатација не може се односити на болничаре у Првој коњичкој из простог разлога што девојке, у њеним јединицама, нису биле на болничкој дужности, тако да нема места поређењу.

Болничари у коњичким ескадронима имали су нешто сложенију улогу. Били су руководиоци болничара и носача рањеника у водовима, бринули су да сваког борца оспособе да пружи прву помоћ рањеном другу и да га извуче са бојишта. Предузимали су хитне мере да се рањеници, после указивања неопходне помоћи, хитно отпреме у бригадно превијалиште. У тој хуманој мисији многи су се излагали опасности да изгубе живот, али нису узмицали. Поред збрињавања рањеника ескадронски болничари су носили терет посла у време затишја и у местима биваковања, у лечењу лакших телесних повреда, чирева, у отклањању убоја ногу и назеба. Они су водили бри-

¹⁷⁾ У рововима Сремског фронта, страна 323.

гу о одржавању чистоће у иросторијама у којима су коњаници боравили и спавали, организовали прање рубља, дезинфекцију одеће у партизанским бурадима. На тај начин спречавана је појава ширења пегавог тифуса и осталих заразних болести. Болничари су водили рачуна о хигијенском припремању хране, прању и дезинфекцији кухињског посуђа. Појава заразне жутице, подмукле и тешко излечиве болести, болничаре је обавезивала да борце упозоравају да је то болест прљавих руку и занемаривања укупне хигијене. Иван Бошић је забележио шта се налазило у санитетској торби ескадронског болничара: завој за прву помоћ, пакетић стерилне газе, бочица јода, мало вате, троугласта марама, кесица хипермангана у праху, болничке маказе, пинцета, дашчана удлага и добро наоштрени ножић.

Дивизионски референти санитета, у време вођења мањих и већих борби, имали су задатак да прихватају рањенике, донете са ватрене линије, да им укажу неопходну помоћ и одмах их упуте у бригадно превијалиште. Они су, поред тога, имали сталну обавезу да брину о неговању и опоравку реконвалесцената, тек пристиглих из болница, којима није било нужно болничко лечење и зацељивање рана. Приликом промене положаја и места боравка дивизиона, њиховог размештаја у хигијенски недовољно испитаним новим пребивалиштима, референти санитета водили су рачуна да коњаници не залазе у куће, у којима је било оболелих, нечистоће и гамади без обзира на љубазне понуде домаћина. Здравствено неподесне куће референти санитета правовремено су обележавали прописним болничким ознакама и тако упозоравали да се оне заобиђу. Дивизионски референти санитета Милош Јакшић и Велимир Димитријевић добро су сарађивали са референтом бригадног санитета Мирком Зорићем и замеником референта санитета Петром Павлицом. Њихова сарадња, другарство, међусобно разумевање, највише је долазило до изражаја у припремању и примени превентивних здравствених мера, у збрињавању и лечењу рањеника и оболелих бораца Прве коњичке бригаде.

У командном смислу референт бригадног санитета непосредно је био потчињен Штабу бригаде и за свој рад одговарао је команданту и начелнику Штаба бригаде. Руководилац ветеринарске службе др Слободан Велемировић био је потчињен команданту позадинске службе Алекси Вуковићу, реферисао му је о стању здравља коња, предузимању низа превентивних

мера да се спречи појава опаке сакагије, ждребећака, шуге и осталих сточиих заразних болести. Њему су помагали ветеринарски болничари Радован Сараловац и Милинко Иванковић.

У ескадронима и дивизионима, речено је, није било девојака болничарки и референата санитета. У бригадном превижалишту, међутим, прилежно су радиле четири болничарке, зналачки превижале рањене коњанике и испраћале их у дивизијску болницу.

ФОРМИРАЊЕ ТРЕЋЕГ ДИВИЗИОНА

Штаб бригаде непрестано је желео да се повећа ударна и ватрена моћ ескадрона и дивизиона. У тражењу најповољнијег решења командант, политички комесар, њихови заменици и начелник штаба бригаде дошли су до заједничког става да је најбоље формирати Трећи дивизион, наоружан тешким оружјем, чији би се ескадрони могли придодавати јединицама Првог и Другог дивизиона, када изводе нападе на непријатеља, да појачају њихову ударну и ватрену моћ. Корисну замисао требало је и практично реализовати. О свему је обавештен Штаб Прве армије и затражена је његова сагласност да се приступи послу. Уједно је предочено да Прва коњичка бригада нема довољно тешког наоружања и да јој у томе треба знатна помоћ. У свему томе није заобиђен и Штаб Шесте личке пролетерске дивизије, под чијом се командом у то време налазила и Прва коњичка. Повољни одговори подстакли су Штаб бригаде да се својски прионе послу, изврше темељне припреме и формира Трећи дивизион. Дивизион се могао састојати од два ескадрона: митраљеског и минобацачког, али је далеко теже и сложеније било обезбедити командни и политички кадар. С обзиром на специфичност Прве коњичке, тренутно се није могло рачунати на помоћ у кадровима из других јединица и једино је преостало да се изврши број војних и политичких руководилаца издвоји из састава два постојећа дивизиона и позадинских јединица. Штабови дивизиона обавештени су о предстојећим пословима, затражена је њихова подршка и помоћ. Разумевање није изостало, али постојали су и приговори да се очекивало да ће дивизиони кадровски јачати, а никако бројно слабити. Командант бригаде и начелник штаба, у сарадњи са осталима, припремили су предлог командног и политичког кадра за будући дивизион и ескадроне,

то образложили Штабу бригаде, те није било разлога да се не усвоји. Командант дивизиона постао је Милош Јакшић, политички комесар Перо Танкосић, заменик команданта и уједно командир ескадрона Душан Карановић, заменик политичког комесара Душан Иванковић, обавештајни официр Милорад Малетић, секретар организације Скоја Саво Радовац, интендант Коста Анић, референт санитета Милка Јакшић и ветеринарски болничар Милинко Ивановић. За командира Првог митраљеског ескадрона постављен је Душан Карановић, за комесара Милун Младеновић, за заменика командира Тодор Дурбаба и за заменика политичког комесара Никола Поповић. Командири и делегати водова били су Милан Угрица, Дане Торбица, Лазар Мандић, Михаило Гузина, Радован Стефановић и Бидо Ајетовић. У Другом минобацачком ескадрону командир је постао Буро Радовић, политички комесар Живко Тијанић, заменик командира Раде Степановић и заменик политичког комесара Петар Вишекруна. За командире и делегате водова постављени су Душан Пајевић, Даворин Влах, Јагош Остојић, Младен Јовановић, Фадил Башић и Никола Јерковић.

Дивизион је постројен на замрзлој сеоској утрини, нешто јужније од руба ушореног села, борцима и руководиоцима прочитана је наредба о формирању њихове јединице, постављењу команданта, командира, политичких комесара и делегата водова... Формирању дивизиона присуствовали су командант, политички комесар и остали чланови Штаба бригаде који су команданту, политичком комесару, њиховим заменицима и осталима пожелели пуно успеха у предстојећим борбама. А за борбе, садејство са осталим дивизионима, тек се требало наоружати и оспособити за руковање тешким митраљезима и минобацачима. Разумевањем и предусретљивошћу Штаба армије, Првој коњичкој бригади, односно њеном Трећем дивизиону, додељени су митраљеви типа »максим«, совјетске производње и минобацачи калибра 82 милиметара. Коњаници су задржали и лично аутоматско оружје, пушке и пиштоље. Обука бораца у руковању и употреби тешких митраљеза и минобацача извођена је плански и студиозно. Водило се рачуна да се обука изврши квалитетно, у што краћем року. Свакодневно се радило по крилатици: »Више зноја, мање крви«. Борци су знали да борбена вештина, умешно и оптимално коришћење тешког и осталог оружја, значе чување сопствених и туђих живота и успешно савлађивање непријатеља.

Интензивна обука нишанција, послу-жилаца и осталих трајала је до мрака, уз краће одморе, и резултати нису изостали. Међу предавачима се истицао један црвеноармејац, наредник, Николај, који је добровољно дошао у Прву коњичку, зналац свог заната, убедљив када говори о својствима митраљеза »максим«, његовом дејству и како се оно изводи. Коњаници, митраљесци, без трептаја су слушали објашњења и поуке су добро памтили. Душан Карановић, командир ескадрона и уједно заменик команданта дивизиона, свакодневно је обилазио водове, стицао увид како се сложена обука изводи и није шкртарио да највредније похвали. Николају је понуђена дужност командира вода, али је он то одбио објаснивши да га више привлачи да командује митраљеским одељењем и остане нишанција на »максиму«. За десетак дана нишанције и послужоци потпуно су овладали тешким митраљезима, међусобно се такмичили да се још више усаврше и нестрпљиво очекивали да се истакну у некој борби. Командир и политички комесар ескадрона известили су команданта дивизиона да се може рачунати да су посаде девет тешких митраљеза спремне за увођење у окршаје у свако доба дана и ноћи.

Обука минобацачлија одвијала се такође према утаначеном плану. Командир Буро Радовић и политички комесар Живко Тијанић тражили су да командири водова Душан Пајевић, Јагош Остојић и Фадил Башић своја искуства свакодневно преносе командирима одељења и осталим минобацачлијама. Њиховој приљезности није се могло приговорити јер је провером знања обучаваних утврђено да су добро овладали употребом поверених оруђа. Упоредо са интензивном обуком, коњаници су навикавани да копају ровове и заклоне за себе и тешка оруђа. Копала се смрзла земља на заравни, лево од друма, између Адашеваца и Моровића. Борци су се такмичили ко ће пре ископати сигурне заклоне, митраљезе и минобацаче поставити у удубљења да буду заштићени, а прецизно дејствују и ометају наступање непријатељских јединица. Вежбање копања ровова и заклона навикавало је борце и руководиоце да тако чине када се нађу на ватреној линији, суочени са нападима. Свестранија обука је тражила да се коњаници навикавају и оспособљавају за савлађивање разних природних препрека у наступању и повлачењу. У таквим приликама на лећа товарних коња причвршћивани су митраљези, минобацачи, муниција и командовано је да крену преко јендека, баруштина, да савлађују вештачке и живе ограде. Коњовоцима је, без

сумње, било иајтеже кад зачују повик командира да коњи галопирају под теретом који им је повијао леђа, али одустајања није било. Увежбавање савлађивања препрека касније се вишеструко исплатило, јер су коњовоци и коњи, према оној народној, били кадри стићи и утећи и на страшном месту постојати...

Прилично се оскудевало у самарима за товарне коње и осталом прибору. Добијено је, истина, више приручних самара, али они нису били прикладни за коњска леђа и наменски терет. Коњаници су размишљали како да их прилагоде стварној намени, затражили су да ковачи искују разне држаче, споне за гшстоља орућа, митраљеза и кутије муниције. Све је то, према замисли појединих коњаника, причвршћивано на самаре и осигуравало је драгоцене терет.

У току фебруара 1945. године Трећи дивизион оспособио се, кроз интензивну војну и политичку обуку, за жешће окршаје, насилна извићања и садејство са осталим дивизионима и ескадронима. Штаб бригаде био је задовољан што је новоформирана јединица оспособљена за самостално и здружено увођење у ватрене обрачуне са непријатељем. Чекао се тренутак да се то практично оствари.

ЧЕСТЕ БОРБЕ И ОБАВЕШТАЈНО-ИЗВИБАЧКЕ АКТИВНОСТИ

НАПАД НА ЈАМЕНУ И СТРАШИНЦЕ

У време припрема, формирања и појачане обуке бораца Трећег дивизиона, мање борбе, насилна извићања и патролирања јединица Првог и Другог дивизиона нису престајала. После вишедневног непријатељског офанзивног удара фронт се стабилизовао дуж двоструке непријатељске Нибелуншке линије одбране и започео је карактеристичан рововски рат, на равничарском и брежуљкастом терену, на тридесеткилометарској раздаљини од Саве до Дунава. Рововско ратовање није погодновало коњаницима, али морали су се прилагодити новонасталој ситуацији и савлађивати бројне тешкоће. На оцедином земљишту, посебно према Батровцима и Липовцу, коњаници су учвршћивали сопствене положаје, ископали ровове и заклоне. Ровове су копали, према потреби, и на осталим правцима, ако то нису спречавале подземне воде, мочварно земљиште и поплаве надошлог Босуца. Непријатељски положаји најчешће нису били далеко од предњег дела бригадног положаја, обично 300 до 400 метара, што је погодновало да се оружје ефикасно употребљава. Непријатељ није штедео муницију, често је отварао унакрсну и снајперску ватру и коњаницима није дозвољавао да изађу из ровова и заклона. На паљбу је одговарано пуном мером и непријатељ је примораван да постане обазривији. Највећу опасност, ипак, представљали су немачки снајперисти, сакривени у грању дрвећа, жбуњу, на крововима појединих кућа, добро маскирани, стрпљиво вребајући са жељом да наумљено остваре. Понекад се оглашавала и непријатељска артиљерија, однекуд из дубље позадине, од Апшеваца и рејона села Нијемаца. Гранате су фијучући долетале, експлодирале дуж истурених положаја Прве коњичке бригаде остављале стотине кратера у влажном земљишту, чак ис-

пред и иза грудобраи и заклона. Артиљеријски тутањ није носио губитке добро заклоњеним коњаницима, али је психолошки непријатно деловао. Штаб бригаде, у сарадњи са Штабом Шесте личке пролетерске дивизије, није се мирио да непријатељ преузме иницијативу и планирао је низ борбених и обавештајно-извиђачких акција дуж линије фронта и у непријатељској позадини. Најпре је уследио напад на Батровце. У том упоришту непријатељ се добро утврдио и није помишљао на одступање. Командант Шесте личке пролетерске дивизије Боко Јованић, са члановима штаба, када је сазнао распоред и јачину непријатеља, проценио је ситуацију и одлучио да један батаљон личких пролетера и вод коњаника угрозе поменуто упориште. Претходно се консултовао са командантом Прве коњичке Срећком Стојадиновићем и начелником штаба Стевом Боротом. Обојица су, као и Јованић, сматрали да се Батровци могу освојити.

Удар на непријатељско упориште изведен је енергично и смишљено. Немци и усташе покушали су да се одбране, убрзо увидели да их то може скупо коштати и побегли према Липовцу. Задржавање у Батровцима било је скопчано с опасношћу од противудара непријатеља, те је коњаницима наређено да се врате на полазни положај.

Скоро истовремено, на другој страни Босутске мочваре, у рејону Јамене, ескадрон коњаника, у садејству са деловима Диљског одреда, имао је окршаје са непријатељем који је упорно настојао да се одржи на достигнутој линији и ојача одбрамбене положаје. Сукоб се завршио без губитака.

Штаб бригаде није се мирио са присуством непријатеља - Черкеза - у Јамени и околини и предузимао је мере да их протера. У том циљу уследила је заповест Првом и Другом дивизиону да издвоје два ојачана ескадрона и крену у напад. У наређењу је објашњено да је ескадрон Черкеза запосео Јамену, да их треба прогонити и ликвидирати. Командант и политички комесар Првог дивизиона повели су ојачани Први ескадрон из Адашеваца у Моровић да се сретне са Првим ескадронем Другог дивизиона и да заједнички продуже у Вишњићево, Сремску Рачу и Јамену. За руковођење нападом одређен је Стево Борота, начелник Штаба бригаде, коме су потчињени ојачани и претежно аутоматским оружјем наоружани ескадрони. У заповести је истакнуто: »да напад буде брз, енергичан и изненадан, да се по могућности заплене коњи и опрема. Дати потребна обезбеђења према Сави и Страшинцима. Де-

таљнија усмена упутства даваће начелник штаба друг Стево Борота... «¹⁸⁾

Маршевало се ноћу, да непријатељски извиђачи не приме-те ескадроне. У близини Јамене се застало. Начелник штаба Борота и командант дивизиона Борјанић били су изненађени потпуном тишином и мраком у селу. Политички комесар дивизиона, Родић, шапатом је предложио да се неколико искусних извиђача упути првим кућама да испитају шта се тамо дешава. Његов предлог је прихваћен и петорица одважних кренули су према непријатељском упоришту. У очекивању да се извиђачи врате, Борота је наредио да се ескадрони припреме за напад и чекају наређење за наступање. Командири су водили рачуна да се у највећој тишини пређе у стрељачки поредак и одаберу правци за упад у Јамену. У близини је жуборила Сава, а подаље од њене десне обале чуо се понеки пуцањ и небо је прогорела светлећа ракета. Извиђачи су се вратили и рапортирали да ништа нису приметили на периферији села, чак ни псето или мачку. Коњаницима је било познато да су становнике Јамене усташе раније поклале, да су ретки преживели избегли на слободну територију Срема и нису се усуђивали да дођу на угашена огњишта. Начелник штаба и командант дивизиона прибојавали су се да Черкези чекају у заседи негде иза зидина попаљених и опустошених сеоских кућа. Коњаници су упозорени да се могу надати изненађењу и да опрезно наступају. У село су ушли застајујући и добро ослушкујући, без испаленог метка и проливане крви.

Начелник штаба, командант и политички комесар дивизиона нису били задовољни само заузимањем села и одлучили су да се трага за одбеглим непријатељем. Вод коњаника, са замеником командира ескадрона, упућен је према упоришту Страшинци и припремљен за напад. У свануће коњаници су ушли у село, опрезно напредовали, стигли у центар и приметили непријатељске војнике. Уследила је команда заменика командира ескадрона да се отвори ватра. Черкези су узвратили убитачком паљбом пушкомитраљеза и минобацача. Силина њихове ватре указивала је да цео батаљон, око 500 војника, бране западни део села, од моста на каналу до друма за Сољане. Надмоћ противника била је очигледна и није се смело сувише ризиковати. Вешти у јахању, Черкези су могли опкорачити за борбу добро увежбане коње и јуришати. Пушкомитраљеска ватра Черкеза је загустила и стотине зрна истовреме-

¹⁸⁾ Архив Војноисторијског института, број регистра 2/2, кутија 261.

но чвркало зидине кућа и остале заклоне коњаника. Командир вода је бринуо да се избегну жртве и борцима је непосредно наређивао како да се повлаче и један другоме штите одступницу. Још се није сасвим разданило и плашт мрака добро је дошао коњаницима да лакше узмичу. Без губитака су дошли на руб села и за тренутак су застали да одахну. Експлозије минобацачких граната, испаљених несумице, севањем су прогоревале таму, јужно од првих кућа у Страшинцима, и нису угрожавале вод коњаника. Њихов командир више се прибојавао потере на отвореном простору и ценио да што брже ваља узмаћи у Јамену. Није му било јасно зашто Черкези нису излетели из својих јазбина и предузели гоњење. Оклевали су, вероватно због недовољног познавања терена и бројног стања нападача. Командир вода увидео је да мора журити, борцима је наредио да се нађу на седлима и коњима попусте дизгине. Раздаљину до Јамене коњи су прешли галопом. Командир вода одмах је поднео извештај о стању у упоришту у Страшинцима, сукобу са непријатељем и његовом оклевању да крене у потеру. Истовремено је исказао своје запажање: да је батаљон непријатељских војника сконцентрисан у Страшинцима, да располажу, поред осталог, са доста пушкомитраљеза, 4 минобацача, са довољно муниције и граната. На основу тих података начелник штаба бригаде Борота, командант и политички комесар дивизиона Борјанић и Родић одлучили су да се ескадрони повуку из угроженог рејона и тако избегну било какво изненађење.

Ескадрон Првог дивизиона несметано је стигао у Вишњићево. Борцима и коњима омогућено је да се нахране и кратко одморе. После су отишли у Адашевце и Штабу бригаде поднет је извештај шта се све догађало у походу на Јамену и Страшинце. Ескадрон Другог дивизиона вратио се у Моровић и појачао је положај према Батровцима.

СМИШЉЕНО И ЧЕСТО УЗНЕМИРАВАЊЕ НЕПРИЈАТЕЉА

Штаб Шесте личке пролетерске дивизије, на линији фронта коју су после бригаде под његовом командом: Прва коњичка, Прва личка, Друга личка, Трећа личка пролетерска и Двадесет друга српска космајска бригада, предузео је опсежније мере да се непријатељ свакодневно узнемирава, да му се наносе неочекивани и снажни ударци. У тим борбеним подух-

ватима Прва коњичка бригада имада је зиатног удела и доприносила је да се непријатељска упоришта и одбрамбени положаји успешније савлађују.

Батровци су били трн у оку коњаницима, личким пролетерима и Космајцима. Непријатељ је упорно настојао да истурени положај не препусти, без обзира на повремена повлачења из Батроваца, јединицама Шесте личке пролетерске дивизије. Коњаницима, пролетерима и Космајцима, с друге стране, сметало је присуство непријатеља у њиховој близини и стално су настојали да му наносе ударце и присиле га да упориште трајно напусти. Немци и усташе нису се мирили да остану без значајног упоришта и отуда је чешће долазило до напада и противнапада, заузимања и напуштања Батроваца. Будући да се простире на десној обали Босута, са реком као природном препреком, без мостова, представљао је озбиљан проблем јединицама Шесте личке пролетерске дивизије да га трајније држе под сопственом контролом. Село се, поред тога, налазило близу јужног дела двоструке Нибелуншке линије немачке, одбране, упоришта Адашеваца, Липоваца, Градине, Илинача, Сољана, Врбање и непријатељска посада је могла рачунати на знатну помоћ да нападима успешније одоли. Стање у Батровцима, поред реченог, мењало се скоро из часа у час и било је тешко утврдити колико се непријатељских војника налази у упоришту и како су наоружани. Извиђачи су покушали, поред низа тешкоћа и ризиковања живота, да сазнају бројно стање бранилаца упоришта и каквим оружјем располажу. Њихова упорност уродила је плодом и Штаб Прве коњичке, у време планирања напада, располагао је подацима да 600 непријатељских војника, наоружаних лаким аутоматским оружјем, пушкама, са два лака и два тешка минобацача, чувају Батровце, Липовац и Подграђе. Команданти непријатељских јединица међусобно су стално одржавали везу и били су припремљени да један другоме упуте помоћ. Напад коњаника на Батровце припреман је тако да се штити леви бок јединица Шесте личке пролетерске дивизије, које су настојале да освоје непријатељско упориште Илинце и угрозе Нибелуншку линију јужније од Товарника.

Штаб Прве коњичке бригаде, у сарадњи са штабовима Првог и Другог дивизиона, после брижљивих припрема телефонски је наредио да један ескадрон Другог дивизиона, ојачан једном десетином коњаника Првог дивизиона, крене из Моровића према Батровцима, 5. фебруара 1945. године, и уг-

рози непријатељско упориште. Командант дивизиона, Лазо Билић, наредио је да Први ескадрон, са командиром Душаном Букићем, политичким комесаром Живком Тијанићем, замеником командира Љубаном Босиочићем и замеником политичког комесара Љубомиром Миленковићем, нападне непријатеља у Батровцима и освоји његово упориште. Уочи напада коњаницима је објашњен значај предстојеће акције и затражено је да се својски заложу да извојују победу. У том смислу одржани су састанци комуниста и скојеваца и затражено је да предњаче у борби.

Први ескадрон, са придодатом десетином из Првог дивизиона, неопажан је прешао Босут и приближио се Батровцима. Командир Букић је сматрао да је напад најбоље извести током дана, у време када се непријатељски војници припремају да ручају и постају мање будни. Његова замисао није прихваћена са одушевљењем, али није било противљења и других предлога. Командири водова, истина, лагодније би се осећали да се напад изводио ноћу, када су непријатељски војници далеко несигурнији. На прилазима Батровцима, док су прикривени коњаници ишчекивали, командир Букић је одредио правце наступања стрељачких стројева водова, њихово међусобно садејство и циљеве напада. Први вод, с командиром Лзубаном Босиочићем, уједно и замеником командира ескадрона, добио је задатак да сломи непријатељску одбрану на источној страни села и продужи у његову дубину. Други вод, са командиром Јозом Раком и делегатом вода Стевом Поповићем, обухватом је морао угрозити јужну, а Трећи вод, с командиром Душаном Копривицом и делегатом вода Марком Шијаном, северну страну Батроваца. Поменута придодата десетина ојачала је ударну моћ Првог вода и усмерена је у средиште упоришта.

У предвиђено време коњаници су упали у Батровце. Донекле изненађени, непријатељски војници нису пружили озбиљнији отпор на источној, јужној и северној страни села и прилично успаничено узмицали су његовом западном рубу, новоизграђеним бункерима и рововима, да се среде и покушају одолети притиску коњаника. Немци и усташе добили су подршку из Апшеваца, посебно од батерије минобацача, која није штедела муницију да омета и осујети наступање коњаника. У скоро целом селу проламала се пуцњава пушкомитраљева, аутомата, думбарање пушака и експлозије минобацачких граната. Она се, после сат борбе, згуснула на западном рубу

Батроваца, највише на иростору поред друма за Аиповац и бункера у његовој близини. Сеоске куће су освојене, али се тешко могло даље. Посаде у бункерима одбиле су да се предају и узвраћале су ватреним ураганима. У жестоком окршају живот је изгубио Мирко Рундић, а тројица коњаника су рањени. И поред снажног непријатељског отпора из бункера на западној страни села, ватрене подршке из утврђења у Апшевцима, припремања противнапада, ојачани Први ескадрон није попустио нити је намеравао узмаћи. Напротив. Команда ескадрона је смишљала како да неутралише непријатељске отпорне тачке и ослободи Батровце. Штабу дивизиона послат је извештај о тренутној борбеној ситуацији и очекивано је његово реаговање.

Непријатељски минобацачи и пушкомитраљеска ватра из бункера на левој обали Босуца, из Апшеваца, били су права напаст за коњанике у северном делу Батроваца и у центру села. Најчешће су се оглашавала два минобацача из прокопа код апшевачке циглане и никако се нису могли ућуткати. Минобацачке гранате погађале су кровове сеоских кућа, уз тресак их рушиле, дизале облачиће гара и прашине.

У смирај дана из Штаба дивизиона стигла је порука да се Батровци упорно не бране, да се сувише не ризикују и коњаници не излажу убитачној ватри. Командир ескадрона договорио се са командирима водова да се искористи мрак и јединице непримећено повуку на леву обалу Босуца, даље од домета непријатељских пушкомитраљеза и минобацача. При томе је планирано да Аруги вод остане на обали Босуца, код Градине, да узнемирава непријатеља и штити леви бок борбеног распореда Треће личке бригаде, која је крварила у Илинцима и настојала да заузме немачко осиње гнездо. Повлачење је умешно завршено и Батровци су препуштени непријатељу, који је имао губитке од пет мртвих и три рањена војника.

У време окршаја у Батровцима, на сектору ближе Сави и узводно према Јамени, није престајала патролно-извиђачка активност коњаника. Први дивизион, са седиштем у Моровићу, плански је упућивао ојачане патроле да испитују и контролишу рејон Вишњићева, Сремске Раче, Јамене, да прелазе преко Саве и успоставе везу са јединицама Седамнаесте источнобосанске и Авадесет друге српске ударне дивизије. Патроле су успешно крстариле, извршавале добијене задатке, о томе достављале прецизне писане извештаје. О резултатима извиђања и патролирања Штаб бригаде доставио је извештај Шта-

бу Прве армије. У њему је поред осталог, и написао: »Дознали смо да на сектору Бијељина непријатељ долази са патролама до села Дворови, Лесковача и Барица. Уз то смо дознали да непријатељ који се налази у Бијељини очекује помоћ, вероватно из Сарајева. Јачина непријатеља у Бијељини је иста као и прије.

На сектору Сољани, Страшинци и Јамена, не долазе од 3. II т.г. никакве патроле... «¹⁹⁾

Истога дана Штаб Првог дивизиона обавестио је Штаб бригаде да му упућује тројицу четника који су дошли из Црњељева, у источној Босни, у рејон Јамене и нису измакли коњичкој патроли. Међу ухваћенима налазио се Љубоје Јовановић, за кога је у извештају речено да је најдуже боравио у четничким јединицама и да може дати највише података.

СПАСАВАЊЕ САВЕЗНИЧКИХ АВИЈАТИЧАРА

Узлећући са аеродрома у Италији и северној Африци, ескадриле савезничких авиона прелетале су територију Југославије, залазиле у позадину немачког фронта, бомбардовале индустријска постројења, војне објекте и остало. Њихова загушујућа бука понекад се могла чути изнад ровова Сремског фронта. Борци су пажљиво ослушкивали и гледали у висину. И коњаници су понекад пратили лет стотине бомбардера, штићених десетинама ловаца, пожелели им срећан лет и повратак кроз ваздушни простор начет експлозијама граната немачких противавионских топова. Летови су били доста ризични, па нису пролазили без извесних губитака.

Један савезнички бомбардер, приликом повратка неколико ескадрила са бомбардовања у фашистичкој Немачкој, погодила је немачка противавионска артиљерија, маскирана у предграђу Винковаца, толико га оштетила да се нашао у диму и пламену и почео понирати. Ловачки авиони кружили су око запаљеног бомбардера да би утврдили да ли може некако да одлети у базу и да га успут штите. Пилот је забринут покушавао, још увек на великој висини, да машину извуче из неприродног понирања у хоризонталан лет и није успевао. Кад је увидео да је враг однео шалу, рекао је члановима посаде, кад су надлетали западни део оголелих Босутских шума, да морају искакати. У томе часу дим је постајао све гушћи, а пламен је застрашујуће лискао испод левог крила авиона. Чланови посаде редом су искакали у ледени понор, отварали

¹⁹⁾ Војноисторијски институт, број регистра 21/3, кутија 261.

падобране и лебдели према смрзнутом мочварном земљишту. Отромну челичну птицу, обухваћену пламеном, пилот је усмерио у храстову шуму и последњи искочио. Коњичка патрола правовремено је приметила шта се дешава, за водича узела једног теренског радника и похитала месту приземљења авијатичара. Командир патроле правилно је претпостављао да усташе и Немци могу пожурити из Страшинаца и Сољана да заробе савезничке авијатичаре, па је био веома опрезан. Патрола је журила обазриво, а теренски радник Славе је помогао да се заобиђу места погодна за непријатељске заседе.

Авијатичари су наћени у прикрајку пропланка густе храстове шуме. На позив вође патроле да се приближе, зашли су за маховинаста храстова дебла, отуда извиривали и очигледно стрепели. Ни поновљени позиви да изађу нису вредели. Вођа патроле је наумио да им се приближи, али се оправдано прибојавао да они могу употребити оружје. Теренски радник понудио се да га замени и голорук крене. Командир је набрао обрве и још једном позвао авијатичаре да изађу на чистину. На његово изненађење уследио је одзив на енглеском језику, који нико није разумео. Теренски радник им се приближавао. Неко време пратили су његове кораке и пошли им у сусрет. У рукама су имали пиштоље, лица им била напрегнута и строгог израза. Командир патроле се присетио да помене речи партизан и Тито и авијатичари су пријатно изненађени убрзали. Њихов вођа преместио је пиштољ из десне у леву руку и понудио да се рукује. Слично су урадила и двојица његових пратилаца. Коњаници су узвратили и срдечно руковање завршило се осмесима. Авијатичари нису знали српскохрватски, а коњаници енглески језик и неко озбиљније споразумевање и разговори су изостали. Гестикулирало се, махало главама да се бар нешто саопшти и разуме. Командир патроле желео је да се што пре извуку из угроженог подручја и понудио је авијатичарима коње. Они су узвратили да то не желе, да могу пешачити. Из правца Сољана огласио се пушкомитраљез једним дужим и двама краћим рафалима. То је било довољно упозорење да се што брже измиче у безбеднију зону.

Дуго пешачење заморило је авијатичаре, па нису одбили да седну на коње. Поподне су доведени у Штаб дивизиона где су изазвали приличну радозналост коњаника. Командант и комесар дивизиона и њихови заменици понешто су натучали енглески и настојали су да успоставе дијалог са неочекиваним гостима. Срицање простих енглеских реченица изазивало је

смех. Тражен је неки школарац, преводилац, међу коњаницима, али се испоставило да таквог нема у целом дивизиону. Споразумевање се најбоље остварило када су авијатичари посађени за сто са тањирима пуним пасуља и свињског меса. Очигледно добро огладнели, они су се попривхватили кахпика и тањире брзо испразнили. Довитљиви дивизионски кувар је понудио и мало додатка, али су се авијатичари учтиво захвалили и затражили воде. Понуђено им је добро сремско вино, допремљено из подрума ердевичког виногорја и нису га одбили.

После одмора и радозналост посматрања својих домаћина, нарочито чиновна на рукавима команданта, политичког комесара и њихових заменика, аутоматског оружја на зиду просторије у којој су били, авијатичарима је саопштено да ће поћи у Штаб бригаде. Отишли су захвални кувару и осталима, за добру храну и предусретљивост.

У сеоској кући у Адашевцима, у којој се налазио Штаб бригаде, авијатичаре су срдечно дочекали командант Срећко Стојадиновић, политички комесар Карло Шуман, њихови заменици Бошко Каралић и Буро Шајиновић. И овдје је било, због недовољног знања енглеског језика, проблема у споразумевању, али је некако ишло. Авијатичари су видели да се налазе у некој вишој команди, постали су затворенији и мање расположени за разговор. Њихови саговорници су помишљали да су потиштени, забринуте због губитка бомбардера, па их почеше нуткати домаћом ракијом. Вођа посаде прихватио је чашицу, испитивачки је омирисао и спустио на сто. Остали су га гледали и схватили да му жестоко пиће не прија. Његову недоумицу схватили су командант и политички комесар бригаде, подигли чашице и наздравили да отклоне суздржљивост, а можда и неповерење гостију. Тек тада су авијатичари искапили чашице. Ракија је чинила своје и допринела је да се авијатичари ослободе усиљености и постану опуштенији. Њихов вођа је откопчао официрску торбу, из ње извадио географске карте Европе и великодушно их поклонио команданту и политичком комесару бригаде. Био је то знак да цене саговорнике и да су задовољни њиховом предусретљивошћу. Командант Стојадиновић се нашао у недоумици чиме да им узврати и почео се освртати. При руци није имао ништа прикладно и махинално се машио наливпера из унутрашњег џепа. Авијатичари су схватили шта он жели и објаснили да их интересује нешто друго: црвене звезде петокраке. Стојадиновићу је одмах лакнуло и није било проблема да се авијатичарима испуни жеља.

Домаћица је спремила богату вечеру, преко стола прос-трла чисти столњак, поставила тањире и прибор за јело. Сити од доброг и нешто окаснелог ручка, авијатичари нису били за прерану вечеру, али је нису могли избећи. Домаћа чорба им је пријала, а кромпира и меса мало су појели. У току вечере команданта бригаде телефоном је позвао начелник Штаба армије, генерал-мајор Милутин Морача и питао зашто се савезнички авијатичари задржавају у Адашевцима. Стојадиновић је објас-нио и рекао да ће убрзо кренути у Штаб армије. Начелник штаба је инсистирао да они одмах крену, да им се обезбеди солидна пратња и да им не сме мањкати длака са главе.

Кад им је саопштено да морају даље, авијатичари су ус-тали, учтиво се захвалили домаћици за укусно припремљену вечеру, члановима Штаба бригаде, изашли на улицу и сели у удобне кочије. Коњи су касом потерани према Бачинцима и Ердевику и авијатичари су срећно стигли у Штаб Прве југос-ловенске армије. И ту су наишли на пристојно гостопримство, а нешто касније одвезени су у Београд. Кад су се састали са својим представницима у Београду и припремали за повратак у ваздухопловну базу у Италији, авијатичари су имали само речи хвале за борце и руководиоце Прве коњичке бригаде који су им помогли да не падну у немачко заробљеништво.

ПАТРОАНА ЧАРКАЊА И УЗАСТОПНИ НАПАДИ

Прва коњичка бригада брижљиво је чувала сопствене по-ложаје, а тиме и леви бок борбеног распореда Шесте личке пролетерске дивизије и Прве армије. Чаркања су настављена с обе стране Саве, у рејону Сремске и Босанске Раче, када су непријатељске извиђачке патроле спречаване да не пређу реку и зађу у јужни део Босутских шума.

На делу Босута, код Батроваца, борбена ситуација се компликовала и непријатељ није попустио. Чим се коњички ес-кадрон повукао из Батроваца Немци и усташе су похитали да се утаборе у упоришту коме су, очигледно, придавали изузе-тан значај у затварању улаза у дубину Босутских и Спачван-ских шума. Вод коњаника, распоређен у близини лакта Босу-та и непријатељског упоришта, повремено је изводио демон-стративне нападе и изазивао противника да троши знатне ко-личине муниције. Демонстративним нападима заокупљена је пажња бранилаца Батроваца, па су слабије контролисали пре-

деле јужно и југозападно од села. Тим простором прокрадале су се даљинске коњичке патроле и опрезно су журиле да извиђају рејон Страшинаца, Рачиноваца, Сољана и осталих упоришта у дубљој непријатељској позадини.

На источној страни Батроваца коњичка патрола је пресрела непријатељску patrolу. Огласило се њихово оружје. Била је ноћ и слабо се видело. Коњаници су били боље нишанције, убили су 2 и ранили једног непријатељског војника. Заплењен је 1 пушкомитраљез, 1 пушка, 100 метака и мања количина војничке опреме. И наредног дана настављени су сукоби патрола и није се прошло без обостраних рањавања. Тројица Немаца теже су рањени и један је издахнуо на улазу у село. Заплењена је једна пушка и нешто војничке одеће. Један коњаник је лакше рањен.

Вод коњаника посебно је удвостручио будност у време када су јединице Аруге личке пролетерске вршиле прегруписавање и смену на главном одбрамбено-нападном положају. Трећи батаљон преузео је положаје Четвртог батаљона између Трноваца и Градине, а АРУ^Г је заменио Први батаљон на обали Босута, од Градине до Кабларовца. Лево крило борбеног распореда Аругог батаљона ослањало се на десно крило истурених делова Прве коњичке бригаде према Батровцу. Таквим распоредом озбиљно је угрожавано десно крило немачких одбрамбених положаја у Босутским шумама. А^а би га заштитили Немци су упорно преотимали и бранили значајне отпорне ватрене тачке Батровце и Липовац, уз повремене тешке губитке.

Командант Аруге личке бригаде Драган Ракић, политички комесар Милан Павичић и начелник штаба Владимир Мандарић успоставили су добру сарадњу са Штабом Прве коњичке бригаде и заједно су остваривали садејство јединица под њиховом командом. Аоговорили су се, 12. фебруара 1945. године, да лички пролетери и коњаници, раме уз раме, угрожавају упоришта Батровац и Липовце и да их покушају освојити. О њиховој одлуци обавештени су командант Аругог батаљона Аруге личке бригаде, Душап Опачић Чаруга и политички комесар Душан Шашић, командант Другог дивизиона Прве коњичке бригаде, Лазо Билић и политички комесар Милорад Дракулић. Од њих је затражено да практично остварују садејство и једни другима прискачу у помоћ. Истог дана Други ескадрон Другог дивизиона придодат је Другом батаљону Друге личке бригаде да заједно нападају и прогоне жилавог противника у Батровцима и околини.

» »

Други батаљон је, ноћу 12. фебруара, прешао Босут код Градине и продужио у Батровце, Други ескадрон коњаника, са командиром Стевом Медићем, политичким комесаром Буrom Видојевићем и замеником политичког комесара Петром Раонићем, скелом је препловио реку, запутио се јужно од Батровца да их неопажен заобиђе, постави заседу у шумици Спачви и приреди изненађење непријатељу. Рачунало се, наиме, да ће усташе и Немци, под притиском личких пролетера, бежати из Батроваца у Липовац и налетети на коњанике у заседи. Предвиђање је било у реду, али напад се није одвијао савим како се очекивало. Лички пролетери су ушли у село, на озбиљнији отпор наишли су код цркве и присиљили су противника да се повлачи и брани. На средокраћи простора између Батроваца и Липовца, у захвату друма између поменутих места, неочекивано је дошло до преокрета и заустављања наступања личких пролетера, ојачаних водом коњаника, кад су се усташе и Немци средили, залегли у раније изграђене бункере и заклоне. Борба се распламсала у рејону коте 82, код Марикова и Томеваца, и трајала је скоро цели дан. У поподневним часовима, не слутећи да их нешто може изненадити, непријатељски војници зашли су у шуму Спачву и намеравали су проћи у Липовац. Залегли иза маховинастих стабала, коњаници су држали прсте на обарачима аутоматског оружја и вребали. Командир вода Мирко Дамјановић и политички делегат Стево Поповић затражили су да се шапатам пренесе да коњаници не отварају ватру док усташе и Немци не наиђу на врхове цеви оружја, тако да промашаја скоро и не буде. Нестрпљиви десетар Петар Милошевић и борац Марко Ковачевић умало нису прекршили упозорење када су приметили тројицу војника са шлемовима на главама и пушкама у рукама. Обојица су нервозно гледали преко ништана аутомата и кратким рафалима лако су могли покосити придошлице. Предухитрио их је резак рафал аутомата водника Дамјановића, који је покосио петорицу усташа и огулио кору дрвета куда су пролазили. И делегат Поповић смртно је погодио четворицу непријатељских војника и најближим коњаницима послужио за пример како се живе мете не промашују. Међу усташама је настала пометња, живи су прескакали мртве и трчећи грабили назад да избегну смртоносне поготке. Коњаници су остали у својим сигурним заклонима и нису кренули у потеру да би избегли ватру из оближњих непријатељских бункера и сукоб са појачањима која су пристизала.

И поред осетних губитака непријатељ је настојао да се среди и пређе у противнапад. Стога је упорно бранио поседнуту линију, заправо прилазе Липовцу, очекујући знатнија појачања и артиљеријску подршку. Други вод коњаника није напуштао шуму, штитио је њене прилазе и уједно држао у блокади оближње бункере. Први вод коњаника, са командиром Радом Бастом и делегатом Иваном Крањцом, придружио се чети личких пролетера, који су освојили Батровце и с њима појачавао нападе друмом за Липовац, али су задржани у наступању. Непријатељска артиљерија чешће се оглашавала и гранате су заглашујуће громињале на положајима личких пролетера и коњаника. Непријатељ се сасвим осилио. Кад му је пристигло појачање извео је три узастопна јуриша и није успео да изгубљено преотме. У вечерњим часовима уследио је четврти и најжешћи јуриш. Непријатељски војници стекли су предност, одбацили личке пролетере и Први вод коњаника са достигнуте линије, заузеле западну страну Батроваца и продужили до сеоске цркве. Код појединих кућа долазило је до борбе прса у прса и обостраних губитака. Новоуспостављени положаји ишли су средином Батроваца, почевши од десне обале Босута, поред главне раскрснице у селу, Бикова и Оштарије. Први коњички вод налазио се на левом крилу борбеног положаја, у рејону Оштарије, успешно сачекивао и одбијао повремене нападе непријатеља. Други коњички вод остао је у шуми Спачви, не знајући да се непријатељ уклонио у Батровце, а ближе Липовцу једна чета личких пролетера, не знајући да им је практично онемогућена одступница. Немци и усташе су проценили, с обзиром на њихову надмоћ, да је права прилика да јуришају на коњанике у Спачви и да их потуку. Густе стрељачки строј нападача, попуњен појачањима из Врбање и Апшеваца, устремио се према полуогољеној шуми и није штедео муницију. Командир вода је увидео да је ситуација скоро безизлазна, али се јуначки држао и припремао је борце да одоле силини неочекиваног удара. Припремљене су ручне бомбе и резервни оквири муниције. Из прикрајка шуме наизменично су се чуле команде, на немачком језику, да се иде напред. Коњаницима је сметао мрак да виде колико се непријатељских војника приближава и како су наоружани. А њих је било седам пута више неко коњаника, наоружаних пушкама и пушкомитраљезима. Командир вода, Дамјановић, претпостављао је да је противник бројно надмоћнији, али није ни сањао да ће један коњаник хачекивати и одбијати седмо-

рицу искусних војника. У тишини ноћи у шуми се чуло пуцкетање сувака и поновљена команда да се наступа. Командир и делегат вода заређали су од борца до борца, охрабривали их и припремали да никако не попусте. Отворено су предпочили да је немогуће одступити док се нападачима не нанесе такав ударац да се бреша може начинити у њиховом борбеном распореду. Припијени уз пепељаста стабла, уморни и неиспавани, коњаници су старешинама равнодушно узвраћали да неће устукнути.

Из непосредне близине, заклоњени иза дрвећа, немачки војници и њихови помагачи отворили су ураганску ватру и очекивали да им се узврати. Шћућурени и претворени у грудве ишчекивања, коњаници су се држали упутства да ни метка не испале док не заштекће аутомат њиховог командира и делегата вода. Нападаци су претпоставили да је шума, можда, пуста и смелије закорачили. Пушкомитраљезац Ратко Пајевић приметио је неколико војничких силуета, пратио их преко нишана и прижељкивао знак да потегне обарач. На удаљености од 20 метара Немце су спазили Радивоје Тонисић, Радован Милосављевић и остали коњаници и нестрпљиви се питали шта се чека. Њиховој напетости дошао је крај када је резнуо кратки рафал аутомата командира вода, у средини борбеног распореда заседе, а усијана зрна зауставила су и оборила неколико нападача. У вреви пуцњаве чули су се неприродни људски крици и позиви у помоћ. По томе се могло закључити да нападачи трпе губитке, да се неће лако сабрати да силовитије ударе. Међутим, изненада су јурнули да неутралишу лево крило заседе и изврше обухват. Дочекани су експлозијама ручних бомби и приморани су да узмичу. Њихови мртви остали су на месту окршаја, а рањеници су однети да им се укаже прва помоћ и да буду отпремљени у болницу. Командир вода интересовао се да ли је неко од коњаника страдао и био је задовољан што никога зрно није ни окрзнуло. Немци и усташе нису намеравали да одустану од напада, да коњанике трпе у свом борбеном распореду, да им угрожавају лећа и бокове, и опет су јуришали. Претходно су испаљивали светлеће ракете да осветле шуму Спачву, да имају бољи преглед и сигурније подилазе. Коњаници су спремно чекали да их одбијају, самопоузданије вребали и припремали ручне бомбе. Јуриш непријатеља заустављен је на петнаестак метара од непоробојне бусије коњаника, истовремено рафалима аутомата и правовременом и вештом употребом ручних бомби. Немци,

опет, нису имали другог избора него да трком узмичу, односећи мртве и рањене. У краћем предаху, док се није знало шта непријатељ даље намерава, командир и делегат вода су увидели да су препуштени сами себи и тражили су начина како да се у току ноћи извуку из шуме, преоране минобацачким гранатама и ручним бомбама. Положај вода, обојица су знали, још више је угрожен када се чета личких пролетера, захваљујући ангажовању и задржавању непријатеља на простору Спачве, извукла испод убитачне непријатељске ватре и оставила потпуно небрањен правац према Липовцу. Командир вода упутио је тројицу извиђача да опрезно испитају прилазе шуми и пронађу неку брешу куда би се сигурно могли проћи и запутити источној страни Батроваца, терену који су контролисали и бранили лички пролетери и коњаници. Извиђачи су примећени на југоисточном излазу из шуме, засути пушкомитраљеским рафалима и једва су изнели живе главе. Са душом уврх носа, народски речено, они су дотрчали командиру вода и проговорили да је војник до војника на источној страни шуме, да неки улазе у њено шипражје и намеравају је прочешљати. Командир је схватио да су нападачи добили појачање, да су попунили проређене редове и да ће појачати нападе. Време није дозвољавало да се сукоб избегне и завара траг. Борци су припитани колико муниције и бомби имају. Неволни одговори потврдили су да су залихе отањиле, да се прибојавају да ће их брзо утрошити. Командир их је саветовао да штеде муницију, да обараче аутомата и пушкомитраљеза потезу кад добро нанишане у противника и процене да промашаја неће бити.

Трећи и најгушћи јуришни строј непријатеља закрилио је скоро целу шуму и угрожавао бокове вода коњаника у заседи. Зрна су долетала у ројевима, рањавала стабла, фијукала изнад глава коњаника и, на срећу, нису их погађала. Из руку нападача полетале су активирани ручне бомбе да начну лево крило вода у заклону. Три су згромињале у близини борца Милосављевића, али га нису озледили. Четврта му је шиштећи бубнула поред главе, али је он имао толико присебности да је зграби и врати нападачима. Експлодирала је испред њихове јуришне групе, нанела јој озбиљне озледе и омела је у наступању. Командир одељења, када је видео шта се десило, честитао је Милосављевићу и уједно га похвалио што штеди сопствене бомбе. Грчевити отпор коњаника и њихова вештина у борби изблиза, приморали су нападаче да опет узмичу и

смишљају шта да раде. Испоставило се да је најбоље да артиљеријске и минобацачке гранате смлате шуму Спачву и неутралишу борбени положај вода коњаника. Али минобацачи и топови нису били при руци, употребљавани су у борби у самим Батровцима и требало их је довући на нове положаје. Док је то припремано извиђачи су напипали небрањени излаз на југозападној страни шуме. Други вод се трком извлачио, под плаштом мрака, заколишним путем стигао у рејон Оштарије и тако дошао у састав свога ескадрона. За јуначки отпор коњаници су добили похвалу команде ескадрона и предложеи су да их похвали Штаб Прве армије. У свему томе најчудније је било да нико од коњаника Другог вода није смртно погађен нити је задобио лакше или теже ране.

У строго поверљивом извештају Штаба Прве коњичке бригаде, 15. фебруара 1945. године, Штабу Прве армије, написано је, поред осталог: »Нарочито су се истакли другови пушкомизраљесци то Пајевић Растко који је убио 3 и ранио 1 непријатељског војника, Тонисић Радивоје убио 4 непријатељска војника и 2 ранио, Милосављевић Радован убио 1 непријатељског војника и 3 ранио и водник истог вода Дамјановић Мирко својом хладнокрвношћу у командовању... «²⁰⁾

Без обзира на очигледно половичан успех у дотадашњим окршајима, Штаб дивизије није прихватио да се напади обуставе и тражио је да се Батровци и Липовац освоје и бране. Лички пролетери и коњаници били су спремни да изврше постављени задатак. Штаб Друге личке пролетерске бригаде у борбу је увео и Четврти батаљон, а начелника штаба Владимира Мандарића одредио је да руководи јединицама и усклађује њихове нападе. За подршку је издвојена батерија тешких минобацача, да дејствује са положаја у рејону Градине и неутралише најтврђе отпорне ватрене тачке у упоришту. Коњаници су посебно ангажовани да контролишу пролазе у Босутским шумама и штите леви бок јединица усмерених на Батровце.

Наредних дана напади су понављани, али битнијих промена није било. Непријатељ се жилаво бранио и одолевао притисцима, а прелазео је и у противнападе. Штаб Друге личке бригаде је, 18. фебруара, одлучио да се напади обуставе, да се преморени Други и Четврти батаљон врате преко Босута, а њихове положаје источно од Батроваца преузео је и бранио Први батаљон, у садејству са коњичким јединицама на његовом левом крилу.

²⁰⁾ Војноисторијски институт, број регистра 30/3, кутија 261.

ДРАГОЦЕНИ ОБАВЕШТАЈНО-ИЗВИЈАЧКИ ПОДАЦИ О НЕПРИЈАТЕЉУ

Упоредо са борбеним дејствима, патролирањима, ловљењем живих језика, континуирано је настављен обавештајни и извиђачки посао на доста широком простору, у скоро свим упориштима у позадини непријатеља на Сремском фронту, у североисточној Босни, чак до Бијељине и Брчког. У том значајном послу даноноћно су се ангажовали обавештајни официри Прве коњичке бригаде, његови помоћници, обавештајни официри дивизиона и специјално припремана одељења и водови коњаника. Обавештајци су тражили ослонац у народу, ту налазили поверенике и поверавали им значајне задатке. Штаб армије, заправо његово обавештајно одељење, са мајором Вучковићем на челу, много је тражио од обавештајца Прве коњичке бригаде и понекад добијао и више него што се очекивало. Прикупљени подаци најпре су достављани Штабу бригаде, а потом, према потреби, Штабу дивизије и Штабу армије. Подаци су коришћени у припремању и извођењу напада на непријатељска упоришта и насељена места, за упућивање авиона са аеродрома у Руми, Шапцу и осталих, да бомбардују непријатељске колоне у покрету, складишта муниције и остале објекте од значаја за борбену готовост непријатеља.

У фебруару 1945. године обавештајно је обрађена широка територија под контролом непријатеља и прикупљени су драгоцен подаци. Обавештајни официри Другог дивизиона доставио је извештај о ситуацији на сектору Жупање, Бабине Грде, Врбање и околних места. У ризикантном послу, скопчаном са животном опасношћу, помагала му је обавештајка Тиха, са нарочитим смислом запажања, и разграничавања битног од небитног. У поменутом извештају констатује се да су немачке јединице, почетком фебруара, добиле наређење да напусте подручје Брчког, Жупање и Винковаца и да је непознато зашто то морају учинити. С тим у вези неке цемачке јединице одмах су напустиле Брчко, стигле у Жупању и продужиле у Винковце. Њихова колона, састављена од мањег броја пешака, више запрежних возила, товарних коња и мазги, била је дуга скоро 5 километара. Обавештајни официр, уз помоћ поуздане сараднице, сакривен на погодном месту, непосредно је посматрао и запазио да су непријатељски војници, у издуженој колони, претежно наоружани пушкама, са 40 лаких стројница и без тешког оружја. На војницима је приметио летњу жу-

ту одећу и двоструке зимске кабанице. Није му промакло око 500 грла племените стоке и регистарски бројеви војних возила: 44.173.. 170.. 171.. до 200.. Из Жупање, из улице Бана Јелачића, отишле су како је известио обавештајни официр, радне сатније, а за покрет су припремана два санитетска батаљона, број 47315 и 47728, да се упуте у Винковце. Истовремено је утоварено око 7 вагона муниције, који су придодати путничком возу за Винковце. И десет артиљеријских орућа отпремљено је из Жупање. Обавештајац није занемарио распоред непријатеља и артиљеријских орућа у околини и на прилазима вароши. Један топ је приметио на улазу у фабрику танина, а раније примећени на друму између Жупање и Гаја и бари званој Обала, некуда су одвучени. Разна муниција, претежно италијанске и руске производње, налазила се у складиштима фабрике танина. Јављено је, такође, да је у Жупању из Брчког, стигла колона од 200 војника и 50 товарних коња и да се ту нису дуже задржавали. Из Бошњака је стигла колона тенкова и заноћила код Шелендовог млина.

Подаци су неоспорно указивали да су се јединице немачке Групе армија »Е« и остале ужурбано извлачиле из североистичне и северне Босне и долазиле у залеће Сремског фронта.

Обавештајни официр Првог дивизиона, Гојко Шевић, налазио се на другој страни Саве и Дрине, у потрази за подацима о непријатељу у Семберији и јужно од Бијељине. V ризикантом и тешком послу, присно је сарађивао са официрима Команде меета Бијељина, претежно са поручником Мујом Чорбићем и његовим помоћницима. Откривање груписања, намера и покрета непријатеља у Семберији, дуж десне обале Саве, почевши од Брчког до Босанске Раче и ушћа Дрине, имало је посебан значај за борбени распоред Прве коњичке бригаде и обезбеђење њеног левог бока. Честе промене на бојиштима, неочекивани покрети и промене положаја непријатељских јединица, стално су условљавали да обавештајни официри даноноћно трагају и долазе до најсвежијих података. Њихова марљивост, извештаји потврђују, непрекидно се испољавала и резултати нису изостајали. За сектор Бијељине и околине јављено је, 5. фебруара, да су наше јединице обуставиле напад на град, да су одустале од блокаде и отишле на нове положаје: Седамнаеста источnobосанска ударна дивизија угрожава саобраћај на друму према Брчком, а Двадесет осма славонска ударна дивизија спречава наступање јачих неприја-

тељских снага од Дрињаче и Зворника према Бијељини, чије је бројно стање било тешко открити. У Бијељини је, наиме, тренутно било око 6.000 непријатељских војника, углавном из састава немачке борбене групе »Скендербег« и 7. СС дивизије »Принц Еуген«. Уз њих се налазило 500 зеленокадроваца и 2 батаљона четника. У извештају је истакнуто да ојачане немачке и четничке патроле, обично 30 до 40 војника, залазе у села Трњак, Диздарево, Дворове, североисточније од града, да понекад долазе до Босанске Раче и обале Саве. То сазнање упозоравало је делове Прве коњичке бригаде, истурене према Сремској Рачи и ближе Јамени, да поостре будност и осујете непријатељске јединице, да не форсирају реку и пређу у рејон Босутских шума.

У наредном извештају, два дана касније, поред понављања већ познатих података, откривају се праве намере Немаца: задржаће се у Бијељини док не пристигну њихове јединице из Зворника и Брањева, око 8.000 војника, које су наоружане, поред осталог, са више брзометних топова и располажу знатним бројем тенкова. Нешто више је објашњено о бомбардовању Бијељине, вероватно на основу раније достављених обавештајних података, да би се указало на пропусте и последице. Обавештајни официр је тврдио да су већином порушене куће сиromaха и да је погинуло 30 цивила. Бомба је погодила и кућу зубара Курчића, у којој се налазио немачки штаб, убила два официра и два војника. Да би прикрили место биваковања, немачки официри свакодневно су мењали место свога штаба и становања. Од њих се дознало да ће град бранити и по цену највећих жртава.

Ширећи обавештајну делатност у непријатељској позадини, обавештајни официри Прве коњичке бригаде имали су солидан и сугуран ослонац у Обавештајном центру Жупањског среза. Обострано добра сарадња, умеће у послу, добро су дошли Штабу бригаде и Обавештајном одељењу Прве армије ради планирања напада и упућивања ескадрила авиона да бомбардују возове, јединице у покрету, одбрамбене циљеве у градовима и селима у непријатељској позадини. У том смислу занимљив је извештај, заправо препис низа података из Обавештајног центра жупањског среза, за борбене потребе Штаба Прве коњичке бригаде. Извештај потврђује да се плански и систематски радило да се обавештајно обради низ значајних непријатељских упоришта испред положаја и шире зоне дејства јединица Прве коњичке. Обавештајци су пошли од Страшинаца у којима тренутно, 8. фебруара, није било непри-

јатељских јединица. Једино су непријатељске ојачане коњичке патроле долазиле из Дреноваца, завиривале у скоро сваки кутак села и увече се враћале у полазно упориште. У Бурићима није било непријатељских јединица. У Рачиновцима се налазила сатнија окорелих усташа, без тешког наоружања, која је припадала Жупањској усташкој бојни. Упориште Сољане чувало је 150 војника, доста уморних, који су тек стигли из тешких борби у северној Босни. Имали су слабу одећу и обућу и лако оружје. Били су то претежно Черкези, нешто усташа и војника црне пути. Черкези су изјављивали да су у Сољане стигли да се мало одморе и да ће убрзо кренути даље, највероватније према Винковцима, а можда и назад - у Босну. Из обавештајног извештаја који је уследио пет дана касније, 13. фебруара 1945. године, може се видети да Черкези нису напустили Сољане, да су смештени у неколико кућа у центру села, да се бахато понашају, отимају храну и малтретирају поједине мештане. Чак су ухапсили 12 цивила и оптужили их да сарађују са обавештајцима Народноослободилачке војске. Међу ухапшенима нашао се и Марко Ковачевић, председник Месне организације Хрватске сељачке странке. Сви ухапшени су страдали. Из тог податка могло се закључити да мештани имају разлога за незадовољство и да се неће помирити да Черкези пљачкају и убијају. Поменути извештај указује да се стање у Страшинцима променило, да село није без непријатељске војске. После извићања ојачане непријатељске коњичке патроле, већ сутрадан у Страшинце је дошло 200 Черкеза који су оспособљавали бункере и ровове за одбрану. Обавештајни официр је упозорио Штаб бригаде да нема података чиме су Черкези наоружани и препоручио је да извиђачи-коњаници буду изузетно опрезни ако крену према Страшинцима. Такође је, предложио како би било добро да једна бригада зађе у дубину Босутских и Спачванских шума да неутралише нека непријатељска упоришта. Предлог је правдао чињеницом да су Немци напустили поменуто подручје, да се само један батаљон 7. СС дивизије »Принц Еуген«, налази у Брчком. Поред њих, у граду на Сави било је доста припадника 1. белогардејског (козачког) корпуса, нешто домобрана, зеленокадроваца и четника. Очекивало се, међутим, да две дивизије Немаца стигну из рејона Бијељине у Брчко и продуже у позадину Сремског фронта. У прикупљању обавештајних података на доста широком простору и у сарадњи са обавештајним официрима Прве коњичке бригаде знатну улогу имао је друг Миле, шеф Обавештајног центра у непријатељској позадини.

Баталјон Черкеза налазио се и у Врбањи. Војници су били преморени, слабо одевени и наоружани. Имали су знатан број рањеника, које су довели из Босне и намеравали их транспортовати у неку немачку војну болницу. Већина Черкеза становала је у згради желеничке станице и обезбеђивала пругу. Њима није пријао боравак у Врбањи коју су надлетали авиони са петокракама на крилима, бирали циљеве, вешто се обрушавали да бомбардују и митраљирају. Баш у време доласка Черкеза у Врбању ескадрила авиона бомбардовала је непријатељски транспортни воз на отвореној прузи и паралисала саобраћај између Брчког и Винковаца. Нешто касније, вероватно да би избегли бомбардовање из ваздуха, Черкези су се распоредили да бивакују у сеоским кућама.

Обавештајни официр свакодневно је пратио промене стања у непријатељским упориштима и о томе правовремено обавештавао Штаб Прве коњичке бригаде, знајући да ће драгоцене и најсвежије подаци бити достављени и Обавештајном одељењу Прве армије. Он је обавестио да је сатнија усташа напустила Рачиновце и отишла да обезбеђује део железничке пруге између Брчког и Винковаца. У село је из Брчког дошло 300 Черкеза, који су се сместили и хранили у сеоским домаћинствима. Имали су претежно аутоматско оружје и упориште су добро чували. Чета добро наоружаних Черкеза, налазила се у Дреновцима, а патроле је упућивала према Млаки и Страшинцима. Нешто касније упориште је појачано доласком још једне чете војника, старих од 45 до 60 година, донекле разочараних у Немце који им нису обезбеђивали ни пристојно следовање хране. У разговору са сарадницима обавештајних официра Прве коњичке, поједини Черкези нису крили да би се предали јединицама Народноослободилачке војске, али су се плашили да ће бити сурово кажњени.

У Гуњи, на левој обали Саве, североисточно од Брчког, врло је од непријатељских јединица које су туда пролазиле, користиле возове да се упуте за Врбању и Винковце. Оне су користиле и друм за Жупању и мост на Сави за прелаз у Брчко. У Бошњацима се налазила усташка милиција, са звучним називом »За одбрану истока«, али већина није најбоље знала шта ти појмови заиста значе. У село су понекад долазиле и немачке јединице да се неколико дана одморе и продуже даље.

Непријатељски гарнизон у Жупањи био је изузетно интересантан за обавештајце Прве коњичке бригаде и Обавештај-

ног центра жупањског среза. У гарнизону, будући да је служио за пролаз и краће предахе више непријатељских јединица, свакодневно су се дешавале веће и мање промене. Обавештајци су улагали много напора да их добро и тачно сагледају и претпостављене правовремено обавесте. У Жупањи се налазила 4. бојна 13. усташког стајаћег здруга. Мањи делови поменуте бојне штитили су нека села у западном делу жупањског среза. Немачке војске није било. Усташка милиција појачавала је одбрану више упоришта. Макадамски друм од Привлаке према Градишту непријатељске радне јединице покривале су дрвеном подлогом, нарочито на местима пуним глиба, да би га оспособиле за саобраћај и по најнеповољнијем времену. Обавештајном официру није било јасно зашто се Немци упуштају у огроман посао, условљен довозом знатних количина хрстових облица и дасака. Претпоставио је, ипак, да то чине с намером да обезбеде најповољнији правац извлачења својих јединица, у случају изненадне потребе, са Сремског фронта према Бабиној Греди и западније. Обавештајни официр је признао да није успео да сазна шта се дешава у Липовцу, упоришту често изложеном ударима јединица Шесте личке пролетерске дивизије и Прве коњичке бригаде. Неуспех је образложио изузетном будношћу непријатеља који никоме није дозвољавао да уђе и изађе из упоришта.

У наредном извештају о стању у Жупањи обавештајци су открили да је 4. усташка бојна наоружана лаким аутоматским оружјем, са 4 тешка митраљеза и 3 лака минобацача и да је њен командант, Матић, усташки поручник. Његово је кретање, очигледно, праћено и обавештајци су, изгледа, имали намеру да га изненаде и ухвате. На такву помисао наводи део извештаја у коме се каже да поручник Матић, уз јаку оружану пратњу, залази у нека села у околини Жупање, а када се налази у вароши крије куда се креће и само једном преноћи на истом месту. Новост је представљала и убрзана мобилизација средовечних и млађих људи, рођених 1902. године и касније, закључно са 1928. годином. Многи су желели да избегну војну обавезу и не служе у непријатељским јединицама, али им то није успевало. Већина је допраћена у Винковце, да попуни јединице 8. ловачке пуковније, а некима је понуђено да оду у Загреб, ако пристају да обуку усташку униформу.

Прикупљени обавештајни подаци коришћени су у припремању личких пролетера и коњаника за поход и борбене обрачуне у непријатељској позадини Сремског фронта и посредно, за садејство са јединицама Аруге армије у источној Босни.

XI Део

ПОХАРА У НЕПРИЈАТЕЉСКИМ УПОРИШТИМА

**УСПЕШНО САДЈЕСТВО ЛИЧКИХ ПРОЛЕТЕРА
И КОЊАНИКА**

Знатне снаге немачке Групе армија »Е« даноноћно су крвариле у долини Дрине, од Зворника према северу, у настојању да се извуку преко Бијељине и стигну у позадину Сремског фронта. Јединице Друге југословенске армије, са командантом Кочом Поповићем, политичким комесаром Блажом Ломпаром и начелником штаба Лзубом Вучковићем, улагале су огромне борбене напоре да нанесу поразе Немцима у долини Дрине и источној Босни. Најтеже и најдраматичније борбе вођене су у времену од 14. до 18. фебруара, на простору од Зворника до Шепка, када се ојачана 22. немачка гренадирска дивизија нашла у заиста незавидном положају. Њој је у помоћ притекао 734. немачки ловачки пут из Винковаца, па су њени противнапади појачани. Покрет 734. ловачког пука на време је откривен и Врховни штаб НОВ и ПОЈ, да би се посредно помогло јединицама Друге армије, саопштио је Штабу Прве армије, 18. фебруара 1945. године, поред осталог, и следеће: »Непријател. пребацује јаче снаге правцем Брчко - Бијељина, са намером продора ка југу и састављања са опкољеном немачком групом која је на сектору Зворник - Браћево озбиљно угрожена дејством јединица Друге армије.

Ради спречавања непријатељског појачаног дејства на овом сектору и олакшања извршења задатка јединицама Друге армије, појачајте дејство и развијте највећу активност ваших јединица, а нарочито на левом крилу... «

Из цитираног саопштења произилази да је поручено да се напади појачају на простору који је бранила и контролисала Прва коњичка бригада и јединице Шесте личке пролетерске дивизије. Штаб армија одмах је саопштио Штабу дивизије да

се угрозе непријатељска упоришта Страшинци, Сољани, Дреновци и Рачиновци. Командант дивизије Боко Јованић, са члановима штаба, одредио је три батаљона Прве личке пролетерске и ојачани Први дивизион Прве коњичке бригаде да крену у борбени поход у непријатељску позадину. Захтев је одмах размотрен у Штабу Прве коњичке и сматрало се, поред осталог, да би добро било, приликом планирања борбеног подухвата, имати најсвежије податке о непријатељу у тим местима. Обавештајни официр је, преко својих обавештајаца и сарадника, за неколико часова поднео команданту бригаде Стојадиновићу извештај, у коме се наводи да се у Страшинцима налази батаљон Черкеза, око 300 војника, којима командују немачки официри. Они су имали, поред пушака и аутомата, 2 топа мањег калибра, 4 тешка минобацача и 30 пушкомитраљеза. На прилазима селу било је 5 бункера: на северној страни 2, на источној 1, са нешто отворених ровова, на јужној 1 и на западној страни 1. Бункери од тврдог материјала били су и на путевима који су увирали у Страшинце. Јача предстража, око 30 војника, наоружаних са три пушкомитраљеза, налазила се код мостића одакле је пут водио у Моровићку шуму. Посаду упоришта у Рачиновцима сачињавала је чета војника, у Сољанима ојачана чета, у Дреновцима две чете, у Врбањи батаљон усташа и Черкеза. У Гуњи се налазила батерија тешких артиљеријских оруђа, припремљених да дејствују према Босутским и Спачванским шумама и положајима Прве коњичке бригаде. Поменути упориштима брзо је могла стићи и знатнија помоћ из оближњих гарнизона и дубље позадине. Обавештајни официр је навео, на крају извештаја, да су подаци добијени од одборника Марка у Страшинцима, који је поуздан и сналажљив. Подаци су проучени у штабовима Прве личке и Прве коњичке бригаде и добро су послужили за припрему и извођење напада.

Кад је примио усмено наређење Штаба дивизије, 18. фебруара, да један дивизион стави под команду Штаба Прве личке пролетерске бригаде, с командантом Митром Закланом и замеником политичког комесара Миланом Грубићем, командант Прве коњичке Срећко Стојадиновић позвао је команданта Првог дивизиона Милана Борјанића, политичког комесара Гојка Родића, заменика политичког комесара Буру Мандарића и потанко им објаснио шта предстоји. Уједно им је објаснио да ће тројица чланова Штаба бригаде бити ангажовани у извођењу напада и налазити се у Штабу Прве личке. Командант

бригаде је пожело да Први дивизион постигне завидне резултате у наредним окршајима. Борјанић је обећао да успех неће изостати и да ће зналачки сарађивати и усклађивати нападе са јединицама личких пролетера.

Уследила је писмена заповест команданта бригаде да Први дивизион, са свим расположивим снагама, крене правцем Адашевци - Моровић - Вишњићево - Сремска Рача - Јамена. Остали део заповести и наређења како је наглашено, Дивизион ће примити од команданта Прве личке пролетерске бригаде која је раније кренула означеним правцем.

Коњаници су се добро припремили за прилично дуги марш и борбу. Командири, политички комесари ескадрона и њихови заменици Душан Нулибрк, Борће Судар, Иван Јерковић, Стево Цвркаљ, Иван Бошић и Иван Топић окупили су командире и делегате водова Владу Дамјановића, Даворина Влаха, Николу Поповића, Васу Пајића, Буру Поповића, Крсту Божића, Јову Кесића, Милисава Јовановића, Марка Гвозденовића и Божидара Ранчића да им предоче да воде рачуна о коњима, оружју, борцима, десетарима и себи. То је значило да се у време борбе не сме тек тако »грлом у јагоде«, да су животи бораца и старешина најважнији, уз истовремено наношење удараца непријатељу.

Дивизион је кренуо ходом, а нешто касније, на бољем путу, касом, да сустигне пролетере Прве личке. Коњаници су били расположени, збијали су пошалице на рачун нечије неспретности и гласно се смејали. Командирима и политичким комесарима ескадрона није сметало добро расположење потчињених, њихове пошалице, али су желели да се заори и песма из десетина грла, разуме се тиха, да се не би проломила кроз дубину Босутских шума које се никад нису могле довољно испитати и контролисати. Храбри командир Цвркаљ први је запевао, а остали су га пратили. За њиховим леђима остали су Адашевци и на виду се помаљао Моровић. Песму је прекинула команда да се коњи потеряју касом. Иза коњских копита заврцале су грудвице смрзле земље и брзо се стигло у сремско село, на утоку Студве у Босут, где су кратко одмарали. Борци Другог дивизиона, смештени у Моровићу, срдечно су дочекали своје другове и зажалили што им се не могу придружити у освајању непријатељских упоришта.

У Вишњићеву Први дивизион је сустигао јединице Прве личке бригаде и убрзо је избио на њихово чело. Командант дивизиона Милан Борјанић и политички комесар Гојко Родић

одмах су се јавили комадаиту бригаде Митру Заклану да приме конкретне борбене задатке. Убрзо је уследио застој и предах пролетера и коњаника, а команданти и политички комесари батаљона и дивизиона окупили су се код команданта бригаде да детаљно утаначе план напада и начин његовог извођења. Други батаљон, под командом Милоша Тодорића и Симе Башкота, добио је задатак да упориште Страшинце напада с југозападне стране, преко шуме Кучине, с тим да једну чету усмери да затвори правац према Дреновцима. Лево од њега, а западно од упоришта, у захвату друма према Сољанима, морао се поставити Други коњички ескадрон да осигура поменути правац и спречава узмицање непријатеља из Страшинаца. Трећи батаљон је морао упасти са североисточне, а Четврти са источне стране. Он је истовремено имао задатак да штити правац од Рачиноваца и помаже у транспорту рањеника.

Кад је за предстојећу борбу све утаначено, командант бригаде је упитао да ли има нешто нејасно. Његово издужено и енергично лице, још изражајније под лелујавим пламичком лојанице, нетремице су гледали команданти батаљона, командант дивизиона, политички комесари и ћутали. Командант бригаде држао се оне народне да ћутање значи одобравање, додао да ће у бригадној резерви задржати брзопокретни Први коњички ескадрон и да се одмах може кренути да би се напад извео у предвиђено време, у 4 сата ујутру.

Покрет је настављен у највећој тишини, по мраку. На челу дугачке борбене колоне пролетера били су коњаници Првог дивизиона, усправни на седлима, навикнути на опасност и ослушкивање. Ишли су насипом поред Саве која је монотono шумела и испаравала облачиће магле. С десне стране колоне, у Босутским шумама, ништа се није чуло и примећивало. Штаб дивизиона није ништа препуштао случају и упутио је патролу - претходницу да испитује сваки метар пута до Јамене, практично до полазног положаја за напад пролетера и коњаника. Насип поред реке био је погодан за приближавање непријатељу. Природна препрека, Сава, штитила је да Немци, усташе и четници не пређу из североисточне Босне и приреде изненађење. Знајући и процењујући заједно са чланом штаба Прве коњичке, да је део насипа и пута од Сремске Раче до Јамене, изложен удару са супротне десне обале реке, командант Прве личке бригаде је прихватио да се један вод коњаника распореди да штити осетљиви правац.

Попаљено сремско село Јамена, у коме су усташе извршиле страшне злочине над недужним мештанима, углавном же-

нама, децом и старцима, било је скоро без живе душе и сабласно је изгледало у сивилу ноћи. Пролетери и коњаници с иијететом су пролазили поред зидина кућа, убрзавали кораке да што пре стигну Страшинцима и сачекају знак за напад. Водичи су помагали да се не залута. Командант бригаде је упућивао курире командантима батаљона и командиру ескадрона да дозна да ли се све чини према утаначеном плану, а они су се враћали са повољним вестима и није било места командантовој забринутости. У Страшинцима је владао мир. По томе се дало закључити да Черкези и Немци нису открили шта се припрема. Заменик политичког комесара, Милан Грубић, нестрпљиво је чешће виркао у ручни сат и прижељкивао да време брже тече. Затим се пригнуо команданту и шапнуо му да је преостало свега десет минута до почетка напада. Хладнокрвни Митар Заклан је узвратио да ће то зачас проћи и испитивачки зурио у обрис села у равници.

Знак за напад није дат како је договорено, испаливањем по три црвене ракете, из стрељачког строја Другог батаљона, него пуцњавом на североистоку села. Шта је пореметило договорени ред ствари? Водич и претходница Трећег батаљона прерано су наишли на Черкезе и Немце на месту где их нису очекивали. Судар је био неизбежан и обрачун је почео нешто пре предвиђеног времена. Команданта и политичког комесара Другог батаљона није збунила прерана пуцњава, на супротној страни од њиховог стрељачког строја и села и одмах су испалили по три црвене светлеће ракете да тако означи да сви батаљони крену на непријатељско упориште. Други коњички ескадрон на време је стигао да се распореди на левом крилу Другог батаљона Прве личке бригаде, да осигура правац од Сољана и Дреноваца и истовремено контролише западне излазе из нападнутог упоришта. Борба је попримила у жестини, збуњени непријатељски војници нису успевали да се сасвим приберу и пруже озбиљнији отпор. Многи су падали смртно погођени ватром пушкомитраљеза и експлозијама ручних бомби. На повике да се предају, доста их је дигло руке и стрепећи чекало. Лички пролетери одмах су се потрудили да заробљенике спроведу у позадину. Њихово оружје и опрема су заплењени и одвожени из упоришта. Неколико непријатељских војника покушало је умаћи друмом за Сољане, али су налетели на коњанике. Зауостављени су наизменичним повицима да се предају, али нису стали и положили оружје. У покушају да учине оно што су наумили, отворили су ватру из

аутомата и пушака и умало нису усмртили политичког комесара који се нашао у стрељачком строју Првог вода. Узвраћено им је наизменичним рафалима и тројица су убијена. Неколико их је узмакло назад, за оближње сеоске куће и пало у шаке личким пролетерима, а двојицу су коњаници сустигли и савладали. Потера и даље није престајала. Отпор у упоришту је осетно малаксавао. Јуришима и ручним бомбама савлађиване су преостале ватрене тачке и зграде преуређене за одбрану. У центру села, код мостића на каналу, непријатељски војници су гинули и нису се предавали. Пролетерима се придружило одељење коњаника да заједнички униште последње ватрене тачке. У освит зоре, у 6 часова, пуцњава се проредила и убрзо је престала. Могло се јасно сагледати шта су лички пролетери и коњаници постигли у двочасовној тешкој борби. Уништили су бројне ватрене препреке, прегазили линије ровова, бункера и остале ватрене тачке. Убијено је 75 и заробљено 37 непријатељских војника. Заплењено је њихово оружје и муниција. Приликом деобе ратног плена коњаници су узели оно што им је требало: 6 дивних јахаћих коња, са целокупним прибором за јахање, 1 ручни минобацач и 40 минобацачких граната.

ОБАЗРИВО НА СОЉАНЕ

Задовољан победом у Страшинцима, командант Прве личке честитао је командантима батаљона, команданту дивизиона, политичким комесарима и саопштио да се обазриво мора кренути на упориште Сољане, вешто га обухватити и сатрти његову одбрану. Команданту батаљона, Боки Јованићу Малом, наређено је да јединице одмах поведе према циљу и разради конкретни план напада. Трећем батаљону је придодат вод искусних извиђача и Први ескадрон Првог коњичког дивизиона. Коњанике су водили командир ескадрона Душан Кулибрк и политички комесар Борђе Судар, увек жељни борбених окршаја и вешти у вођењу јединице. Командант батаљона је претпостављао да је упориште Сољани ојачано и није грешио. Тамо су приспели непријатељски војници који су некако измигољили из Страшинаца, одмах се реорганизовали у јединицу спремну да пружи снажнији отпор. Из Врбање је стигла сатнија добро наоружаних усташа, спремних да се боре до последњег даха и бране најугроженија места.

Штаб батаљона, у сарадњи са командама чета и командом ескадрона, у ходу је разрадио, иосле пажљивог извиђања, план напада и подилажење Сољанима. Непријатељским ватреним линијама морало се прилазити преко равног и непокривеног земљишта, у подневним часовима, уз ризик да се претрпе и осетнији губици. Командант батаљона упозорио је командире чета да је сналажљивост пресудна. Чете су распоређене тако да врше удар у јужну линију одбране упоришта, уз истовремено обухватање источне и западне стране. Први коњички ескадрон добио је задатак да искористи пошумљени предео источно од упоришта, да неопажен прође према северу и скрене на друм између Врбање и Сољана, добро се обезбеди, а преостале десетине и водове усмери да освајају северни и северозападни део села и штите десни бок стрељачког стоја личких пролетера који наступају са истока. Команди ескадрона било је јасно шта се тражи и какве се тешкоће могу догодити. Коњаници су успели да непримећени дођу циљу и пређу у поредак за напад.

Напад је почео у 13 сати. Најжешћи притисак извршила је чета пролетера да би савладала непријатељску одбрану на јужним прилазима селу. Неочекивано жесток отпор спречавао је пролетере да се домогну првих кућа и лакше напредују. Одбрана јужног дела упоришта појачавана је довођењем бранилаца са источног и североисточног руба села. То померање олакшало је чети пролетера са источне стране да улети у упориште и продужи у његову дубину. Стрељачки вод коњаника, са командиром Николом Поповићем и делегатом вода Васом Пајићем, сломио је северну спољну одбрану и нашао добре заклоне у кућама на периферији. Спољна одбрана је попуцала и на осталим правцима и љута борба се наставила у средишту села, поред цркве, неколико тврђих зграда и бункера. Усташе су гинуле и нису се предавале. На крају су сатерани у три бункера, у центру села. Групе бомбаша покушавале су да разоре бункере, вешто су их начињали и надали се успеху. Из позадине је очекивано и минобацачко одељење, које је требало да постави оруђа на заравни иза цркве и непосредно бомбардује. У току последњег и одлучујућег напада на бункере, нешто после 15 сати, у стрељачке стројеве пролетера и коњаника стигла је непријатна вест: непријатељу у Сољанима је стизала помоћ из два правца, од Врбање и Дреноваца. Из Врбање је каскао ескадрон коњаника - Черкеза, а за њима је журила сатнија војника, ојачана батеријом тешких минобацача. Черкези су

извадили сабље из иожица, њима витлали изнад глава и наговештавали да ће јуришати. Истурени вод коњаника Првог ескадрона, са командиром Младеном Јовановићем и делегатом Рајком Томићем, док су два преостала вода и команда ескадрона заузети прогоном непријатељских група, није имао изгледа да задржи и одбије далеко надмоћнијег противника. Курир је трком упућен да командиру Нулибрку јави шта се дешава. Почело је маневрисање и избегавање судара сабљама. Командир ескадрона је знао да су Черкези далеко вичнији и увежбанији у руковању хладним оружјем и командирима водова је наредио да се противник одбије сасрећеном ватром из аутомата и пушкомитраљеза. На заравни иза села настала је трка коња, заштектали су аутомати и пушкомитраљези. Черкези су увидели да неће доћи до сече сабљама, одмах су их вратили у ножнице, на команде немачких официра који су их предводили, прихватили аутомате, пушке и пушкомитраљезе и на ватру Првог ескадрона узвратили истом мером. Њима је припомагала и сатнија војника који су се развили у стрелце и упорно наступали. Командир ескадрона добио је поруку да се извуче из упоришта и узмиче испод убитачне непријатељске ватре. Непријатељски коњаници галопом су улетели у Сољане и запретили су да ће поубијати рањене пролетере, прикупљене у центру села и припремљене за евакуацију. Сазнавши то, командант батаљона је наредио да се рањеници не смеју оставити на милост и немилост крвожедном непријатељу. Почели су драматични јуриши и изношење рањеника из упоришта. Шест пролетера је погинуло и 20 рањено у борби за спасавање рањених другова. Док су рањеници изношени из упоришта, ескадрон коњаника је штитио друм и помагао да се што брже отпреме према Страшинцима, Јамени, Моровићу и Адашевцима. У извештају Штаба бригаде, сачињеном после борбе код Сољана, записано је: »На сектору нашег ескадрона непријатељ је имао тринаест мртвих и шест рањених, од којих девет усташа и четири Немца. Наши губици: један мртав. Све снаге пешадије, као и нашег ескадрона, повукле су се у село Страшинце и одмарале до 2 часа 20. о.в. мес., одакле смо извршили покрет на старе положаје... «²¹⁾

ОПЕТ НА БАТРОВЦЕ И ЛИПОВАЦ

Борбена активност коњаника је учестала. Без предаха се патролирало на простору од Адашеваца до Моровића, Виш-

²¹⁾ ВИИ, број регистра 33/3, кутија 261.

њићева, Сремске Раче, Јамене, прелазило на десну обалу Босута, залазио у дубину Босутских шума. Постављане су заседе, хватани такозвани живи језици, вршена насилна и остала извићања. Непријатељ није имао мира, али је упорно настојао да узвраћа, да се одржи у бројним упориштима, без обзира што их је повремено губио и трпео поразе. Доводећи појачања из дубље позадине, Немци су вршили противударе и успевали су да преотму изгубљено. Нека упоришта, на пример Батровце и Липовац, никако нису желели изгубити због њиховог тактичко-оперативног значаја и погодности за одбрану. На прилазима поменутих местим свакодневно се могла чути пуцњава. Борци Прве коњичке непрекидно су узнемиравали непријатеља у Батровцима и Липовцу, а понекад су предузимали и озбиљније нападе да уздрмају и освоје упоришта. Немци и усташе су појачавали сопствене линије одбране постављањем нагазних и мина изненађења, понегде чак и три реда, да осујете продор коњаника и личких пролетера.

Дан после окршаја у Страшинцима и Сољанима, Штаб Прве коњичке бригаде је одлучио да Први дивизион нападне упоришта у Батровцима и Липовцу. Обавештајни официр бригаде је добио задатак да помоћу извиђачких патрола дозна, макар и приближно, колико се непријатељских војника налази у оба упоришта и како су наоружани. За кратко време Штаб бригаде је добио податке да су три сатније 3. усташке бојне распоређене у оба села, да им командују немачки официри. Усташе су располагале са батеријом тешких минобацача, постављених на ватреном положају у центру села и припремљених за дејство. Извиђачка патрола је открила положаје више бункера, грађених од цигала, чији су прилази били заштићени минским пољима. Усташе су имале и 7 ручних минобацача, 3 противтенковске и 15 тромблонских пушака. Обавештајни извештај био је толико детаљан да се могло потпуно сагледати како се непријатељ утврдио и припремио да одоли и жешћим нападима.

У заповести за напад је упозорено да је непријатељ минирао део села, лево од цркве до шуме Спачве и десну обалу Босута до скеле, према шуми Илочи. Првом дивизиону, коме је наређено да са целокупним људством и наоружањем изврши напад на упоришта Батровце и Липовац, детаљно је предочено какве га препреке и неугодности чекају. Наглашен је и циљ напада: да се непријатељске снаге задрже у упориштима, на тај начин осигура леви бок борбеног распореда Шесте личке

пролетерске дивизије одиосно јединица Друге личке бригаде, која је имала задатак да наступа на простору између коте 83 и реке Босута, преко шуме Драгановце и главнином угрози упориште Апшевце. Поред тога, предвиђало се да један ескадрон Другог дивизиона нападне упоришта Јамену и Страшнице, у које је непријатељ ушао чим су одступили батаљони Прве личке и Први дивизион Прве коњичке бригаде. Истовремени напад на више упоришта срачунат је, без сумње, да се непријатељ заплаши и сазна да никад неће имати мира.

Борци Првог дивизиона, иако прилично уморни од претходних окршаја у непријатељској позадини, добро су се спремили за извођење напада. Извршене су војничке и политичке припреме. Одржани су партијски и скојевски састанци, од младих комуниста, по устаљеном обичају, очекивало се да предњаче у савлађивању противника, да буду узор осталим борцима. Напад је морао, истакли су командири и политички комесари, бити снажан, одлучан и енергичан. Коњаници су то добро запамтили и обећали су да ће учинити све што буде у њиховој моћи.

Извођење напада било је предвиђено за 6 сати ујутру, 22. фебруара 1945. године, нешто пре сванућа. У вечерњим сатима коњаницима је омогућено да мало одспавају да би одморнији кренули знаним стазама, до Босута, да пређу на његову десну обалу и подилазе непријатељској линији одбране. Издужена колона кренула је после поноћи и без тешкоћа стигла на обалу Босута. На челу маршевског строја налазио се командант дивизиона Милан Борјанић, а на зачељу политички комесар Гојко Родић, заменик политичког комесара Буро Мандарић, обавештајни официр Милан Скенцић, секретар Скоја Блаж Влах и ветеринарски болничар Радован Сараловац. Сви су имали тачно одређену улогу у току напада, чекали су да се преброди Босут да се укључе у стрељачки строј. Референт санитета Велимир Димитријевић, са неколико бораца, запутио се коти 83 на коју ће доћи чланови Штаба бригаде, да организује прихватилиште за рањенике и обезбеди њихову евакуацију за Моровић и Адашевце. Коњаници су сјახали коње и препустили их коњовоцима, сваком по четири, да их држе у заклонима и воде на прописаној удаљености, за ескадронима у наступању. Одређени су и командири коњоводаца, који су непосредно одговарали командирима ескадрона. Једна коњичка патрола упућена је према Градини, а курири у Штаб Друге личке да однесу поруку о садејству.

Црвене светлеће ракете означиле су напад. Силина удара коњаника сасрећена је на бункере западно од Батроваца, поред друма за Липовац. Коњаници су настојали да освоје праве ватрене тврђаве, бомбаши су се вешто прикрадали пушкарницама бункера и покушавали да их разоре. Већ у првом налету запаљен је један бункер, а остали су се нашли под убитачном ватром целог Првог ескадрона. Бункери, ровови и минска поља били су озбиљна препрека да се Батровци не освоје и да се продужи за Липовац. Основно је, ипак, извршено, непријатељ је сатеран у сопствена упоришта, а тиме је обезбеђивано лево крило борбеног распореда личких пролетера који су угрожавали Апшевце. У оперативном дневнику Прве коњичке о нападу на Батровце, је записано, поред осталог: »Запаљен је један непријатељски бункер и извршен демонстративан напад на остале бункере, због чега је непријатељ био јако узнемирен... «²²⁾

Упориште Страшинци било је далеко тврђи орах него раније. У њих је стигло 400 немачких војника из Брчког, углавном из састава 7. СС дивизије »Принц Еуген«, који су упориште, за свега неколико часова, припремили за дужу и солиднију одбрану. Располагали су са доста аутоматског оружја, 6 минобацача и нагазним минама, које су постављали на прилазима бункерима и улазима у село. Командант Лаза Билић и политички комесар Милорад Дракулић, када су чули излагање обавештајног официра Владимира Малетића, реаговали су разумно: демонстративне нападе треба вршити целе ноћи и не дозволити непријатељу да ока склопи.

Лепо време омогућавало је авионима са аеродрома у Руми и Великим Радинцима да лете у позадину Сремског фронта, да митраљирају, ракетају и бомбардују непријатељске колоне на друмовима, возове на пругама, железничке раскрснице, артиљеријске дивизионе и батерије, значајне војне циљеве у градовима. Неки летови су вршени и на основу података које су прикупљали обавештајни официри Прве коњичке и достављали их Штабу Прве армије. На основу тих података, на пример, ескадриле авиона летеле су према Жупањи и Брчком, отварали митраљеску ватру и бомбардовали поједине објекте. Нису поштеделе ни мост на Сави код Брчког, али је он ујурбано поправљен и оспособљен за саобраћај. Авиони су понекад прелетали изнад Моровића, Вишњићева, Адашеваца, изазивали радозналост коњаника који су пратили њихов лет и

²²⁾ ВИИ број регистра 1-1/6, кутија 261.

желели им успешне борбене подухвате. Коњаници, међутим, нису знали да се неки летови планирају и изводе на основу података њихове обавештајно-извиђачке службе. Обавештајци су пратили учинак бомбардовања у Жупањи и околини и стављали су своје примедбе. Посредством обавештајног официра Прве коњичке бригаде, официр Обавештајног центра жупанског среза тражио је да се у Жупањи бомбардује зграда Земпра, Суда, школе, Вујићева и Миклешева гостионица и главна раскрсница. Предлагао је да се то учини 25. фебруара, у време када се у једној од поменутих гостионица, у 16 сати, требало одржати значајан војно-политички састанак коме ће присуствовати усташки велики жупан и генерал Густовић.

Нема података да ли су објекти у Жупањи бомбардовани, али су коњаници били одушевљени нашим авионима који су бомбардовали и митраљирали непријатељске положаје у Батровцима и Липовцу. Чинили су то вешто, силовитим понирављем и извлачењем у висину, избегавајући ватру непријатељских противавионских оруђа. Са својих положаја у близини Батроваца и Липовца, коњаници Другог ескадрона, изузетно радосни, махали су капама да поздраве авионе у лету и да им појеле још више успеха. Експлозије авионских бомби изазвале су пожаре у Липовцу, а највећа буктиња пламсала је у стоваришту кудеље и осветљавала околину. Командир ескадрона је сматрао да треба искористи дејство авијације и извести демонстративни напад на Батровце. Водови су наступали са истока, југоистока и североистока, незадрживо прегазили предње непријатељске ровове и бункере и уклинили се у упориште. Усташе су извршиле противнапад да се ослободе притиска и коњанике нису одбили на полазне положаје. Борба је дуже вођена у центру села, код цркве и околних зграда. Усташе су употребљавале тешке митраљезе и минобацаче и одбијале налете коњаника. Кад су командир и политички комесар ескадрона увидели да неће успети да освоје изузетно брањене објекте и да би то стајало доста жртава, наредили су да се водови коњаника обазриво врате на своје положаје. У вишечасовном оштром сукобу коњаници нису имали губитака.

Крајем фебруара 1945. године Прва коњичка бригада је држала раније поседнуте положаје на линији од Моровића до Вишњићева, Сремске Раче и левом обалом Саве до Јамене. Није то био обичан, статичан положај. Коњаници су понегде били далеко испред својих ровова и заклона, код непријатељских упоришта у дубини Босутских шума. У Моровићу, на при-

мер, било је седиште Штаба дивизиона и помоћних јединица, а ескадрони су непрестано били у акцији и додиру са непријатељем. Један ескадрон даноноћно је био испред упоришта у Батровцима и Липовцу. У погодним тренуцима вршио је насилна извиђања. Стога се може рећи да се део Сремског фронта, који је штитила Прва коњичка бригада, разликовао од делова које су браниле остале јединице Прве армије, јер није био статичан и условљен само тиме да борци бивакују у рововима и подземним склоништима.

Коњаници су имали иницијативу у предузимању извиђачко-патролних похода. На тај начин парализована је и спречавана непријатељска извиђачка активност. У рејону Батроваца, истина, усташе су кренуле, 25. фебруара, у насилно извиђање не знајући да су коњаници зашли у ничију земљу и примирени чекали. Усташе су прошле напред, наишле на личке пролетере и добиле што су тражиле. Испод жестоке ватре трком су измакли, користећи пречице, чиме су избегли заседу коњаника и осетније губитке. Исте вечери извиђачке патроле коњаника вршиле су насилно извиђање у рејону Батроваца и Липовца и пушкарање је потрајало скоро целе ноћи.

Ојачане коњичке патроле извиђале су терен код Јамене, Страшинаца и Сољана и обавестиле команду ескадрона да су непријатељи запосели Јамену и ојачали посаду у Страшинцима. Био је то знак да се непријатељ утврђује у истуреним упориштима да лакше одолева нападима коњаника. Извиђачка коњичка патрола упућивана је преко Саве, у североисточну Босну, заједно са обавештајним официром дивизиона, да успостави везу са Обавештајним центром у Команди места Бијељина и преузме поверљиви обавештајни извештај. Патрола је избегавала сукобе са непријатељем и правовремено је стигла на одредиште. У поменутој команди места коњаници су лепо дочекани, збринути храном и припремљени за повратак. У непосредном разговору са борцима Команде места, они су дознали да се Немци споро и тешко извлаче из Зворника према Бијељини, ту се кратко одмарају и продужавају друмом за Брчко. Мање групе војника долазиле су у Доњи Бродац, узимали свиње од мештана и терали их у своје јединице. Дознало се, такође, да четничке јединице вршљају у неким селима у околини Бијељине, да их стотинак и више залазе у Црниљеву и Велино Село.

Док се један дивизион обично налазио на истуреним положајима, преостала два су боравила у Адашевцима, изводила

интензивно војну и политичку обуку, бавила се културно-просветним и спортским активностима. Дивизони су истовремено попуњавани новодошлим младим борцима из Србије, који су војнички солидно обучавани и политички припремани за прве ватрене окршаје. Њима је, поред осталих, говорио о војно-политичкој ситуацији у нашој земљи и свету, о стању на фронтима, политички комесар бригаде Карло Шуман. Новодошли борци, поред осталог, детаљно су упознати са циљевима народноослободилачке борбе, перспективама стварања и јачања нове Југославије, равноправне заједнице свих њених народа и народности. Брижљиво су проучаване и тумачене одлуке Другог заседања Авноја и улога КПЈ у народноослободилачкој борби и револуцији.

Неопходно је подсетити да је попуна Бригаде новомобилисаним борцима и добровољцима вршена и раније. У томе су знатног удела имали новоформирани регрутни центри у Србији. Прва значајнија попуна, не само борцима добровољцима, него и коњима и одговарајућим јахаћим прибором, извршена је у рејону Аранђеловца, пре поласка Бригаде у борбе за Младеновац, Авалу и битку за Београд. У ослобођеном главном граду у Прву коњичку добровољно је ступило скоро 60 омладинаца који су раније служили у коњичким јединицама бивше југословенске војске и имали доста искуства. На Сремском фронту, у Руми, када је формиран Други дивизион, уследила је знатна попуна људством и јахаћим коњима. Из регрутних центара у Србији у Адашевце је стигло око 160 омладинаца да постану борци тек формираног Трећег тешког дивизиона. Нешто касније, кад је извршена реорганизација бригада и дивизија на Сремском фронту, кад се прешло на тројну формацију, а неке јединице су расформиране, знатан број бораца је додељен Првој коњичкој бригади да би се појачали њени борбени редови. Попуњавање људством и коњима настављено је и касније, у завршним борбама за ослобођење земље и непосредно после рата.

ЗНАЧАЈНА ПАРТИЈСКА КОНФЕРЕНЦИЈА

Побољшању политичко-партијског рада у Првој коњичкој бригади стално је посвећивана изузетна пажња. У томе су главну улогу имали политички комесар бригаде, заменик политичког комесара бригаде, политички комесари дивизиона и

ескадрона, њихови заменици и делегати водова. На војничким конференцијама, на партијским, скојевским и омладинским састанцима, често се расправљало, поред осталог, о питањима значајним за бољу борбену готовост појединих ескадрона, дивизиона и Бригаде у целини. Чланови Партије и Скоја, по правилу, имали су обавезу да предњаче у борбеним окршајима и осталим активностима. Ако се тако нису понашали, доживљавали су озбиљне критике и морали су се мењати.

Крајем фебруара 1945. године у партијској организацији Бригаде било је око 80 чланова КПЈ, а 120 у скојевској организацији. Било је прилике да се партијска и скојевска организација омасове, нарочито пријемом младих и полетних људи који су се истицали у борбама, извиђању, патролирању, али је обазривост била претерана, што се граничило са секташтвом. То, уосталом, није било карактеристично само за Прву коњичку, него и за остале наше бригаде у рововима Сремског фронта. Заменици политичких комесара и руководиоци Скоја припремали су борце за учлањавање у КПЈ. Неки су пролазили и кандидатски стаж за члана КПЈ, а неки скојевци директно су примани, најхрабрији међу храбрима, и тако им је одавано посебно признање. Већина бораца и руководилаца постали су чланови Партије и Скоја пре доласка у Прву коњичку, у јединицама у којима су раније били. Њихово искуство много је значило за оспособљавање партијске и скојевске организације, за решавање бројних проблема, допринело је јачању морално-политичког стања и борбене оспособљености јединица. Политичко и партијско руководство Бригаде остварило је добру сарадњу са одговарајућим руководством у Штабу дивизије и Штабу армије. Без обзира што је Штаб бригаде био потчињен Штабу Шесте личке дивизије, а касније и другима, партијска организација је непосредно била повезана са партијско-политичким руководством Штаба Прве армије, њему је подносила извештаје и одговарала за укупни рад. То не значи да партијско руководство Бригаде није истовремено и присно сарађивало са партијским руководством Дивизије у низу питања значајних за идејну изградњу комуниста и скојеваца. О доброј сарадњи сведочи и позив партијско-политичким руководиоцима Прве коњичке бригаде да учествују на партијској конференцији Шесте личке пролетерске дивизије »Никола Тесла«, која је одржана 22. фебруара 1945. године, у биоскопској дворани у Шиду. Конференцији су присуствовали Едвард Кардељ, Франц Лескошек, Благоје Нешковић и Михајло Шва-

бић. Комунисте Прве коњичке представљали су Карло Шуман, политички комесар бригаде и Буро Шаиновић, заменик политичког комесара бригаде. Они су се припремили да пажљиво прате о чему се расправља и своје утиске верно пренесу комунистима у Бригади. Шаиновић је чак носио фотоапарат, неке догађаје и ликове успео да фотографише и сачува од заборава. Комунисте, борце и руководиоце, поменуте дивизије представљало је 230 делегата који су већином дошли из ровова и са ватрене линије њиховог дела фронта. У непосредном разговору са секретаром дивизијског комитета, Даном Еуићем, политичким комесаром дивизије Никицом Пејновићем и командантом дивизије Боком Јованићем, пре почетка рада конференције, Кардељ се интересовао за борбено стање јединица и морално-политичко расположење бораца на линији фронта, за партијско-политички и културно-просветни рад, за животне услове у рововима и земуницама. Баш у то време бригаде Шесте личке пролетерске дивизије, којој је припадала и Прва коњичка, држала је положаје испред Илинаца, Трновца, Апшеваца, Батроваца и јужније, до обале Саве. Док су неке биле на ватреној линији, друге су биле нешто позади, у дивизијској резерви у Адашевцима и околини, изводиле војну и политичку обуку.

У препуној биоскопској дворани делегати су бурним аплаузом поздравили Кардеља, Лескошека, Нешковића и Швабића. Радно председништво није бирано. За председничким столом нашли су се Кардељ и другови из највишег партијског руководства и Дане Нуић, секретар дивизијског комитета. Предложен је и усвојен дневни ред. Поднета су три реферата: о партијском раду и организовању, политичкој ситуацији и војним питањима. Референти су говорили о суштинским питањима живота и ратовања јединица, о уздизању војних и политичких кадрова, руковођењу, одговорности, потреби стицања знања и међународној ситуацији. Шуман и Шаиновић, седећи у предњем делу сале, понешто су бележили, у првом реду оно што је било од искуственог интереса за комунисте Прве коњичке.

Кардељ и остали руководиоци пажљиво су слушали излагања, памтили оно на шта је требало дати опширније одговоре и објашњења. Уследиле су занимљиве дискусије и питања. Питања делегата већином су се односила на спољно-политичке догађаје, на чврстину савезничке коалиције, напредовање Црвене армије, енглеских и америчких армија према срцу Хитле-

рове Немачке и улогу Француске. Није ирећутано пружање помоћи западних савезника Народноослободилачкој војсци Југославије у ратном материјалу и осталом. Делегате је копало шта највиши партијски руководиоци мисле о прикључењу Истре и Трста Југославији и њеном међународном признању. Узимајући реч, Кардељ се потрудио да одговори на бројна питања, али се нешто дуже задржао на могућностима признавања нове Југославије у свету. Закључио је: »Бићемо у свету толико признати колико будемо јаки...«. Његова сажета мисао дубоко се урезала у свест свих присутних. Шуман и Шаиновић, после повратка из Шида, комунистима су пренели шта су чули и видели, а Кардељева сажета изрека постала је права крилатица, појавила се, већ сутрадан, у виду мозаика, исписана зрневљем кукуруза, у рововима и грудобранима Прве коњичке и осталих бригада Шесте личке пролетерске дивизије.

На политичким часовима, партијским, скојевским и омладинским састанцима проучаване су поруке партијске конференције и учесника у дискусији: да се борци и руководиоци, поред осталог, оспособљавају војнички и политички, да се максимално залажу у борби, у савлађивању непријатеља и освајању слободе.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНИ РАД, ПРОСЛАВЕ, СПОРТСКЕ И ОСТАЛЕ АКТИВНОСТИ

Унапређењу културног живота, спортских и осталих активности у Првој коњичкој бригади стално је посвећивана, у зависности од стања на фронту, одговарајућа пажња. Најчешће у влажним рововима и склоништима, на мразу, у влази и глибу до грла, коњаници су имали доста невоља. На то се надовезивала и једноличност живљења, монотонија у рововима и заклонима. Коњаници су стога више волели да патролирају, да залазе у позадину непријатеља, да се упуштају у мање и веће окршаје, иако је то било далеко опасније од осматрања и виркања из сигурних заклона и ровова. Једнолично живљење на положајима, а такође и у њиховој позадини, могло се донекле ублажити осмишљеним културно-просветним, спортским и сличним активностима, које су, објективно цењено, биле у функцији јачања укупне борбене готовости коњичких јединица. Пресудну улогу у том послу имали су политички комесари, делегати водова, културно-просветни одбори у дивизи-

зионима и ескадронима. Сваки члан одбора имао је конкретно задужење и одговарао је за извршење конкретног задатка. Зависно од склоности, члан одбора бринуо је било о просветном, уметничко-приређивачком или неком другом сродном послу. Временом су формиране драмске групе, хорови, рецитаторске групе, мањи музички састав и повремено су припремане приредбе за коњанике и народ. Забавни програми су припремани и у заједници са културним екипама бригада Шесте личке дивизије и најчешће извођени у Адашевцима и околним местима. Приредбе су понекад припремане и извођене заједно са мештанима Адашеваца и Моровића. А кад су извођене старо и младо, заједно са коњаницима и личким пролетерима, масовно је хрлило да чује извођаче: своје глумце, певаче, рецитаторе и остале, међу којима је било и заиста талентованих. На приредбама су углавном, извођени скечевеи и шаљиви комади са догодовштинама из борбе коњаника, у којима је непријатељ обично приказиван у подређеном положају и најружнијем светлу. Хорови су певали борбене и родољубиве песме, а соло-певачи и дуети разгаљивали су душе присутних. Рецитатори су говорили стихове познатих песника, учесника народноослободилачке борбе, Владимира Назора, Бранка Бопића, Скендера Куленовића, Ивана Горана Ковачића, Карела Дестовника Кајуха, Коче Рацина, Чедомира Миндеровића и других. Било је и смеха на рачун казивања сопствених догодовштина и слабости појединих коњаника. О томе је Петар Вишекруна записао: »Припремали смо 'врапца', хумореске које су говориле о животу у чети, згодама и незгодама појединаца у току дана. Све смо то чинили у циљу стварања што боље атмосфере и потребног расположења. Обухватили смо разна питања, као што су држање појединаца кад чују фијук непријатељских граната и њихову експлозију у нашој близини, изглед појединих другова и при повратку од жена које су им дошле у посету, однос према куварима кад нам доносе храну и потеру за 'репетом', међусобне односе појединих другова и наших другарица (болничарки), незгоде у задимљеним склоништима, вештину у прикупљању огрева, ложење ватре и слично... «

Приредбе у Адашевцима понекад су биле на знатно вишем нивоу од извођења једночинки и рецитавања »врапца«. Било је то обично када би нека од личких пролетерских бригада стигла са линије фронта да се краће одмори и припреми за наредне акције. У сарадњи са културним одборима дивизи-

зиона и ескадрона, који су, такође, биваковали у Адашевцима, уз помоћ и подстицај подитичких комесара, коњаници и лички пролетери знали су припремити и извести програме који су се дуго памтили. Остало је забележено да су успешно приказивани прави позоришни комади, Нушићеви »Аналфабета«, »Сумњиво лице«, »Народни посланик«, »Мува«, Веселиновићев »Бидо« и други.

Упоредо са културно-забавним радом није занемарено и описмењавање бораца. У Првој коњичкој владало је мишљење да нико не сме бити слеп код очију, што је значило да се неписменост мора искоренити. Формирани су аналфабетски течајеви и својски се запињало да се савлада обука, али и више од тога. Неписмене су обучавали њихови другови, углавном средњошколци и студенти. На крају су уследили испити да се стечено знање провери и потврди. Оцене су правично дељене и приговора није било. Описмењенима је, међутим, преостало да се и даље усавршавају и обогаћују сопствена знања. Коњаници - течајевци писменост су увежбавали и усавршавали писањем родбини и пријатељима да се похвале шта су научили.

Издавање зидних, цепних, дивизионских новина и бригадног листа временом је усавршавано и квалитет није изостао. У садржајном погледу новине су биле разнолике, у односу на прва издања графички дотераније и примамљивије за коњанике. Дописничка мрежа је проширена и својим новинама, како су их коњаници називали, дописе и остале прилоге упућивали су борци са положаја, из позадинских и осталих јединица и једва су чекали да се објаве. Неки су били несигурни у почетку, али су временом усавршавали смисао за писање и постајали искусни новинари. У коњичке јединице је допремана дневна штамба, више примерака »Борбе«, »Фронта« и листа Прве армије »За победу«. Поменуте новине пажљиво су читане, неки прилози темељно проучавани и коришћени у политичкој настави. Будући да новина никада није било довољно, пажљиво су чуване, ишле су од руке до руке, са добро познатом поруком: Прочитај и дај другоме.

У јединицама Прве армије, а самим тим и у Првој коњичкој бригади, водило се рачуна да се достојно обележе и прославе значајне годишњице наше историје и шире. Прослављене су и годишњице формирања појединих бригада: Прве пролетерске, Осме црногорске ударне, Десете и Дванаесте крајишке ударне и других. Прва коњичка, иако се налазила у

тешким борбама само пола године, сасвим је доказала да је у свему дорасла старијим и далеко искуснијим пролетерским ударним бригадама. Она ће своју прву годишњицу прославити касније, у миру и слободи, чијем је извојевању дала огроман допринос.

Двадесет седма годишњица настанка Црвене армије свечано и радно је обележена у јединицама Прве коњичке. Политички комесари говорили су борцима о развоју Црвене армије, њеној борби против контрареволуционарних снага, после победе октобарске револуције, против интервенције међународне реакције, затим фашистичке Немачке и њених савезника. Коњаницима је објашњено тренутно стање на светским фронтима, напредовање јединица Црвене армије кроз Мађарску и на осталим правцима и приближавање срцу Немачке и Берлину. Истакнут је значај садејства јединица Црвене армије и Народноослободилачке војске у борби против заједничког непријатеља.

Свечано је прослављен, у јединицама Прве коњичке бригаде, 8. март, међународни празник жена. У дивизионима и ескадронима, у сремским селима у којима су биле јединице коњаника, одржана су пригодна предавања и разговори о историјском Дану жена, њиховој борби за равноправне односе у друштву и породици. У дивизонским и ескадронским новинама објављено је неколико чланака о учешћу жена у народноослободилачкој борби, њиховом јунаштву, самопрегору и раду у позадини фронта. Поводом свога празника, чланице АФЖ-а из сремских села и градова послале су више поклон-пакета хране и дарова, да се поделе најбољим борцима у јединицама на Сремском фронту. Неколико пакета је стигло и у коњичке дивизионе и ескадроне. Остало је запамћено да су међу дарованима били храбри командир вода Владо Дамјановић и командир ескадрона Душан Букић. Награђени су сматрали да је заслуга свих што су добили пакете и дарове су другарски поделили.

На достојан начин прослављена је четврта годишњица 27. марта, значајног датума у историји југословенских народа и народности. Борцима је тумачено како су избиле демонстрације у Београду и у више места широм наше земље, како је осуђено пактирање и сарадња ненародне владе Цветковић - Мачек са силама Осовине и одбачен Тројни пакт.

Уз пригодна предавања, разговоре и весеље, на Сремском фронту и у позадини прослављена је Светска омладинска не-

деља. Свечарских манифестација било је и у Првој коњичкој и младим борцима је тумачен смисао светског омладинског празника. Била је то прилика да се млади коњаници заветују да ће дати све од себе да се непријатељ брзо порази, рат заврши и завлада мир у целом свету.

Коњаници су свакодневно, у време затишја, знатан део времена посвећивали спортским активностима и стицању физичке кондиције. За бављење спортом постојали су доста повољни услови, најпре у Адашевцима, у којима су скоро редовно биваковала два дивизиона, Штаб бригаде, приштапске и позадинске јединице. Спортска занимања нису запостављена и у дивизиону на положају, заправо у јединицама чији се штаб налазио у Моровићу. Од тога су једино били изузети ескадрони који су се налазили на ватреној линији, у непосредном додиру са непријатељем, у извињању и патролирању у непријатељској позадини. Коњаници су волели фудбалске утакмице, формирали бригадне и дивизионске фудбалске тимове, међусобно се такмичили, а нису избегавали утакмице са тимовима личких и осталих бригада на Сремском фронту. Коњаници су радо увежбавали трчање на краћим и дужим стазама, скокове у даљину и висину, савлађивање разних препрека и остало. У поменутих дисциплинама, приликом такмичења постизали су завидне резултате. Омиљено је било бацање камена с рамена. Била је одмеравана снага и умеће са бацачима камена личких пролетерских бригада, који су по томе били познати и без премца на целом Сремском фронту.

Специфични коњички спорт био је нераздвојни део војне обуке и доступан једино борцима Прве коњичке бригаде. Команданти дивизиона, командири ескадрона, командири вода и десетари предузимали су мере да борци буду добро обучени у јахању, да умешно господаре коњима и задобијају њихову приврженост и послушност. У обуци је предочавано да седење на седлу не значи истинско јахање, да се стално мора имати на уму да је коњ практично борбено средство и да се умешно мора користити у сударима са непријатељем. Новодошли борци, чак и они који су мислили да знају јахати, интензивно су обучавани како се исправно седи на седлу и чврсто држи на коњу у касу и галопу, у време теренског јахања и савлађивања разних природних препрека. Коњаници су се највише прибојавали понашања коња приликом прескакања препона, ровова напуњених водом, тражили су објашњења како да их приволе да се не зауставе и устукну. На запитки-

вања знатижељних, одлични наставник Душан Каран стрпљиво је објашњавао да се коњ, приликом залета на препреку, не сме зауздавати због страха јахача, да се он тиме квари и одвраћа да не учини што реално може. Да би младим коњаницима подстакао самопоуздање, Каран је поуке завршавао узречицом: »Најпре срце пустите преко препреке и посао је завршен«. Од коњаника се тражило да се стицањем јахаћих вештина оспособе за супростављање нападачима, да се челиче да постану смели и одважни и у тренуцима када се нађу у безизлазним ситуацијама. Борбена обука и разноврсна спортска такмичења допринеће да у наредним тешким борбама покажу заиста изузетну снажљивост и јунаштво у обрачуну са непријатељем.

НЕПРИЈАТЕЉ НИЈЕ ПОПУШТАО

ПРИСТИЗАЊЕ ПОЈАЧАЊА И ОБАВЕШТАЈНИ ПРОТИВУДАРИ

Немци су ироценили да би губитком Босутских и Спачванских шума и села у њиховој близини били изузетно угрожени и да би довели у питање повлачење сопствених, усташких, четничких и домобранских јединица из североисточне Босне, рејона Бијељине и Брчког. Да би то спречили, свакодневно су предузимали мере да ојачају и утврђују прилазе својим упориштима у Страшинцима, Сољанима, Врбањи, Дреновцима, Рачиновцима, Бурићима, Подгајцима, Рајевом Селу, Гуњи, Бошњацима, Жупањи, Градишту, практично на целом простору куда су оперисале јединице Прве коњичке бригаде, њени извиђачи и обавештајци. У Страшинце је стигао батаљон војника злогласне 7. немачке дивизије »Принц Еуген«, који су патролирали према Јамени и Дреновцима. Они су пружали уточиште четницима који су прелазили преко Саве, у рејон Јамене, да измакну ударима јединица Југословенске армије у наступању према Бијељини и Брчком. Обавештајци и извиђачи будно су пратили долазак непријатељских појачања у поменуто место и проценили су да се напад може успешно извести ако се претходно и неприметно постави заседа у шуми између Страшинаца и Сољана и онемогући долазак појачања у поменуто упориште. У Сољанима се, наиме, налазио батаљон Черкеза, наоружаних са неколико минобацача и више пушкомитраљеза, који су градили бункере и копали ровове. Они су били вешти јахању, имали коње увежбане за борбу и брзо су могли притећи у помоћ есесовцима у Страшинцима. И упориште Врбања, значајно за одбрану дела пруге и друма између Брчког и Винковаца, стално је појачавано и припремано за упорну одбрану. У селу се налазило, почетком мар-

та 1945. године, више од 300 добро наоружаних Черкеза и 2. сатнија 4. бојне 13. усташког здруга. Њено бројно стање стално је расло и достигло око 300 добро наоружаних усташа. Обавештајци Прве коњичке и њихови сарадници на терену стално су пратили, тако рећи из часа у час, промене бројног стања непријатељских јединица у скоро свим упориштима, о томе правовремено обавештавали штабове дивизиона и Штаб бригаде. Карактеристично је њихово обавештење да се у Дреновцима налази 200 Черкеза, већином старијих, који бораве у сеоским кућама и немају спољна обезбеђења. У Рачиновцима, у којима се тренутно налазило 300 Черкеза, наоружаних са 2 минобацача и 24 пушкомитраљеза, обезбеђење је било више него добро. Поред спољних обезбеђења упоришта, Черкези су постављали ноћне заседе и борцима Прве коњичке бригаде ако крену у напад, желели су приредити непријатно изненађење. До тога, на срећу, захваљујући открићу извиђача и обавештајца, није дошло. У Бурићима се налазила мања посада, коју су сачињавале усташе и Черкези. У неким упориштима, западно од друма и железничке пруге између Врбање и Брчког, налазила се претежно усташка милиција, а понекад и непријатељске јединице које су убрзано одступале и кратко се задржавале да се одморе и нахране.

Усташка надзорна служба и немачки обавештајци упорно су настојали да открију обавештајце Прве коњичке бригаде, обавештајне центре са којима су изузетно добро сарађивали, њихове сараднике у помињаним упориштима, да их похapse и ликвидирају. Систематска и добро смишљена потрага започела је у непријатељском гарнизону у Жупањи. Њени пипци су се разгранавали и наговештавали су успех. Обавештајним противударом руководио је злогласни усташки истражитељ Иван Матић, који је наредио потчињенима да похapse више лица, њих 35, која су била осумњичена да сарађују са партизанским обавештајцима. Усташе су истовремено починиле и низ зверстава над недужним лицима у позадини Сремског фронта. Усташки полицајци мучили су ухапшене и злостављањем желели изнудити признања о одржавању везе са партизанским обавештајцима. Тек тада се показало да већина ухапшених није имала никакве везе са обавештајцима Прве коњичке и Обавештајним центром среза жупањског, али им то није помогло да избегну тешке казне. Главни сарадници Мато Кобашевић и домобрански надсатник Ивковац стојички су подносили злостављања усташких полицајаца и нису одали с

ким су одржавали везе и какве су податке достављали. Без обзира на све то обојица су погубљени и још 9 људи које су усташе прогласиле за симпатизере народноослободилачког покрета.

Усташама и гестаповцима узвраћено је пуном мером. Непрестано је трагано за њиховим обавештајцима и доушницима. Штаб бригаде, на предлог обавештајног официра, упутио је ојачану извиђачко-обавештајну патролу у рејон Бошњака да пронађе и ликвидира неколико непријатељских шпијуна и зликоваца. Вођа патроле умешно је провео добро наоружане извиђаче до самог циља, пронашао шефа Обавештајног центра за срез жупањски, уз његову помоћ поставио заседу на друму између Спачве и Бошњака и чекао. Извиђачи су били добро маскирани и тешко уочљиви у шумарку поред пута. Дан је био облачан и небо је претило кишом. Извиђачи су пажљиво посматрали бељугаву и праву подлогу пута, пропустили неколико цивила да прођу у Бошњаке, чекали познатог усташког зликовца и обавештајца Буру Фрањића Мишка, који је, поред осталог, убио неколико невиних људи у Бабиној Греди. Он је наишао са двојицом пратилаца у предвиђено време и није прихватио позив да се преда. Напротив. Отворио је ватру из свог аутомата и покушао побећи. Пресечен је рафалима аутомата извиђача и згрчио се у јарку поред друма. Његови пратиоци су рањени, али су побегли у шуму. Извиђачи су узели Фрањићево оружје и муницију и наставили да трагају за прикривеним непријатељима. О њиховој акцији у Операцијском дневнику бригаде је констатовано: »Наша патрола која је упућена у Бошњаке, ради извиђања, са шефом обавештајног одсека Милом је убила познатог зликовца Фрањић Буру Мишка и донела податке о непријатељу са читавог сектора, о чему је послат опширан извештај. Истог дана у Босутским шумама наше патроле ухватиле су непријатељског шпијуна и спровеле га Штабу армије... «²³⁾

ПОЈАЧАНИ НЕПРИЈАТЕЉСКИ ИЗВИБАЧКИ НАПАДИ

Упоредо са утврђивањем упоришта и бројним повећањем њихових посада, Немци и усташе планирали су да појачају извиђања и нападе на положаје јединица Прве коњичке бригаде. Они су очигледно желели да узврате учестале извиђачке на-

²³⁾ Архив Војноисторијског института, регистарски број 1-9/6, кутија 261.

паде коњаника, да им приреде изненађења и наносе губитке. Немцима и усташама највише је сметадо присуство јединица Прве коњичке на прилазима Батровцима и Липовцу и намеравали су их приморати да се повуку на положаје јужно од лакта Босута, на његову леву обалу и простор ближе Моровићу. У том смислу почели су дејствовати непосредно после напада ескадрона коњаника, ноћу 6. и 7. марта, на одбрамбене положаје код Батроваца, у циљу узнемиравања и извиђања, када су усташе истеране из дела предњих ровова и имале губитака. Ескадрон се ујутру повукао на полазне положаје и није одустајао од извиђачких подухвата. Једна патрола враћена је према Батровцима да извиђа и прикупља податке о непријатељу, у добро брањеном упоришту. Из корита Босута лелујала је магла и скраћивала видик. Извиђачима је било неугодно и тешко да се оријентишу, али нису желели да се врате необављеног посла. Ишли су опрезно обалом реке и добро се чували да их усташе и Немци не изненаде. Путелјак је вијугао између оголелог шибља и врбака и ништа сумњиво није се примећивало. Вођа патроле добро се оријентисао у магленом невиду, знао је да Батровци нису сувише далеко и прижељкивао да се магла што пре разиђе. Из размишљања га је тргао продоран повик да се коњаници предају. Огласило се оружје, више насумице, због немогућности да се у густој магли прецизније нишани, и дошло до судара прса у прса. Усташе су биле бројније, сколишиле су три коњаника и живе их желели ухватити. Двојица су се некако истргла из руку нападача, устукнули према друговима у оближњем шумарку, а трећи је савладан и одведен у Батровце. Кивни због непријатељског изненађења и заробљавања доброг друга, извиђачи су журно отишли у Моровић да обавесте Штаб дивизиона шта их је снашло и да је непријатељ изузетно будан.

Почетни је успех, изгледа, охрабрио усташе и Немце да се упусте у сложеније и ризикантније акције. Ојачани вод непријатељских војника, наоружаних са више пушкомитраљеза и аутомата, кришом се запутио од Батроваца, прошао Брег-воду и журио према Студви и Моровићу да изненади јединице Првог дивизиона. На улазу у село, на западној страни, на левој обали Студве и према Башћалуцима, коњаници су приметили неочекиване госте и покушали су их зауставити. Плануле су пушке и пушкомитраљези. Тек сада се могло проценити да је јача непријатељска јединица неопажено зашла из положаја Прве коњичке бригаде, угрозила Штаб дивизиона и ескадрон

који се треиутно нашао у Моровићу, на обуци и предаху, после више дана проведених на истуреним положајима. На команду да се непријатељ сузбија и прогони развила се оштра борба, у којој су учествовали командант и политички комесар дивизиона и њихови заменици. Непријатељски војници су увидели да нису постигли потпуно изненађење и трком су се почели повлачити. Држали су се пошумљеног предела и пречице према Батровцима, једни другима штитили одступницу и умешно измицали. У једночасовном окршају двојица војника су рањени и однети да не доспеју у заробљеништво. Коњаници нису имали губитака.

Штаб бригаде је обавештен да је непријатељ дрзак и да не преза да се упусти у ризикантне сукобе. Највише је забрињавала чињеница да усташе и Немци имају смелости да залазе иза бригадних положаја и приређују изненађења. Штаб бригаде реаговао је наређењем Штабу дивизиона у Моровићу да се будност максимално поштри, појачају страже и патроле и истурена линија положаја према Батровцима и Липовцу учини непролазном за непријатеља. Дивизиону је придодато појачање: Први (митраљески) ескадрон Трећег дивизиона. Командиру ескадрона Душану Карановићу је наређено да ескадрон, наоружан са 4 тешка митраљеза, хитно одведе у Моровић, да се стави под команду Штаба Првог дивизиона и поседне део истуреног бригадног положаја. Ескадрон коњаника брзо је стигао на одредиште, ојачао ватрену моћ јединица распоређених према Батровцима и спреман чекао да непријатеља туче убитачном ватром.

Усташе и Немци, у добро утврђеним упориштима у Батровцима и Липовцу, очигледно су прозрели да су ојачани бригадни положаји према Моровићу и Студви и да их олако и без губитака не би могли непримећени проћи и заћи дубље у позадину иза линије фронта. Стога су неко време мировали, добро пазили да се њиховим рововима и бункерима не приближе извиђачи и патроле Прве коњичке бригаде. У циљу предострожности, на сваки шум, поготову ноћу, усташе су отварале ураганску ватру да спрече подилажење њиховим рововима и бункерима и ублаже страх.

Немци, усташе и Черкези усмерили су тежиште насилних напада у другом правцу, од Јамене и делом леве обале Саве, рачунајући да је крајње лево крило положаја Прве коњичке бригаде мање утврђено и ојачано. Вод непријатељских војника опрезно је наступао друмом од Јамене према Сремској Рачи,

уз пут остављао бочна обезбеђења и рачунао на успех. Било је подне. Све је одисало миром, ремећеним једино пригушеним шумовима набујале Саве. Војници су напредовали, застајкивали, ослушкивали, погледом претраживали предео испред себе, опрезно се приближавали Сремској Рачи и очекивали судар са коњаницима. Из зидина пустог села, на њихово изненађење, нико се није оглашавао. Скоро нестварни мир збуњивао је непријатељске војнике, напрезао њихова чула вида и слуха. Бојали су се изненадне пушкомитраљеске и пушчане ватре, више се разредили, развили у стрелце и погурени домогли се зидина првих кућа. У селу није било коњаника и могли су даље. На реду је било Вишњићево. Међутим, вод коњаника је обавештен, од своје извиђачке патроле, докле је непријатељ стигао и пошао му је у сусрет. Командир вода припремио је борца да се прикрату Сремској Рачи и прекрате непријатељу наступање. Истовремено је обавестио команду ескадрона у Моровићу шта се догађа и затражио помоћ. Дошавши у источни део Сремске Раче, непријатељски војници нису се усудили да продуже друмом за Вишњићево. У даљини су приметили неколико коњаника у наступању, претпоставили да их има много више, просудили да је ризично с њима заподенути кавгу и почели узмицати. Непримићени, нестали су према Јамени и тако избегли судар с коњаницима који су ушли у Сремску Рачу и заузели положај на њеној западној страни.

Штаб дивизиона желео је да се непријатељ што више узнемирава и изазива на прилазима Батровцима и Липовцу. Командант дивизиона је умео нагласити, у разговору са командирима ескадрона, да је стални притисак на непријатеља најбоља одбрана од његових изненађења и препада. Командири су добро разумели шта то значи и предузели су мере да се појачају извиђачке и патролне активности. Из Моровића је 10. марта 1945. године, упућена извиђачка патрола да претражи десну обалу Босута и продужи у дубину мочварног и пошумљеног земљишта које је непријатељ контролисао. Вођи патроле је предочено да усташе и Немци, поред копања ровова и градње бункера, постављају нагазне и мине изненађења на прилазима својим упориштима и прелазима преко Босута. Упозорење је значило да борци морају обратити пажњу да случајно не нагазе смртоносни експлозив. Патрола је спорије ишла узводно, бирала места пролаза, колишила већ уходане делове стазе и није нагазила мине већ непријатељске војнике, недовољно прикривене, залегле у заседи. Када су их приметили-

ли, коњаници су скочили за маховинаста храстова стабла и отворили ватру из пушкомитраљеза и аутомата. Налазећи се у нешто неповољнијем положају, непријатељски војници узвратили су палбом из свог оружја и размишљали како да побегну. Појединачно су искакали из заклона и грабили у дубину шуме иза њихових лећа. Један је оборен прецизним рафалом из аутомата воће патроле и одмах је издахнуо. Наредни је рањен, али је пузећи, одбатргао између дебелих стабала. Преостали су одговарали на ватру извиђача и неозлећени се извукли у дубину шуме. Коњаници су били задовољни исходом непредвиђеног окршаја и нису имали губитака.

Сремска Рача је имала значај за одржавање везе са јединицама Аруге армије у источној Босни и доњем току Арине. Извиђачи и обавештајци Прве коњичке прелазили су чамцима преко Саве, одлазили до обавештајних официра Команде места Бијељине и Осме српске ударне бригаде, од њих примали значајна обавештења о бројном стању, покрету и распореду непријатељских јединица, доносили их у свој штаб и слали Обавештајном одељењу Прве армије. Из података добијених од обавештајног официра Осме српске ударне бригаде, Радисава Јовановића, сазнало се да су јединице Двадесет друге српске ударне дивизије запоселе десну обалу Дрине до њеног ушћа у Саву, да су спремне да спрече евентуални продор непријатеља у Мачву и насилна извиђања у Семберији. Штаб Прве коњичке је обавештен да су извиђачке патроле Осме српске бригаде сазнале да се једна четничка бригада налази у Дворовима, да располаже са доста аутоматског оружја и неколико минобацача. У три села: Црњељеву, Обарској и Вршанима, налазила су се три батаљона четника. Немачке заштитнице су биле у Јањи и Бијељини, а главнина се извлачила према Брчком и у позадину Сремског фронта. Из примљених података Штаб Прве коњичке сазнао је одакле пристижу појачања у непријатељска упоришта у пределу Босутских и Спачванских шума.

КОРИСНИ ЖИВИ ЈЕЗИЦИ

Командант и политички комесар бригаде, Срећко Стојадновић и Карло Шуман, нису скривали да су задовољни радом и резултатима обавештајних официра и активношћу извиђачких патрола у позадини непријатеља. Једном приликом, кад је

разговарао са обавештајним официром Шивићем, командант Стојадиновић је приметио да би добро било да се улови живи језик, да непосредно проговори и саопшти најсвежије податке о непријатељским упориштима на правцу удара и извићања јединица Прве коњичке бригаде. Обавештајни официр добро је разумео жељу свога команданта и обећао да ће предузети мере да обавештајци и извиђачи шчепају живог Немца или усташу и доведу га у Штаб бригаде. Обећање је обавезивало да се журно ради и не оклева. Са обавезом је требало упознати остале обавештајне официре и тражити да се и они максимално ангажују у заробљавању неког непријатељског војника, најпре Немца, затим Черкеза и усташу. Кад су обавештајни официри Драган Булат, Стево Реберски, Владо Малетић, Милорад Малетић и Милан Скенцић добили задатак, припремили су извиђачке патроле и најоданије сараднике на терену Босутских шума и нису сумњали у успех. Повремене заседе и вребања извиђачких патрола нису уродиле плодом. Непријатељски војници, поготову Немци и Черкези, добро су се чували и опрезно кретали у околини сопствених упоришта. Проблема није било да их коњаници, са одређене удаљености, притајени у заседи, покосе ватром из аутомата. Међутим, изгледи да коњаници постигну такво изненађење да неког живог Немца шчепају за врат и одведу у Штаб бригаде били су мали. На неке јадиковке извиђача и обавештајаца одговарано је да се стрпљење не сме губити, да то не може бити својствено борцима којима се поверавају специјални задаци. Приговор је добро схваћен, па се даноноћно трагало и вребало на излазима из непријатељских упоришта, на друмовима, који их повезују, на прелазима преко река и канала.

Извиђачи Прве коњичке бригаде и њихови сарадници у позадини непријатеља сазнали су да ће вод немачких војника стићи прометном прелазу на Студви да уништи чамце и тако спречити одржавање значајне везе и саобраћаја између јединица на положају и у позадини. Заседа је постављена нешто даље од речног прелаза, на рубу густе шуме и скоро непроходног шипражја. Претпостављало се, наиме, да се неки војник може издвојити, заћи у шумски густиш, наићи на прикривене борце који би га савладали и запушених уста, да не може звати у помоћ, повели у Штаб дивизиона.

Немци су стигли у предвиђено време и дали се на посао. Један официр и три подофицира наређивали су војницима да извлаче дрвене чамце на обалу и разбијају. Посао није био

лак. Извлачећи иабрекле чамце војници су упадали у глиб, а један се оклизнуо и сквасио до појаса. Офицер се није освртао на неугодности и војнике је пожуривао да брже раде. Чула се лупа секира, а даске располоћених чамаца бацане су у Студву да их матица однесе низводно. После завршеног посла војницима је допуштено да предахну. Већина је поседала на подавијене неолистале жбунове, посматрала замућену воду и разговарала. Један је забацио стројницу на лећа, прешао стазу и зашао у шуму. Разгрћући и прескачући густо шипражје, нашао се између двојице крупних момака који су га оборили, крпом му запушили уста и трком га потерали у дубину шуме. Престрављени и збуњени војник трпео је крпу у устима све док није проведен кроз ватрену линију Прве коњичке бригаде и доведен обавештајном официру.

На саслушању није избегавао одговоре на директна питања. Признао је којој јединици припада и како се обрео у Босутским шума. Његова изјава о стању у непријатељским упориштима у Батровцима, Липовцу и Подграћу донекле се разликовала од раније прикупљених обавештајних података. У Батровцима је тада било око 230 усташа, Черкеза и Немаца. Градили су одбрамбене објекте, копали отворене ровове, постављали минска поља испред бункера на јужној страни села, на дубини од 60 метара, дуж канала према шуми и од скелског прелаза на Босуту до цркве у центру села. Заробљеник је објаснио како су распоређени тешки и лаки минобацачи и митраџи. Није прећутао ни да се у упоришту Липовац налази 220 војника, да располажу са 4 минобацача, да имају осматрачницу и телефон у торњу сеоске цркве. Открио је да су три реда нагазних мина постављена испред ровова и бункера, на јужном, а два реда на северном прилазу села. Пут према Врбањи миниран је на три места, а према Батровцима је био без мина и проходан. За обавештајце је било право откриће да се батерија тешких топова налази у Подграћу, заправо поред Босута, да две чете усташа, домобрана и нешто Немаца штите добро утврђено упориште. Ојачане непријатељске патроле понекад су одлазиле из Подграћа према Студви, али никад истим правцем.

Када је детаљно испитан, заробљеник је упућен из Штаба дивизиона у Моровићу у Штаб бригаде, а нешто касније у Штаб армије и сабиралиште за ратне заробљенике.

Ојачана извиђачка патрола запутила се дубље у непријатељску позадину, према Жеравици, Јамени и Страшинцима,

није избегла сукоб са групиом непријатељских војника. Извиђачи су били надмоћнији и војнике су могли ликвидирати али, руковођени упутствима обавештајног официра, желели су их живе похватати и довести у Моровић. На позив да се предају, они су окренули леђа и покушали побећи. Извиђачи су се дали у трк, двојицу сустигли и савладали. Тек тада су видели да у рукама имају Черкезе који су молили да им поштеде живот. На руском језику им је узвраћено да се не плаше за рођене главе, да су потребни живи и здрави да би рекли нешто о сопственом војевању и намерама јединице којој припадају. Одмах су поведени према Вишњићеву и Моровићу, да би што пре измакли непријатељској потери, која се пуцњавом оглашавала од Страшинаца и Јамене.

Извиђање и постављање заседа западно од Липовца, код капеле Свети Лука и коте 84, није се вршило према замисли обавештајног официра бригаде и дало очекиване резултате. На том месту, наиме, требало је сачекати и заробити непријатељску патролу. Десет добро обучених и наоружаних извиђача, са обавештајним официром Првог дивизиона, на челу, дуго су пешачили, прокрадали се мочварним земљиштем и стигли одредишту. Њима су се придружила 4 сарадника у позадини и заседа је вешто постављена. Непријатељска патрола, на њихову жалост, није наишла. У таквој ситуацији обавештајани официр дивизиона је имао одобрење да извиђаче поведе у лов на живе језике нешто северније, према шумској прузи и коти 82, да продужи чак у Доње Ново Село и Оток, заправо на друм између поменутих села, куда су чешће наилазиле непријатељске патроле и препадом су се могле савладати. Кретање извиђача у томе правцу било је скопчано са низом опасности. Обавештајни официр се двоумио да ли да сувише ризикује, на крају је одустао од одласка према Отоку, извиђаче довео у Липовачки салаш и распоредио их иза насипа поред густе шуме. На том простору непријатељски војници нису се појавили и морало се учинити нешто друго. Извиђачима је наређено да се запуте шумским просеком за Сољане и оружје држе на готовс. На челу разређене колоне ишао је обавештајни официр, широко отворених очију и вребао. Стигли су близу Сољана, али нису наишли на непријатељску патролу. Извесно време остали су у заседи и стрпљиво ишчекивали. Обавештајни официр дивизиона, прилично незадовољан, прерано је одлучио да се врати у Моровић. Његовим поступком био је незадовољан обавештајни официр бригаде,

поново га упућивао на раније означена места да изврши задатак али није га успео убедити да оде. Било је то отказивање послушности обавештајног официра дивизиона, о чему је извештен Штаб бригаде 15. марта 1945. године. У извештају је записано: »... Обавештајни официр се вратио у 18 часова назад у Моровић, а није остао и даље на терену, у заседи, као што му је то било наређено, те се на тај начин вратио у базу без икаквог резултата.

Дана 15. овог месеца обавештајни официр бригаде поново га је упућивао на исти терен по истом задатку, пошто га први пут није извршио, на што је он одговорио да он то не може никако извршити... «²⁴⁾

Обавештајно-извиђачка активност појачавана је због убрзаних припрема пробоја Сремског фронта и тежње да се дође до што свежијих и веродостојних података о непријатељу, посебно на правцу куда се предвиђало наступање јединица Шесте личке пролетерске, Једанаесте крајишке ударне дивизије и Прве коњичке бригаде. Њихов борбени поход, наиме, кроз Босутске шуме и мочваре, започео је у изузетно тешким условима и пре пробоја Нибелуншке линије непријатељске одбране на Сремском фронту.

ДАНИ МАЊИХ БОРБИ И ПРИПРЕМА

Поред извиђачко-обавештајне делатности, јединице Прве коњичке бригаде, према устаљеном редоследу, на смену су поседале и штитиле сопствене борбене положаје, увек спремне да одбију налет непријатеља. Положаји према Батровцима посебно су ојачани доласком Митраљеског ескадрона Трећег дивизиона и распоређивањем митраљезаца и митраљеза на неколико доминантних ватрених тачака. У Вишњићеву је непрестано боравио један вод коњаника, који је имао задатак да контролише сектор Сремске Раче, посебно друм према Јамени и одржава везу са јединицама Друге армије на десној обали Саве и Дрине. На тај начин практично су били затворени сви прилази непријатеља из упоришта у дубини Босутских шума, закључно са десном обалом Босути до његовог ушћа у Саву.

Два дивизиона боравила су у Адашевцима, нешто даље од линије фронта, према плану и програму рада изводили војну и политичку обуку. Новину у обуци официра представљало је

²⁴⁾ Архив Војноисторијског института, регистарски број 42/3, кутија 261.

решавање доста сложених тактичких задатака напада на насељена места. Задаци су обично замишљани на основу стварног стања у иојединим непријатељским упориштима и тражена су најповољнија решења да се освоје. У образлагању борбене ситуације приказивана је јачина, наоружање и распоред непријатељских јединица, прецизиран је број и правци наступања коњичких дивизиона и ескадрона. Решавање тактичких задатака било је најбоља припрема официра за командовање јединицама у нападима који ће тек уследити на упоришта у Босутским и Спаљванским шумама.

Упоришта Страшинци и Јамена били су трн у оку коњаницима и личким пролетерима и неколико пута прелазила су из руку у руке. У рано пролеће, кад воде посебно набујају, њима је било тешко прићи. Водене препреке могле су се савладати коришћењем одбрамбених насипа и сеоских путева. Коњаници су добро познавали сваку проходну стазу и чешће их користили да се ноћу прокраду у дубину непријатељског борбеног распореда у Босутским шумама и изврше специјалне задатке. Немци и усташе сматрали су Јамену и Страшинце својим значајним истуреним положајима и нису их намеравали испустити из руку. И када би претрпели пораз и остали без поменутих упоришта, предузимали су противнападе и изгубљено преотимали. Понекад су се знали послужити варком и узмаћи да не би претрпели осетније губитке, али то није значило да значајне истурене положаје препуштају коњаницима.

Штаб Прве коњичке, у сарадњи са Штабом Прве Личке пролетерске бригаде, наредио је Штабу Другог дивизиона, 20 марта 1945. године, да се изврши напад, у садејству са једном четом личких пролетера, на упоришта Јамену и Страшинце. У припреми и извођењу напада посебно су се ангажовали командант дивизиона Лазо Билић и политички комесар Милорад Дракулић. Они су, поред осталог, одредили да чланови Штаба дивизиона учествују у борби, да наступају са појединим водовима Другог ескадрона и личним примером подстичу борце да противника успешно савладају и прогоне. Брижљиво је разрађено и утаначено садејство са четом личких пролетера.

Напад је започео ноћу, у 22 сата, када се Други ескадрон, са командиром Момчилом Скакићем и политичким комесаром Буром Видојевићем, устремио на упориште Јамену, а лички пролетери приближавали се северној страни Страшинаца. Једно одељење коњаника, са чланом штаба дивизиона, на-

ступало је насипом који води од Сремске Раче у Јамену. Вод коњаника, са командиром Мустафом Додићем и делегатом Марком Остојићем, стигао је западној страни села и затворио прилазе у дубину непријатељског борбеног распореда. Десетина коњаника уклонила се на југозападном улазу у Јамену и спремно чекала да се домогне првих кућа. Командант дивизиона налазио се близу села, на коти 84, а нешто иза било је дивизионско превијалиште за прихват рањеника.

Стрељачки стројеви водова коњаника наступали су одважно и опрезно. Командирима и делегатима водова била је чудна нестварна тишина и потпуни мрак у Јамени. Неки су помислили да се непријател. вешто притајио и да ће његово оружје загрмети када коњаници наиђу на врхове цеви. Отуда су уследила упозорења водника и делегата водова Раде Басте, Ивана Крањца, Мустафе Додића, Марка Остојића, Душана Масликосе и Николе Јерковића да борци воде рачуна да избегну изненађење и предухитре противника. Наступало се корак по корак, уз застајкивање и ослушкивање. Командант дивизиона Билић и политички комесар Дракулић, тренутно не знајући зашто борба не почиње, упутили су курира да пронађе командира ескадрона и добије обавештење о стварном стању у непријатељском упоришту. Курир се вратио са изненађујућом вешћу - да у Јамени нема непријатељских војника, да су непримећени умакли, пре опкољавања села, и отишли у мрак према Сољанима. Коњаници су добро претражили бункере, ровове и поједине куће, нашли нешто остављене опреме и муниције. На више места покидали су и телефонску линију која је упориште Јамену повезивала са Страшинцима и Сољанима.

Кад су командант и политички комесар дивизиона одлучили да се запуте у село одједном се разлегла жестока пуцњава и тешко се могло објаснити шта се догодило. Пуцњава се, истина, брзо проредила и стишавала, али загонетка је остала. Курир је опет отрчао командиру ескадрона и вратио се, задихан и ознојен, са објашњењем да су два непријатељска курира, са мотоциклом, чамцем, прешли Саву и банули у јужни део села, не знајући да се њихова посада увече повукла. На њих је отворена ватра и почели су јаукати. Неколико коњаника је похитало да их зароби, али су они били лукави, мотор ставили у погон и умакли према Рачиновцима.

Ближила се поноћ. Командиру ескадрона је наређено да коњанике поведе према Страшинцима да се придруже личким

пролетерима у нападу на упориште. И тамо је, изгледа, било неких проблема у извођењу напада, о чему је заменик команданта дивизиона Букић у извештају записао: »... Кренули смо према Страшинцима истој (личкој) чети која је нападала Страшине. Како нису имали добрих података, иста се чета бацила северно од села у шуму и није правовремено извршила наступање ка селу. Ми смо упутили један вод, са командиром Ескадрона, који су претресли исто село и бункере и нашли су неке цивиле које су испитали о непријатељу. Исти су казали да је непријатељ тј. усташе биле прву ноћ у томе селу и да су се повукли у 18. часова у Сољане.

По свршеном задатку ми смо хтели да поставимо заседу, заједно са пешадијом, између Сољана и Страшинаца, али пошто је војска била уморна и није имала хране, нисмо то учинили, а што мислимо учинити данас, око пола ноћи, да пошаљемо заседу, пошто они долазе по дану у Страшине... «²⁵⁾

Упоредо са припремама и извођењем напада на непријатељска упоришта, извиђачи и обавештајци нису мировали. Њих је свакодневно интересовало шта се дешава и да ли има неких битнијих промена у Рачиновцима, Сољанима, Врбањи, Дреновцима, Гуњи, Бабиној Греди, Жупањи и Брчком. Са двојицом искусних сарадника народноослободилачког покрета, Николом Марошевцем из Рачиноваца и Марком Жупаном из Дреноваца, одржавали су састанке и добијали драгоцене податке и процене о непријатељу. Сазнало се, поред осталог, да су непријатељски војници, углавном из немачке дивизије »Скендер-бег«, смештени у сеоским кућама у појединим упориштима и да је њихово присуство ојачало ватрену моћ непријатељских посада. С њима је пристигло и доста немачких морнара који су се дуже времена повлачили од Јадранског и Егејског мора и уз пут трпели губитке од јединица Народноослободилачке војске. Тек пристигли есесовци и морнари говорили су да су дошли у западни Срем да се одморе и да неће учествовати у неким борбама. Занимљиво је откриће обавештајаца Прве коњичке бригаде да су се неке немачке јединице, чак 400 занрежних возила натоварених ратним материјалом, која су вукле мазге, вратиле из рејона Винковаца и Жупање у Брчко и продужиле на положаје у близини града. Сазнало се, такође, да је у Орашју избио сукоб између усташа и заленог кадра и да је борба трајала скоро три дана. Усташе су стекле предност у нападима, зеленокадровце избациле из

²⁵⁾ Архив Војноисторијског инситута, регистарски број, кутија 261.

варошице и приморале их да одетупе у Брчко. Обрачун није прошао без жртава над недужним муслиманским становништвом. Усташе су стрељале и заклале преко 50 Муслимана и опљачкале њихову имовину.

Извиђачка патрола је прешла Саву код Сремске Раче и зашла у североисточни предео Босне, с намером да прикупи податке о кретању и намерама непријатељских јединица. Иако су опрезно наступали, четници су приметили извиђаче, али се нису усудили да се упуте у отворену борбу и побегли су у Балатун. Када се рашчуло шта су приметили, остале четничке јединице умакле су према Бијељини. Извиђачи су намеравали, поред поменутог, да ухвате неки живи језик, али им то није полазило за руком. Вешто су поставили заседу и више часова чекали непријатељске војнике, али они нису наишли. У разговору са мештанима неких села извиђачи су дознали да четници мобилишу у своје редове мушке главе од 16 до 50 година, да су одвели и три старија човека из Велиног Села и да се не зна какву ће судбину доживети. Неколико младића који су желели да избегну четничку мобилизацију добровољно су се јавили да ступе у јединице Прве коњичке бригаде и са извиђачком патролом дошли у Срем.

Будући да су вршене припреме за покрет јединица Шесте личке пролетерске и Једанаесте крајишке ударне дивизије и Прве коњичке бригаде у дубину Босутских шума, према делу железничке пруге и друма између Брчког и Врбање, десетина извиђача, којој су придодата и 2 позадинска радника, добила је задатак, 31. марта 1945. године, да се опрезно запути у рејон Рачиноваца и Дреноваца, да испита јесу ли пролазни путеви у том крају, у каквом су стању мостови на рекама и каналима и коју тежину могу издржати. Десетару је препоручено да може извршити препад на мању непријатељску патролу и заробљенике довести у Штаб дивизиона у Моровићу.

Извиђачи Другог дивизиона испитивали су сигурност Филиповог пута према Страшинцима и Јамени. Њихова база налазила се код Копчалићевог стана и коте 83. Одатле су одлазили у извиђање, пролазили поред Видаковићевог стана, стизали рубу тешко проходне хростове шуме и заравни издуженој према непријатељском упоришту. Прижељкивали су да отуда наиђе непријатељска патрола или извиђачи, да их савладају и поведу у своју базу, али им се жеља није испунила. Нешто касније се дознало да непријатељске патроле избегавају Филипов пут, да из Страшинаца одлазе према Студви, да

стижу до коте 82 и одмах се враћају назад. Непријатељске патроде одједном су се проредиле и сасвим престале излазити из упоришта. Извиђачима - коњаницима било је необично да непријатељ не трага шта се дешава у близини његових упоришта и о томе су обавестили своје претпостављене. Уследио је одговор да извиђачи поостре будност и наставе започети посао.

Обавештајни официр Шивић мислио је да би требало појачати лево крило борбеног распореда Прве коњичке бригаде и предложио је да се положаји код села Босути и Сремске Раче ојачају још једним водом коњаника. Његовом захтеву није удовољено због ужурбаних припрема да Прва коњичка бригада крене у дубину непријатељског борбеног распореда.

У БОСУТСКОЈ ОПЕРАТИВНОЈ ГРУПИ ДИВИЗИЈА

ТЕМЕЛЈНЕ ПРИПРЕМЕ И НАСТУПАЊЕ КОЊАНИКА

У зиму и пролеће 1945. године вршене су темељне припреме за офанзивно дејство, у стратешком и тактичком смислу, и завршне операције јединица Југословенске армије. Врховни командант Јосип Броз Тито састао се два пута са командантима Прве, Друге, Треће и Четврте армије, генерал-лајтнантима Пеком Дапчевићем, Кочом Поповићем, Костом Наћом и Петром Драпшином, да заједно размотре и утврде план предстојећих офанзивних дејстава.

На другом састанку, одржаном у Београду од 25. до 27. марта 1945. године, после свестраног сагледавања и усвајања плана офанзивних дејстава на Сремском фронту, донета је одлука да се двострука Нибелуншка линија и дубина њене одбране униште комбинованим маневром, заправо обухватом њена оба добро брањена крила и ударом у чело. На тај начин избегло би се оно што су Немци и њихови помагачи прижељкивали: директан удар јединица Прве армије у њихову заиста добро изграђену и утврђену позициону линију одбране од Мохова на Дунаву до Липовца и Батроваца на Босуту, у дужини од 30 километара. У разматрању укупне борбене ситуације и тренутног стања на целој ширини и дубини Сремског фронта, дошло се до процене да би јединице Прве армије, кад би нападале само фронтално непријатељску линију одбране, тешко је савладале и претрпеле осетније губитке. Будући да се Трећа армија налазила на Дравском фронту у Барањи, а Друга армија у североисточној Босни, постојала је могућност да делови њихових снага избију у позадину Сремског фронта и да се непријатељ у Срему опколи и уништи.

У току припрема плана пробоја Сремског фронта показало се да је неопходно прегруписивање и појачање јединица

Прве армије. Већ 27. марта Петнаести македонски ударни корпус, у чијем су саставу биле Четрдесет друга и Четрдесет осма македонска ударна дивизија, стављен је под команду Штаба Прве армије. У састав Прве армије убрзо су ушле Друга пролетерска, Седамнаеста источнобосанска и Двадесет друга српска ударна дивизија и Друга тенковска бригада. Почетком априла 1945. године Прву армију је сачињавало 10 дивизија и 4 самосталне бригаде, међу којима је и Прва коњичка, чије је бројно стање било 111.078 бораца и руководилаца, наоружаних са 52.742 пушке, 4.993 пушкомитраљеза и митраљеза, 1.152 минобацача и 355 топа. Располагало се, такође, са 55 тенкова и више разних возила. Оскудевало се једино у топовским гранатама и погонском гориву за тенкове и возила.

Прегруписавање и груписавање јединица и смене на борбеним положајима извршене су у доста кратком времену и у складу са усвојеним планом савлађивања непријатељске утврђене зоне на Сремском фронту. Снаге под командом Штаба Прве армије подељене су на Северну и Јужну оперативну групу дивизија. У Северну оперативну групу укључене су Прва пролетерска, Двадесет прва и Двадесет друга српска ударна, Четрдесет друга и Четрдесет осма македонска ударна дивизија, Инжињеријска бригада и Друга тенковска бригада, без једног батаљона који је придодат Јужној оперативној групи дивизија. Основни задатак Северне оперативне групе дивизија био је да ударом у чело непријатељске Нибелуншке линије одбране нанесе пораз противнику и наступа у дубину његове одбране, према Винковцима и Вуковару. Јужна оперативна група дивизија делила се на Босутску и Босанску оперативну групу. У Босутској оперативној групи биле су Шеста личка пролетерска, Једанаеста крајишка ударна дивизија и Прва коњичка бригада. Босанску оперативну групу сачињавале су Друга пролетерска, Пета крајишка ударна и Седамнаеста источнобосанска ударна дивизија. Цела Јужна оперативна група дивизија, а посебно Босутска оперативна група, имала је задатак да дејствује у позадини и на десном крилу непријатељске одбране у Срему и пре отпочињања пробоја Сремског фронта да привуче знатније непријатељске снаге и олакша Северној оперативној групи дивизија да порази противника на своме правцу наступања.

На Сремском фронту, у време ужурбаних припрема за офанзивно наступање јединица Прве армије, Нибелуншку линију браниле су јединице 34. немачког армијског корпуса, пре-

тежно 22, 41. и 117. немачка дивизија, 3. и 12. усташко-домобранска дивизија, више немачких борбених група и један пук такозваног Руског заштитног корпуса. Бројно стање немачких јединица на Сремском фронту, укључујући и јединице које су се повлачиле из североисточне Босне и прелазиле Саву преко моста у Брчком, износило је око 100.000 војника, добро увежбаних за вођење борбе дању и ноћу. Они су имали савремено пешадијско наоружање, а поред тога 730 топова разних калибара и 800 разних возила.

Припреме Босутске операгивне групе и смене на положајима вршене су у журбано и у највећој тајности. Штаб Прве армије наредио је, 3. априла, јединицама Четрдесет друге македонске ударне дивизије да преузму положаје Шесте личке пролетерске дивизије на одсеку Сремског фронта од Товарника, преко Илинаца, до Градине на Босуту. После смене на положајима јединице Шесте личке дошле су у Адашевце и Моровић и спремне чекале наређење за наступни марш кроз Босутске и Спачванске шуме.

Прва коњичка бригада стављена је под команду Штаба Једанаесте крајишке ударне дивизије, у чијем су саставу биле Пета крајишка козарска, Осма црногорска и Дванаеста крајишка ударна бригада. Поменуте јединице сврстане су у две колоне да поћу из Мартинаца и Моровића у дубину непријатељског борбеног распореда.

На основу заповести Штаба Прве армије, број 150, Прва коњичка бригада имала је задатак да наступа Филиповим путем, да прође Видаковића стан и дође на простор Паовске реке и Гвоздићева стана. Са достигнуте линије, у тешко проходном мочварном земљишту, Штаб бригаде се морао побригати да извиђачи добро претраже терен према Врбањи, да се добро осигурају десни и леви бок бригадног борбеног поретка и уједно штити леви бок јединица Шесте личке и десни бок јединица Једанаесте крајишке ударне дивизије. У складу са таквим замислима Прва коњичка бригада била је спремна, 3. априла 1945. године, да крене у означеном правцу, али то није одмах учињено због закашњења неких јединица Једанаесте крајишке дивизије на путу од Кузмина за Моровић, са којима су коњаници морали заједно да наступају у дубину непријатељске одбране на Сремском фронту и ускладе садејство у предстојећем нападу на упориште Сољане.

Ујутру, 4. априла, Бригада је кренула Филиповим путем према Страшинцима и даље. Владало је велико невреме, небо

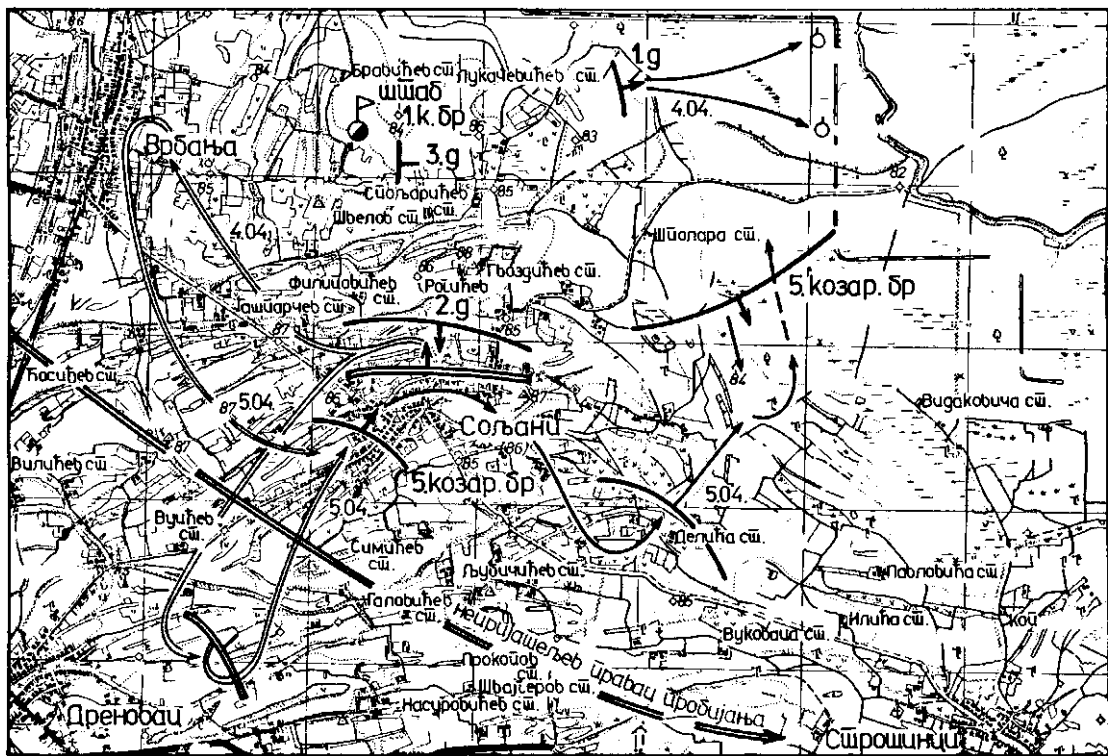
се отворило, ледени плусак натапао је одећу коњаника, а тешко пролазне баруштине претварао у права језера. Погнути у седлима на леђима коња, коњаници су лакше подносили напорни марш у правом кишном потоку него борци Пете крајишке, Осме црногорске и Дванаесте крајишке ударне бригаде, који су понегде газили блато и глиб до појаса. У тим каљугама неки борци су остали без делова одеће и обуће.

У подневним часовима, лево од маршевске колоне Прве коњичке и Пете крајишке козарске бригаде, у Јамени и Страшинцима, распламсала се жестока борба, пушкомитраљеви и митраљеви су се утркивали у испаливању кратких и дугих рафала и повремено су думбарале експлозије минобацачких граната. Штаб Прве коњичке је обавештен да Први батаљон Осме црногорске ударне бригаде смело напада усташе у Страшинцима и постепено се уклињава у њихову јазбину. Скоро у исто време Други батаљон Осме црногорске угрозио је усташе, Черкезе и Немце у Јамени, а напад је појачао кад му је придодата Минобацачка и Чета аутоматичара. У оба упоришта, после вишечасовног жилавог отпора, непријатељ је савладан и на реду је било упориште у Бурићима.

Кад је стигла у пошумљене пределе североисточно и северно од Сољана, Прва коњичка бригада имала је задатак, на основу усменог наређења команданта Једанаесте крајишке дивизије, да садејствује са јединицама Пете крајишке козарске бригаде у нападу на Сољане, да истовремено обезбеди правац од Врбање, у захвату друма на излазу из села, да затвори правац према Липовцу и околним шумама. Она се, такође, морала осигурати и северније од сопственог борбеног распореда, од непријатељских упоришта у Доњем Новом Селу, Комлетинцима и Отоку.

ДРАМАТИЧНЕ БОРБЕ У СОЉАНИМА

Штабови Прве коњичке и Пете крајишке козарске бригаде, са командантом Срећком Стојадиновићем и Лзубомиром Јајчанином Белиим, заједно су разрадили и усагласили план напада на непријатељско упориште Сољане. План је сачињен, поред осталог, на основу најсвежијих извиђачко-обавештајних података да се у усташком осињаку налази 700 војника, добро наоружаних, распоређених у рововима, изграђеним у цик-цак линији, на 200 - 300 метара испред села, затим у неколико бункера и више сеоских кућа преуређених за дужу одбрану.

Распоред и борбе Прве коњичке и Пете крајишке козарске бригаде код села Сољана, почетком априла 1945.

У смирај дана, 4. априла 1945. године, јединице обе бригаде биле су на полазним положајима за напад и кренуле у жесток окршај. Други дивизион, са командантом Лазом Билићем, политичким комесаром Милорадом Дракулићем, замеником команданта Душаном Букићем и замеником политичког комесара Иваном Топићем, опрезно се приближавао северном делу упоришта, везу успоставио и одржавао са стрељачким стројем деснокрилног батаљона Пете крајишке козарске бригаде, открио непријатељске ровове и јуришом их освојио. Охрабрени почетним успехом, коњаници су запристали за усташама које су бежале и ушли у село. Са источне и југоисточне стране у Сољане су упали борци Пете крајишке и смело наступали. Жестоко тучени, усташе и Черкези су узмицали западној ивици села, пружали отпор, тражили излаз у повлачењу према Врбањи и Дреновцима. Некима је прекраћена одступница и спас су нашли у скривању у подрумима и таванима сеоских кућа, у споредним стајама и маскираним земуницама. У току борбе употребљени су митраљеви Трећег дивизиона непријатељ је лакше савлађиван и прогоњен. Први дивизион штићу је североисточне прилазе Сољанима, правац од Студне и коте 82, пут од Липовца и Батровца, тврдих упоришта која су опседали и нападали јединице Прве личке пролетерске бригаде и прилично крвариле у понављању јуриша на ровове, бункере, бодљикаву жицу, минска поља и мине изненађења.

У време када су јединице Пете крајишке и Прве коњичке бригаде, 4. априла, 2. сата пре поноћи освојиле Сољане и непријатеља протерале према Врбањи, лички пролетери су истовремено, уз знатне жртве, желели да заузму Батровце, али су то остварили тек сутрадан, у смирај дана. Тежиште напада пренели су на Липовце. Штабу Прве коњичке је предочено да се може догодити да усташе почну узмицати из Липовца и Батроваца друмом према Врбањи, чиме би Први дивизион и придата одељења тешких митраљеза и минобацача Трећег дивизиона, били изложени жестоком јуришу и борби прса у прса. Повлачењем из Липовца, усташе, Немци и Черкези практично би угрозили лећа борбеног распореда Прве коњичке и десни бок Пете крајишке козарске бригаде. До тога, ипак није дошло. Противудар непријатеља уследио је сутрадан, с друге стране и неочекивано.

После освајања Сољана и протеривања непријатеља према Врбањи и Дреновцима, јединице Пете крајишке бригаде и дивизион коњаника успоставили су положај западно од села, по-

чевши од Фидиповићевог стана према коти 87 и даље до коте 85, да затворе западне и југозападне прилазе освојеном упоришту. Ноћ је била хладна и кишовита. Борци су цвокотали од хладноће и водили рачуна да их непријатељ не изненади. Слаба страна новопоседнутих положаја била је у томе што је лево крило Пете крајишке, које се завршавало на средокраћи друма за Дреновце, остало сасвим огољено и што није успостављена веза са јединицама Осме црногорске бригаде, које су касниле, због тешких успутних борби, у наступању и остваривању садејства са деснокрилним суседима. На тај начин остао је необезбеђени простор погодан да се заобиђе лево крило Пете крајишке бригаде и дође у њену залеђину. Достигнути положаји јединица Једанаесте крајишке дивизије и Прве коњичке бригаде, у целини гледано, нису били повољни и погодни за одсуднију одбрану. Њихов фронт, наиме, био је развучен на ширини од 20 километара и снажнијим противударом могао се начети и прекинути. Штаб дивизије уочио је ту слабост и обратио се Штабу Прве армије да у рејон Врбање упути додатне јединице да се поменути фронт скрати и појача. С друге стране, Немци су увидели да им прети смртна опасност ако јединице Једанаесте крајишке дивизије неутралишу њихов мостобран северно од Брчког, спрече повлачење 22. немачке гренадирске дивизије и осталих снага из североисточне Босне. У тим неповољним приликама Штаб поменуте немачке дивизије одмах је реаговао упућивањем, ноћу 4. и 5. априла, 65. гренадирског пука, ојачаног Допунским дивизијским батаљоном и усташком милицијом, у рејон Дреновца и Врбање, да предузме жестоке противнападе на положаје Пете крајишке и Прве коњичке бригаде. Док се то дешавало, исте ноћи непријатељу је пребегео Јосип Косолец, борац Пете крајишке, што није одмах примећено. Он је дао непријатељској команди у Врбањи детаљне податке о бројном стању, наоружању и тренутном борбеном распореду Пете крајишке и делова Прве коњичке бригаде. На срећу није знао да се Штаб Прве коњичке, Трећи дивизион и један ескадрон Првог дивизиона налазе у шуми источно од Врбање, код Шпољарићевог стана и коте 85, па су Немци главни удар планирали југоисточније, на огољено и незаштићено лево крило Пете крајишке и западни део Сољана. Претходно су искористили небрањени међупростор јужно од Сољана и неколико ојачаних борбених група упутили да неопажено зађу за леђа јединицама Пете крајишке бригаде, заправо на њене полазне положаје, са којих је крену-

ла у напад, у смрај претходног дана, и освојила непријателско упориште. Мања извијачка немачка група упућена је северно од Сољана да се ноћу прокраде до сеоске циглане и залегне иза њених зидова. Штаб 65. гренадирског пука смишљено је планирао да опколи јединице, Пете крајишке козарске бригаде и да их уништи у Сољанима.

Инфилтрирање непријатељских војника у позадини Пете крајишке и донекле у бок Прве коњичке најпре је открио обавештајни официр Дванаесте крајишке ударне бригаде, о томе обавестио свог команданта Милу Вученовића и политичког комесара Луку Цветичанина. Штабу Пете крајишке одмах је јављено да се група од 40 до 60 непријатељских војника налази у њиховој позадини. У први мах помислило се да су то групе усташа које су побегле приликом удара на Сољане и да се крију у пошумљеним пределима. Команди чете аутоматичара је наређено да одмах крене у потеру и похвата непријатељске војнике. Кад су се аутоматичари спремили и пошли, командант Трећег батаљона јавио је команданту бригаде Јајчанину да непријатељски војници заобилазе лево крило борбеног положаја и затражио помоћ. Све се то дешавало у време када се већ водила жестока борба и када су сузбијани непријатељски напади од Врбање, Бабиног Зуба и Вукићевог стана. Чета аутоматичара је упућена на лево крило бригадног борбеног распореда да онемогући његово заобилажење и појача ватрену моћ Трећег батаљона. Самим тим непријатељске борбене групе иза леђа Бригаде и канала Видина Струга нису предухитривале да нешто касније не чине своје.

Чувши борбу у Сољанима и околини, Штаб Другог дивизиона, чији су ескадрони били размештени северније од Сољана, на простору Полојаца и Рогичевог стана, брзо је схватио да се јединице Пете крајишке козарске бригаде налазе у неповољној ситуацији и упутио им помоћ. Заменик команданта дивизиона, Душан Букић, дошао је на чело ескадрона који је похитао каналу, недалеко од циглане у североисточном делу Сољана, у коме се већ налазио један ескадрон, ојачан Митраљеским водом и отварао ватру на непријатеља. Са прозора и димњака циглане вребали су непријатељски снајперисти и пушкомитраљесци. Зрна су пљуштала поред глава коњаника, залеглих уз насип канала и спремних за љуту борбу. Командир Митраљеског вода Лазар Мандић и делегат Михајло Гужина бринули су да неки борац не помоли главу изнад насипа канала и постане мета снајпериста и пушкомитраљеских

рафала. Они су, уједно, упућивали нишанције митраљеза Николаја Руса, Славишу Радивојевића и Лазара Чанића Лалу да пажљиво вребају, заклоњени иза штитова тешких митраљеза »максима« и сручују рафале у отворе на циглани. Нишанција Николај досетио се да капу са петокраком стави на колац и издиже изнад насипа. Немци у циглани помислили су да то неки дрзник извирује из заклона да боље осмотри њихов распоред и припуцали са свих отвора у циглани, те тако узалуд трошили муницију. Узвраћено им је обазриво, када су нишанције митраљеза процењивале да ће зрна сасути у отворе на дебелом зиду. Виркајући кроз прорез на штиту митраљеза, погурен поред нишанције, делегат вода Михаило Гузина меркао је како да доскочи немачком снајперисти, заклоњеном иза димњака циглане, вештом у скривању и избегавању погодака. Из осматрања га је пренула грмљавина минобацачких граната, на десном крилу борбеног распореда ескадрона и пола километра позади. Одмах се није могло одгонетнути шта то значи. Командир ескадрона упутио је двојицу коњаника да се обазриво приближе тученом простору и извиде шта се тамо дешава. Он се, наиме, прибојавао да Немци врше артиљеријску припрему да би наредни удар усмерили од Врбање, раздвојили јединице Прве коњичке бригаде и лакше их потиснули са полазног положаја. У таквој ситуацији ојачани ескадрон, на положају испред циглане, био би укљештен ватром са чела и леђа и тешко би се извукао из смртоносног загрљаја. Двојица коњаника одмакла су стотинак метара од канала и срела издужену колону коњичког ескадрона, са замеником команданта ескадрона Букићем, која је журила да појача положаје на каналу. Букић је изгледао забринут, напрегнутих нерава и одмерено је газио упоредо са командиром ескадрона. Кад је видео двојицу бораца да му долазе у сусрет, да дижу руке у знак поздрава, застао је и упитао шта има ново. Борци су одговорили да их је командир ескадрона послао да извиде шта то тутњи иза њиховог положаја и канала. Букић је нехајно махнуо руком и објаснио да су Немци намеравали да препрече пут ескадрону експлозијама минобацачких граната и нису успели. Испред њега, на километар удаљености, у Сољанима и околини, просто је врело од пуцњаве пушака, пушкомитраљеза и учесталих експлозија ручних бомби. Двојица бораца, Лзубисав Јовановић и Душан Марковић, стојећи пред Букићем, нису знали ништа рећи о жестоком окршају у Сољанима и шта се заиста збивало. После кратког застоја, ишче-

кивања и ослушкивања пуцњаве, коњаницима је наређено да убрзају, да се пажљиво домогну дела канала на десном крилу ескадрона који је блокирао циглану и залегну у бусије.

Заменика команданта дивизиона Букића није бринуло да ће усташе и Немци угрозити положаје коњаника у добрим заклонима, да бих их могли прегазити, ако налете из Сољана и науме северно и североисточно од села. Бригу му је задавала несносна пуцњава на простору који је бранила Пета крајишка козарска бригада и по свему судећи доста крварила. Он је проценио да је поменута бригада у полуокружењу, а можда и окружењу у самоме селу и смишљао је како да јој се притекне у помоћ. Кренуо је рубом канала према левом крилу борбеног распореда ојачаног ескадрона, на прегледнији терен и ближе циглани, да боље осмотри североисточне прилазе Сољанима и одлучи шта да предузме. Опрезно и застајкујући, прошао је поред прекаљених бораца, њихових командира, политичких комесара, командира и делегата водава - Љубана Босиочића, Чедомира Радовановића Козака, Мирка Дамјановића, Љубомира Миленковића, Момчила Скакића, Буре Видојевића, Раде Басте, Петра Раонића, Јозе Рака, Бранка Дражића, Стеве Поповића, Душана Копривице, Марка Шијана, Мустафе Додића, Бранка Богојевића, Марка Остојића, Фадила Башића, Ивана Крањца, Душана Масликосе и Николе Јерковића - одлучних и спремних да своје јединице поведу у најжешћу ватру и јурише. Дошао је Митраљеском воду, отпоздравио командиру Лазару Мандићу и делегату вода Михајлу Гузини и упитао шта тешки митраљеци могу учинити да се неутралише непријатељ у циглани. Мандић је узвратио да искусне нишанције држе на оку сваки отвор у зиду циглане, да их наизменично засипају рафалима који непријатељским војницима сметају да прибраније нишане. Делегат Михајло пожалио се да је немачки снајпериста, сакривен иза димњака, у висини крова циглане, права напаст, да га нишанције намамљују да провири и вребају. Букића је уједно упозорио да се причува и главу ређе издиже изнад насипа. Заменик команданта набрао је усне у смешак и рекао да намерава да процени када ће повести ескадроне у очигледно затворени ватрени обруч око јединица Пете крајишке козарске бригаде. Одважном Букићу више није вредело говорити да се не излаже убитачним непријатељским рафалима и погледу снајпериста. Кашљуцнуо је, набрао обрве и погурен пошао уз закошени насип канала. Није се окренуо да види забринутост на лицима Мандића, Гу-

зине и осталих. Кад се сасвим испео на зараван насипа, гледао лево-десно и право, командир вода је наредио нишанцијама и њиховима помоћницима да не штеде муницију и да кратким и дужим рафалима засипају пспријатед.а у циглани. Наизменично митраљеско роктање подстакло је скоро цели левокрилни ескадрон да отвори паљбу и донекле спречи припуцавање Немаца и усташа у циглани. У вреви пуцњава тешко се разазнао потмули Букићев повик за помоћ. Делегат Гузина издигао се из заклона и вирнуо на насип. Заменик команданта дивизиона лежао је згрчен и више није пуштао гласа. Ројеви пушкомитраљеских зрна долетали су од циглане, ровали земљу поред онесвешћеног Букића, бусенке набацивали иза насипа да бућкају у мирној води канала. Референт санигета најпре је скочио из заклона, не осврћући се на кишу зрна, да Букића донесе иза насипа и укаже му помоћ. Пузећи му је пришао, пажљиво га обухватио и померио, с намером да га понесе у заклон, али је поклекнуо рањен. Најодважнији борци, видећи шта се дешава, суочени са смртном опасношћу, хитро су искочили из заклона и оба рањеника донели иза насипа. Букић је био рањен на више места, крв му је липтала из рана и натапала одећу. Каталинића је зрно погодило у вилицу, али је није разнело и уста му је пунила крв. Савестан у вршењу дужности, он је рањен гестикულიрао рукама и ескадронске болничаре упућивао да тешко рањеног заменика команданта, ставе на ћебе и однесу у бригадно превијалиште. Издвојено је неколико коњаника да помогну болничару и рањенике пажљиво носе.

У бригадном превијалишту Букић је кратко дошао свести, погледао око себе и затражио воде. Принето му је непуно лонче и отпио је неколико гутљаја. Онда је испрекиданим гласом, схвативши да му се ближи крај, замолио заменика референта бригадног санитета Павлицу да му нешто обећа. Павлица је тужан потврдно климнуо главом и чекао. С напором, понекад крклајући, Букић је затражио да се његовој мајци, тамо у Удбини, у Лици, која га је мајчинским благословом испратила у устанак и ослободилачку борбу и затражила да буде храбар, уручи његова официрска торба и Орден за храброст. Сат касније храбри заменик команданта дивизиона је издахнуо. Сутрадан је сахрањен, уз скромне војничке почести, на сеоском гробљу у Страшинцима. Непосредно после завршетка рата Букићеви најближи другови пронашли су његову мајку, потанко јој испричали како се храброшћу истакао у сто-

тинама окршаја и умешно командовао. И уручили јој сино-
вљеву торбицу и Орден за храброст.

Штаб Прве коњичке правовремено је обавештаван о ситуацији на прилазима Сољанима. Командант Другог дивизиона Билић и политички комесар Дракулић, који су поднели извештај команданту бригаде Стојадиновићу, политичком комесару Шуману и начелнику Штаба Бороти, непосредно су добили упутство да похитају на борбени положај и предузму удар у непријатеља, испред североисточног дела Сољана, да се олакша, колико је то могуће, незавидан положај Пете крајишке бригаде. Неопходно је нагласити, без обзира што није жестоко нападнута, да Прва коњичка бригада није била у повољној ситуацији и без претње да претрпи жешће нападе. Она се, наиме, налазила између јаким непријатељских упоришта: Врбање, на западној, Липовца, на источној, Отока, Комлетинаца и Доњег Новог села, на североисточној и северној и Сољана на јужној страни. Била је у некој врсти окружења, али без чвршћег ватреног обруча и жешћих напада са свих страна. Штаб бригаде био је свестан неповољног положаја и упозорио је штабове дивизиона да воде рачуна да непријатељ не приреди непријатно изненађење.

Борба у Сољанима никако није јењавала. Други дивизион повремено је напуштао канал, покушавао да се пробије у северни део села и сузбијан је противнападима усташа и Немаца. Наступање је прекраћивано ватром у чело борбеног строја коњаника, а такође и бочном, највише из циглане и копова у њеној близини. Командант Билић, кад се ескадронима узнедало у наступању, упутио је обавештајног официра Владу Малетића и неколико извиђача да се убаце у Сољане да успоставе везу са јединицама Пете крајишке и донесу вести шта се тамо дешава. Извиђачи и обавештајни официр откривени су на рубу села и једва су изнели живе главе.

Опкољене јединице Пете крајишке бригаде одолевале су и настојале да одбију непријатеља. Штаб бригаде је одлучио да се батаљони повлаче према истоку и североистоку, преко канала Видина Струга, кроз непријатељски борбени распоред да умакну у пошумљени и мочварни предео Јасенова. Највећи проблем представљало је извлачење знатног броја тешких рањеника и позадинских јединица. Да би се безбедно изнели, Штаб бригаде, са командантом Љубомиром Јајчанином Белим, политичким комесаром Драгом Стевановићем, замеником команданта Здравком Саничанином Брацом и замеником

политичког комесара Радом Раниловићем, одлучио је да се одмах повуку две чете Другог батаљона, са ватрене линије према Врбањи, да крче пролаз испред запрежних кола и носила са рањеницима. Први батаљон, једна чета Другог и једна чета Трећег батаљона остали су на ватреном положају, западно и југозападно од руба села, као заштитнице бригаде. Бројно ослабљене, без наде да ће добити појачање, јединице у заштитници одбијале су учестале непријатељске нападе и тешко одолевале. Повремено су, из оближњих сеоских кућа, добијале и ватру у лећа, од усташа сакривених у подрумима, на таванима и сада измилелих из својих јазбина. Њихови напади неутралисани су издвајањем групе бораца, која их је откривала, прогонила и ликвидирала. У стрељачком строју, окренутом Видиној Струги, нашао се Штаб бригаде с намером да прекине непријатељски обруч и води рачуна да не дође до озбиљније панике и нереди. Две чете Трећег батаљона јуришале су директно на канал, а две чете Другог батаљона на циглану и непријатељске заклоне у њеној близини. Први батаљон крварио је у заштитници и није дао Немцима и усташама да сасвим угрозе лећа јединица, које су кидале ватрени обруч источно и североисточно од села. Ударима у бок непријатељског ватреног обруча северно од Сољана, држећи под сталном митраљеском ватром непријатеља у циглани, коњаници су спречавали да се не сручи још већа ватрена лавина на опкољену Пету крајишку козарску бригаду, припремали прихват њеним јединицама у надирању према шуми Јасенови.

После 12 сати наступили су критични тренуци за јединице Пете крајишке бригаде, које су се трком извлачиле из села и грабиле према каналу Видина Струга. За њима су запрестајали Немци и усташе, с намером да их униште. Батаљон у бригадној заштитници повремено је прихватао борбу прса у прса и нападачима није допуштао да сасвим преузму иницијативу, сустигну и масакрирају рањенике и борце позадинских јединица. Коњаници су тукли леви бок стрељачког строја непријатељских војника и прилично ометали њихово наступање. И циглана је засипана ватром тешких митраљеза и аутомата, а два четама Другог батаљона Пете крајишке припомагано је да јој лакше подилазе и јуришају. Командири чета Милорад Вукмировић, Мирко Тубић и Срђан Балабан, видећи да нападачи доводе појачање и кидишу са свих страна, нашли су излаз у јуришу и хватању непријатеља. Они су позвали чланове партије и скојевце да крену за њима, да подстакну остале и

први су се стушили на Немце и усташе. Слично су учинили и команданти батаљона Душан Константиновић и Перо Катић. Смелост и одлучност показали су командир чете Васо Кајтаз, политички комесари чета Мишо Перовић, Драган Бурђевић и Душан Срдић, командири водова Душан Грујић, Велизар Андрић, Вицо Којић и многи борци. Они су лавовски јуришали и кидали ватрени обруч. У јуришима су многи пали, а теже и лакше рањени борци очекивали су помоћ. Њима су прискакали болничари да превију ране и гинули су извршавајући хумане задатке. Дешавало се и да неки рањеници буду поново рањени и још немоћнији очекују помоћ. Немци и усташе скупо су плаћали нападе и увидели да наумљено неће остварити. Многи су смртно погођени остајали на чистини од источног руба села до канала, а неки су се, у самртном грчу, строваљивали у јендеке воде и прокопе близу циглане. Штаб бригаде налазио се у стрељачком строју батаљона усмереног директно на канал да начини брешу и осталима отвори излаз из ватреног пакла. Командант бригаде настојао је да ситуацију држи у рукама, да разумно процењује и сачува јединице од уништења. У насталом кркљанцу олакшање је представљао притисак Другог батаљона, у садејству са Другим дивизионом, залеглим у део канала северно и североисточно од села, на циглану и неутралисање неугодне непријатељске ватре, сасрећиване на стрељачки stroj Трећег батаљона који је крчио пролаз из обруча.

Немци су јуришом и експлозијама ручних бомби приморани да измичу из циглане и ровова у њеној близини. Бежали су безглаво и нису стигли да покупе мртве и рањене војнике. Сада се лакше могло измицати из окружења, поступно и ужурбано прелазити преко заравни испред села и канала. У 15 часова проређени батаљони Пете крајишке пристигли су у шуму Јасенова, ту су прихваћени од Другог дивизиона Прве коњичке бригаде и припремљени да брзо поседну нови одбрамбени положај и осујете евантуални непријатељски напад. Штаб Пете бригаде тек тада је могао сагледати последице тешке вишечасовне борбе у окружењу и кидању непријатељског ватреног обруча. Живот је изгубило 80 и рањено 150 бораца и руководилаца. Међу палима су били 4 командира чета, 4 политичка комесара чета и 4 командира вода.

На основу наређења Штаба Једанаесте крајишке дивизије, 5. априла увече, Пета крајишка бригада посела је ватрене положаје на каналу источно од Сољана, почевши од Рогозња-

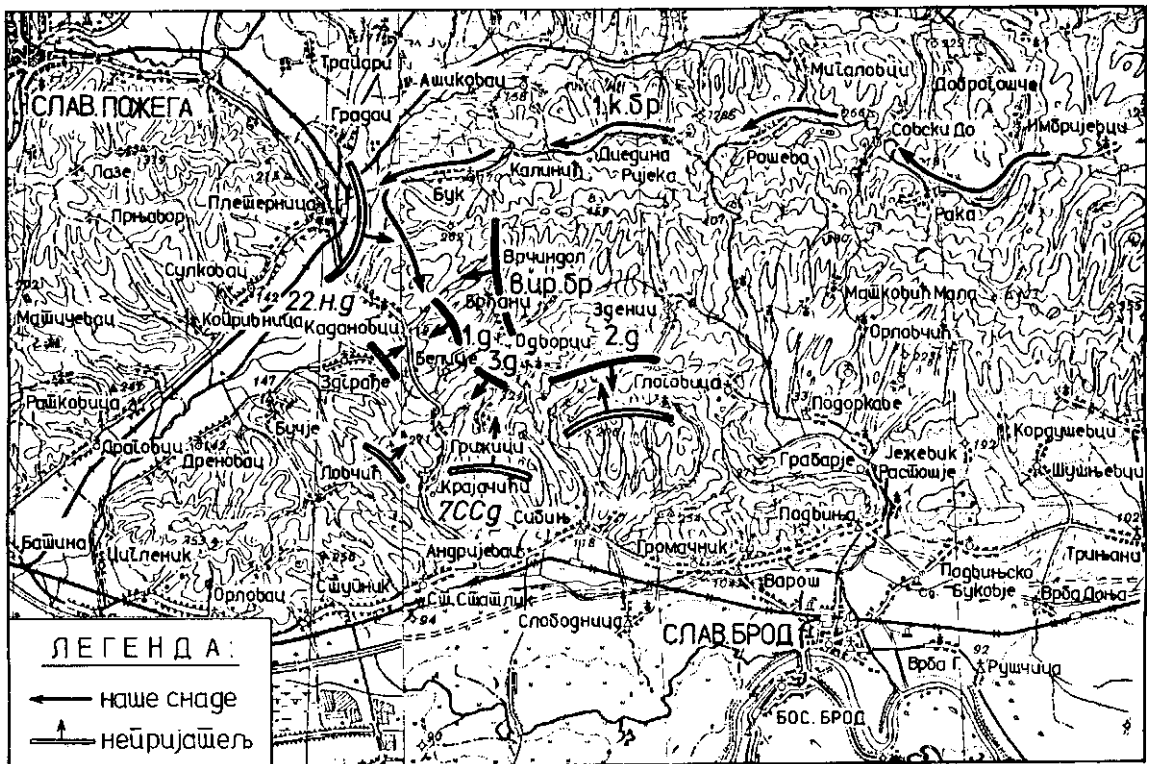
та на северу до коте 84 на југу. На десном крилу њеног борбеног распореда успостављена је чвршћа веза са јединицама Прве коњичке, а на левом крилу простор је контролисан патролама и остварен додир са Дванаестом крајишком бригадом у рејону Дреноваца.

ДАНН ОШТРИХ НАПАДА И ПРОТИВНАПАДА

Прва коњичка и Пета крајишка козарска бригада - на малој удаљености од железничке пруге и друма између Брчког, Врбање и Отока, комуникација од пресудног значаја за повлачење немачких јединица Групе армија »Е«, угрожених од Босанске оперативне групе дивизија у рејону Брчког - могле су сваког часа бити изложене жестокиим ударима. Немци су били решени да одсудно бране сваки метар поменутих комуникација док њихове јединице не измакну према Винковцима и дубље у Славонију. У повољнијем положају нису биле ни преостале две бригаде Једанаесте крајишке дивизије: Осма црногорска и Дванаеста крајишка, усмерене на Дреновце, Буриће и Гуњу. Њихов тежак положај објективно се могао побољшати пристизањем знатнијих појачања, заправо јединица Шесте личке пролетерске дивизије. Тиме се могло прећи из одбрамбеног у офанзивније дејство и сламати отпор у низу добро брањених непријатељских упоришта. Командант Босутске оперативне групе Боко Јованић и политички комесар Никица Пејиновић, са члановима штаба, предузели су мере да Трећу личку бригаду најпре упуте у рејон Врбање, а затим Прву и Другу. О пристизању појачања Штаб Једанаесте крајишке дивизије обавестио је Штаб Прве коњичке, дописом број 110, у коме се поред осталог, каже: »У току ноћи путем од Липовца и Батроваца доћи ће једна бригада Шесте личке дивизије. Ова ће бригада доћи преко коте 82, друмом преко шуме Бузовине, до коте 85. Ради овога поставити један ескадрон на коту 82 код Непричаве, који ће дати тој бригади ово писмо, које је њој упућено. Штаб ове бригаде информисати тачно о стању на овоме сектору. Један ескадрон упутити у шуму источно од Врбање, који ће контролисати пут Липовац - Врбања.²⁶⁾

Истим дописом Штабу Прве коњичке је наређено да њене јединице поседну положаје од Рогознате, дуж канала према северу, до Гвоздићевог стана, Полојаца и Паовске баре. Затра-

²⁶⁾ Архив Војноисторијског института, број регистра 3-1/8, кутија 261.

Распоред за борбу код Врчиндола и Зденца

жено је, такође, да се дуж целог положаја ископају ровови за стојећи став и никако не одступа у случају напада непријатељских јединица, да се ојачане патроле пошаљу према Сољанима, Врбањи и шуми источно од упоришта, да извиђају и прикупљају податке.

Штаб Једанаесте крајишке дивизије, са командантом Жарком Видовићем и политичким комесаром Чаславом Божовићем, сумирао је дводневно наступање и борбе Прве коњичке, Пете крајишке козарске, Осме црногорске и Дванаесте крајишке бригаде и закључио да су оне постигле успех, будући да је непријатељ био далеко бројнији и боље наоружан, да су биле развучене на фронту дугом око 20 километара, али да све задатке, ипак, нису у потпуности извршиле. Поред поменутог, на њихову борбеност негативно се одразила прилична замореност бораца и руководилаца, те осетни губици: 137 погинулих и 467 лакше и теже рањених. Прва коњичка, способна да умешно маневрише, да избегава опкољавање и неповољне сударе са непријатељем, имала је заиста мале губитке у дводневним борбама: два мртва и три рањена. У предстојећим нападима и одбрани, у рејону Сољана и Врбање, она ће имати нешто више жртава.

Увече, 5. априла, положаји бригада, под командом Штаба Једанаесте крајишке дивизије, пружали су се од Јакићевог стана, на левој обали Саве, поред Бурића, преко Дубраве, Гргиног стана, источно од Дреноваца, дуж канала Видине Струге и северно до Полојаца. Прва коњичка бригада била је деснокрилна јединица борбеног распореда Дивизије.

Иако су биле преморене од вишечасовних тешких напада и противнапада, јединице Једанаесте дивизије нису имале времена за предах. Оне су покушавале да офанзивно дејствују и задају непријатељу ударце.

Ноћу, 5. и 6. априла, Први коњички ескадрон Другог дивизиона, са водом минера и инжињераца, упућен је иза Врбање, нешто северније од железничке станице, да разруши железничку пругу и поремети саобраћај између Брчког и Винковаца. На путу до циља коњанике и минере је вребало стотину опасности. У мрклом мраку могли су залутати, наићи на минирани терен, непријатељске заседе, бити изненађени, опкољени и приморани да воде борбу у окружењу и неповољним условима. Свесни шта све коњанике може снаћи, командир ескадрона Љубан Босиочић и политички комесар Чедо Радовановић Козак добро су разрадили план наступања и

обезбеђења од низа опасности. Своје замисли изложили су командирима водова и делегатима Јози Раку, Бранку Дражићу, Бранку Богојевићу, Душану Копривици и Марку Шијану да чују њихово мишљење. Закључено је да се предвиђеног плана треба у целисти придржавати и да проблема неће бити.

Коњаници, инжињерци и минери дуго су ишли недовољно познатим стазама и путевцима. Повремено оглашавање непријатељских пушкомитраљеза и треперење светлећих ракета добро је дошло коњаницима да се боље оријентишу и оцене докле су стигли. У томе им је помогло и клопарање воза који се удаљавао према Отоку.

Кад су стигли до насипа пруге коњаници су морали да прегазе канал препун воде па су мокри залегли у заседу да обезбеђују инжињерце и минере, који су завршавали посао. У глуво доба ноћи чули су се потмули ударци. Инжињерци су копали јаме, а минери похрањивали експлозив испод шина да их сасвим онеспособе. Кад је постављање експлозива завршено и извршене припреме за његово активирање, коњаници су повучени из заседе и сврстани у колону за повратак на полазне положаје. За њима су пристигли инжињерци и минери и довели жицу за активирање експлозива. Убрзо је одјекнуло неколико узастопних снажних експлозија и покидане су шине железничке пруге.

И јединице Пете крајишке козарске бригаде, после краћег ноћног предаха, доста ослабљене губицима у минулом дану, у свануће су кренуле да изгубљено преотимају и стигле су источном улазу у Сољане. Развила се оштра борба. Усташе су настојале да стрељачки строј Пете крајишке одбију да не зађе дубље у њихово упориште. Борба је настављена на источном рубу села. Усташе нису узмицале. Борци Пете крајишке приморани су жестоком ватром непријатеља да се зауставе на достигнутој линији. Њихово лево крило једино се домогло неколико кућа и добрих заклона. Борба је настављена целог дана. Уз подршку артиљерије и минобацача, увече је уследио жешћи напад, усташе су истеране из предњих ровова и бункера, из више кућа, али су противнападом преотели изгубљено. Борци Пете крајишке устукнули су на сопствене положаје, прилеви у заклоне и непријатељу нису дали да изађе из Сољана.

У складу са захтевом Штаба дивизије, Други ескадрон Првог дивизиона упућен је у сусрет Трећој личкој пролетерској бригади, која је очекивана из правца Аиповца. Командир ескадрона Стево Цвркаљ бринуо је да не дође до неспоразу-

ма приликом сусрета са личким пролетерима и претходници, са командиром вода Буром Поповићем и делегатом Крстом Божићем, дао упутства како да се опрезно креће необезбеденим стазама Студванских шума и успостави везу са истуреним патролама Треће личке пролетерске. Основно је било да не дође до неспоразума, да претходнице и побочнице личких пролетера не помисле, кад примете коњанике, да се противник приближава да их изненади и отвори ватру. Сусрет се догодио у току ноћи и прошао је у најбољем реду. Коњаници и пролетери лако су се споразумели и заједно продужили према Врбањи, у рејон Шпољарића стана, где су стигли у свануће и започели припреме за напад на непријатељско упориште. У планирању напада и распоређивању јединица за наступање учествовали су команданти бригада Љубомир Медић Брзица, Срећко Стојадиновић, политички комесари Гојко Милекић и Карло Шуман. Њихово командно место налазило се приближно 2 километра североисточно од Врбање, на рубу тек пролистале шуме и голим оком могли су посматрати шта се дешава на прилазима упоришту. Пролетери и коњаници ујутру су се развили у борбени поредак и одважно наступали. Командирима чета и ескадрона предочено је да се приближе на јуришну раздаљину и зауставе јединице да сачекају налете борбених авиона, са црвеним петокракама на крилима и трупу, да смртоносне товари изруче на одбрамбене положаје Немаца, усташа и Черкеза. Сасвим је свануло када су ескадриле »штормовика«, једна за другом, долетеле преко Босутских шума, пикирале на Врбању, засипале је разорним бомбама и смртоносним митраљеским рафалима. Изненађени и збуњени, трпећи губитке, непријатељски војници настојали су да се среде и одбијају нападе. Са црквеног торња се огласио брзометни лаки топ и више граната сручио је на командно место штабова обеју бригада. Експлозије су разнеле оближњи стог сена, убиле 2 и раниле једног коњаника. Две гранате, које су пале поред команданата и политичких комесара бригаде, на њихову срећу, нису експлодирале. Видећи да је командно место откривено, преместили су се иза насипа поред шуме и наставили да посматрају јурише коњаника и пролетера. Већ у првим налетима Немци и усташе приморани су да узмичу. Батаљон пролетера улетео је у источни део Врбање, а ескадрони коњаника прекинули су одступницу Немцима и усташама према северу, натерали их западно од села, гонили и делимично ликвидирали. На бојишту је остало 30 мртвих непријатељских војника, а 29 је заробљено и потерано према Шпољарићевом стану.

Немци се икако нису мирили да Врбању и део железничке пруге и друма испусте из руку и остану без саобраћајница од пресудног значаја за повлачење њихових јединица. Ангажовали су 16. пук своје 22. дивизије да потисну пролетере и коњанике и преотму Врбању. Уз снажну артиљеријску подршку, распоређени с обе стране друма од Дреноваца према Врбањи, смело су наступали и сатирали све пред собом. Командант бригаде Љубомир Медић Брзица анализирао је новонасталу борбену ситуацију и одлучио да се непријатељ задржава у наступању и одбија на полазне положаје. Истовремено се договорио са командантом Срећком Стојадиновићем да Прва коњичка не мења борбени распоред и да штити северне прилазе Врбањи, те препречи пут непријатељу из Отока, Комлетинаца, Доњег Новог Села и Липовца. Трећи Батаљон упустио се у борбу северније од Дреноваца и осујетио наступање немачких јединица. Јуриши и противјуриши трајали су целе ноћи. У борби на блиској раздаљини лички пролетери убили су око 60 непријатељских војника.

Сачекујући и одбијајући ојачане извиђачке патроле од Отока и Студве, коњаници су посредно помагали личким пролетерима да се жилаво боре и задржавају непријатеља. Извиђачке коњичке патроле залазиле су у пределе северозападно од Врбање и пазиле да напад непријатеља не уследи из његове дубље позадине. Истовремено су држани положаји на каналу северно од Сољана и потпомагани напади јединица Пете крајишке на источну страну упоришта, које су усташе и Немци жилаво бранили.

Командант Босутске оперативне групе дивизија настојао је да се појачају достигнути положаји у рејону Врбање, Сољана и Дреноваца, да се сламају неосвојена и преотета упоришта. У том циљу Другој личкој пролетерској бригади, са командантом Драганом Ракићем и политичким комесаром Миланом Павичићем, наређено је, 6. априла, да убрзаним маршем крене из Моровића према Сољанима и Врбањи. На челу колоне налазила се Извиђачка чета и Први батаљон и маршевало се левом обалом Студве, с намером да се она пређе код Непричаве, али се то није могло одмах учинити због обилних киша и надошле воде. Први и Други батаљон и позадинске јединице бригаде зановили су у рејону Непричаве и тек сутрадан прешли Студву и продужили према Шпољарићевом и Швеловом стану. На том простору срели су се коњаници и пролетери Друге личке и њихова извиђачка чета је упућена према Комлетинци-

ма и Нијемцима. Трећи батаљон Друге личке остао је код Липовца да садејствује са јединицама Прве личке пролетерске бригаде, која није успела да освоји непријатељско упориште јужно од ушћа Спачве у Босут. Нешто касније блокаду Липовца преузеће јединице Двадесет друге српске ударне дивизије, а Прва личка пролетерска бригада и Артиљеријска бригада Шесте личке дивизије стићи ће у рејон Сољана и наставити тешке борбе. Пристизањем поменутих бригада у рејон Сољана и ближе Врбањи најзад је груписана цела Босутска оперативна група дивизија за прелаз у напад на целој линији фронта од Врбање до леве обале Саве.

Немци су упорно настојали да обезбеде преимућство и појачавали противнападе. Њихову жестину најпре су осетиле јединице Треће личке пролетерске, 7. априла у преподневним часовима, када је командант 22. немачке дивизије упутио 3 немачка и 2 усташка батаљона у обухватни напад на Врбању. У вишечасовној тешкој борби пролетери Треће личке морали су узмаћи у рејон Гвоздићевог стана и тамо успоставити положаје-

У јутарњим часовима, 8. априла 1945. године, ситуација се побољшавала у корист Босутске оперативне групе дивизија. Њене јединице прешле су у напад на непријатељска упоришта дуж целе линије фронта. Бригаде Једанаесте дивизије: Осма црногорска, Дванаеста крајишка и Пета крајишка козарска нападе су непријатеља у Бурићима, Дреновцима и Сољанима. У поподневним часовима, у садејству са јединицама Треће личке пролетерске, Пета крајишка је напала упориште Сољане и водила десеточасовну борбу. Непријатељ је потучен, 9. априла, после поноћи и село коначно ослобођено. Освајањем Сољана унеколико се променила линија фронта Босутске оперативне групе, која је почињала од источног руба Врбање и преко Дреноваца и Старе Гуње завршавала на обали Саве.

И коњаници су водили жестоке борбе на простору северно и североисточно од Врбање. Други дивизион држао је положаје у рејону Биланића и одбијао непријатељска појачања која су пристизала од Отока и Доњег Новог Села и намеравала у Врбању. Први дивизион, са командантом Миланом Борјанићем и политичким комесаром Гојком Родићем, контролисао је друм према Липовцу. Први ескадрон, са командиром Душаном Булибрком, политичким комесаром Борћем Сударом и замеником политичког комесара Иваном Јерковићем, зашао је дубље у шуму Лзубељ, сукобио се са деловима не-

мачке Борбене групе »Флум« и приморао их да одступају. Коњаници су кренули у потеру, приближили се Доњем Новом Селу и сударили са непријатељским ојачаним патролама. У тим окршајима предњачили су Владо Дамјановић, Даворин Влах, Никола Поповић, Василије Пајевић, Младен Јовановић и Рајко Тбмић. Трећи дивизион налазио се у бригадној резерви, у рејону Шпољарића стана и није имао окршаја са непријатељем.

Напади јединица Босутске оперативне групе дуж целе линије њиховог фронта, нису престајали ни 9. априла, али непријатељска упоришта, Врбања и остала, нису освојена. Први и Други дивизион Прве коњичке бригаде контролисали су шуму Бок, њихови ескадрони избили су на коту 80 и 82 и открили непријатеља. У неочекиваном сукобу примећено је да је реч о ојачаним непријатељским патролама које нису могле да пруже озбиљнији отпор коњаницима и трком су узмакле, штитећи једна другој одступницу, према железничкој станици Врбањи, у тврде зграде, ровове и бункере. Наредног дана два дивизиона задржана су у бригадној резерви, а један је контролисао друм према Липовцу, код Љубња и коте 80, те тако штитио залећину десног крила борбеног распореда јединица Босутске оперативне групе дивизија.

Штабови Шесте личке пролетерске и Једанаесте крајишке ударне дивизије заједно су одлучили, 10. априла, да се тежиште напада њихових јединица усмери на Буриће и Гуњу, да би се освајањем тих упоришта створили повољнији услови јединицама Босанске оперативне групе - Другој пролетерској, Петој крајишкој ударној и Седамнаестој источnobосанској ударној дивизији - да форсирају Саву у рејону Брчкога, да прећу на њену леву обалу, споје се са Босутском оперативном групом дивизија и заједно туку непријатеља. Издато је наређење да Прва личка пролетерска и Пета крајишка ударна козарска бригада освоје Дреновце и овладају комуникацијом за Врбању. Лево од њих, на правцу главног удара, према Бурићима и Гуњи, наступале су Осма црногорска ударна и Дванаеста крајишка ударна бригада. Увече 10. априла, Прва личка и Пета крајишка сломиле су слабији отпор непријатеља, ослободиле Дреновце и успоставиле положаје западно и северно од села. Смело су наступале и јединице Осме црногорске и Дванаесте крајишке, исте ноћи ослободиле Буриће и продужиле према Гуњи. С разлогом се очекивало да ће се противник огорчено

бранити у упоришту Гуњи, на левој обали Саве супротно од Брчког, али није било тако. Немци и усташе су узмакли без борбе и борци Осме црногорске су осванули у селу. У Гуњу су стигле претходнице Босанске оперативне групе дивизија, из рејона Брчког, ту се среле са Осмом црногорском бригадом, чиме је остварено обједињавање Лужне оперативне групе дивизија: Босанске и Босутске и усклађена њихова наредна садејства.

У исто време јединице Прве коњичке бригаде држале су положаје северозападно од Врбање и биле су брана да непријатељске јединице не продру из оближњих упоришта и угрозе мостобран на левој обали Саве. Први и Други дивизион били су распоређени према железничкој станици Спачви и њеним прилазима. У току дана оба дивизиона имала су сукобе са ојачаним непријатељским патролама, одбиле их у полазна упоришта. Штаб бригаде и Трећи дивизион били су у рејону Дернићевог стана. Ојачане патроле Трећег дивизиона извићале су прилазе од Отока, Комлетинаца, Доњег Новог Села, а ескадрони су били спремни да спрече продор непријатеља из Липовца према Врбањи. У окршајима је убијено 6 усташа 12. усташке бојне.

**ПРОБОЈ НИБЕЛУНШКЕ ЛИНИЈЕ
СРЕМСКОГ ФРОНТА**

ДРАГОЦЕНА ПОСРЕДНА ПОМОБ

Вишедневна борбена дејства Босутске и Босанске оперативне групе, заправо Јужне оперативне групе дивизија, под непосредном командом генераллајтнанта Пека Дапчевића значила су драгоцену посредну помоћ Северној групи дивизија у припреми и извођењу пробоја Сремског фронта. Јужна оперативна Група дивизија, у чијем се саставу налазила и Прва коњичка бригада, за себе је везивала бројне непријатељске јединице и тако их спречила да не стигну да појачају и бране Нибелуншку линију на Сремском фронту. Она је, поред тога, у десетодневним даноноћним тешким борбама нанела непријатељу осетне губитке у живој сили и ратном материјалу. У окршајима је убијено и рањено близу 8,000, а заробљено преко 2.500 непријатељских војника, подофицира и официра. Заплењено је 2.500 пушака, 180 пушкомитраљеза и митраљеза, 3 топа, 2 минобацача, знатне количине муниције и ратног материјала. И Јужна оперативна група дивизија имала је знатне губитке у људству. Живот је изгубило 855, а рањено је око 3.000 бораца и руководилаца. Само Босутска оперативна Група дивизија изгубила је 515, а рањено је 1.718 бораца и руководилаца. Без губитака није прошла ни Прва коњичка бригада. У борбама у рејону Сољана и Врбање јуначки су пали Душан Букић, заменик команданта дивизиона, Боривоје Бојић, Радисав Грујић, Продан Јанковић, Витомир Бурђевић, Љубисав Јовановић, Михаило Јовановић, Јован Котарац, Драгомир Крантић, Борислав Марковић, Душан Марковић, Жарко Милић, секретар организације Скоја Другог дивизиона, Велимир Миливојевић, Јакуб Мушић, Драгољуб Росић, Милисав Стевановић, Радивоје Танасић, Стево Урошевић, Андрија Танасић и Душан Битрашевић. У борбама код Сољана нестали су Милу-

тин Божић, Цветин Церовац, Милорад Бурић, Радоје Буровић, Јован Максимовић, Лазар Матић, Живојин Миловановић и Стеван Вуковић. У тежим и лакшим окршајима рањени су Душан Масликоса, командир вода, Живојин Табаковић, Бранко Дражић, делегат вода, Будимир Чачић, десетар, Александар Матовић, Милан Познић, Божидар Јовановић, Мустафа Додић, командир вода, Љубиша Марковић, Живорад Борић, Часлав Петровић, Богдан Миросављевић, Раде Баста, заменик командира ескадрона, Димитрије Каталинић и Цветин Нешић.

Планом је било иредвиђено да Северна група дивизија, под командом генерал-мајора Милутина Мораче, крене у напад на Нибелуншку линију немачке одбране када се споје Босанска и Босутска оперативна група и Јужна оперативна група дивизија настави дејства према Жупањи, Винковцима и Старим Микановцима да заједнички уклеште и униште јединице 34. немачког армијског корпуса. Да би се то макар и делимично остварило јединице Шесте личке пролетерске и Једанаесте крајишке ударне дивизије морале су очистити преостала непријатељска упоришта у западном делу Босутских и Спачванских шума, наступати северно и северозападно да што више угрозе средишни део позадине Нибелуншке линије и запрете прекраћивањем одступнице и ударом у лећа немачким јединицама. Највећу препреку представљало је непријатељско упориште Врбања, зграда железничке станице, бункери и ровови у њеној близини. Стога је одлучено да се непријатељ у Врбањи и околини потуче свега неколико часова пре удара јединица Северне оперативне групе дивизија у чело немачке одбране на Сремском фронту. За напад су одређене јединице Једанаесте крајишке ударне дивизије и Прва коњичка бригада. У заповести је саопштено да непријатељ држи одбрамбену линију, почевши од Дерметићевог стана до северног дела Врбање, затим рубом села до друма за Сољане, одакле се одваја добро брањени пут за железничку станицу. Осма црногорска ударна бригада наступала је преко Бабиног Зуба, Гашпарчевог стана, Луке, упала у источни део упоришта и тежила центру села. Њене нападе подржавале су две батерије противтенковских топова. Први и Трећи дивизион Прве коњичке бригаде кренули су у напад на северозападну страну упоришта. Њихов десни бок штитио је Други дивизион и уједно вршио притисак на непријатеља у железничкој станици Спачви. Дванаеста крајишка бригада, уз знатну артиљеријску подршку, заузела је јужни део Врбање и угрозила непри-

јатеља у железничкој станици, западно од села. V дивизијској резерви, у Дреновцима, задржана је Пета крајишка козарска бригада, спремна за увођење у борбу. Два батаљона непријатељских војника била су изненађена силином удара и нису се усудила да пруже озбиљнији отпор. Запаничени војници безгласно су узмицали према Отоку и Комлетинцима. Усташе су налетеле на борбени распоред Другог дивизиона и нису пристале да се предају. Развила се огорчена борба. Дванаест усташа је убијено, а више рањено. Заплењен је један пушкомитраљез, неколико сандука муниције и запрежних кола натоварених храном. Ослобођењем Врбање створени су повољни услови да Прва коњичка и остале бригаде, у саставу Једанаесте крајишке дивизије, наступају у залеђину Сремског фронта, за чији су пробој вршене последње припреме и очекивао се знак за силовите нападе.

Начелник штаба Прве армије, генерал-мајор Милутин Морача и политички комесар Прве армије, пуковник Мијалко Тодоровић, командујући Северном оперативном групом дивизија: Првом пролетерском, Двадесет првом и Двадесет другом српском ударном, Четрдесет другом и Четрдесет осмом македонском ударном дивизијом, Инжињеријском и Другом тенковском бригадом, издали су заповест, 11. априла 1945. године, да се изврши пробој двоструке утврђене Нибелуншке немачке линије на Сремском фронту, да поменуте јединице незадрживо наступају у њену дубину, уништавају непријатеља и освоје, поред низа мањих и већих упоришта, за одбрану добро припремљене гарнизоне Вуковар и Винковце. У заповести су поменути следећи подаци о непријатељским јединицама и њиховом борбеном распореду: да 41. немачка дивизија брани Нибелуншку линију фронта од Мохова на Дунаву до Илинаца јужно од Товарника, да се на томе сектору налазе делови 12. и 13. усташко-домобранске дивизије, јачине око 8 батаљона и један батаљон белогардејаца. Даље је речено да се у дубљој непријатељској позадини налазе 440. пук, 543. и 548. батаљон, 3. батаљон 523. пука и делови 11. немачке дивизије. Касније ће се дознати да поменути подаци о непријатељским јединицама нису били потпуни. У записницима о саслушању заробљених немачких генерала, Александра Лера и Хаузера, команданта 41. немачке тврђавске дивизије, који су имали потпун увид у стварно стање, недвосмислено се тврди да је немачка Борбена група »Бренер« држала положаје дуж десне обале Дунава од Сотина до Опатовца и штитила леви бок Ни-

белуншке линије немачке одбране од евентуалног десанта у њену позадину. Немачка 903. тврђавска бригада »Клоц« бранила је део фронта од Теларовићевог салаша, источно од Мохова, све до северних прилаза Товарнику. Део фронта од Товарника преко Илинаца до Батроваца на Босуту, који су чешће нападале и јединице Прве коњичке бригаде, бранили су делови 41. немачке дивизије: 1232. источно од Товарника, 1231. источно од Илинаца и 1230. пук до окуке Босута и Батроваца. Лево обалу Спачве, до њеног ушћа у Босут, бранили су Немачко-арапски и Северокавказски батаљон. Артиљеријску подршку немачким јединицама обезбеђивала су три дивизиона 41. немачког артиљеријског пука. Први дивизион налазио се на ватреним положајима северозападно од Илинаца, 2. у рејону Ране Јабукe и Моровог салаша, а 3. је био у резерви.

Северна оперативна група дивизија била је добро припремљена и наоружана да савлада низ тешких препрека и њихове баријере. Томе су претходила интензивна насилна извиђања, рашчишћавање пролаза у минским пољима, местимично пресецање жичаних препрека, копање приближница до предњих непријатељских ровова, стално извиђање и осматрање.

Заповешћу је било прецизирано време почетка напада, правац главног удара и увођење јединица у тешке и одлучне окршаје. Најтежи задатак имале су јединице Прве пролетерске, Двадесет прве српске ударне дивизије и Друга тенковска бригада - да главни удар изведу, уз подршку артиљерије и авијације, на одсеку фронта од коте 141, северно од Трунићевог салаша, преко Средњег потеза до Зобишта, да начине и проширују брешу и наступају у дубину непријатељске одбране. Јединице Четрдесет осме македонске ударне дивизије имале су задатак да прођу кроз начињену брешу, на правцу главног удара, да појачавају напад, садејствују са јединицама Четрдесет друге македонске дивизије у нападу на Товарник са северне и западне стране и северним обухватом истовремено угрозе непријатеља у Илачи и Шидским Бановцима. Четрдесет друга македонска ударна дивизија је усмерена да савлада непријатељску линију одбране од Трунићевог салаша, североисточно од Товарника, до Градине на Босуту и да главнином снага наступа на Товарник. Двадесет друга српска ударна дивизија добила је задатак да форсира Босут и Спачву, код Батроваца и Липовца, да врши крилни обухват немачке одбране и наступа према селу Нијемцима.

Одлучујући удар на Нибелуншку линију немачке одбране на Сремском фронту започео је 12. априла 1945. године, у 4

сата и 45 минута, у време када су јединице Прве коњичке бригаде прогониле непријатеља северно од Врбање и тежиле Отоку, Комлетинцима и Доњем Новом Селу. Удару Северне групе дивизија претходила је палба 120 артиљеријских оруђа и минобацача. Експлозије су разарале предње ровове и бункере непријатељске одбране на простору Средњег потеза и Бановине. У два маха налетеле су ескадриле авиона, са упадљивим црвеним петокракама, изручивале товари бомби на непријатеља, митраљирале и ућуткивале непријатељску артиљерију. Са експлозијама граната које још нису биле сасвим пренете на другу линију ровова, слило се громогласно »ура« пролетера Треће крајишке бригаде, који су се за тили час нашли у рововима и саобраћајницима непријатеља. Они су рафалима и бомбама крчили пролазе и незадрживо напредовали. Немци су брзо савладани на одсеку фронта код Кнебловог салаша и начињена је бреша за продор у дубину њихове одбране. Кроз створену брешу у борбу су уведени батаљони Тринаесте хрватске пролетерске бригаде да освајају другу линију ровова. Цела Бригада је наставила да наступа преко коте 129 и 125, на десном крилу Треће крајишке пролетерске, са циљем да непријатеља гони, уништава и стигне југозападно од Опатовца. Прва пролетерска бригада правовремено је искористила снажну артиљеријску припрему и подршку авијације и прешла у напад на упориште у Мохову. Четврта српска ударна бригада напала је непријатеља на простору између коте 141 и Церја, истовремено кад је Трећа пролетерска крајишка бригада смело наступала и постизала победе. У првом налету борци Четврте српске савладали су непријатељску одбрану на десном крилу, а кад је стигла Чета аутоматичара сломљен је отпор левог крила. На тај начин практично је паралисана одбрана на споју 963. немачке тврђавске бригаде »Клоц« и 1232. пука 41. немачке дивизије и створени су услови за напредовање у њену дубину. Поступно је заузета и друга линија ровова. У борбу је уведена Тридесет прва српска ударна бригада да садејствује Четвртој српској ударној у сламању ватрених тачака у дубини непријатељске одбране. За њом је пристигла Четрнаеста македонска омладинска бригада, која је била дивизијска резерва, да се напади појачају и почетно преимућство максимално искористи. И батаљон тенкова Друге тенковске бригаде пружао је снажну подршку јединицама у нападу и непријатељу задавао озбиљне ударце.

Јединице Четрдесет друге и Четрдесет осме македонске ударне дивизије напале су сектор фронта 41. немачке дивизије

на простору од Трунићевог салаша и Товарника до Илинача и нешто јужније. После извесног задржавања пред минским пољима, бодљикавом жицом, рововима и бункерима, Седма македонско-шиптарска бригада савладала је ватрене отпорне тачке код Трунићевог салаша. Заједничким нападом јединица Треће македонске ударне, Дисциплинског батаљона Прве армије, Прве македонске ударне и Седме македонско-шиптарске бригаде сломљена је одбрана Товарника и непријатељ је приморан да узмиче према Илачи. Друга македонска ударна бригада најпре је потпомогала нападе јединица Двадесет прве српске ударне дивизије, затим јуришала на упоришта Рану Јабучу, Раков и Лемнеров салаш и отварала пролаз за Илачу и Шидске Бановце. Упориште Илинце нападали су батаљони Шеснаесте македонске ударне бригаде. После освајања Товарника, њима су се придружили Дисциплински батаљон и Трећи батаљон Треће македонске и непријатељ је савладан у поподневним часовима. На целој линији напада македонских бригада Немцима и усташама нанети су озбиљни губици, па су убрзано узмицали. Увече је ослобођена Илача и Шидски Бановци и македонске јединице заноћиле су на достигнутој линији.

Јединице Двадесет друге српске ударне дивизије упорно су настојале да што више уздрмају десно крило Нибелуншке линије немачке одбране у рејону Батроваца и Липовца. Батаљони Дванаесте српске ударне бригаде јуришали су на 842. немачко-кавказки батаљон у Липовцу, делимично се уклонили у његов борбени распоред и наносили му озбиљне ударце. Немци су проценили да се не могу одбранити, ужурбано су се повукли на леву обалу Босута и минирали мост да се заштите од гоњења. Штаб бригаде предузео је мере да батаљони форсирају Босут и непријатеља гоне према Апшевцима и Подграћу. Осма српска ударна бригада успоставила је и ширила мостобран на обали Босута, у рејону Батроваца. Команданту 41. немачке дивизије изузетно је засметао поменути мостобран, због дестабилизовања и угрожавања деснокрилне одбране његове дивизије. Стога је одлучио да његове јединице снажним противнападом, уз јаку артиљеријску подршку, слома мостобран и загосподаре левом обалом Босута. Противнапад је започео у 8 часова, 12. априла, када Немци нису имали никаквих изгледа да опстану на сопственој Нибелуншкој линији одбране, покиданој и неутралисаној од Товарника до Мохова на Дунаву. Њихов противудар био је, слободније речено, хватање

дављеника за сламку, али је Осма српска ударна бригада издржала неколико противјуриша и била сатерана у корито Босута. Ватрени пакао на суженом мостобрану потрајао је скоро до 11 часова. У трочасовној борби Осма српска бригада издржала је притисак, преузела иницијативу и кренула у гоњење за Немцима који су се почели повлачити. Десета и Дванаеста српска бригада такође су прешле у наступање, северно и северозападно од Спачве, непријатеља гониле и наносиле му губитке. Цела Двадесет друга српска ударна дивизија, иако ослабљена због губитака на Босуту, несустало је тежила да што пре стигне у рејон Доњег Новог Села, Комлетинаца и Отока. На том простору очекивала је да се сретне са јединицама Прве коњичке бригаде, које су наступале са југозапада, из рејона Врбање и Спачве.

У поподневним часовима јединице Прве пролетерске дивизије освојиле су Грабово, Берак, Сотин, Богдановце, Маринце и Вуковар. Све у свему, у тринаесточасовним тешким борбама, 12. априла, Северна група дивизија, под командом искусног генералмајора Милутина Мораче, постигла је толико да је практично извршила дводневне борбене задатке и непријатељу задала жестоке ударце. Наредну ноћ јединице су искористиле, поред осталог, да краће одахну, да се припреме за освајање Винковаца, Борова и осталих упоришта у њиховој близини.

КОЊАНИЦН ХИТАЈУ У БОК НЕПРИЈАТЕЉУ

Штаб Прве коњичке бригаде био је обавештен о успесима Северне оперативне групе дивизија, у складу с тим планирао наступање и одређивао задатке сопственим јединицама. Најпрече је било, према телефонском наређењу Штаба Једанаесте крајишке дивизије, да се непријатељ открива у Босутским шумама, напада, приморава да положи оружје или узмиче према Доњем Новом Селу, Комлетинцима и Отоку. Коњаници су истовремено морали успоставити везу са јединицама Двадесет друге српске ударне дивизије на десном и јединицама Пете крајишке козарске ударне бригаде на левом крилу свога борбеног распореда. Први дивизион наступао је од железничке станице Спачва, друмом за Комлетинце, преко коте 79, 82 и 78. Стигавши на последњу поменућу коту, командант и политички комесар дивизиона проценили су да је најцелисход-

није да Први ескадрон упуте на Комлетинце да угрози упориште и оствари садејство са Другим дивизионом на своме десном крилу. Други ескадрон упућен је за Оток да успостави везу са Петом крајишком бригадом, у шуми Рајковачи и јужно од села, да је ојача у случају судара са непријатељем. Други дивизион користио је насип у тешко проходном мочварном и пошумљеном земљишту, прегазио реку Спачву, приближио се Доњем Новом Селу и успоставио, у 17 сати, 13. априла, везу са јединицама Двадесет друге српске дивизије, које су пристигле од Липовца и Подграћа. Трећи дивизион налазио се у бригадној резерви и наступао је са Штабом бригаде, друмом за Комлетинце, упућујући ојачану претходницу да испита недовољно познати терен и побочнице да би заштитио сопствене бокове. Са штабом бригаде наступале су позадинске јединице. Командант позадине Алекса Вуковић, интендант Рајко Панић, заменици интенданта Милан Орелј и Живко Прокић морали су бринути, у доста неповољним условима, кад се мало шта могло добити из позадине, како да обезбеде снабдевање јединица храном и осталим потребама. Њима је преостајало да храну набављају на терену, заплећивањем од непријатеља, а Бригада се налазила подаље од села и непријатеља, у тешко проходним Босутским шумама и близу неких опустошених салаша.

Непријатељ је осетио да коњаници хитају да се уклоне у његов бок и узмицао да избегне прекраћивање одступнице и заробљавање. Сат пре наиласка коњаника Немци и усташе напустили су Доње Ново Село, Комлетинце и Оток. У то време завршавала се жестока борба у Винковцима. Јединице Двадесет прве српске ударне и Четрдесет осме македонске ударне дивизије ослободиле су град и непријатељу нанеле озбиљне губитке. Поред више стотина у борби убијених, заробљено је око 500 непријатељских војника, подофицира и официра. Заплећене су знатне количине оружја, муниције, осталог ратног материјала и хране. Освајањем Винковаца завршен је пробој Сремског фронта и ликвидација његове дубине. У дводневним борбама десетковано је више непријатељских самосталних батаљона и помоћних јединица. Немачки 34. армијски корпус имао је тешке губитке у живој сили и ратној техници. Убијено је 9.520, рањено 3.273 и заробљено 5.427 војника, подофицира и официра.

И губици Прве армије нису били мали. У времену од 3. до 13. априла 1945. године, живот је изгубило 1.713, рањено је 5.948 и нестало 53 борца, подофицира и официра.

У ЗАВРШНИМ ОПЕРАЦИЈАМА

НАСТУПАЊЕ КРОЗ СЛАВОНИЈУ

Јединице Прве коњичке бригаде преноћиле су у Комле-тинцима, селу у коме су боравиле још децембарских дана 1944. године. Неки коњаници срели су своје старе познанике, мештане, са њима разговарали шта се све дешавало када су Немци и усташе преотели село и претворили га у стабилно упориште. Најзадовољнији су били командант позадине, интендант, његови помоћници, јер су добили довољно људске и сточне хране.

Сутрадан је уследио покрет друмом за Привлаку, претраживање пошумљеног терена и откривање мањих група непријатељских војника који су избегли заробљавање. У Привлаци је сустигнуто и ухваћено 9 усташа. Заплећен је један пушкотрицал, три пушке, један пиштољ, 1.000 метака, 1 мотоцикл, 1 радио-апарат, 1 радио-станица, 1 писаћа машина, 1 гештетнер, доста војничке одеће и обуће.

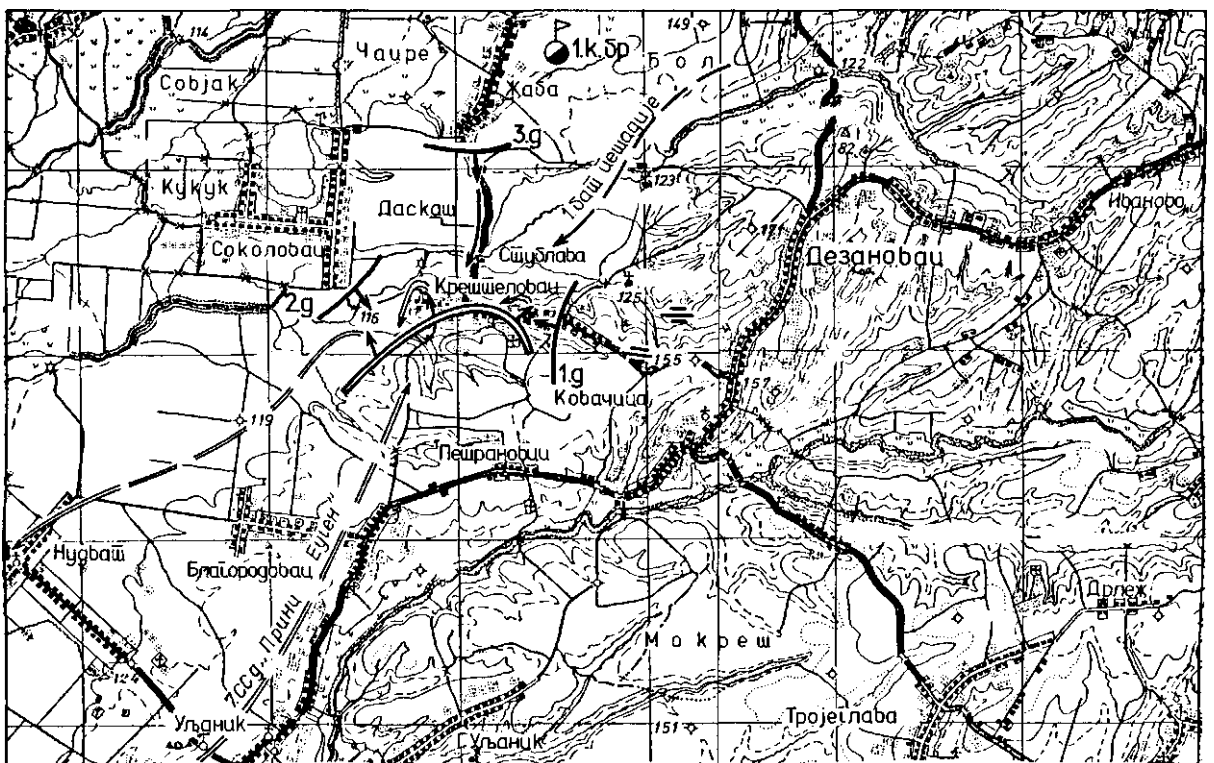
Из Привлаке, на основу телефонског наређења Штаба Једанаесте крајишке дивизије, Бригада је кренула, у 17 часова, у Раковце и ту заноћила. У тихој ноћи коњаници су ослушкивали грмљавину топова, удаљену митраљеску паљбу и по томе оцењивали оно што су, иначе, знали - да њихова Прва југословенска армија смело наступа и прогони непријатеља према западу, да њене јединице повремено наилазе на жешћи отпор и настоје да слома све пред собом.

Штаб Једанаесте крајишке дивизије, на основу заповести Штаба армије, наредио је Штабу бригаде да један дивизион упути у састав Прве пролетерске дивизије, која је зашла дубље у Славонију и водила огорчене борбе. Командант и политички комесар бригаде одлучили су да Први дивизион, с командантом Миланом Борјанићем и политичким комесаром

Гојком Родићем, креице преко Бакова, Левањске Вароши и Паке, да сустигне Прву пролетерску дивизију. Будући да се морало самостално наступати, Штаб дивизиона затражио је да начелник штаба бригаде Стево Борота крене са јединицом и помаже у планирању и усклађивању садејства са пролетерским јединицама. Истом заповешћу Штаб бригаде, Други и Трећи дивизион привремено су стављени под команду Штаба Седамнаесте источnobосанске ударне дивизије и кренули су према Церни, Гундинцима, Великој Копаници, Опришловцима и Пољанцима. Коњаници нису могли стићи крајњем циљу, јер су непријатељске јединице браниле поседнуте положаје и нису намеравале олако узмакнути из поменутих села. Штаб бригаде добио је наређење да извесне снаге распореди југозападно од Гудинаца да сачекају јединице Седамнаесте источnobосанске дивизије, које су савлаћивале непријатељске утврђене положаје, да би се створили услови за гоњење. На полазни положај упућен је Други дивизион, са командантом Лазом Билицем и политичким комесаром Милорадом Дракулићем, ојачан Митраљеским водом Трећег дивизиона. У току ноћи вођена је жестока борба код Беровца и Јаруге и очекивало се сваког часа да ће непријатељска одбрана бити савладана, али се то није догодило.

Показало се, наиме, да су јединице 34. немачког армијског корпуса, и поред осетних губитака у претходна 4 дана, биле способне да организују упорно задржавајућу одбрану, после узмицања из Винковаца и Нашица, на линији Виљево, Ферчанци, Горјани, Баково и Јаруге, да тиме осујете брзи продор јединица Прве армије дубље у Славонију и обезбеде извлачење јединица 21. немачког брдског армијског корпуса из долине реке Босне у Славонски Брод и западније од града.

Први коњички дивизион на време је стигао у Паку, без успутних борби, одмах се ставио под команду Штаба Прве пролетерске дивизије и спреман је чекао извршавање борбених задатака. У 11 часова, 16. априла, Штабу дивизиона је наређено да ескадрони претраже села Орловић, Матковић, Дубовик, Слатник, да хватају сакривене непријатељске војнике, избију на друм код Дедине реке и ту заузму положаје. Командири, политички комесари ескадрона, њихови заменици, командири и делегати водова Душан Булибрк, Борће Судар, Иван Јерковић, Стево Цвркаљ, Иван Ношић, Владо Дамјановић, Даворин Влах, Никола Поповић, Василије Пајевић, Младен Јовановић, Рајко Томић, Буро Поповић, Крсто Божић, Јо-

Распоред 1 коњичке бригаде 1 армије Ј.Н.А. код села Крештеловца

ван Кеснћ, Илија Вељковић, Јован Спасић, Милисав Јовановић, детаљно су упознати шта их очекује и затражено је да умешно, као и у ранијим борбама, предводе своје јединице и непријатељу приређују изненађења.

Претраживање поменутих села није прошло како се очекивало. Неприлике су наступиле када су ескадрони стигли Горњем Слатнику и налетели на јачу непријатељску јединицу. Започела је борба изблиза и једва је избегнут судар прса у прса. Коњаници су убили 4, ранили 3, заробили 2 непријатељска војника и стекли предност, али иза лећа борбеног распореда Дивизиона појавио се батаљон немачких војника и запретио је опкољавањем. Умешно вођени, вешти у извлачењу из окружења, коњаници су узмакли без губитака на коту 407, поред друма, у нади да ће ту одахнути. Изненадила их је непријатељска заседа, сакривена јужније од поменуге коте, отворила убитачну ватру, али јој је одговорено пуном мером. У окршају су убијена 4 коња, за којима су коњаници дуго жалили. Успешно маневришући, Дивизион се вратио у Рушево, Штабу дивизије предао 2 заробљеника, а командант Борјанић, начелник штаба бригаде Борота и политички комесар Родић поднели су извештај о претресу села и сукобу са непријатељем.

Штаб бригаде, Други и Трећи дивизион дошли су, према наређењу Штаба Седамнаесте источnobосанске дивизије, у Сикиревце и добили задатак да се припреме за гоњење непријатеља према Славонском Броду. Командант бригаде Срећко Стојадиновић састао се са командантом Друге крајишке ударне бригаде Миланом Згоњанином и утаначили су план садејства. Било је предвиђено да јединице Друге крајишке сломе непријатељску одбрану код Сикиреваца, да коњаници Другог дивизиона предузму гоњење узводно левом обалом Саве и уништавају разбијеног непријатеља. Трећи дивизион задржан је у бригадној резерви. Митраљески ескадрон, са командиром Душаном Карановићем и политичким комесаром Милуном Младеновићем, њиховим заменицима Миланом Угрицом и Николом Поповићем, био је припремљен да у свако доба пружи ватрену подршку и појача напад Другог дивизиона. Напад Друге крајишке очекивао се у 16 сати, 16. априла, али се борбена ситуација изменила. Јединице Пете крајишке дивизије, које су нападале непријатеља код Бераваца, померене су десно, а њихове дотадашње положаје морале су преузети јединице Седамнаесте источnobосанске ударне дивизије и организовати одбрану.

И Штабу Прве коњичке бригаде наређено је да предузме мере да се изграђују одбрамбени положаји и обезбеђују десни и леви бок борбеног распореда јединица Седамнаесте источнобосанске дивизије. Трећем дивизиону, под командом Милоша Јакшића и Пере Танкосића, дато је наређење да копа ровове и заклоне западно од Гудинаца према Беравцима, заправо од шуме Бока до Грамина. Први ескадрон другог дивизиона, са командиром Аубаном Босиочићем и политичким комесаром Чедомиром Радовановићем Козаком, штитио је лево крило дивизијског борбеног распореда, извићао и контролисао западни део Сикиреваца и обалу Саве. Други ескадрон, под командом Момчила Скакића и Буре Видојевића, вршио је извићања на десном крилу Аивизије и успостављао везу са суседним јединицама.

Штаб Прве армије размотрио је новонасталу борбену ситуацију и закључио да је непријатељ решио да упорно брани прилазе Славонском Броду. Стога је дошло до промена у борбеном распореду Прве армије и преношења тежишта дејства према Славонском Броду, из долине Саве, северно од планине Аиљ и према Плетерници. На тај начин, бочним дејством, могле су се угрозити непријатељске јединице на линији од Бакова до Брода и присилити на повлачење. Хитно је уследило пре-групписавање и промена праваца наступања неких јединица Прве армије. Шеста личка пролетерска дивизија усмерена је према Паки и Савском Долу. Из рејона Старих Микановаца Једанаеста крајишка дивизија упућена је Рушеву, ојачана Првом коњичком и Другом тенковском бригадом. Из околине Бакова, према Буку, отишла је Двадесет прва српска дивизија. Немци су открили да се мења тежиште напада јединица Прве армије и убрзано су ојачали своје положаје у рејону Плетернице и северозападно од Славонског Брода.

НА НОВОМ ПРАВЦУ

На измаку дана, 16. априла, Штаб Прве коњичке бригаде примио је наређење Штаба Прве армије, у коме је, поред осталог, писало: »Са досадашње просторије одмах извршите покрет најкраћим правцем тако да стигнете 17. овог мјесеца до 10 часова у село Нишковце, односно Баково, ако буде ослобођено. Истога дана одморити се, последије чега продужите покрет правцем: Селце - Мајар - Пака - Плетерница. У Плетер-

ницу треба да стигнете 17. овог мјесеца до 24 часа, где ћете се ставити под команду VI дивизије»...²⁷⁾

У току ноћи, 17. априла, ужурбано су извршене припреме за покрет и уследио је усиљени марш јединица Прве коњичке бригаде за Баково, Левањску Варош и даље. У току дана коњаници су маршевали око 80 километара и увече стигли у Левањску Варош. Преморени коњи и јахачи добили су оскудни оброк хране и прилику да мало одахну. Штаб бригаде интересовао се за Први дивизион, који се још налазио у саставу Прве пролетерске дивизије, дознао да је стигао из Рушева у Бук, у дивизијску резерву, да један ескадрон извића простор према Кутјеву и садејствује са Првом пролетерском бригадом. Изражена је жеља да се Први дивизион врати у састав Бригаде да ојача њену ударну моћ. Тражењу је убрзо удовољено.

У свануће, 18. априла, Штаб бригаде, Други и Трећи батаљон и позадинске јединице напустили су Левањску Варош и пре подне стигли у Бук. Командант и политички комесар бригаде састали су се са командантом и политичким комесаром Једанаесте крајишке дивизије да се упознају са тренутном борбеном ситуацијом на новом правцу наступања и добију конкретне задатке. Начелник Штаба дивизије смирено је објаснио да наступање Дивизије ометају и задржавају 16. и 17. пук 22. немачке дивизије, јединице 3. усташко-домобранске дивизије и јединице 7. СС немачке дивизије, тек пристигле из северне Босне на леву обалу Саве, у рејон Славонског Брода и Сибиња. Штаб бригаде добио је задатак да један дивизион упути да очисти шуму између Врчиндола и Зденаца, да попуни и штити међупростор између борбеног распореда јединица Шесте личке пролетерске и Једанаесте крајишке ударне дивизије.

За време задржавања у Буку, у састав Бригаде вратио се Први дивизион и очекивао је наређење за борбу. Нешто касније уследило је наређење Штаба дивизије да Прва коњичка помогне Осмој црногорској ударној бригади, изложеној нападима на положајима у рејону Врчиндола и Брћана, када је покушала да овлада делом комуникације која води од Славонског Брода према Славонској Пожеги и обратно. Први и Трећи дивизион стигли су на лево крило Осме црногорске, посели положаје у рејону Грабрике и Белице, на средокраћи пута између Плетернице и Старог Слатника, чиме су обезбедили и десни бок Пете крајишке козарске бригаде, усмерене на Си-

²⁷⁾ Војноисторијски институт, број регистра 4/8, кутија 261. -

бињ и западну страиу Славонског Брода. Немци су кренули од Заграђа и Гризице да коњичке дивизионе одбаце са достигнутих положаја. Жестока борба завршила се примораванњем Немаца да се повуку, носећи 16 мртвих и више рањених војника. Коњаници су избили на друм између Плетернице и Старог Слатника и ојачали сопствене положаје. Немци их, међутим, нису остављали на миру, чешће су прелазили у противнападе, с намером да преотму значајни друм, али у томе нису успевали. У одбијању непријатељских противнапада посебно су се храброшћу истицали борци и руководиоци Другог ескадрона Првог дивизиона: Васо Милетић, Драго Николић, Предраг Божић и Зарија Кулић. Већина је похваљена наредбом Штаба бригаде.

Други дивизион угрозио је западни део Зденаца и помогао је личким пролетерима да лакше савладају жилавог противника и освоје упориште. Потом је уследио напад на упориште Глоговицу, у чему су коњаници Другог дивизиона имали знатног удела и противник је савладан. Убијено је и рањено више непријатељских војника и тројица су заробљени. Заплењен је 1 пушкомитраљез, 1 аутомат, неколико пушака и 15.000 метака. Коњаници нису имали губитака. Дивизион је остао целе ноћи на достигнутим положајима и сутрадан је повучен у састав Бригаде.

Пета крајишка козарска ударна бригада настојала је да освоји Сибињ и Слободницу, западно од Славонског Брода, да пресече одступницу знатним непријатељским снагама и да их принуди да се предају. У огорченој борби са надмоћнијим непријатељем, јединице Пете крајишке су ушле у Сибињ, али су жестоким нападом приморане да се повуку на околна узвишења. Борба је, заправо, настављена на простору између села Завршја и Сибиња. Штаб Једанаесте дивизије није био задовољан извесним преимућством непријатељских јединица и наредио је Штабу бригаде да се противник сузбије и освоји упориште Сибињ. Петој крајишкој придодат је Други ескадрон Првог коњичког дивизиона и две батерије топова Артиљеријске бригаде да се напад појача.

У сумрак, 20. априла, започео је добро осмишљени напад и непријатељ је примораван да узмиче. На своме правцу наступања коњаници су добро користили аутоматско оружје и проређивали редове противника. Слично су чинили и батаљони Пете крајишке козарске бригаде. Артиљеријска орућа прецизно су погађала најотпорније ватрене тачке и стрељачким

стројевима олакшавала наступање у дубину упоришта. Коњаници су опкољавали и хватали групе непријатељских војника, кратко их испитивали којој јединици припадају, како је она наоружана и расположена за пружање отпора, а затим их разоружане слали у Штаб Пете бригаде да нешто више кажу о свему што су знали. Међу заробљеницима је препознат Јосип Косолец, некадашњи борац Пете крајишке бригаде, који је пребегао непријатељу у Врбањи и открио слабости у тадашњем борбеном распореду бригаде. Он је, уједно, био поуздани водич немачким и усташким јединицама приликом опкољаванња јединица Пете крајишке и удара на положај коњаника дуж канала северно и североисточно од Сољана. На суђењу је признао почињена дела и осуђен је на смрт стрељањем.

У борбама у Сибињу и Слободници поражени су 16. и 47. пук 22. немачке дивизије и мање усташко-домобранске јединице, овладано је делом друмске и железничке комуникације од Славонског Брода према Загребу.

У САСТАВУ ПРВЕ ПРОЛЕТЕРСКЕ ДИВИЗИЈЕ

Занимљиво је приметити да је Прва коњичка бригада често придодавана и потчињавана час једној, час другој дивизији Прве југословенске армије. Све је то било условљено тренутним стањем на бојишту, потребом да се непријатељу нанесу изненадни и брзи удари, да се предузимају енергична гоњења и солидна извиђања, у чему су коњаници имали знатног искуства и били су могло би се слободно рећи, без премца.

У 17 сати, 19. априла, Прва коњичка бригада нашла се, изувез ескадрона који је нападао северозападни део Сибиња, у селу Буку и очекивала најављено наређење команданта Прве југословенске армије, генерал-лајтнанта Пека Дапчевића. Оно је правовремено саопштено Штабу бригаде, с наглашавањем да се Прва коњичка одмах ставља под команду Штаба Прве пролетерске дивизије и добија нове борбене задатке. Било је то, без сумње, у складу са новонасталом борбеном ситуацијом. Немци су, наиме, посели нову одбрамбену линију на десној обали Орљаве, на падинама Пожешке горе, од Плетернице до Нове Капеле, да задржавају наступање јединица Прве армије и обезбеђују прихват и увођење у борбу њихових јединица из рејона Славонског Брода.

Прва коњичка бригада стигла је, 20. априла, у рејон Плетернице, одмах се припремала за окршаје и чекала конкретне

задатке. Командант дивизије Васа Јовановић усмено је наредио команданту бригаде Срећку Стојадиновићу да један дивизион упути десно од друма Плетерница - Нова Капела да бочним ударом изненади непријатеља, садејствује са Тринаестом пролетерском хрватском и Петом српском ударном бригадом. Штаб бригаде је упутио Други дивизион долином Орљаве да пређе преко Селишта и Мирковца и угрози непријатељски бок на Плаху. Исти дивизион имао је задатак да садејствује са јединицама Треће крајишке пролетерске бригаде и непријатељу прекраћује одступнице. У помоћ Трећој крајишкој пролетерској упућен је и Први дивизион. Оба дивизиона учествовала су у окршајима до 10 сати, а затим су извучени из борбе, када је Штаб бригаде примио наређење Штаба дивизије да коњаници крену на Павловце. На том правцу Бригада је имала задатак да продужи долином Слатине, да туче непријатеља у Комарици, Ратковици и на друму између поменутих упоришта.

У поподневним часовима дивизиони су били на полазним положајима за напад, у шуми Градини и на коти 131. У напад су кренули када се сасвим смрачило, а у току ноћи освојили Комарицу и домогли се друма између Плетернице и Нове Капеле. Немци нису желели да изгубе значајну комуникацију и одмах су прешли у противнапад. Коњаници су пружали отпор, а затим су узмакли на полазне положаје. У судару са непријатељем 2 коњаника су изгубила живот, а 2 су рањена. Заплењена је једна противтенковска пушка, 1 пушкомитраљез, 1 пиштољ и 5000 метака.

С обзиром на задржавајућу одбрану непријатеља у захвату друма и железничке пруге према Загребу, Штаб Прве армије је проценио да је сврсисходније главнину снага упутити северним правцем, преко слободне територије у области Славонске Пожеге, планине Псуња, источних падина Билогоре и Грубишног Поља. Таквим маневром, кад се има у виду конфигурација земљишта од реке Илове према Чазми и Загребу, јединице Прве армије могле су брже напредовати и савладавати жилавог непријатеља. С друге стране, избијањем у рејон Чазме, главнина Прве армије запретила би наткриљавањем и ватреним обухватом немачких, усташких и домобранских јединица које су се повлачиле, из рејона Нове Градишке, друмском и железничком комуникацијом, према Новској и ширем простору Загреба. Замисао Штаба армије спроведена је у времену од 22. до 25. априла 1945. године, када су Пета крајишка удар-

на, Шеста личка пролетерска, Једанаеста крајишка ударна, Четрдесет друга македонска ударна и Четрдесет осма македонска ударна дивизија упућене у ширу околину Пакраца да остваре садејство и офанзивно наступају. Прва пролетерска и Двадесет прва српска ударна дивизија усмерене су да упорно наступају у захвату друма и железничке пруге према Новој Градишки и даље. На том правцу остала је и Прва коњичка бригада да изненађује и напада непријатеља.

Борбе су настављене несмањеном жестином. Бригада се нашла, 21. априла, на положајима у селима Дреновици и Комарици. Први дивизион имао је задатак да извића долином Орљаве и обезбеђује пролетере који су нападали упориште Нову Капелу. Други дивизион угрожавао је друм између Комарице и Ратковице. Непријатељ је довео појачање из Сулковца да би одбио Други дивизион и тиме ослабио своје упориште, које су правовремено напали и освојили пролетери Треће крајишке бригаде. Други дивизион био је изложен убитачној ватри и противнападима. Коњаници су узвраћали пуном мером и морали су узмицати. Они су наредне положаје заузели на коти 137, а Немци су опет ушли у Комарицу. Спустила се прохладна ноћ. Преморени коњаници остали су на положају и добро су пазили да их Немци и усташе не изненаде. Пушкарање је одјекивало на широком простору и сведочило да окршаји не престају. Први дивизион имао је нешто мирнији дан на положају код Дреноваца. Његове ојачане патроле извићале су и контролисале десну обалу Орљаве. Оне су се повремено сукобљавале са непријатељским патролама и смело их одбијале на полазне положаје. Немци и усташе чешће су припуцавали са западне стране Дреноваца, с намером да коњанике узнемиравају и зачикавају. Командири ескадрона и водова упозорили су борце да не реагују на изазове непријатеља и не излазе из заклона. Крајем дана у Дреновце су стигли извићачи Двадесет прве српске ударне дивизије и преузели положаје коњаника. Дивизион се увече вратио у Павловце и остао је у бригадној резерви.

Сутрадан је уследило гоњење непријатељских јединица које су узмицале према Новој Градишки. Штабу Бригаде је наређено да дивизиони крену преко Доњег и Средњег Липовца, Блажевићевог Дола и Стараца и изненаде непријатеља. Напред су похитали Први и Други дивизион, а Трећи је задржан у бригадној резерви. Кад је претходница коњаника избила на Блажевићев Дол, одједном је засута пушчаном и митраљес-

ком ватром из западиог дела еела. Вођа претходнице наредио је коњаницима да заузму положаје и одговоре на убитачну паљбу. Убрзо је пристигло појачање и непријател. је присиљен да се повуче. Борба је вођена и за кату 392 коју Немци нису желели да олако испусте из руку. Узмакли су тек после снажне бочне ватре коњаника, неко време се задржали у Старцима и увече умакли да припреме задржавајући одбрану у Старом Петровом Селу. Гоњење је настављено. Непријатељ је приморан да напусти Старо Петрово Село и узмиче према Решетарима и Новој Градишки. Упоредо са гоњењем непријатеља, коњаници су штитили десни бок борбеног распореда Треће крајишке пролетерске бригаде, која је настојала да што пре избије пред Нову Градишку и ослободи је. Заробили су једног непријатељског официра, 3 војника и 2 железничара. Заплењено је нешто оружја, муниције и осталог ратног материјала.

На прилазима Новој Градишки, Штаб бригаде добио је наређење Штаба Прве пролетерске дивизије да дивизиони обуставе гоњење непријатеља и да се припреме за покрет према Пакрацу. Наредним наређењем, примљеним у току ноћи, 23. априла, Прва коњичка бригада ушла је у састав Шесте личке пролетерске дивизије која је оперисала у ширем рејону Пакраца.

ЗАПРЕЧНИ ФРОНТ НА ИЛОВИ

ЈУРИШИ У ТОМАШИЦИ И КЛОКОЧЕВЦУ

Из рејона Нове Градишке Бригада је кренула, са иретходницом, заштитницом и бочним осигурањем, друмом за Пакрац. Увече је стигла у Липик и ту заноћила. Штаб бригаде успоставио је непосредну везу са Штабом дивизије и добио наређење да се наступа према Уљанику, југоисточно од Гарешнице, да се брине о томе да се непријатељу приређују изненађења и препади. Најпре је кренуо Први дивизион са јединицама Аруге личке пролетерске бригаде, да добро испитају терен, обавесте Штаб бригаде какви су услови за наступање главнине према означеном циљу. Штаб бригаде, Аруги и Трећи дивизион напустили су Липик у 8 сати, маршевали преко Клиса, Батињана, Торња и стигли у Уљаник у 14 сати, ту се разместили и законачили. Покрет Прве коњичке био је усклађен са покретом Шесте личке пролетерске дивизије, која је журила на простор Гарешнице и Поповца.

Штаб Прве армије очигледно није имао довољно података о снази и намерама непријатеља и стално је инсистирао да се офанзивно дејствује. Стога је наређено да јединице Прве армије појачају гоњење, форсирају Илову и наступају према Загребу. Немци су прозрели шта им се припрема и предузели су мере да обезбеде организовано повлачење, да избегну пресецање одступнице и опкољавање. Штаб 21. немачког брдског армијског корпуса је одлучио да успостави запречни фронт на реци Илови, заправо од јужних падина Билогоре преко Грубишног Поља, Пољане, Новске, до Јасеновца и обале Саве. Основни задатак Немаца, усташа и домобрана био је да се јединице Прве југословенске армије зауставе у напредовању и да се добије у времену за организовано повлачење према Загребу, Словенији и Аустрији. Колико је непријатељ био јак

најбоље се види из борбеног распореда његових јединица. На простору између Грубишног Поља и Томашице налазила се 369. легионарска и 1. усташко-домобранска дивизија. Од Томашице до Вуковја фронт су браниле 7. и 9. усташко-домобранска дивизија. Између Мариног Села и Јање Липе налазила се 181. немачка пешадијска дивизија. Одсек запречног фронта од Бујавице до Новог Грабовца бранила је 3. усташко-домобранска дивизија. Немачка 41. пешадијска дивизија распоредила се за одбрану и противнападе на линији од Планице до Великог Струга. На простору Јасеновца налазила се 963. тврђавска немачка бригада »Клоц«. У близини запречног фронта, у рејону Кутине, налазила се 7. СС немачка дивизија »Принц Еуген«, а 5. усташко-домобранска дивизија источно од Бјеловара. Корпусну резерву чиниле су 8. и 17. усташко-домобранска дивизија. Биле су то снаге достојне борбеног респекта, а њихови положаји били су прави ватрени и тешко освојиви бедеми.

Штаб Прве армије наредио је Петој крајишкој ударној, Шестој личкој пролетерској, Четрдесет другој и Четрдесет осмој македонској ударној дивизији да форсирају Илову и разбију непријатељски запречни фронт. Јединице Шесте личке пролетерске дивизије и Прва коњичка бригада наступале су према Гарешници, Соколовцу, Крештеловцу, Храстовцу, с намером да пређу Илову и успоставе мостобран на њеној десној обали. Штаб Прве коњичке добио је сложен задатак наређењем Штаба дивизије: да дивизиони крену, 26. априла, из Уљаника за Соколовац, да један ескадрон садејствује са јединицама Аруге личке пролетерске у нападу на упориште Томашицу, да један дивизион избије у Клокочевац и штити међупростор између борбеног распореда Шесте личке пролетерске, на својој левој, и Пете крајишке ударне дивизије на десном крилу. За напад на Томашицу одређен је Аруги ескадрон Првог дивизиона, а Први је задржан у резерви. АРУ^{ГИ} дивизион стигао је у Клокочевац, заузео положај у рејону коте 116, између десног крила Аруге личке пролетерске и левог крила Прве југословенске бригаде. Коњаници су тако рећи из покрета ступили у борбу и наишли на жесток отпор. Други ескадрон, који су смело водили командир Стево Цвркаљ и политички комесар Иван Кошић, ускладио је садејство са батаљонима Друге личке пролетерске, прешао Илову и уклонио се у непријатељско упориште. Коњаници су тежили да освоје бункере и ровове у близини сеоске цркве, да неутралишу дејство митраљеза са

црквеног торња и обазриво су наступали. Усташе су вршиле противнападе да их сузбију и борба се све више распламсавала. Упоредо са коњаницима наступали су пролетери Првог батаљона Друге личке, позивали усташе да се предају, за узврат добијали погрдне псовке и запречну пушкомитраљеску и митраљеску ватру. Нешто слично дешавало се коњаницима Бури Поповићу, Крсти Божићу, Јовану Кесићу, Илији Вељковићу, Јовану Спасићу, Милисаву Јовановићу и осталима када су се приближили црквеној порти да ожежу усташе рафалима из аутомата и експлозијама ручних бомби изгоне их из јазбина. У једном двобоју Александар Поповић спречио је налет групе усташа, тројицу покосио прецизним нишањењем и опаљивањем кратких рафала, али није избегао рањавање и окрвављене руке морао је напустити стрељачки строј. Првом батаљону Друге личке пролетерске и ескадрону коњаника упућен је у помоћ Трећи батаљон да непопустљивог непријатеља боље сколише, уништавају и приморавају да се преда. Тек тада борба је достигла кулминацију, пролетери и коњаници су се утркивали у јуришању, освајању ровова, бункера и сеоских кућа. Снажни удар, посебно на шуму испред села, изненадио је усташе и приморао их да узмичу. На бојишту су оставили 20 мртвих, а десетине рањених извукли су испод убитачне ватре пролетера и коњаника и однели их у дубљу позадину. Увече је Други ескадрон препустио своје положаје Трећем батаљону Друге личке пролетерске и вратио се у састав дивизиона.

Други дивизион, ојачан одељењима тешких и лаких минобацача и тешких митраљеза Трећег дивизиона, био је изложен силовитом јуришу Немаца у рејону Клокочевца и није устукнуо. Када су увидели да коњанике не могу одбацити са достигнуте линије, немачки војници јуришали су на положаје Прве југословенске бригаде, Пете крајишке дивизије, успели се уклонити у њен борбени поредак и појачати нападе. Левокрилни батаљон Прве југословенске није издржао силину удара и почео се повлачити. Његовим узмицањем огољено је десно крило Другог дивизиона и нападачи су могли извести крилни обухват. Да се то не би догодило, Штаб дивизиона се побринуо да се придодати делови Трећег дивизиона поставе тако да убитачном минобацачком и митраљеском ватром онемогуће Немцима и усташама заобилазно наступање. Командант и политички комесар дивизиона проценили су да се нападачима може задати бочни ударац и тиме олакшати неза-

видан подожај јединица Прве југоеловенске бригаде. Командири ескадрона одабрали су прави тренутак за противнапад и сасрећеном ватром непријатељ је поколебан и заустављен у наступању у дубину борбених положаја Прве југословенске бригаде. А њој је само то било потребно да одахне од снажног притиска, да се њен левокрилни батаљон прибере и крене у јуриш. Укљештени између бочне ватре и удара у чело, принуђени да се бране борбом прса у прса, немачки војници нису издржали и трком су се повлачили на полазне положаје. У вишечасовном обрачуну убијено је 15 и рањено више непријатељских војника. Ране су задобила двојица коњаника, Живоград Јовановић и Васо Вуковић, командир вода за везу, а мртвих није било.

Тренутно преимућство морало се користити, без обзира што је непријатељ био јак и није лако попуштао. У садејству са јединицама Друге личке пролетерске и Прве југословенске бригаде, Други дивизион помагао је да се Немци протерају до села Палешника и спречавао да не продру у Клокочевац. Скоро цео дан, 27. априла, на прилазима Палешнику смењивали су се јуриши и противјуриши. Пролетери и коњаници желели су да савладају непријатељску линију одбране и тиме допринесу остваривању замисли Штаба армије да се што пре стигне у Загреб. Немци су, опет, спроводили своје и настојали да што дуже одрже запречни фронт на Илови и шире. Отуда се могу разумети њихови сулуди противнапади и противјуриши на положаје коњаника, без обзира на жртве које су подносили. Преморени борци Другог дивизиона показали су изузетну издржљивост и храброст, нарочито у подневним сатима, када се доста густ стрељачки строј нападача стуштио на њихове положаје и није штедео муницију. Немци су одбијени и однели су више мртвих и рањених. Увече је уследило наређење Штаба Шесте личке дивизије Штабу Прве коњичке бригаде да све јединице повуче у Клокочевац да се одморе и припреме за гоњење противника, јер се рачунало да ће непријатељска одбрана бити сломљена. У таквој процени полазило се од чињенице да су Пета крајишка ударна и Шеста личка пролетерска дивизија форсирале Илову, успоставиле и шириле мостобран, чиме су створени погодни услови да јединице Прве армије стигну у Иванић-Град и опколе немачке, усташке, и домобранске јединице на положајима јужно од Мославачке горе. Штаб 21. немачког брдског армијског корпуса уочио је такву могућност и тежину опасности, одлучио да то осујети изненадним, енергичним противнападом на реци Илови и продором за лећа неким јединицама Прве армије.

ЖЕСТОКИ ОБРАЧУНИ У КРЕШТЕЛОВЦУ

Немачке, усташке и домобранске јединице извеле су, 28. априла у зору, добро усклађен чеони и бочни удар да би угрозиле више дивизије Прве армије и пореметиле њихове планове наступања. Из рејона Пољане јединице 7. СС немачке дивизије »Принц Еуген« извеле су жесток бочни удар, наступале према Антуновцу, Уљанику, Благородовцу, Крештеловцу, Храстовцу и Имсовцу. Истовремено су делови 7. СС и 9. усташко-домобранска дивизија наступали од Гарешнице, напали леви бок 48. македонске и освојили положаје 42. македонске ударне дивизије, продужили према Благородовцу да се споје са јединицама које су пристигле из Пољане и незадрживо залазиле у позадину Шесте личке пролетерске и Пете крајишке ударне дивизије. Удар у чело поменутих дивизија истовремено су извеле 1. усташко-домобранска и 369. легионарска дивизија. Прва коњичка бригада налазила се на краћем одмору у Клокочевцу и тренутно није била угрожена. У Штабу бригаде и штабовима дивизиона, будући да су искусни руководиоци одмах схватили шта значе истовремени чеони и бочни удари непријатељских јединица, није било спокоја и заведено је стање строге приправности. Командант бригаде успоставио је везу са командантом дивизије и питао шта да се ради. Одговорено му је да се Бригада припреми за улазак у борбу и чека борбену заповест. Изложене чеоним ударима, угрожене с бокова и позадине, Пета крајишка ударна, Шеста личка пролетерска, Четрдесет друга и Четрдесет осма македонска ударна дивизија приморане су да се повуку на леву обалу Илове и предузимају противнападе да би избегле окружење и теже губитке. Повлачење је вршено у изузетно тешким приликама, уз одбијање учесталих напада, под правим пљуском пушчаномитраљеске ватре, минобацачког и артиљеријског бомбардовања. Не левој обали Илове заузимани су нови положаји и задржавано је наступање непријатељских јединица. Далеко је теже било у позадини, у рејону Крештеловца, где су есесовци запретили да ће уништити Артиљеријску бригаду и позадинске јединице Шесте личке пролетерске дивизије. У таквој ситуацији Првој коњичкој бригади наређено је да похита у Крештеловац и прискочи у помоћ артиљерцима који су муку мучили да избегну опкољавање и извуку оруђа из угроженог рејона. Располажући оскудним подацима о непријатељу, процењујући да је ојачани батаљон есесоваца стигао у Крештело-

вац, с намером да продужи на север, у Имсовце, Штаб бригаде је одлучио да Први дивизион пресретне и напада непријатеља са југоисточне стране, Други са северозападне, а Трећи са северне стране села, из правца Имсоваца, да потпомаже ватром из минобацача и тешких митраљеза. Команданти и политички комесари дивизиона, командири и политички комесари ескадрона кратко су упознати какав задатак имају и упозорени да се непријатељ мора зауставити и одбити из Крештеловца. Одржани су кратки партијски и скојевски састанци, члановима Партије и Скоја предочено је да је ситуација тешка, да се морају несебично заложити да се непријатељ примора да одступи на полазне положаје и уништава.

На команду да се крене, коњаници су ускочили на седла и коње галопом потерали да што пре стигну Крештеловцу. На прилазима селу морали су сјახати да би избегли рафале непријатељских митраљеза и заузели полазне положаје за одлучан напад. Позади Трећег дивизиона дошао је Штаб бригаде да руководи нападом, усклађује наступање и евентуалне промене у борбеном строју. Бригада се тако распоредила да се Крештеловац нашао у ватреној потковици и непријатељ је приморан да се брани. Успостављена је веза са јединицама Артиљеријске бригаде Шесте личке пролетерске дивизије, које су се жилаво браниле и спасавале што се спасити могло да есесовцима не падне у руке. Неке багерије, у немогућности да се повуку са ватрених положаја, картечом су заустављале нападаче и проређивале њихове редове.

Први силовити напад коњаници су извели у подне, 28. априла, с намером да есесовце избаце из села. Борци Првог дивизиона, којима су се придружили артиљерци Шесте личке дивизије, смело су наступали и присилили непријатеља да узмиче. У стрељачком строју, који је нападао са североисточне и источне стране, били су командант дивизиона Милан Борјанић, политички комесар Гојко Родић, заменик политичког комесара Буро Мандарић, секретар бригадног комитета Скоја Блаж Влах, обавештајни официр Милан Скенцић, интендант Владо Павковић, референт санитета Велимир Димитријевић, ветеринарски болничар Радован Сараловац и курири. Командант дивизиона нашао се у Првом ескадрону, на десном крилу борбеног распореда, који су предводили одважни командир Душан Булибрк, политички комесар Борће Судар и заменик политичког комесара Иван Јерковић. У команди Другог ескадрона, са смелим командиром Стевом Цвркаљом и поли-

тичким комесаром Иваиом Бошићем, нашао се комесар дивизиона да заједно и умешно усклађују наиаде за борбу и јуришање изузетно расположених коњаника. Кад су дочули да имају посла са есесовцима, заправо њиховом елитном јединицом, коњаници се нису обесхрабрили нити су помишљали на узмицање. Напротив. Желели су да покажу шта умеју у борбеном обрачуну, да су храброшћу и вештином надрасли борбеног и умешног противника. У томе су се посебно издвајали, у целој Бригади, коњаници Зарије Кулић, Драгољуб Марковић, Саво Радовац, Илија Павловић, Добривоје Пантелић, Продан Јанковић, Илија Бобар, Лука Петкић, Коста Стошић, Лазар Мандић, Иван Јерковић, Милан Богдановић, Казимир Кристо, Миленко Стевановић, Момчило Јанковић, Јован Адамовић, Душан Богојевић, Жарко Бујагић, Вукосав Степановић, Добривоје Величковић, Јордан Вићентијевић, Станко Милаковић, Живадин Симић, Божидар Бурић, Љубиша Луковић, Владо Дамјановић, Момчило Скакић, Иван Босић, Љубан Босиоцић, Драгољуб Којадиновић, Живорад Бурић и остали.

Други дивизион, под командом Лазе Билића и Милорада Дракулића, заузео је положај поред поточића на северозападној страни Крештеловца и коте 116. и чекао је да есесовци наиђу на цеви његовог оружја. У залеглом строју били су заменик комесара дивизиона Иван Топић, обавештајни официр Владо Малетић и референт санитета Димитрије Каталинић. На челу ескадрона, распоређени по водовима да непосредније утичу на ток борбе, били су командири Љубан Босиоцић и Момчило Скакић, политички комесари Чедомир Радовановић Козак и Буро Видојевић, њихови заменици Мирко Дамјановић, Љубомир Миленковић, Раде Баста и Петар Раонић.

Наоштрени за борбу и подршку ватром тешких и лаких минобацача и тешких митраљеза, коњаници Трећег дивизиона наткрили су северни део села, заузели погодне положаје у рејону коте 123 и 171, решени да не допусте непријатељу да се укљини у Дежанавац. У стрељачком строју дивизиона били су командант Милош Јакшић, политички комесар Перо Танкосић, заменик политичког комесара Душан Иванковић, обавештајни официр Милорад Малетић, интендант Коста Анић и ветеринарски болничар Милинко Иванковић. Митраљески ескадрон, са командиром и уједно замеником команданта дивизиона Душаном Карановићем, политичким комесаром Милуном Младеновићем и замеником политичког комесара Николом Поповићем, вешто је распоређен, тако да се максимално

користила ватра тешких митраљеза и спречавао сваки покушај есесоваца да иду иапред. Минобацачки ескадрон, са командиром Буром Радовићем, политичким комесаром Живком Тијанићем и замеником политичког комесара Петром Вишекруном, запосео је погодна узвишења и минобацаче тако поставио да се голим оком могу пратити експлозије граната и њихов укупан борбени учинак.

Командно место Штаба бригаде налазило се иза ватрене линије Трећег дивизиона, на рубу једног шумарка, одакле се могао пратити развој борбе и утицати на њен ток. Уз команданта Срећка Стојадиновића и политичког комесара Карла Шумана били су њихови заменици Бошко Каралић, Буро Шајиновић, начелник штаба Стево Борота, командант позадине Алекса Вуковић и обавештајни официр Драган Булат. Нешто даље, лево од командантске осматрачнице, иза ватрених положаја били су Рајко Панић, интендант бригаде, заменици интенданта Милан Орељ, Живко Прокић, бригадни ветеринар Слободан Велимировић, начелник санитета Мирко Зорић и његов заменик Петар Павлица. Обавештајни официри Гојко Шевић и Стево Реберски, са групом искусних извиђача, обазриво су се запутили у борбени распоред непријатеља да покушају уловити такозвани живи језик и добију потпуније податке о нападачима. У близини Штаба Бригаде биле су и позадинске јединице, спремне за покрет и припомагање дивизиона и ескадрона на ватреним положајима. На челу вода за везу били су командир Радивоје Илић и делегат Данило Буха, Заштитног вода командир Лазо Рамић и делегат Мато Хуњаци, Позадинског вода командир Јово Новаковић и делегат Јово Пјевац, Пратећег вода командир Виктор Фурда и делегат Милутин Нововић.

Заменик команданта бригаде Бошко Каралић, народни херој, није имао стрпљења да борбу посматра изблиза, окренуо се команданту Стојадиновићу и шкрто изустео да он иде право на ватрену линију. Командант је знао Каралићеву навику да стално жуди за борбеним окршајима, да се најбоље осећа кад је у стрелачком строју, међу коњаницима, да им примером покаже како се непријатељ изненађује и уништава и знао је да га не вреди задржавати, па му је пожелело све најбоље.

Есесовци нису наишли на борбени распоред Другог дивизиона, процењујући да би их то прилично коштало. Паљбу су отварали заклоњени иза сеоских кућа и штала, иза дрвећа и осталих заклона. Више су наваљивали на стрелачки строј Пр-

вог дивизиона и очигледно желели запленили оруђа Артиљеријске бригаде. Штаб прве Коњичке одлучио је да се сузбије њихова иницијатива, да се приморају да узмичу и напусте село. Налазећи се у стрељачком строју, заменик команданта бригаде Каралић допринео је да се добро ускладе садејства дивизиона и одлучно напада. Ухваћен у ватрену потковицу, батаљон есесоваца упорно се бранио на достигнутој линији и настојао да се ослободи притиска. Есесовци су понекад прелазили у мање противнападе, да осујете уклињавање одељења коњаника у њихов борбени распоред, али дочекивани су снажном ватром и приморавани да застану. Борба се најжешће распламсала када је минуло подне и очекивао се преокрет. Права лавина пушкамитраљеске, митраљеске и минобацачке ватре коњаника сручила се на непријатеља у Керештеловцу и није му дала да лако провири из заклона. Стрељачки строј Другог дивизиона, на громогласни повик команданта Билића да се незадрживо јуриша, стуштио се међу сеоске куће, убио више есесоваца и намеравао у центар села. Јуришлије су дочекиване запречном ватром пушкамитраљеза и ручних бомби. Командири ескадрона нису желели да се наступање успори, командирима водова су наређивали да се проналазе мање брањена места, непријатељ заобилази и наумљено остварује. Коњаници су се сналазили, корак по корак обазриво наступали и приближавали се циљу. Са североисточне и источне стране наступао је стрељачки строј Првог дивизиона, ојачан одељењима тешких митраљеза Првог ескадрона Трећег дивизиона и борцима Артиљеријске бригаде, смишљено се уклињавао у полукружну одбрану есесоваца и тежио да се што пре нађе ближе центру села. Есесовци су предузимали противнападе да коњанике зауставе, да их протерају на полазне положаје и повремено је долазило до критичних тренутака. Увиђајући да би узмицање испред осионог непријатеља имало теже последице и пореметило борбени план целе бригаде, политички комесар дивизиона Гојко Родић позвао је командира ескадрона Стеву Цвркаља и политичког комесара Ивана Ношића и предочио им да би повлачење из села имало немиле последице, да би се стрељачки строј ескадрона нашао на чистини, изложен убитачној ватри есесоваца и не би избегао осетније губитке. Слично упозорење пренето је командиру и политичком комесару Првог ескадрона, Душану Кулибрку и Борђу Судару, са напоменом да се посебно брине о садејству и прискакању суседима у помоћ, ако се нађу очи у очи са бројнијим и надмоћ-

нијим непријатељем. Трећи дивизион, са командантом Милошем Јакшићем и политичким комесаром Пером Танкосићем, правремено је отварао ватру и неутралисао значајне отпорне тачке непријатеља. Командир вода Лазар Мандић, предводећи групу коњаника да се трком пребаце преко издужене баште и замакну у заклон иза оближње куће, одједном је налетео на групу есесоваца којима је њихов подофицир давао упутства да пређу у противнапад и наступају у северни део села. Мандић се у трену снашао, отворио ватру из аутомата, бацио две активирание ручне бомбе, Немце ошамутио и више их убио. Њему се придружила цела група коњаника и есесовци су занавек приковани за земљу. Ликвидирањем опасних противника, водник Мандић и другови отворили су солидну брешу за улазак дубље у Крештеловац. Смело напредујући, понекад застајући пред силином непријатељских противнапада, стрељачки строј Другог дивизиона освојио је центар села и припемао удар да есесовце избаци изван сеоских кућа и примора их на одступање. Напади јединица Прве коњичке омогућили су да се оруђа Артиљеријске бригаде извуку на сигурнија места, на нове ватрене положаје и припреме да гранатама засипају дубину непријатељског борбеног претка.

У тренуцима кад се поверовало да ће нападачи бити савладани и натерани да беже, они су се престројили, силовито јуришали и коњанике приморавали на повлачење. Најтеже је било ескадронима Другог дивизиона, зашлим дубоко у село, засипаним ватром с чета и бокова, изложеним узастопним јуришима есесоваца који се нису обазирали на смртну опасност. Командири ескадрона Љубан Босиочић и Момчило Скакић настојали су да се извлачење из села врши поступно, да командири водова Јозо Рак, Бранко Богојевић, Душан Копривица, Мустафа Додић, Хадил Башић и Душан Масликоса држе ситуацију у рукама, да десетарима помогну да десетине штите одступницу и једна другој прискачу у помоћ. Коњаници су понегде прелазили у противјурише да нападаче збуне и унеколико одбију назад. У јуришном строју нашао се и Бошко Каралић, заменик команданта бригаде, својим борбеним држањем уливао је поверење коњаницима да ће непријатељ, без обзира на тренутну предност и увођење резервних јединица у борбу, на крају бити одбијен. У противјуришу Тодор Дурбаба усрмио је двојицу и вешто баченом ручном бомбом ранио четворицу есесоваца. Пушкомитраљезац Жарко Бујагић није

скидао око с нишаиа, кратким и прецизним митраљеским рафалима оборио је више војника, а остале приморао да застају и колише тучено место. За њим нису застајали и остали пушкомитраљесци: Вукосав Степановић, Јордан Вићентијевић, Живорад Бурић и њихови помоћници. Немце је изненадио жилав отпор коњаника из неколико кућа у западном делу села, иза њихових дебелих зидова, којима пушке и пушкомитраљеви нису могли наудити. Стога су донели противтенковско оруђе, поставили га поред расцветале воћке и отворили паљбу. Куће су уздрмане експлозијама, кроз разлупане прозоре и врата покуљали су прашина и дим. Немци су се прегрупписали и нападали тако да изврше неку врсту бочног обухвата, да ескадронима Другог дивизиона не дозволе да узмичу западном него северном рубу села. На тај начин кидали су ватрену потковицу коњаника и отклањали опасност за сопствени леви бок. Њихова намера је уочена и Штаб бригаде, пратећи развој изузетно жестоке борбе, одржавао је сталну везу са штабовима дивизиона и захтевао да се јединице прегруппишу да би могле, после извлачења северном, североисточном и северозападном рубу села да пређу у напад, задобију раније позиције и поново успостављеном ватреном потковицом запрете, да ће уништити нападаче. Истовремено је Штаб дивизије обавештен шта се дешава и затражено је да се један батаљон бораца хитно упуту у Крешталовац да коњаницима помогне у одбијању појачаних напада непријатеља.

У тренутку кад је непријатељ мислио да ће искористити стечену предност, да ће Прву коњичку отерати према Имсовцима и даље, дивизиони су предузимали противнападе и понекад је долазило до борбе прса у прса. Са више страна чули су се повици коњаника да се јуриша и изгубљено преотима. Командири водова водили су рачуна да борци смишљено наступају, да брину о сопственим животима и олако не налећу на цеви разљућеног непријатеља. И поред опомене да се чувају, неки коњаници, у жару борбеног заноса, нису презали да се ухвате у коштац са непријатељским војницима и да их покушају задавити. У томе је одскакао десетар Илија Павловић, крупан момак, који је убио 6 есесоваца, а њиховог официра зграбио за гушу и задао му смртоносне ударце. Док се то дешавало, један есесовац је вребао из близине, пушкомитраљезом нанишанио у Илију, смртно га ранио и покушао умаћи. Пушкомитраљецац Митровић приметио је шта се дешава и дугим рафалом сасекао есесовца. Делегат вода Саво Радо-

вац повео је тројицу коњаника да ее провуку поред шибља у сеоском дворишту, да зађу за леђа непријатељском митраљеском одељењу и употребе ручне бомбе. Пузећи су наступали, дошли се прокопа пуног воде и погурени потрчали. Кад су стигли десном боку немачких митраљезаца, активирали су ручне бомбе које су наизменично експлодирале, убиле нишанцију и његове помоћнике. Одељење есесоваца, распоређених у близини, на угловима двеју кућа, сасредило је ватру свога оружја на делегата Радовца и другове. Они су се припили уз стрмину прокопа и одговарали паљбом из аутомата и пушака. Есесовци су употребили ручни минобацач. Неколико граната долетело је у јаругу, експлодирало, подигло шикљаје устајале воде која је попрскала залегле коњанике. Неколико гелера исекло је Саву Радовца и крволиптање се тешко могло зауставити. Другови су га зграбили и понели са тученог места. Издахнуо је иза зида једне куће и нешто касније је однет на сеоско гробље. У спасавању рањених другова, не базирујући се на паљбу непријатељског оружја, истицао се одважни болничар Коста Стошић, деветнаестогодишњак, стално спреман да рањеника изнесе испод кише куршума, да му укаже помоћ и проговори понеку утешну реч. Стошић је понекад волео да погледа преко нишана, поготово кад рањених коњаника није било у његовој близини, да Швабама, како је узгред напомињао, загорча живот и покаже да је добар нишанција. У напади и противнападима у Крештеловцу добро се сналазио и није допустио да неки рањени коњаник падне у руке есесовцима. Видећи да је Илија Бобар, у налету на групу гестаповца, пресечен рафалом, болничар Стошић је кренуо да га извуче у заклон, окрвављеног га спретно обухватио и понео. Призор је пратио заменик команданта бригаде Каралић, са осталим коњаницима нишанио у заклоне гестаповца, ватром из аутомата их спречавао да храбром болничару не препрече пут и куриру поред себе понављао да су млади коњаници прави хероји.

На свим правцима напада и сузбијању непријатељских противнапада у Крештеловцу, коњаници су испољавали храброст и несебичност у притицању у помоћ друговима у невољи. То се потврдило и на правцу дејства Првог дивизиона, у чијем су стрељачком строју, раме уз раме, били борци и старешине. Један од најбољих пушкомитраљезаца Зарије Кулић, кад је задржан напад есесоваца и коњаници прелазили у противнапад, рафалима је крчио пролаз у дубину села и десетини

другова помогао да лакше напредују. У близини Кулића налазио се политички комесар ескадрона Иван Носић и есесовце су заједно вребали. Група војника викала је из заклона и вребала згору да се пребаци на подеснији ватрени положај. Тројица су најпре погурени потрчали и нису одмакли далеко од заклона. Кулић је био, по обичају, прецизан у испаливању краћих рафала и есесовцима је прекинуо пут. Остали су схватили да могу лоше проћи и пречицом између сеоских кућа и преко дворишта обазриво су узмицали. Њихов подофицир није био задовољан напуштањем достигнуте линије напредовања, узвикивао је да се војници врате и крену напред, у бесу је излетео из угла сеоске куће и постао мета пушкомитраљесца Кулића. Смртно погођен, подофицир се неприродно праћакнуо у висину, потом се затетурао и стровалио на земљу. Есесовци се нису усудили да му прискоче и да га однесу. Кулић и другови сматрали су да је то погодан тренутак да искористе извесну предност и крену напред. Неки су погнути потрчали и неозлеђени стигли да залегну за пепељаста стабла воћака. И Кулић је кренуо да се приближи непријатељу и проређује његове редове. Према устаљеној навици, есесовци су се опет регруписали и натерани строгом опоменом свога официра започели су противнапад и наговестили да неће лако, без обзира на губитке, напустити ушорено славонско село. Кулић је у трку потегао обарач пушкомитраљеза да их предухитри и одбије, али су му узвратили правим неуједначеним плотуном. Кулић је задобио више тешких рана и клонуо. У помоћ му је похитао Станко Милаковић, с намером да га склони са чистине, али је дочекан паљбом есесоваца и приморан да се потрбушке приближава. Коњаници су отварали ватру из аутомата и тако есесовце донекле ометали да не спрече Милаковића у погубном наступању и спасавању друга за кога није знао да ли је још жив. Повремени пљусак зрна није могао омести Милаковића да не истраје у својој намери. Застао је осетивши туп бол и неприродно се тргао. Политички комесар Ношић увидео је да се зло догодило и похитао је да рањенике склони са тученог места. Коњаници су тада, снажном ватром из расположивог оружја, штитили Бошића и рањене другове. Он је, задихан, пристигао и видео да су Кулић и Милаковић при свести, да крв липти из њихових рана и наумио их пренети у оближњи заклон. Најпре се приближио Зарији Кулићу, који је очигледно био на издисају, по навици прозборио утеху и пружио руку да га прихвати за опасач и повуче назад. У

том тренутку Бошићева лева нога бацакнула се у страну, а оштри бол доиро му је до потиљка. Изненаћен се осврнуо, приметио шикљање крви испод глежња, окрвављену ногавицу панталона и ципелу. Одмах му је било јасно да је озбиљно рањен и да се неће моћи ослонити на леву ногу. Борба се све више распламсавала и претили су смртни погоци. Комесар је згрчио рањену ногу, дланом леве руке покрио посекотину и зауставио крварење. Померио се ближе Кулићу, скривајући да је рањен, тихо га упитао како се осећа. Пушкомитраљезац, блед, са грашкама леденог зноја на лицу и челу, испрекидано је проговорио да се његов пушкомитраљез додели најхрабријем и најумешнијем коњанику у ескадрону. Затим је заћутао и глава му клонула. Ескадрон је стекао преимућство, есесовце потерао јужној страни села, а болничар и неколико коњаника прискочили су да укажу помоћ рањеном Бошићу и Милаковићу и да мртвог Кулића однесу на сеоско гробље.

После двочасовне изузетно жестоке борбе, низа јуриша и противјуриша, Првој коњичкој је стигло појачање, један батаљон бораца Четврте крајишке ударне бригаде. Они су кренули, раме уз раме са коњаницима, да непријатеља протерају и отклоне још увек присутну опасност од удара у лећа јединицама Шесте личке пролетерске и Пете крајишке ударне дивизије, које су се повукле преко Илове и стабилизовале фронт на њеној левој обали. Осокољени појачањем, коњаници су незадрживо кренули напред и сатирали све пред собом. Есесовци су увидели да неће лако издржати, тактички се умешно повлачили и бринули да не буду опкољени. Неколико их је убијено на јужном излазу из Крештеловца, а остали су трком, штитећи један другоме одступницу, бежали према полазним положајима. За њима је уследило упорно гоњење коњаника и батаљона бораца Четврте крајишке. На простору западно од Уљаника непријатељска артиљерија се чешће јављала и ометала наступање коњаника, чиме је олакшавала повлачење сопственим јединицама. Гранате су доста прецизно налазиле циљеве и експлозијама постизале тешко пролазне препреке. Делегат вода, Данило Торбица, прозрео је да су есесовци, вероватно, оставили неког војника, са радио-станицом, у некој кући или заклону у околини и решио је да то провери. Позвао је тројицу младих коњаника Слободана Бољановића, Бранка Митровића и Александра Стојановића да се запуте једној осамљеној кући и штали да их претресу. Четворка је ишла с

оружјем на готовс. На улазу на таван штале, препун сена, биле су наслоњене мердевине и није требало много мудрости да се претпостави да се тамо неко попео. Торбица је закорачио уз мердевине, а напуњени аутомат истурио према таванском улазу. Бољановић, Митровић и Стојановић заузели су заклоне у близини и нанишанили у таван штале. Торбица је закрилио улаз, одједном се видљиво тргао и повиком обелоданио да је открио непријатељске војнике. У помоћ му је притрчао Слободан Бољановић и заједно су истерали са тавана 3 есесовца са радио-станицом и осталом опремом. Одважна четворка коњаника одвела је заробљенике Стеви Реберском, обавештајном официру, да их саслуша и добије драгоцене податке. Тек у 20 сати Штаб бригаде је добио наређење да коњаници препусте положаје личким пролетерима и да се повуку у Имсовце да мало одахну. У занимљивом извештају и запажању о борби у рејону Крештеловца констатовано је поред осталог, и следеће: »У овим борбама непријатељски губици су огромни из чега се види колику је важност придавао намењеном продору и угрожавању наших позадинских делова. Непријатељски губици износе 50 мртвих и око 30 рањених. Међу мртвима и 2 официра. Наши губици: 11 мртвих, 1 нестао, 23 рањена.

За ову борбу и улогу Коњичке бригаде у оваквом изванредном и деликатном моменту може да се каже да су овакве операције по својој брзини извођења и жестини специјално намењене да их решавају коњаничке јединице.

Најочигледније показује вредност у оваквим моментима брзина с којом коњица располаже, а поготово ако је аутоматски добро наоружана онда је и ватрена моћ огромна и за непријатеља изненађујућа.

У овој борби истакли су се својом храброшћу и умешношћу у руковођењу јединицом друг мајор Бошко Каралић, народни херој, чија појава у првој ватреној линији међу борцима ствара највећу храброст и поверење. Поред њега истакли су се другови: Скакић Момчило, Босиочић Лзубан, Цвркаљ Стево, Рак Јозо, Дурбаба Тодор, Дамјановић Мирко, Бујанић Жарко, Степановић Вукосав, Вићентијевић Јордан и Бурић Живорад који су наредбом Штаба бригаде похваљени и предложени за одликовања. .. «²⁸⁾

²⁸⁾ Војноисторијски институт, број решстра 6-1/4, кутија 261.

НА ПОЛОЖАЈУ ИЗМЕБУ ДВЕ ДИВИЗИЈЕ

У Имсовцима и околини коњаници су се кратко задржали, неколико часова одспавали и добили нешто куване хране. Многи су били тужни, нерасположени за разговоре и пошалице, због смрти 11 другова које су сахранили уз војничке почасти и опроштајне говоре, на сеоском гробљу у Крештеловцу.

Ноћу, 29. априла, Штаб бригаде примио је наређење Штаба Шесте личке пролетерске дивизије да Бригада ујутру напусти Имсовце и крене према Стражанцу да поседне нове положаје. Штабови дивизиона и команде ескадрона одмах су упознати шта предстоји и започеле су припреме за покрет. Снени коњаници изводили су коње из штала, причвршћивали им седла на леђима и чекали команду да крену.

Бригада је правовремено домарширала у Стражанац и успело је извићање терена. Штаб бригаде у целости је сагледао борбени распоред суседа, с њима успоставио везу и предузео мере да коњаници поседну и бране, у случају потребе, свој део фронта. Трећи дивизион је распоређен западно од Стражанца, са задатком да тешке митраљезе, лаке и тешке минобацаче постави тако да се њихова ватра, у случају непријатељског напада, на време и ефикасно искористи. Командири ескадрона Душан Карановић и Буро Радовић и политички комесари Милун Младеновић и Живко Тијанић посебно су упозорени од команданта дивизиона Милоша Јакшића и политичког комесара Пере Танкосића да организују дубинска извићања према шуми Црном лугу и реци Илови. У томе послу знатну улогу имао је Милорад Малетић, обавештајни официр дивизиона и група одабраних извиђача. Први ескадрон Првог дивизиона непосредно се распоредио на међупростору споја између јединица Шесте личке и Пете крајишке дивизије. Други дивизион задржан је у бригадној резерви.

На новим положајима владало је неко злослутно затишје које није пријало већини коњаника, навиклих, нарочито у последње време, да се упуштају у жестоке окршаје. Неки су чак гунђали зашто се чами испред непријатеља и шта се чека кад је све јасно. Командири водова смиривали су најжустрије и понекад изговарали ону народну изреку да пре зоре не може сванути. Било је очигледно да је непријатељ, макар и делимично, остварио своју замисао и јединице Прве југословенске армије задржао у наступању преко реке Илове и дубље у ње-

гову позадину. Тренутно затишје могло се тумачити и тако да права бура тек следи. Коњаници су то прижељкивали, њихова извиђачка одељења одлазила су до реке, прикупљала податке о непријатељу и враћала се, како су то извиђачи умели рећи кад се не сукобе са непријатељем, неогарављених цеви оружја и без улова такозваног живог језика.

У преподневним часовима, 30. априла, Штаб бригаде неочекивано је примио наређење Штаба Прве армије, број 161, да Прва коњичка напусти положаје у рејону Стражанца и да крене у Подбар и Батињане. Било је то удаљавање од линије фронта, без икаквог објашњења зашто се то чини. Ескадрони су одмах повучени са положаја, коњаницима и коњима омогућено је да се нахране и припреме за покрет. У Штабу бригаде, без обзира што се ишло иза борбене линије, детаљно је разрађен, у сарадњи са командантима дивизиона, план марш-руте, начин обезбеђења и размештаја јединица на новој просторији. Одређена је претходница, а коначари је требало да крену раније и припреме просторије за смештај бораца и коња.

Покрет је уследио после ручка. Уз пут није било никаквих сметњи и поремећаја у дивизионским маршевским колонама. У ходу се размишљало о прослави Првог маја, међународног празника рада, у чему су политички комесари и њихови заменици имали незаменљиву улогу.

У Подбору и Батињанима коњаницима се указала прилика, после скоро месец дана тешких борби и маршева, да се нешто дуже одморе и опораве. Предах је започео слављенички, пригодним говорима, извођењем културно-забавног програма посвећеног Првом мају, оживљавањем успомена на борбу радничке класе у целом свету за ослобођење од тлачитеља и експлоататора. Саопштене су и наредбе штабова дивизиона, заправо похвале најбољим борцима и старешинама који су се највише истакли у једномесечним жестокима окршајима. У сачуваној наредби, број 5, Штаб Другог дивизиона похваљује борце и руководиоце који су највише допринели извршењу борбених задатака, неустрашиво се борили против мрског непријатеља и сејали смрт у његовим редовима. У наредби - похвали - поменути су следећа имена: Момчило Скакић, командир ескадрона, Љубомир Босиочић, командир ескадрона, Мустафа Дадић, командир вода, Петар Раонић, заменик комесара ескадрона, Буро Видојевић, политички комесар ескадрона, Мирко Дамјановић, заменик командира ескадрона, Јозо

Рак, командир вода, Буро Петришић, командир одељења, Миленко Стевановић, командир одељења, Адил Башић, командир одељења, Момчило Јанковић, пушкомитраљезац, Јован Адамовић, пушкомитраљезац, Душан Богојевић, пушкомитраљезац, Жарко Бујагић, пушкомитраљезац, Вукосав Степановић, пушкомитраљезац, Добривоје Величковић, митраљезац, Јордан Вићентијевић, митраљезац, Драгољуб Којадиновић, пушкомитраљезац и Живорад Бурић, пушкомитраљезац.

На крају похвале је констатовано да је већина пушкомитраљезаца и митраљезаца била лакше или теже рањена, али да ни један није дозволио да његово оружје, доспе непријатељу у руке. Они су и рањени улагали крајње напоре, пушкомитраљезе и митраљезе препуштали својим помоћницима, тражили да их вешто користе у осипању паљбе на непријатеља. Њихова порука је узорно извршавана. У то су се могли уверити када су се још незацељених рана враћали у јединице и сазнали да су њихови заменици чинили праве подвиге.

Скоро петодневни предах у Подбору и Батињанима омогућио је Штабу бригаде, штабовима дивизиона и командама ескадрона да се изврше, поред осталог, нешто темељније анализе минулих борби, укаже на добре и лоше стране да би јединице припремљеније кренуле у наредне окршаје. У ескадронима и водовима је вршена војна и политичка обука, чишћено је оружје и опрема. Коњаници су имали прилике да нешто више времена посвете личној хигијени, прању веша и чишћењу униформи. И коњи су добро храњени, чешагијани и дотеравани. Некима су ошишане гриве и репови. Бригадни ветеринар је извршио, уз помоћ ветеринарских болничара, детаљан преглед скоро свих коња и нашао, на своје изненађење, да немају убоја од седала и самара, да нема трага опасним болестинама - сакагији, ждребећаку и осталима. На крају је задовољан закључио да је здравље коња такво да парадно могу умарширати у Загреб. Командант позадине Алекса Вуковић, слушајући ретко расположеног ветеринара Велимировића, мало је саркастично приметио да Немци и усташе неће олако испустити Загреб, да ће бити тешких уличних борби и јуриша.

ПРИБЛИЖАВАЊЕ ЗАГРЕБУ

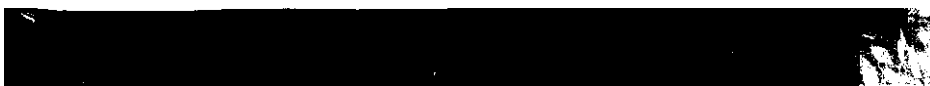
ПОТРАГА ЗА СКРИВЕНИМ НЕПРИЈАТЕЉИМА

У време задржавања Прве коњичке бригаде у рејону Батићана, на фронту Прве југословенске армије догодиле су се знатније промене. Штаб армије није одустајао од офанзивних намера према Загребу и околини и разбијања непријатељске одбране на Илови. Стога је дошло до извесног прегруписивања јединица, 1. и 2. маја, и одабирања најповољнијих праваца за наступање. На левом крилу армијског борбеног распореда налазила се Двадесет прва српска ударна дивизија, која је освојила Новску и тежила према Липовљанима. До ње, северно од Пакре, биле су јединице Четрдесет друге македонске дивизије и настојале да пређу Илову у рејону Антуновца и Пољане. Нешто северније јединице Шесте личке дивизије правовремено су откриле да се непријатељ повлачи, форсирале Илову код Клокочевца и Томашице, предузеле гоњење и стигле у Херцеговац, Палешник и Зденчац. На десном крилу борбеног поретка Прве армије биле су јединице Пете и Једанаесте крајишке дивизије. Прва пролетерска и Четрдесет осма македонска дивизија тренутно су биле у армијској резерви. У резерви се практично налазила и Прва коњичка бригада. И јединице из резерве, с обзиром на развој борбене ситуације и предузето гоњење, биће уведене у борбу да допринесу бржем наступању и савлађивању непријатељске запречне одбране.

У току 2. маја Немци, усташе и домобрани покушали су да успоставе нешто јачу одбрану на реци Чазми, на правцу наступања јединица Једанаесте крајишке ударне дивизије, а такође и јединица Шесте личке пролетерске дивизије. Уследили су противнапади непријатеља, код Гарешнице и Пашијанског Гаја, да би личке пролетере одбили назад. Вишечасовна тешка борба завршила се задржавањем и одбијањем непријатељских јединица.

У време када су дивизије Прве армије, доста широким фронтом, наступале преко Мославине и приближавале се Загребу, Штаб армије наредио је Штабу Прве коњичке бригаде да се дивизиони и ескадрони припреме за одлазак на линију фронта и увођење у борбу. Саопштена је марш-рута и задатак да Бригада крене према Чазми и преузме део положаја Четрдесет осме македонске ударне дивизије, у селу Босиљеву, те да затвори и контролише правац према Иванић-Граду. Дивизионске маршевске колоне брзо су се запутиле према линији фронта. У време покрета дошло је до промене правца наступања и борбеног задатка јер су јединице Шесте личке дивизије ослободиле, 5. маја пре подне, Чазму, у поподневним сатима и Босиљево. Потом су своје положаје препустиле тек пристиглој Четрдесет осмој македонској дивизији и наставиле гоњење према Чазми, Дубрави и даље. Прва коњичка добила је нови задатак - да се постави на простору Пољане и Пољанског Луга, контролише правац према Лупоглаву и успостави чврсту левокрилну везу са Четрдесет осмом македонском ударном дивизијом. Бригада је увече стигла у Пашијан, ту заноћила и зором наставила покрет. У току дана стигла је на циљ, заузела положаје у рејону Пољане и Пољанског луга, успоставила левокрилну везу са Четрдесет осмом македонском, а деснокрилну са Првом пролетерском дивизијом. Истовремено је обезбеђено извиђање коњаника и контрола терена према Лупоглаву. На том простору, с обзиром на офанзивно наступање јединице Прве армије, Прва коњичка је остала само један дан, а затим је продужила према Врцкољанима. У Лоњици је Штаб бригаде добио наређење да коњаници наступају између борбеног распореда Двадесет прве српске и Четрдесет осме македонске дивизије, да претресају пошумљене терене, проналазе скривене непријатељске војнике и избију у Дуго Село. Претрес је донекле уродио плодом. Коњаници су заробили 3 и убили 3 непријатељска војника који су пружили отпор и нису прихватили више пута поновљени позив да се предају. У Косановцу коњаници су заноћили под ведрим небом и сутрадан наставили да претресају пошумљене пределе североисточно од Дугог Села. У добро осмишљеној потрази откривено је и заробљено 6 непријатељских војника. Заплењено је 6 пушака и доста муниције.

Док су обазриво наступали, откривали и заробљавали групе непријатељских војника, коњаници су могли чути тугњаву борбе у Загребу и околини. Борбе за град започеле су

7. маја 1945. године, нападом јединица Друге југословенске армије, с командантом Кочом Поповићем и вршиоцем дужности политичког комесара Блажом Ломпаром. Штаб немачке Групе армија »Е« нашао се у изузетној неприлици шта да уради у тренуцима када је имао у виду да се фашистичкој Немачкој ближи крај. Командант поменуте Групе армија, са најближим сарадницима, није био за упорну одбрану Загреба него за предузимање мера да се што више немачких јединица брзо повуче из Југославије и положи оружје енглеским и америчким трупима у Аустрији и Немачкој. Стога су уследиле заштитничке борбе у граду, да би се главнини омогућило безбедније измицање према Словенији и југословенско-аустријској граници. Било је то одступање од раније замисли Штаба Групе армија »Е« и поглавника такозване Независне Државе Хрватске да се Загреб упорно брани, и по цену највећих жртава. За то су постојали и објективни услови: три одбрамбене линије и више од 75.000 Немаца, усташа и домобрана. Генералштаб Југословенске армије располагао је подацима да непријатељ намерава да напусти Загреб и најважније је било како да му се прекине одступница да некажњен не измакне из наше земље. То се, уосталом, види из радиограма Генералштаба, упућеног 7. маја Штабу Друге југословенске армије, у коме се саопштава: »Усташко-њемачке снаге напустиле Загреб. У Загребу су оставили једног грађанина са задатком да преда град војсци која дође. Врховни командант наредио је да најхитније упутите у рејон Кршког и Брежица јаче снаге, а најмање једну дивизију, са задатком да заузме ова места и пресеке одступницу немачко-усташким бандама ка западу. Ово уредите најхитније. О извршењу известите... «²⁹⁾

На поменуто подручје одмах су упућене Четврта и Десета крајишка ударна дивизија, а Двадесет трећа српска дивизија према Самобору. Остале дивизије Друге армије наступале су, 7. маја, према Загребу и савлаћивале одбрану непријатељских заштитница. У град су најпре, 8. маја, ушле Четрдесет пета и Двадесет осма ударна, а нешто касније и Тридесет девета крајишка ударна дивизија. О томе сведочи и радиограм команданта Унске групе дивизија, генералмајора Лзуба Вучковића, којим се констатује: »Данас осмог овог месеца, у једанаест часова, јединице Четрдесет пете и Двадесет осме дивизије, ушле у Загреб... «³⁰⁾

Без обзира на губљење дела залећа и ослонца у Загребу, главнина непријатељских јединица, на правцу наступања Прве

²⁹⁾ Зборник НОР-а, том II, књига 15, документ број 279.

³⁰⁾ Архив VII, кутија 274, рег. број 2-4.

Југословенске армије, није поиштала и помишљала на предају. Отпор је појачаван на источним, североисточним и северним прилазима граду. У таквој ситуацији до изражаја је дошло добро вођено садејство између јединица Прве и Аруге југословенске армије. У позадину немачке и усташко-домобранске одбране упућене су три дивизије Аруге армије да је уздрмају и пољуљају у исто време када уследи чеони удар јединица Прве армије. Главнина непријатељских јединица нашла се у правом ватреном процепу и тешко се извлачила северно од града уз осетне губитке у људству и ратној техници, и крчила је пролаз према Словенији. У ноћи између 8. и 9. маја јединице Прве и Аруге армије среле су се у предграђу Загреба. Авадесет прва српска ударна дивизија била је прва јединица Прве армије која је ушла, 9. маја, у Загреб.

Истог дана Прва коњичка бригада стигла је у Сесвете и добила наређење Штаба армије да се ту заустави. Штаб бригаде није био задовољан застојем и донео је одлуку да упути Извиђачки вод у коњичке касарне у Загребу да заплене и чувају коњичку и осталу војну опрему за потребе Прве коњичке бригаде.

УЛАЗАК У ГРАД НА САВИ

Да би се боље разумео редослед уласка јединица Прве армије у Загреб, неопходно се позвати на извештај обавештајног официра Прве коњичке, Гојка Шевића, у коме пише да су извиђачи добили, 6. маја у 5 сати, заповест Штаба бригаде да појуре у Загреб. Кренуло је ојачано одељење, заправо 15 искусних извиђача, али су уз пут наилазили на низ препрека. У Сесветама се водила борба са непријатељском заштитницом, која није мимоишла ни смеле извиђаче. Они су искористили повлачење непријатеља, запленили 20 јахаћих седала, 15 коња, 1 запрежна кола пуна ратне опреме, 30 ћебади и 2 вреће шећера. Коњаници-извиђачи, навикнути да свесрдно брину о коњима, отворили су цак шећера и својим миљеницима дали пуне прегршти да се добро засладе. Коњи су задовољно стригали ушима, доброћудно фрктали и својим јахачима тако обећавали да ће их слушати. Извиђачи су убили усташу који је кочијашио запрежним колима и одбио да се преда. Заробљена су 2 домобрана. Било је плена у оружју и муницији. Извиђачи су запленили 2 пушкомитраљеза, 1 аутомат и 2 пиштоља. Пушке су им представљале терет и нису их узимали. Заплењен је 1

аутомобил, 1 моторбицикл са приколицом и резервним деловима. Извиђачи су били непосредни очевици како Немци и усташе пале своја моторна возила да не постану плен јединица Југословенске армије. У близини, на жалост, није било јачих јединица Прве или Друге армије да то спрече.

Извиђачи - коњаници обрели су се у граду у коме се још пушкарало и разрачунавало са остацима непријатељских јединица. Журили су да што пре стигну у коњичке касарне и изврше добијени задатак. У томе им је помогло неколико предусретљивих грађана који су им објаснили како ће најлакше доћи до коњичких касарни. Загрепчани су, иначе, у већини били патриотски расположени и једва су чекали да усташкој страховлади дође крај. У томе је знатног удела имала и партијска организација града, која је, поред осталог, организовала и наоружала више борбених група да заштите од рушења значајније објекте, од посебног интереса за нормализовање живота грађана. За сарадњу са партијском организацијом добијен је командант проусташке Народне заштите и тако је њених 7.000 наоружаних припадника спречено да пружи отпор јединицама Југословенске армије и делимично ангажовано у спречавању рушења града.

Извиђачи су доспели у зграде коњичке касарне, ту сместили заплењено оружје и опрему, претражили скоро све напуштене просторије, нашли 350 седала, 300 узди и доста друге опреме за коњанике и коње. Обавештајни официр обавестио је Штаб бригаде о наступању извиђача и стању у коњичким касарнама. Толико је било довољно да цела Бригада, заправо њени дивизиони, крену из Сесвета према граду. Штаб бригаде и штабови дивизиона предузели су мере да коњаници и коњи уредно изгледају, да улицама града маршују у правом парадном поретку. Кад су приметили коњанике грађани су излазили из својих станова на улице да их поздраве и засипали су их цвећем.

Увече, 9. маја, Бригада се сместила у коњичке касарне, у улици Барона Филиповића, да сачека наредне задатке и предахне од борбених и осталих напора.

ПАТРОЛИРАЊЕ У ГРАДУ И СПРОВОБЕЊЕ ЗАРОБЉЕНИКА

Доласком у Загреб Прва коњичка бригада стављена је под непосредну команду Штаба армије. Иако је фашистичка Не-

мачка капитулирала, на југословенском ратишту борбе нису престајале. Немци, усташе и њихови помагачи и даље су водили упорне борбе, настојали да се извуку у Аустрију и предају савезничким англо-америчким јединицама. За њима су упорно наступале јединице Прве, Друге и Треће југословенске армије, с намером, свака на свом правцу дејства, да им прекрате одступницу, опколе их, разоружају и заробе. У незадрживом наступању главнина Прве југословенске армије избила је на шири простор у сливу реке Крапине и непријатељу задавала осетне ударце. Разоружано је више непријатељских борбених група, затим 41. немачка и делови 181. немачке пешадијске дивизије. Гоњење су наставиле Пета и Једанаеста крајишка, Двадесет прва српска и Четрдесет осма дивизија Прве армије. Стигле су у рејон Шоштања и Цеља и оствариле садејство са јединицама Треће армије, под командом Косте Наћа, у опкољавању и разоружавању непријатељских јединица.

Штаб Прве коњичке је добио, 10. маја наређење Штаба армије да један дивизион стави на располагање Команди града Загреба да патролира и контролише поједине градске рејоне. Штаб бригаде наредио је да Други дивизион привремено преузме послове патролирања, са задатком да проналази скривене непријатељске војнике, приводи их Команди града, спречава самовољно узимање и пљачку побеглих непријатеља. Коњаници су најчешће патролирали у јужном и северном делу града, пресретали сумњива лица, приводили их претпостављеним официрима и често се откривало да се ради о прерушеним усташама и домобранима који су желели да избегну заробљавање и одговорност пред народним судом.

Први и Трећи дивизон боравили су у касарнама. Коњаници су својски прионули послу, уређивали касарнске просторије, штале, разврставали заплећену опрему и стављали је у магацине.

Највише посла имали су командант позадине Алекса Вуковић, интендант Рајко Панић и заменици интенданта Милан Орељ и Живко Прокић. Они су били у прилици да Бригаду снабдеју свим потрепштинама, да одаберу све што су желели у огромним количинама ратног плена и нису пропустили да то учине. У нечему се чак и претеривало, на пример у обезбеђивању ликера за коњанике. Интендант Панић, са уредним овлашћењем Штаба бригаде, тражио је магацине хране и нашао на омању фабрику алкохолних пића. Представио се

власнику, старијем човеку, иоказао му овлашћење и упитао шта се налази у фабричком магацину. Власник се пожалио да су пиће опљачкале усташе, да скоро ништа није остало и открио да би се оно могло произвести, у мањим количинама, од сачуваног шећера, чистог алкохола и још неких додатака. Панић се нашао у неприлици да ли то да прихвати, пошто то није било предвиђено таблицом снабдевања коњаника и коња. Одлучио је да запечати магацин, да се о понуди власника посаветује са командантом позадине Вуковићем и заједно да одлуче хоће ли бити мирисавог напитка. Загонетно се осмехујући и слушајући шта је интендант открио и шта жели, командант позадине сагласио се да не би било на одмет да коњаници омиришу понеку чашицу ликера. Речено - учињено. Флаше ликера допремљене су у касарну и војници су имали прилике да један другоме наздраве, у част победе над фашизмом, чему су и сами дали запажен допринос.

Команда позадине Прве коњичке бригаде била је новчано богата, али је то сасвим схватила тек у ослобођеном Загребу. Још у јеку жестоких окршаја на фронту испред Илове коњаници су запленили пуна запрежна кола новца, куна, које су још биле у оптицају. Позадинци нису поклањали скоро никакву пажњу новцу, сложеном у пакетиће, покривеном шаторским крилима да не покисне и постане неупотребљив. На рачун кочијаша који је бринуо о запрежним колима и новцу другови су повремено збијали пошалице и запрегу су прозвали покретном народном банком. Коњанику - кочијашу није сметало задиркивање и друговима је узвраћао да не рачунају на било какву новчану позајмицу, а на поклон - никако. Пре пуна запрега новца стигла је у коњичку касарну у Загреб и смештена је под једну настрешницу. Данима је нико није чувао. Интендант Панић присетио се каквим богатством располаже када су сељаци почели довозити зреле трешње на пијаци. Узео је пратиоце и новца по жељи и добро пазарио. Трешње су побољшале храну коњаника. Вредност заплењеног новца тек тада је схваћена, па су предузете мере да се чува и рационално троши.

Уредник бригадног Билтена Милан Николић, иницијатор извесних новитета у културно-забавном раду и животу коњаника, предратни фудбалски судија, сасвим је дошао до изражаја у ослобођеном Загребу. Имао је опсесију да формира фудбалски тим Прве коњичке бригаде који ће бити у стању да победи све тимове у јединицама Југословенске армије, чак

и професионалине тимове у грађанству. Уз наклоност команданта и политичког комесара бригаде и осталих чланова штаба, Николић се дао у потрагу за професионалцима и бољим аматерима-фудбалерима. Спроводио је неку своју мобилизацију, под изговором да су то све добровољци, саставио уважавања вредан тим и омогућио му да свакодневно тренира. Међу познатим фудбалерима, борцима Прве коњичке бригаде, нашао се и Златко Чајаковски Чик. Николић је горео од жеље да његови изабраници што пре заблистају на градском стадиону и покажу шта могу, али рат се тек заршио и људима је најпрече било да што пре отклоне последице страховитих ратних разарања. Коњички фудбалски тим заиграће пуном паром нешто касније и постати непобедив у првим поратним месецима.

Штаб армије наредио је, 11. маја. Штабу бригаде да се појачају и упетоструче коњичке патроле које сузбијају појаву пљачкаша у северном делу града, да крстаре свим улицама и легитимишу сумњива лица. Још једном је дивизион стављен на располагање Команди града да патролира и обезбеђује ред. Појачано патролирање уродило је плодом и коњаници су истог дана ухватили 6 прерушених усташких зликоваца и довели их у затвор.

У подне, 12. априла, Штабу бригаде је наређено да упути два дивизиона у Запрешић да преузму и спроведу 10.000 заробљених немачких војника и усташа у затворе у граду. На задатак су кренули Први и Трећи дивизион. Заробљене Немце коњаници су дотерали на Максимирски стадион, јер није било места у заробљеничком логору на Каналу, а усташе су везане допратили у затвор Одељења заштите народа Главног штаба Хрватске. Коњаници су целе ноћи остали да обезбеђују Максимирски стадион и спрече бекство немачких заробљеника. Други дивизион је, у исто време, патролирао уздуж и попреко у Загребу, ухватио 10 усташа и спровео их официру ОЗН-е Прве коњичке бригаде. У потрази са сакривеним усташама у граду коњаници су пронашли и запленили нешто оружја и војне опреме.

Сутрадан су дивизиони повучени у касарну. Кратко су увежбавали парадно постројавање и маршевање. Коњаницима је објашњено да ће учествовати у свечаном дефилеу јединица Југословенске армије, које су водиле борбе на прилазима Загребу и ослободиле град. Штаб бригаде је захтевао да се коњаници и коњи припреме за параду, да задиве све присутне.

Главна загребачка улица била је препуна света. Испред свечане трибине дефиловале су пролетерске и ударне бригаде, поздрављене од десетина хиљада Загрепчана. Наишли су коњаници, упараћени, усправни у седлима, мрке коже лица, поносни. Зауздавали су разигране коње да упоредо и уједначено каскају. Дуж целе улице проламао се громогласан аплауз коњаницима и повици: »Да живи наша коњица«.

После успеле параде, срећивања и препричавања утисака, коњанике је очекивао одговоран и сложен задатак. Други дивизион опет је стављен на располагање Команди града да врши гарнизону службу и патролира, а Први и Трећи дивизион, на основу наређења Штаба армије, усиљеним маршем упућени су у рејон Цеља и Дравограда да отуда спроведу хиљаде заробљеника у заробљенички логор у Загребу. Били су то Немци, усташе, домобрани, четници и остали квислинзи којима су јединице Прве и Треће југословенске армије прекратиле одступницу за Аустрију. Дивизиони су опрезно маршевали,

уз обезбеђење чела, бокова и зачеља маршевске колоне. Уз пут су имали неколико мањих окршаја са заосталим групама немачких војника и усташа и успели су их савладати. Дивизиони су маршевали преко Крапинских Топлица, Забока, Рогашке Слатине према Цељу и Савињској долини. Услед непрекидног и напорног марша, коњаници и коњи били су прилично уморни и прижељкивали су да што пре стигну на означени циљ.

Дивизиони су заноћили у Цељу и сутрадан продужили према Дравограду. Маршевало се нешто спорије, споредним стазама и путевцима, због закрчености главног друма уништеном ратном техником и спаљеним возилима. Призор је потврђивао да се на том простору водила жестока завршна битка за коначно ослобођење наше земље од окупатора и домаћих издајника. Коњаници су уз пут наилазили на бројне лешеве непријатељских војника који су се борили до последњег даха и изгинули.

Дивизиони коњаника нису сами, без ризика, могли преузети и спровести према Загребу више хиљада заробљеника. Њима је придодата цела Седма војвођанска ударна бригада, са командантом Миланом Јешићем Ибром, да би се колона заробљеника добро осигурала и потерала у заробљенички логор. Без нарочитих тешкоћа заробљеници су дотерани у Крапинске Топлице, смештени на пространу зараван, опкољени од коњаника и бораца Седме војвођанске бригаде, да ту преноће.

Сутрадан је Седма војвођанска бригада враћена у састав своје дивизије, а Први и Трећи дивизион потерали су згуснуту колону више хиљада заробљеника према војном аеродрому крај Загреба. Маршевало се одмереним корацима и нико од заробљеника није се усудио да покуша побећи. Сви су, изгледа, били свесни да се коњаницима не би могло умаћи. Довођењем заробљеника у заробљенички логор у Загребу, јединице Прве коњичке извршиле су, 18. маја, свој последњи специфични борбени задатак. О томе је у Операцијском дневнику, забележено само ово: »Бригада на истом положају и са истим задатком. Први и Трећи дивизион доводе заробљенике и предају их у логор у Запрешићу. Други дивизион ухватио је и спровео Озни наше бригаде 18 усташа и 8 домобрана... «³¹⁾

У осмомесечним тежим и лакшим борбама Прва коњичка бригада избацила је из строја скоро 1.900 непријатељских војника, подофицира и официра. Запленила је знатне количине оружја, муниције и разне ратне опреме. Будући да се скоро 5 месеци непрекидно налазила на Сремском фронту и учествовала у завршним операцијама, имала је заиста мале губитке: око 55 погинулих и 74 рањена борца и руководиоца.

Бригада је остала у Загребу до 25. маја 1945. године, а затим је отишла преко Дугог Села, Поповаче, Липика, Нове Градишке, Славонског Брода, Андријеваца, Винковаца, Шида, Старе Пазове и Батајнице у Београд. У главном граду коњанике су дочекали и поздравили хиљаде Београђана. После краће одмора, Прва коњичка наставила је марш преко Куمودража и Влашког Поља у свој први мирнодопски гарнизон, Смедеревску Паланку, и сместила се у касарне бившег Петог коњичког пука. У новој средини започела је интензивна војна и политичка обука коњаника. То је потрајало све до 11. јула 1945. године, када је Прва коњичка бригада прешла у гарнизон Ниш и постала језгро коњичких јединица Југословенске армије.

За борбене успехе Прва коњичка бригада је одликована Орденом заслуга за народ првог реда.

31) Архив Војноисторијског Института, регистарски број 1-20/6, кутија 261.

ШТАБ
ПРВЕ АРМИЈЕ
НОВ ЈУГОСЛАВИЈЕ
Бр. 141
10 април 1941 г.
у 21 ч.

ШТАБУ КОНИЧКЕ БРИГАДЕ.-

Са досадашње просторије одмах извршите покрет најкрајим правцем тако, да стигнете 17 ов.м. до 10 час. у с. Нишковце, односно Ваково ако оуде ослобођено. до 14 час. истога дана одморити се, после чега продужите покрет правцем: Селце - Мајар - Пака - Плетерница. у Плетерницу треба да стигнете 17 ов.м. до 24 час., где ће те се ставити под команду VI дивизије, са задатком дејства на правцу кога ћете доћи: од команданта VI дивизије.

СМРТ ФАШИЗМУ СЛОБОДА НАРОДУ!

КОМАНДАНТ
ГЕНЕРАЛ-МАЈОР
[Signature]

Наређење Штаба Прве армије за наступање према Плетерници

Датум	Јединица	ЗАПОВЕСТ ЗА ДЕЈСТВО Податци о непријатељу; Распоред наћих јединица; Резултати операција; Авијација; Време и Место штаба.	Примељба
20. II. 1945.	I војничка бригада	<p>То инквизицији Нерујатова ч. в. Савошнице напад је био Чалерон на село Савани, са следећим Распоредом. Један баталјон пешадије са једним нашим ескадромом кренуо је на Савани и то: једна рота са југа, једна са истока а једна са Запада. Наш ескадрон добио је Задаћу да се избаци из села управо шуме, и избије на цесану - Савани Врбана, где са малим делом италијанских Лова оставили деловима наших и брзи јак британски са савеза на село. Напад је извршен у В. и после двочасовне борбе наши су делови пешадије, као и неке своје наше ескадроне, које овладали село и Нерујатом се држао само у 3 дупкега, у цесану село, који су били из инквизицијом у 15 часова - Нерујатом је исплатио појатане из Врбана, и Ернбвца и то: из Врбана око 100 наших, са немцима са 7 десетака војника, и ј ескадрон немцима, око 75 коњаника, који су после јачине брзо одишли да уђу у село, и након наше јединице у својим Песад: борбе. На сектору наше ескадроне, Нерујатом је имао 13 немцима и 6 рањених, од којих 9 убијено и 4 немци. Велики губитци: један италијански: све остале пешадије, као и наше ескадроне, и обукле су се у село Савошнице и одишли до 2 часа 20 ат. одакле смо извршили покрет на старе положаје.</p> <p>Бригада је по истим положајима са истим Задаћом.</p>	

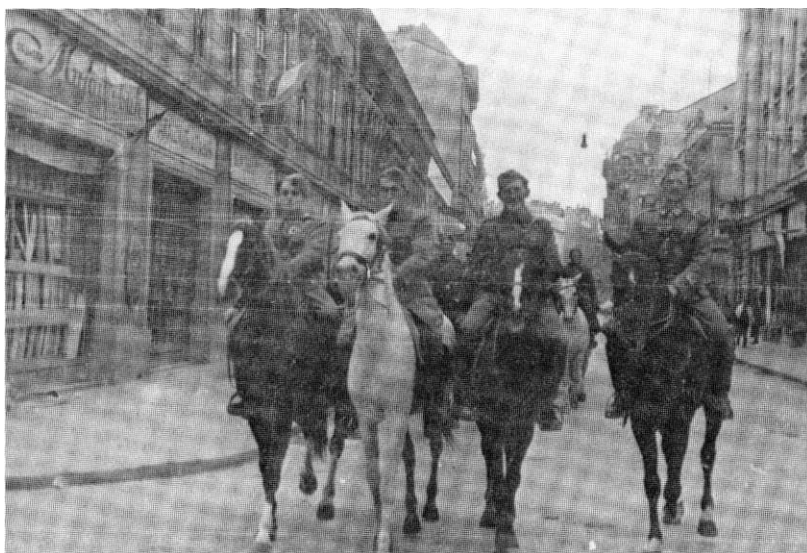
Факсимил странице операцијског дневника бригаде

Аелови Прве коњичке бригаде у Славковици код Љига, септембар 1944. године

Прва коњичка бригада у Љигу, септембра 1944. године

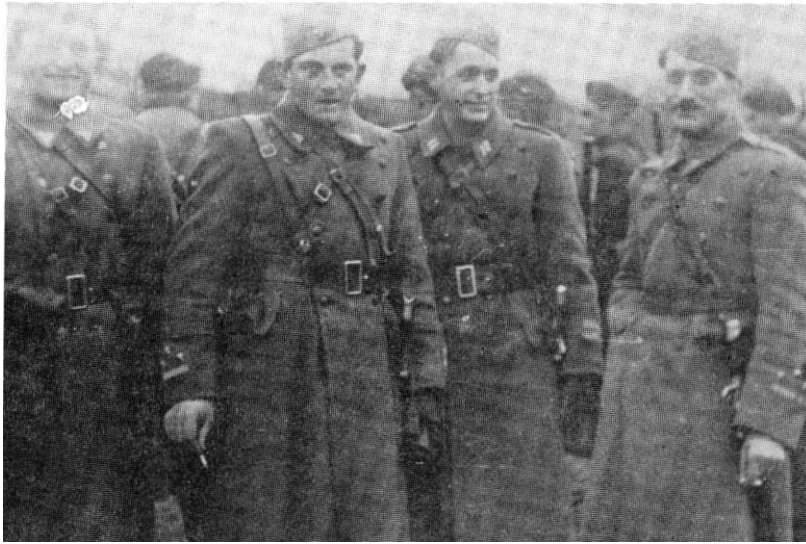

Коњаници у тек ослобођеном Београду, у Кнез Михајловој улици, 20. октобра 1944. године. С лева на десно Гојко Родић, политички комесар дивизиона, Веселин Вукчевић, заменик политичког комесара дивизиона, Рајко Панић, интендант бригаде и Бошко Каралић, народни херој

Борац Адам Павловић на стражарском месту пред Штабом бригаде

На Сремском фронту. С лева на десно Драган Булат, обавештајни официр бригаде, Стево Борота, командант дивизиона, Карло Шуман, политинки комесар бригаде и Срећко Стојадиновић, командант бригаде

Срећко Стојадиновић, командант бригаде, предаје сабљу Пери Танкосићу, политичком комесару дивизиона. Аесно су Владо Да.ијановић и Милан Угрица

*Милан Борјанић, командир Првог ескадрона Првог дивизиона прима
сабљу од команданта бригаде*

Увежбавање прескакања преона

Коњаници Трећег дивизиона примају храну у Адашевцима

*Коњаници Другог ескадрона Трећег дивизиона, са командиром Буrom
Родићем и политичким комесаром Живком Тијанићем*

Ми.гош Јакшић, командант и Пери Танкосић, политички комесар дивизиона припремају напад на непријатељу у рејону Батроваца

За време предаха на Сремском фронту. С лева на десно Милан Скенџић, обавештајни официр, Буро Поповић, заменик командира ескадрона, Иван Босић, политинки комесар Ескадрона и делегат вода чије је име непознато. Испред њих бригадни курири Јоџа Рајчић, Лазар Месаровић и Бранко Митровић

После митинга у Адашевцима, марта 1945. године, заиграно је коло козарско

*На положају у Моровићу. С
лева на десно клече: Милош
Јакић, Драган Булат и
Перо Танкосић. Стоје: Гојко
Родић, Гојко Шевић, Стево
Борта, Рајко Панић и
Владо Павковић*

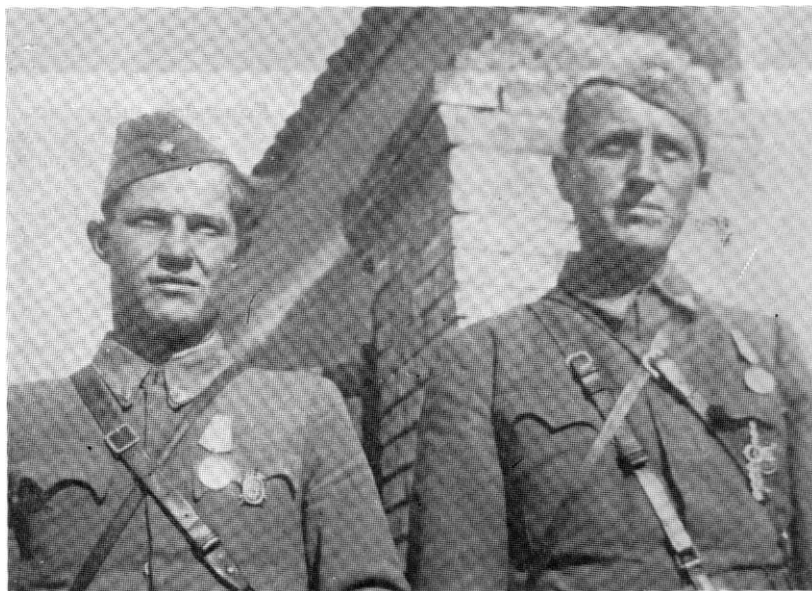

*Бошко Каралић, заменик
команданта бригаде
и народни херој*

С десна НС1 Леосл Јован Пјевац, Стево Церкаљ и Милутин Нововић.

Аушан Карановић и Стево Медић, командир ескадрона

*Командир митраљеског
ескадрона Душин
Карановић управља
митраљеском ватром
у борби код Батроваца*

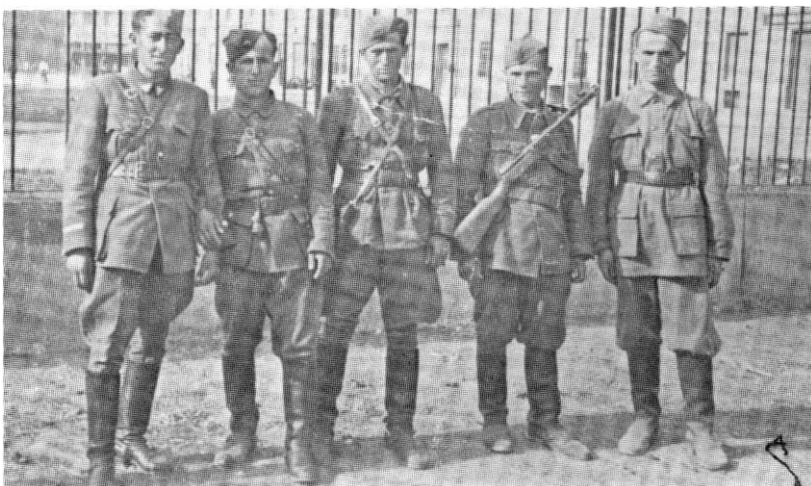

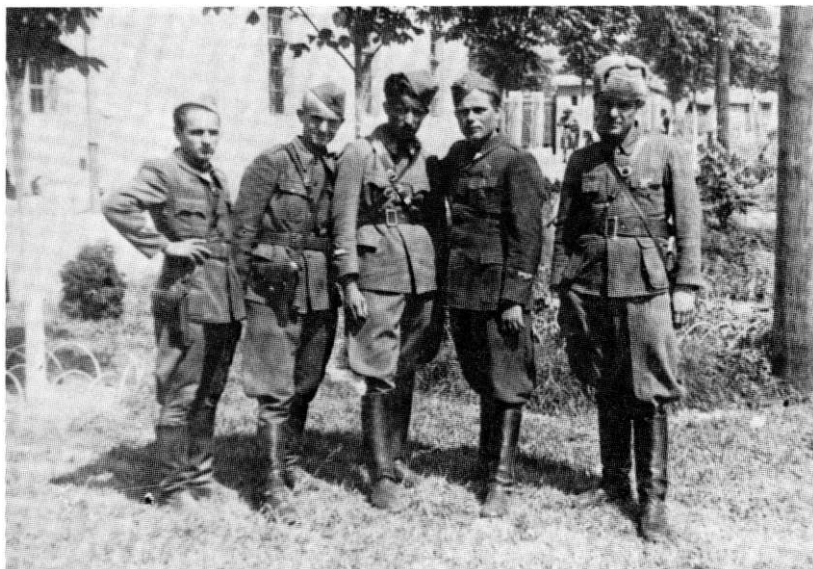
*Божо, растом виши, чије
презиме није запамћено
и Боривоје Јеремић,
курири команданта
позадине бригаде
Алексе Вуковића*

С лева на десно: Милош Јакишић, командант дивизиона, Милка Јакишић, референт санитета, Душан Ђулибрк, командир ескадрона, Борђе Судар, политички комесар ескадрона. Клеће: Буро Радовић, командир минобацачког ескадрона и Иван Босић, политички комесар ескадрона.

С лева на десно: Чеда Радовановић, Мирко Дамјановић, Љубомир Миленковић и два борца

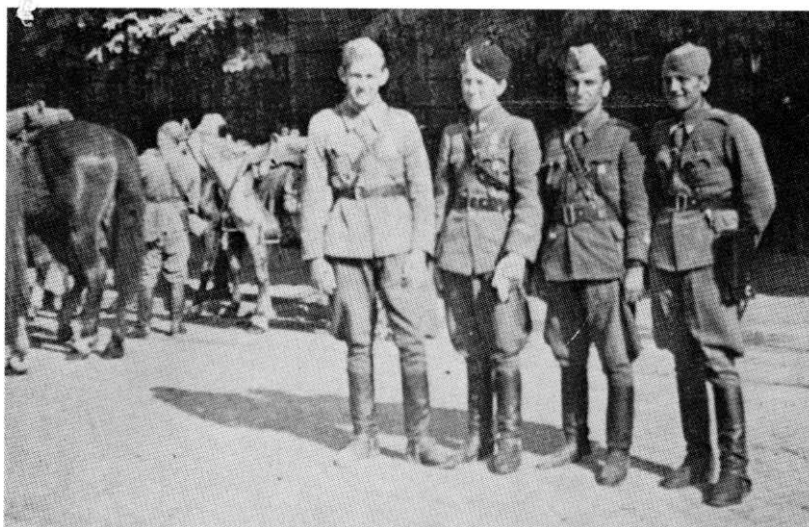

С лева на десно: Милан
Младеновић, политички
комесар ескадрона,
Иван Ћосић, политички
комесар ескадрона Стево
Церкаљ, командир
ескадрона, Душан
Иванковић, заменик
комесара дивизиона
и Вуро Поповић, заменик
командира ескадрона.

Коњаници Бранко Траиловић
и Миодраг Пантић Гога

Кратки предах у наступању кроз Славонију. С лева на десно: Перо Танкосић, Вуро Мандарић, Милан Борјанић и Гојко Родић

С лева у десно: Вуро Мандарић, заменик комесара дивизиона, Стево Борота, начелник штаба бригаде, Милан Павлица, референт санитета бригаде, Крсто Божјић, делегат вода, Слободан Вегић, ветеринар, Милош Јакшић, командант дивизиона, Милорад Малетић, обавештајни официр дивизиона

*На мосту у Моровићу,
у непосредној близини
положаја Прве коњичке
бригаде*

*Политички комесари
ескадрона, с лева на десно:
Милун Младеновић, и Иван
Восић. Иза њих Гојко Родић,
политички комесар дивизиона*

Претходница Прве коњинке бригаде на уласку у Загреб

На прилазима Загребу. Други ескадрон Другог дивизиона

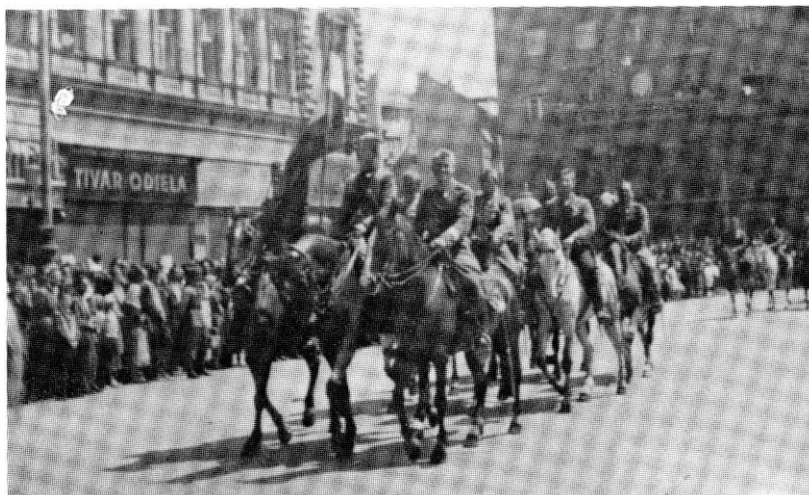

*Први ескадрон Другог
дивизиона у ослобођеном
Загребу*

*Командири водова Бранко
Богојевић и Јозо Рак*

Коњаници на паради у ослобођеном Загребу

Група старешина одабраних за курсеве и школе

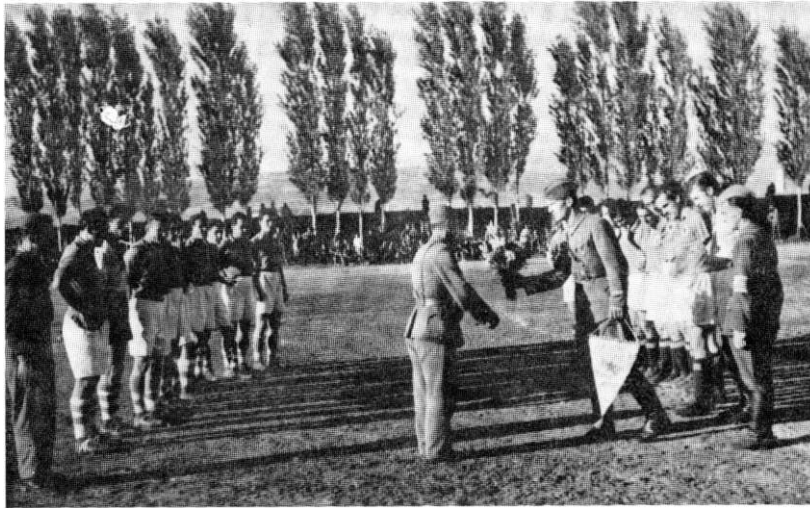

*Група коњичких официра,
са представником народне
власти, у ослобођеном Загребу*

*Слободан Бољановић, први с лева,
један од најмлађих коњаника
са једним ратним другом*

Прва коњичка бригада имала је запажен фудбалски тим у коме су играли, поред осталих, браћа Чајковски, Стјепан Бобек, Шоштарих и други. Милорад Аракулић предаје заставицу победничком тиму

Аолазак у мирнодопски гарнизон

СПИСАК ПАЛИХ БОРАЦА И РУКОВОДИЛАЦА ПРВЕ КОЊИЧКЕ БРИГАДЕ

- ДОБРИЧИБ РАДОЈИЦА, рођен 1. IV 1914, Даросава, Орачац, погинуо 26. XII 1944. у Градишћу, Винковци.
- КУЛИЋ Перуна ЗАРИЈЕ, рођен у с. Тршић, срез Јадарски 8. IX 1916. године, погинуо 28. IV 1945. године, Крештеловац, Дарувар.
- ТЕШИК Марка ТИХОМИР, рођен 15. IX 1922. године, Коренита, срез Јадар, погинуо 25. IV 1945. године, село Томашица, срез Дарувар.
- БАЈИН Лазара БОГОЛУБ, рођен 15. II 1925, с. Мала Иванча, срез Грачански, погинуо 19. IV 1945. године, Брђани код Сл. Брода.
- МИГУНОВ Ивана ВАСИЉ, рођен 10. X 1917. године, Брезовка, Стаљинград, млађи водник, погинуо у Шиду 23. III 1945. године.
- МИЛОШЕВИК Богдана ДУШАН, рођен 21. XI 1925. године, с. Гукоши, срез Качерски, нестао 20. IV 1945. године, код Сл. Брода.
- ВУКЧЕВИБ Лабуда ВЕСЕЛИН, рођен 21. I 1917. године, с. Батун, срез Подгорица, помоћник комесара првог дивизиона, погинуо 19. XI 1944. године, село Голубинци, сахрањен у Руми.
- БУРБЕВИБ Марка БОРИВОЈЕ, рођен 22. VI 1927. године, Калуђерица, Врачарски, нестао 14. V 1945. године, код Бурђеваца, Баково.
- ЈОВАНОВИБ Јована РАДИВОЈЕ, рођен 15. II 1912. године, Влашка, срез Младеновац, умро у болници 28. IV 1945. године.
- МАРКОВИБ Милије МОМЧИЛО, рођен 25. IV 1925. године, с. Мала Иванча, Гроцка, нестао 16. VI 1945. године.
- ПАВЛОВИБ Мирка ВИДОЈЕ, рођек 15. III 1923. године, Лозница, нестао код с. Бук, Плетерница 20. IV 1945. године.
- ВУКМАНОВИБ Бранка МИЛОШ, рођен 8. VI 1914. године, с. Добринци, срез Рума, погинуо 26. III 1945. године, с. Моровић, Шид.
- АРКОВИБ Бурђа ДРАГОЉУБ, рођен 5. II 1924. године, Београд, погинуо 20. IV 1945. године, с. Крештеловац, Дарувар.
- МИЛОВАНОВИБ Светислава ЖИВОЈИН, рођен 12. XII 1923. године, с. Стутинци, нестао 6. IV 1945. године код Сољана.

ЦЕРОВАЦ Чедомира ЦВЕТИН, рођен 10. IV 1915. године, с. Криваја, срез Подрињски, нестало 6. IV 1945. код Сољана.

РАДОЈКОВИЕ Милутина СЛАВКО, рођен 14. XI 1927. године, с. Романци, срез Космајски, погинуо 28. III 1945. године код Батроваца, Шид.

БОЖИН Витомира МИЛУТИН, рођен 5. XI 1925. године, с. Мишина, Јадар, нестало 12. IV 1945. године код Сољана.

МУШИБ Тешира Јакуб, рођен 7. X 1926. године у с. Мухова, Нови Пазар, погинуо 5. IV 1945. године у с. Батровац, сахрањен у Морвићу.

МАРКОВИБ Бранислава БОРИСАВ, рођен 5. IV 1927. године у Медић, срез Младеновац, погинуо 7. IV 1945. године у Сољанима, сахрањен у Строшинцима.

БИРТАШЕВИН Милије ДУШАН, рођен 10. I 1924. године, с. Селовац, срез Јасенички, умро у болници.

МИЛИВОЈЕВИБ Светозар ВЕЛИМИР, рођен 28. I 1915. године, Београд, погинуо 5. IV 1945. године у с. Сољани, сахрањен у с. Строшинцима.

МАТИБ Видоја ЛАЗАР, рођен 15. XII 1916. године, с. Лешница, срез Јадарски, нестало 6. IV 1945. године код с. Сољана.

ВУКОВИБ Бурђа СТЕВАН, рођен 11. VI 1926. године у Горњи Брадац, срез Бјељина, нестало 6. IV 1945. године код Бука.

МАРКОВИБ Боривоја РАДОМИР, рођен 15. III 1921. године у сл. Лукавце, срез Смедерево, нестало 27. IV 1945. године код с. Крештеловац.

ТОМИБ Гвоздена МЛАДЕН, рођен 14. III 1925. године у Параћину, нестало 4. VI 1945. године у Батајници.

РУНДИБ Николе МИРКО, рођен 17. VII 1905. године у с. Грабник, Сушак, погинуо 5. II 1945. године у с. Батровци, сахрањен у Морвићу.

ЛУКИБ Стеве АНДРИЈА, рођен 12. VII 1924. године у с. Велико, срез Бјељина, погинуо-утопио се 19. II 1945. године с. Јамена, Шид.

БУРОВИБ Вукмана РАДОЈЕ, рођен 26. I 1912. године, с. Вичани, срез Колубарски, нестало 10. IV 1945. године у с. Сољани.

БУКИБ Николе ДУШАН, рођен 2. XII 1915. године у с. Курјак, срез Удбина, заменик команданта дивизиона, п. поручник, погинуо 6. IV 1945. године код с. Сољани, сахрањен у с. Строшинци, на католичком гробљу.

РАДОВАЦ Ивана САВО, рођен 5. IX 1926. године, с. Добринци, срез Рума, погинуо 28. IV 1945. године код с. Крештеловца, сахрањен у истом селу. Делегат вода-заставник.

ПАВЛОВИБ Живана ИЛИЈА, рођен 15. IV 1923. године у с. Зукље, срез Тамнавски, погинуо 28. IV 1945. године у Крештеловцу где је и сахрањен.

- ТАНАСИЕ Петра РАДОЈЕ, рођен 10. V 1925. године у с. Брезовица, срез Рађевски, погинуо 6. IV 1945. године код с. Сољани где је и сахрањен.
- КОТАРАЦ Милана ЈОВАН, рођен 9. I 1922. године у Доња Мала Коренита, срез Јадарски, погинуо 6. IV 1945. године код Сољана где је и сахрањен.
- ПАНТЕЛИБ Милана ДОБРИВОЈЕ, рођен 27. VII 1917. године, Београд, погинуо 28. IV 1945. године код с. Крештеловца где је и сахрањен.
- ЈАНКОВИН Живорада ПРОДАН, рођен 8. VI 1925. године у с. Лончаник, срез Посавски, погинуо 28. IV 1945. године у с. Крештеловцу где је и сахрањен.
- БОБАР Илије ИЛИЈА, рођен 11. VIII 1921. године код с. Детлак, срез Дервента, погинуо 28. IV 1945. године у с. Крештеловац где је и сахрањен.
- МИЛИК Благоја ЖАРКО, рођен 10. VII 1924. године у с. Кадина Лука, срез Колубарски, погинуо 6. IV 1945. године код с. Сољана где је и сахрањен.
- БУРБЕВИН Чедомира ВИТОМИР, рођен 6. VIII 1924. године у с. Дражањ, срез Грачански, погинуо 6. IV 1945. године код с. Сољани где је и сахрањен.
- РОСИБ Буре ДРАГОЉУБ, рођен 21. V 1921. године, с. Језеро, срез Јајце, погинуо 6. IV 1945. године код с. Сољани где је и сахрањен.
- УРОШЕВИБ Петра СТЕВО, рођен 3. I 1921. године у с. Церовац, срез Јасенички, погинуо 6. IV 1945. године код с. Сољани где је и сахрањен.
- ЈОВАНОВИБ Радисава МИХАИЛО, рођен 12. VI 1926. године, с. Рипањ, срез Врачарски, погинуо 6. IV 1945. године код с. Сољани, где је сахрањен.
- МАРКОВИБ Радосава ДУШАН, рођен 7. I 1924. године, с. Ратари, срез Јасенички, погинуо 6. IV 1945. године код с. Сољани где је и сахрањен.
- ПЕТКИБ Мате ЛУКА, рођен 22. X 1921. године у с. Моровић, Шид, погинуо 28. IV 1945. године код с. Крештеловац, где је и сахрањен.
- ЈОВАНОВИБ Ненада ЉУБИСАВ, болничар, рођен 10. III 1926. у с. Попадић, срез Мионица, погинуо 6. IV 1945. године у с. Сољанима где је и сахрањен.
- ГРУЈИБ Радивоја РАДИСАВ, рођен 10. IX 1916. године у с. Кујевци, срез Владимировци, погинуо 13. IV 1945. године код Врбање, срез Шид.

- СТЕВАНОВИЋ МИЛИСАВ, рођен 12. X 1923. године, у с. Парцани, срез Космајски, погинуо 6. IV 1945. године код с. Сољани где је и сахрањен.
- БОЈИЋ Милана БОРИВОЈЕ, погинуо 13. IV 1945. године код с. Врбање где је и сахрањен.
- СТОШИЋ КОСТА, рођен 1926. године у Смедереву, погинуо 28. IV 1945. године код Крештеловца где је и сахрањен, као болничар.
- МАНДИЋ Симе ЛАЗАР, рођен 1920. године у с. Суваја, срез Босанска Крупа, погинуо 28. IV 1945. године у Соколовцу где је и сахрањен, командир вода.
- НЕДЕЉКОВИЋ Јовице МИЛОРАД, рођен 12. IV 1922. године у с. Парцани, срез Космајски, погинуо у Плетерници 28. IV 1945. године, где је и сахрањен.
- МАКСИМОВИЋ Косте ЈОВАН, рођен 1926. године у с. Вељун, срез Бијељина, нестало 1945. године у Сољанима.
- БУРИЋ Љубомира МИЛОРАД, рођен 3. I 1928. године у с. Вељун, срез Бијељина, нестало 4. IV 1945. године у Сољанима.
- МИЛИБЕВИЋ Петра МИЛОШ, рођен 5. I 1930. године у Загребу, курир, нестало у с. Павловац.
- ЈЕРКОВИЋ Марина ИВАН, рођен 15. VI 1918. године, у с. Кула, срез Метковић, умро 3. V 1947. године у с. Кула, котар Метковић, у чину п. поручника, био комесар ескадрона. Рањаван 3 пута у леђа, у бутину и руку, (овај је накнадно уписан у списак погинулих Прве коњичке бригаде).
- БОКИЋ ЖИВАН, рођен у с. Слеччевић, срез Мачвански, погинуо 26. XII 1944. године у с. Градиште, срез Винковци.

**РАТНИ СПИСАК СТАРЕШИНА И БОРАЦА
ПРВЕ КОЊИЧКЕ БРИГАДЕ**

АДАМОВИК ЈОВАН
АДАМОВИН ДРАГО
АЦИБ МИААН
АЈЕТОВИН БИДО
АКСЕНТИЈЕВИН МИЛЕ
АНДРИБ БОРИВОЈЕ
АНБЕЛКОВИБ МИХАИЛО
АРАПОВИБ ИБРАХИМ
АНТУНОВИБ ФРАЊО
БАСТА РАДЕ
БАРОВИБ МИЛОРАД
БАЈРИБ МАХМУТ
БАШИБ ХАДИЛ
БАШИН МУСТАФА
БАЈИБ БОГОЉУБ
БАЈИК МИРКО
БЕРИН МИЛЕНКО
БИТРАШЕВИН ДУШАН
БИЛИБ ЛАЗО
БОРЈАНИН МИЛАН
БОБАР ИЛИЈА
БОГОЈЕВИН ДУШАН
БОГОЈЕВИН БРАНКО
БОРОТА СТЕВО
БОГОЈЕВИБ ДРАГУТИН
БОСИОЧИБ ЉУБАН
БОШКОВИБ ВАСО
БОГДАНОВИБ МИЛАН
БОЉАНОВИБ СЛОБОДАН
БОЖИБ КРСТО
БОЖИБ МИЛУТИН
БОЖИБ ПРЕДРАГ
БОЈИН БОРИВОЈЕ
БОЖАНИН ЧЕДОМИР

БЛАГОЈЕВИН КОНСТАНДИН
БРАНКОВИБ НИКОЛА
БУЈАНИН ЖАРКО
БУЈАГИН ЖАРКО
БУЈАГИН ВУКАШИН
БУЛАТ ДРАГАН
БУХА ДАНИЛО
БРАТУХИН ВСЕВОЛД
БОШЊАК БОШКО
БЛАЖИЧКО БУРО
БРКЉАЧА РАДЕ
БОГДАНОВИБ ТОДОР
БУЊЕВИБ МИРКО
БАНОВИБ МЛАБО
БАЛАС БРАНКО
БРУНЕР ИВАН
БЕРИША ИБРАХИМ
ЦАКОВИБ МИЛОРАД
ЦЕРОВАЦ ЦВЕТИН
ЦРЊАКОВИБ СЛОБОДАН
ЦВИЈОВИБ ЈАГОШ
ЦВРКАЉ СТЕВО
ЦВЕТИБ МИЛОВАН
ЦВИЈЕТИБ РАДУЛЕ
ЦВЕТКОВИБ МИЛОВАН
ЦАКИБ БОГОСАВ
ЦВЕТКОВИБ МИЛАН
ЧАНИБ АЛЕКСАНДАР
ЧИНЧРАК БУРО
ЧВОРКОВ СВЕТОЗАР
ЧЕРВЕЊАК МИТАР
БУЛИБРК ДУШАН
БОШИБ ИВАН
БИРИБ ДУШАН

ДАМЉАНОВИЋ МИРКО
ДАМЉАНОВИЋ ПЕТАР
ДАМЉАНОВИЋ ВЛАДО
ДОДИЋ МУСТАФА
ДАНЧУЛОВИЋ БОЖИДАР
ДЕВИЋ СТЕВАН
ДИМИТРИЈЕВИЋ ВЕЛИМИР
ДОШЕН ПЕТАР
ДОШЕН ДУШАН
ДОБРИЧИБРАДОИЦА
ДМИТРОВИЋ ПЕРО
ДОШЕН НИКИЦА
ДРАКУЛИЋ МИЛОРАД
ДРАКУЛИЋ ИЛИЈА
ДРАГАШ КРСТО
ДРАЖИЋ БРАНКО
ДРЉАЧА МИРКО
ДУГОШИЈА ЗАГОРКА
ДУПАЉ СИЛВО
ДРОБЊАК РАДОМИР
ДОРИЋ ЈОСИП
ДУЈИЋ МИЛЕНКО
ДОШЕН БОШКО
БОКИЋ СВЕТОЗАР
БОКИЋ ЖИВАН
БОРБЕВИЋ МИЛОВАН
БОКОВИЋ МОМЧИЛО
БЕКИЋ ВУКАШИН
БУРИЋ ЖИВАДИН
БУРИЋ МИЛОРАД
БУРБЕВИЋ ВИТОМИР
БУРБЕВИЋ БОРИВОЈЕ
БУРАНОВИЋ РАДОСЛАВ
БУКИЋ ДУШАН
ФИЛИПОВИЋ ДУШАН
ФУРДА ВИКТОР
ФИЛИПОВ ТРАЈАН
ГАЈИЋ ЖИВКО
ГАЈИЋ АЛЕКСАНДАР
ГАРДИЈАН БРАНКО
ГЕОРГИЈЕВИЋ ПЕТАР
ГЛАВАШ ФИЛИП
ГЛОМАЗИЋ МИЛОРАД
ГЛИГОРОВ ВАСИЛИЈЕ
ГЛАВИНОВИЋ ЈУРЕ
ГОЉАЧКИ ИВИЦА

? ; ГОГИЋ АЛЕКСАНДАР
ГРБЕША ПЕТАР
ГРКОВИЋ БРАНКО
ГУЗИНА МИХАИЛО
ГВОЗДИЋ МАРКО
ГВОЗДЕНОВИЋ МАРКО
ГРУЈИЋ РАДИСАВ
ГРЕГАНОВИЋ ЈОЗО
ГОЛУБОВИЋ СТОЈАН
ГРИЈАНОВИЋ МИЛИВОЈЕ
ГРЧИЋ ПАВЛЕ
ГУДУРИЋ ИЛИЈА
ХАСАНЏАЈИЋ ДРАГО
ИЛИЋ РАДИВОЈЕ
ИЛИЋ ОБРАД
ИСМЕТ РАСИМ
ИВИЋ ШПИРО
ИВАНКОВИЋ ДУШАН
ИВКОВИЋ МИЛИНКО
ИВКОВИЋ ЗЛАТОМИР
ИВАНОВИЋ ЖИВОМИР
ИЊАЦ МАРКО
ЈАНКОВИЋ МОМЧИЛО
ЈАНКОВИЋ ДОБРИВОЈЕ
ЈАНКОВИЋ ПРОДАН
ЈАКИЋ МАРИНКО
ЈАКШИЋ МИЛОШ
ЈАКШИЋ МИЛКА
ЈАШАРЕВИЋ ЈОВАН
ЈЕРКОВИЋ ИВАН
ЈЕРКОВИЋ ИВИЦА
ЈЕРКОВИЋ НИКОЛА
ЈЕРГОВИЋ МАРКО
" ЈЕКИЋ ЖАРКО
ЈЕЛИЋ ДРАГОЉУБ
ЈЕРЕМИЋ БОРИВОЈЕ
ЈЕВБЕНИЈЕВИЋ МИХАИЛО
ЈОВАНОВИЋ АЛЕКСАНДАР
ЈОВАНОВИЋ МЛАДЕН
ЈОВАНОВИЋ ИКА
ЈОВАНОВИЋ ЉУБИСАВ
ЈОВАНОВИЋ РАДИВОЈЕ
ЈОВАНОВИЋ МИХАИЛО
ЈОВАНОВИЋ МИЛИСАВ
ЈОВАНОВИЋ ЈЕВРЕМ
ЈОВАНОВИЋ СРБОБРАН

ЈАНКОВИН БОРИВОЈЕ)	ЛУКИН МИЛОШ
ЈОВИЧИН ДРАГОЉУБ	~	ЛУКИН ЖИВКО
ЈОВИЧИН ИВАН		МАЛЕТИН МИЛОРАД
ЈОВИН СТОЈАН	?	МАКСИМОВИН ЈОВАН
КАРААИН БОШКО	?	МАКСИМОВИН БОГОЉУБ
КАРАНОВИН ДУШАН	>	МАГЛОВСКИ БУРО
КАРАН ДУШАН		МАКЕЈЕВИН МИЛОРАД
КАЛИНИН ДУШАН	:	МАРИН ЖИВОЈИН
КАРАН БУРО		МАРИН САВО
КАПИЦИН МУРАТ		МАРИНКОВИН ЖИВКО
КОЦИН ДРАГУТИН		МАРИНКОВИН МИЛУТИН
КОЈАДИНОВИН ДРАГОЉУБ		МАРИНКОВИБ ИЛИЈА
КЕСИН ЈОВО		МАРКОВИН ЈЕВРЕМ
КОПРИВИЦА ДУШАН		МАРКОВИН ДУШАН
КОРАН МАРИНКО		МАРКОВИН МОМЧИЛО
КОРАН ОБРАД	;	МАРКОВИН ДРАГОЉУБ
КОНДИН ВОЈИН		МАНДИК ДРАГОМИР
КОТАРАЦ ЈОВАН	1	МАНДИК ЛАЗАР
КОРИНАНАЦ СРЕДОЈЕ	!	МАНДЕЛ ЛАС
КОВАЧЕВИН МАРКО	1	МАНДАРИК БУРО
КОВАЧЕВИН МИЛЕ		МАНОЈЛО БОГДАН
КНЕЖЕВИН БОГДАН		МАРКОВ БОРБЕ
КНЕЖЕВИН ДРАГОСЛАВ		МАРЈАНОВИБ НЕДЕЉКО
КНЕЖЕВИН ЈАНКО	1	МАСЛИКОСА ДУШАН
КНЕЖЕВИН РЕЉА	1	МАТИБ ЛАЗАР
КНЕЖЕВИН РАДИСАВ		МАТОВИБ ИЛИЈА
КРСТИН РИСТО		МАРКОВИБ РАДОМИР
КРСТИН СЛАВКО		МАРКОВИБ БОРИСЛАВ
КРАНТИН ДРАГОСЛАВ	;	МАРКОВИБ МИЛИВОЈЕ
КУЛИН ЗАРИЈЕ		МЕСАРОВИБ ЛАЗАР
КРСТОВИН РИСТО		МЕДИБ БУРО
КУХАР МИЛАН		МЕДИБ СТЕВО
КРИШТО ИВО	j	МЕДИБ МИЛАН
КИЈАНОВИНЈОВАН	5	МЕДИБ ЛАЗО
КРАЊЦ ИВАН	J	МИЛЕТИБ ВАСО
КРЧМАР НИКОЛА		МИЛИБ ЖАРКО
КРСТИН ДРАГАН		МИБИБ СЛАВКО
КАТОВИН ИВАН		МИЛАКОВИК СТАНКО
КРИШТО КАЗИМИР		МИЛЕТИК ВЛАДО
ЛАЗАРЕВИН МАРКО		МИЛИЧЕВИК МИЛОШ
ЛАЗАРЕВИН РАДИСАВ		МИЛОШЕВИК ПЕТАР
ЛЕРНЕР ИВАН	5	МИЛОШЕВИК ДУШАН
ЛОЗЈАНИН УРОШ		МИЛОВАНОВИК ЖИВОЈИН
ЛУКИК АНДРИЈА		МИЛОВАНОВИН ЉУБИША
ЛУКОВИН ЉУБИША		МИЛЕНКОВИБ ЉУБОМИР
ЛУИНОВИН СЛАВКО		МИЈАТОВИБ КОСТА

МИЛОСАВЉЕВИК РАДОВАН
МИЛОЛИЦА ЧЕДОМИР
МИЛОЈЕВИЋ ШПИРО
МИЛАНОВИЋ РАДОЈЕ
МИЛИВОЈЕВИЋ ВЕЛИМИР
МИЛИВОЈЕВИЋ МИЛИВОЈЕ
МИТИЋ БОРБЕ
МИТРОВИЋ БРАНКО
МИТРОВИЋ ПЕТАР
МИГУНОВ ВАСИЉ
МИЈАТОВИЋ ЛАЗО
МИТРОВИЋ ВЛАСТА
МИТРОВИЋ ЧЕДОМИР
МИХАЈЛОВИЋ ВОЈО
МИХАЈЛОВИЋ ВИСОН
МИРКОВИЋ БУДИМИР
МИТРИЋ ВУКАШИН
МЛИНАРИЋ БОШКО
МЛАДЕНОВИЋ МИЛУН
МРДАК ВЕЉКО
МИЈАТОВИЋ РАДОВАН
МУРИЋ МИЛОШ
МУШИЋ ЈАКУБ
МИХИЋ СЛАВКО
МАРИНКОВИЋ МИЛИНКО
МИРЧИЋ ВОЈИСЛАВ
МИЛЕНКОВИЋ ДУШАН
МАРЈАНОВИЋ ИЛИЈА
МАТИЋ ДОБРИВОЈЕ
МАГЛОВ ЛУКА
МИЛОСАВЉЕВИЋ ВЛАДЕТА
МАРЈАНОВИЋ СТАНКО
МИРКОВИЋ ГАВРИЛО
НЕДИМОВИЋ БРАНКО
НИКОЛИЋ РАКО
НИКОЛИЋ ВОЈО
НИКОЛИЋ ДРАГОМИР
НИКОЛИЋ ДРАГО
НИКОЛИЋ ЖИВОТА
НИКОЛИЋ МИОДРАГ
НИКОЛИЋ ВОЈИМИР
НОВАКОВИЋ ДРАГОМИР
НОВАКОВИЋ ЈОВАН
НОВАКОВИЋ РАНКО
НОВАКОВИЋ ДРАГОМИР
НОВОВИЋ МИЛУТИН

ОБРАДОВИЋ БОРИВОЈЕ
ОБРАДОВИЋ РАДИВОЈЕ
ОБРАДОВИЋ АЛЕКСАНДАР
ОБРЕНИЋ МИЛОШ
ОРЕЉ МИЛАН
ОТО ФРИД
ОСТОЈИЋ ЈАГОШ
ОСТОЈИЋ МАРКО
ОБЛАК ЈОЖЕ
ПАЈИЋ ВАСО
ПАЈЕВИЋ ДУШАН
ПАЈЕВИЋ РАСКО
ПАНТЕЛИЋ ДОБРИВОЈЕ
ПАНТЕЛИЋ РАДМИЛО
ПАНИЋ РАЈКО
ПАНТИЋ МИОДРАГ
ПАВЛИЦА ПЕТАР
ПАВЛОВИЋ АДАМ
ПАВЛОВИЋ ИЛИЈА
ПАВЛОВИЋ АЛЕКСАНДАР
ПАВЛОВИЋ ВИДОЈЕ
ПЕЈЧИЋ ОБРАД
ПЕТРИШИЋ БУРО
ПЕТРОВИЋ КОСТА
ПЕТРОВИЋ ДЕЈАН
ПЕТРОВИЋ СТОЈАН
ПЕТРОВИЋ ИЛИЈА
ПЕТКИЋ ЛУКА
ПЕТРОВИЋ БОРИВОЈЕ
ПЈЕВАЦ ЈОВАН
ПЛАМЕНИЋ РАДЕНКО
ПОПОВИЋ АЛЕКСАНДАР
ПОПОВИЋ НИКОЛА
ПОПОВИЋ СТЕВО
ПОПОВИЋ БУРО
ПРОКИЋ ЖИВКО
ПРОКИЋ СВЕТИСЛАВ
ПАВКОВИЋ ВЛАДО
ПЕРИЋ МИЛУТИН
ПЕТРОВИЋ СЛАВКО
ПОПОВСКИ НАУМ
ПЕРИЋ ЖИВОРАД
ПАВЛОВИЋ МИОДРАГ
ПАВЛОВИЋ БОРИСЛАВ
ПЕТРОВИЋ МЛАДЕН
ПАЛЕЖЕВИЋ МИЛОРАД

РАДИБ ЈОВАН	*"	СТАНКОВИБ САВО
РАДАКОВИБ РАДЕ		СТАНИМИРОВИЕ ВИТОМИР
РАДОВАЦ САВО		СТАНОЈЕВИЕ НЕМАЊА
РАДОВИБ БУРО		СТАНИШИЕ ЈОВАН
РАДОВИБ ВИТОМИР		СПАСИЕ ЈОВАН
РАДОВАНОВИН ЧЕДОМИР		СТИЈОВИЕ МИРКО
РАДУЛОВИБ МИХАИЛО		СТЕВАНОВИЕ РАДОВАН
РАДОЈКОВИБ СЛАВКО		СТЕВАНОВИБ МИЛИСАВ
РАДОЈЧИЕ МИЛУТИН		СТЕФАНОВИЕ РАДОВАН
РАЈЧИБ ЈОЦО		СТОЈАДИНОВИЕ СРЕЕКО
РАК ЈОЗО		СТЕПАНОВИБ ВУКОСАВ
РАКОВИЕ МИЛЕ		СТЕВАНОВИБ МИЛОШ
РАМИБ ЛАЗО		СТЕВАНОВИЕ МИЛЕНКО
РАОНИБ ПЕТАР		СТОЈАНОВИЕ АЛЕКСАНДАР
РАДОЈЧИБ ЖИВКО		СТОЈАНОВИЕ МИЛУТИН
РАЈКОВИН МИЛАН		СТОЈАНОВИЕ ДАНИЛО
РАКИН ИЛИЈА		СТОШИБ КОСТА
РАДОВИН ВЕЛИМИР		СТОЈАКОВИЕ ЛАЗО
РАДОВИН ГРГО		СУДАР БОРБЕ
РАДИВОЈЕВИБ СЛАВИША		СТУПАР ДМИТАР
РАДАНОВИЕ ДРАГОЉУБ		СТОМАТОВИЕ ВИДАК
РАДОЈЕВИЕ МИЛАН		СИНАН МУРАТ
РАДИНОВИБ НИКОЛА		САНЕВСКИ НИКОЛА
РЕБЕРСКИ СТЕВО		СТОЈАНОВИЕ БОРБЕ
РЕЏИБ ИЛИЈАС		ШАБАНОВИБ МИЛАН
РЕЛИЕ ЈОВО		ШАБАНОВИЕ СЛАВКО
РИСТИЕ МИЛОРАД		ШАЙНОВИБ БУРО
РОДИЕ ГОЈКО		ШАЈВАР СТЈЕПАН
РОКВИБ ИЛИЈА		ШАРИН НИКОЛА
РОКВИЕ МИЛЕ		ШЕВИН ГОЈКО
РОСИБ ДРАГОЉУБ		ШБЕПАНОВИБ ВУКОСАВ
РИЗМИЕ ЈОВАН		ШИЈАН МАРКО
РУНДИЕ МИРКО		ШИЈАН МИЛАН
РАДОЈЧИЕ МИЛИСАВ		ШОПОТ МИЛОРАД
РОМИЕ МИЛАН		ШТРБАЦ МАРКО
РАДОВАНОВИБ МИЛОРАД		ШУМАН КАРЛО
РАНЧИЕ БОЖИДАР		ШУШЊАР СЛАВКО
СКАКИЕ МОМЧИЛО		ШПАНК ЈАНОШ
СЕДЛАР ЛУКА		ШИНИК ПЕРО
СИМИЕ ЖИВАДИН		ТАБАКОВИБ МИОДРАГ
СИМИЕ СТЕВО		ТАНКОСИБ ПЕРО
СКЕНЦИЕ МИЛАН		ТАДИЕ ЖИВКО
СЈУРОВИЕ РАДОЈЕ		ТАНАСИЕ РАДОЈЕ
СМАЈИЛОВИЕ МУЈО		ТЕШИЕ МАРКО
СТАНИШИЕ ВИДОЈЕ		ТЕШИБ ВОЈИСЛАВ
СТАМАТОВИБ БОЖИДАР		ТЕШИЕ ТИХОМИР ;

ТИЈАНИИ ЖИВКО	ВУКОБРАТ ВОЛИН
ТОМИК РАЈКО	ВУКЧЕВИЋ ВЕСЕЛИН
ТОМИК МЛАДЕН	ВУРДЕЉА САВО
ТОМИЋ ВЛАДИМИР	ВЛАДЕТИЋ МИЛАН
ТОМАЗИК РАДОЈЕ	ВУКОВИЋ ДРАГИЋ
ТОМИСИЋ РАДИВОЈЕ	ВЕЛИЧИЋ БУРО
ТОПИК ИВАН	ВЕСЕЛИНОВИЋ ЖИВОРАД
ТОРБИЦА ДАНЕ	ВЕЛИМИРОВИЋ СЛОБОДАН
ТОМИК ЈОВАН	УГРИЦА МИЛАН
ТАБАКОВИЋ ЖИВОРАД	УРОШЕВИЋ СТЕВО
ТОДОРОВИЋ МИЛИСАВ	ЖАРКОВИЋ ХРАНИСЛАВ
ТРИФКОВИЋ ЗДРАВКО	ЖИВАНОВ НИКОЛА
ТРКУЉА ДУШАН	ЖИВОЈИНОВИЋ МИОДРАГ
ТРНИНИК НЕГОСЛАВ	ЖИВАНКОВИЋ МИХАИЛО
ТИЦА ЗДРАВКО	ЖУГИЋ ВЕЉКО
ТИЦА ПЕРО	ЖИВАНОВИЋ ЖИВКО
ТОПОВИЋ РАДОВАН	ЗОРИЋ МИРКО
ТОСУН МЕМЕД	ЗОРИЋ ЛУКА
ТОШИЋ МАРКО	ЗОРЧИЋ МИРКО
ТРАЈКОВИЋ СОКО	ЗЕКОВИЋ НОВАК
ТАНАСКОВИЋ МИЛАН	ЗДРАВКОВИЋ МИЛЕ
ВАЈАГИЋ МЛАДЕН	АРСИЋ МИЛЕ
ВАНКОВИЋ МИЛЕ	АРСИЋ МИЛОВАН
ВАСИЋ ЉУБОМИР	АРСЕНИЈЕВИЋ МИРОСЛАВ
ВЕЈНОВИЋ БОШКО	АНТОНИЈЕВИЋ РАДОМИР
ВЕЉИЋ СТАНИСЛАВ	АНТОНИЈЕВИЋ ДРАГОСЛАВ
ВЕЛИЧКОВИЋ ДОБРИВОЈЕ	АСАНОВИЋ ИСМАИЛ
ВЕЉКОВИЋ ИЛИЈА	АМИЋИЋ ПЕТАР
ВЕЉКОВИЋ АЛЕКСАНДАР	АНИЋ КОСТА
ВИДОВИЋ БУРО	БОГИБЕВИЋ ДУШАН
ВИБЕНТИЈЕВИЋ ЈОРДАН	БАБИЋ ДУШАН
ВИШЕКРУНА ПЕТАР	ДУРБАБА ТОДОР
ВЛАХ БЛАЖ	ДОКИЋ БОРО
ВЛАХ ДАВОРИН	БУРИЋ БОЖИДАР
ВУЧКОВИЋ ПЕТАР	ГУДУРИЋ ИЛИЈА
МИЛЕ ВОЈНОВИЋ	ГРУЈИЋ ОЛГИЦА
ВУЈАЧИЋ МИЛАН	ХУЊАДИ МАТО
ВУКОВИЋ МИЛИЈА	ИГЊАТОВИЋ ДРАГОСЛАВ
ВУКОВИЋ СТЕВО	ЈОВАНОВИЋ РАДОВАН
ВУКОВИЋ СТЕВАН	КУЈУНЦИЋ ПЕРО
ВУКМАНОВИЋ МИЛОШ	КОВАЧ СТЕВО
ВУКМАНОВИЋ МИЛАН	КОВАЧЕВИЋ СТЕВО
ВУКМАНОВИЋ ЉУБИША	КОВАЧ МАРКО
ВУКОВИЋ ВАСО	КАСУМАЋИЋ ИБРО
ВУКОВИЋ АЛЕКСА	ЛАКИЧЕВИЋ РАДОМИР
ВУКОВИЋ РАДИЋ	МИЛИВОЈЕВИЋ ДИМИТРИЈЕ

МАРКОВИК ДЕСИМИР
МАЈСТОРОВИН МАНЕ
МАСАНЦИН ДРАГО
НЕДЕЉКОВИН МИЛОРАД
НИКОЛИН МИЛЕ
ПЕРАНИН БОГОМИР
ПЕТРОНИЈЕВИН КОСТА
РАНКОВИН МИЛОВАН
СТАНКОВИН БОРИСЛАВ
САРАЛОВАЦ РАДОВАН
СТАРЧЕВИН БОШКО
ТЕМЕЉКОВИН НИКОЛА
ВУЧКОВИК ПЕРО
ВУЈАНОВИН СТОЈАН
ТАНКОСИН МИРКО
КРИВОКУНА милош
ГАГИН АЛЕКСАНДАР
РАДИВОЈЕВИН СЛАВИША
РУДИ ИВИЦА
КАТАЛИНИК МАРИЈА
КАТАЛИНИН ДРАГИЦА
КАТАЛИНИК МАРИЦА

СКАКИБ МИЛЕВА
ПЕТКОВИК ВЛАДИМИР
ВЕЛИЧКОВИК ВАСО
ГРУЈИК ПЕТРОВИК ОЛГА
БРАНКОВИН МИОДРАГ
ИВАНОВИН ЧЕДОМИР
ИВАНОВИК МИЛУТИН
ЈОКСИМОВИК РАДОМИР
МИЛЕТИНАЦ ВАСО
РАЈКОВИК АЛЕКСА
РАЈКОВИК МИЛИСАВ
ПЕТРОВИК МИЛОРАД
ПЕТРОВИК РАДОМИР
МИТРИК ЧЕДОМИР
СТЕКИН МИЛИСАВ
СТЕКИН БОЖИДАР
ШЕРИК ДРАГОЉУБ
ШОЛАЈА МИЛАН
ТЕМЕЉКОВИК НИКОЛА
ЛУЧИК МИЛОШ
КРАНТИН ДРАГОМИР
КРАНТИН ДРАГОЉУБ

САДРЖАЈ

I Део

ОД СЛАВКОВИЦЕ ДО БЕОГРАДА	5
Формирање бригаде	5
Први борбени задаци	10
Приближавање Београду	17
Наступање према Младеновцу	23
Сусрет са црвеноармејцима	27
Почиње велика битка	29

II Део

У ВЕЛИКОЈ БИЦИ	32
Под пљуском топовских граната	32
Заседе коњаника, патролирање, потере и претраживање	36
Строга опрезност	40
Последње уличне борбе и ослобођење града	45

III Део

МЕСЕЦ ДАНА У ОСЛОБОБЕНОМ ГРАДУ	49
Разне обавезе и задаци	49
Пред врховним командантом Титом	52
Упознавање града и патролирање	56

IV Део

ОДЛАЗАК НА СРЕМСКИ ФРОНТ	61
Планско маршевање	61
Несрећа у Голубинцима	63
Формирање дивизиона	65
Приближавање ватреној линији	69

V Део л

ОД ЦРВЕНЕ ДО ЗЕЛЕНЕ ЛИНИЈЕ	72
Распоред јединица и почетак напада	72
Вишечасовне тешке борбе и гоњење	74
Гоњење и напади	80
Топовске гранате и наоружање сабљама	86

VI Аео

У ДУБОКОЈ НЕПРИЈАТЕЉСКОЈ ПОЗАДИНИ	92
Изненађења за Бадњи дан и Бо>Кић	92
Музика и рафали	96
Налет на Жупању и одбијање противнапада	104

VII Аео-

ЗАШТИТНИЦА ЛЕВОГ БОКА ПРВЕ АРМИЈЕ	112
У непроходу Босутских шума и мочвара	112
Патролирање и обавештајне активности	115
Непосредна и посредна помоћ у сузбијању непријатеља	117
Дани разноврсних активности	122
Појачане извиђачке и обавештајне активности	126
Културно-просветни рад и осталО	128
Значајно партијско писмо и Титова посета	130

VIII Аео

ОСМОДНЕВНА НЕПРИЈАТЕЉСКО-А ОФАНЗИВА	136
Узмицање са положаја и поврат&k у ватрене окршаје	136
Заједно на непријатеља	142
Петочасовна ноћна борба, јутарн-а извиђања и напади	146

IX Аео

ПОЗАДИНСКА И САНИТЕТСКА СЛУЖБА	152
Прилагођавање рововском ратов^њу	152
Брига о здрављу бораца, јахаћих и товарних коња	155
Формирање Трећег дивизиона	158

X Аео

ЧЕСТЕ БОРБЕ И ОБАВЕШТАЈНО-ИЗВИЂАЧКЕ АКТИВНОСТИ	162
Напад на Јамену и Строшнице	162
Смишљено и често узнемиравање непријатеља	165

Спашавање савезничких авијатичара	169
Патролна чаркања и узастопни напади	172
Драгоцени обавештајно-извиђачки подаци о непријатељу	179

XI Део

ПОХАРА У НЕПРПЈАТЕЉСКИМ УПОРИШТИМА	185
Успешно садејство личких пролетера и коњаника	185
Обазриво на Сољане	190
Опет на Батровце и Липовац	192
Значајна партијска конференција	198
Културно-просветни рад, прославе, спортске и остале активности	201

XII Део

НЕПРИЈАТЕЉ НИЈЕ ПОПУШТАО	207
Пристизање појачања и обавештајни противудари	207
Појачани непријатељски извиђачки напади	209
Корисни живи језици	213
Дани мањих борби и припрема	217

XIII Део

У БОСУТСКОЈ ОПЕРАТИВНОЈ ГРУПИ ДИВИЗИЈА	223
Темељне припреме и наступање коњаника	223
Драматичне борбе у Сољанима	226
Дани оштрих напада и противнапада	236

XIV Део

ПРОБОЈ НИБЕЛУНШКЕ ЛИНИЈЕ СРЕМСКОГ ФРОНТА	244 "
Драгоценна посредна помоћ	244
Коњаници хитају у бок непријатељу	250

XV Део

У ЗАВРШНИМ ОПЕРАЦИЈАМА	252
Наступање кроз Славонију	252
На новом правцу	255
У саставу Прве пролетерске дивизије	258

XVI Део

ЗАПРЕЧНИ ФРОНТ НА ИЛОВИ	262
Јуриши у Томашици и Клокочевцу	262

Жестоки обрачуни у Крештеловцу ¹	266
Иа положају између две дивизије*	277

XVII Аео

ПРИБЛИЖАВАЊЕ ЗАГРЕБУ.....	280
Потрага за скривеним непријатељима.....	280
Улазак у град на Сави.....	283
Патролирање у граду и спровођење заробљеника.....	284

Прилози:

Списак палих бораца и руководиоца Прве коњичке бригаде	317
Ратни списак старешина и бораца Прве коњичке бригаде ..	321